TREI

Dincolo de ordine

ALTE 12 REGULI DE VIAȚĂ

JORDAN B. PETERSON

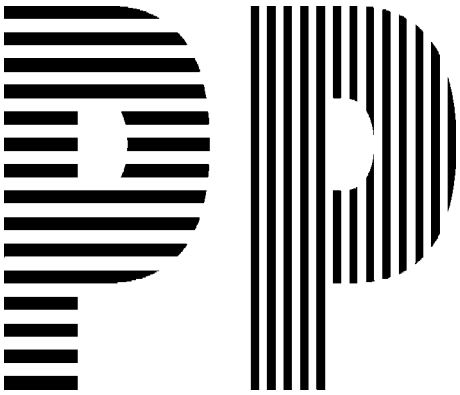

PSIHOLOGIE PRACTICĂ

COLECȚIE COORDONATĂ DE

Vasile Dem. Zamfirescu

Traducere din limba engleză de Constantin Dumitru-Palcus

EDITORI:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL:
Magdalena Marculescu

REDACTOR:
Victor Popescu

DESIGNUL COPERTEI:
Lisa Jager

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Cobar

DTP:
Vlad Concur

CORECTURĂ:
Irina Mușătoiu
Dușa Udrea Botorel

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziție publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimțământul editorului sunt interzise. Dreptul de folosință a lucrării nu este transferabil.

Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin persoanei juridice Editura Trei SRL.

Titlul original: BEYOND ORDER: 12 MORE RULES FOR LIFE
Autor: Jordan B. Peterson

Copyright © 2021 by Dr. Jordan B. Peterson
Originally published in English by Portfolio, an imprint of Penguin Random House

Copyright © Editura Trei, 2021
pentru prezenta ediție

O.P. 16, GHIȘEUL 1, C.P. 0490, BUCUREȘTI
Tel.: +4 021 300 60 90; FAX: +4 0372 25 20 20
E-mail: COMENZI@EDITURATREI.RO

www.edituratrei.ro

ISBN (print): 978-606-40-1010-0
ISBN (PDF): 978-606-40-1038-4

Soției mele, Tammy Maureen Roberts Peterson, pe care o iubesc
din adâncul sufletului de cincizeci de ani și care, în ochii mei,
este o ființă admirabilă în toate privințele, dincolo de orice motiv.

Cuprins

	Tabla de ilustrații	8
	O notă din partea autorului în vreme de pandemie	9
	Uvertură	11
Regula I.	Nu denigra cu ușurință instituțiile sociale sau realizările creative	25
Regula II.	Imaginează-ți cine ai putea fi și apoi țintește neclintit în direcția aceea	69
Regula III.	Nu ascunde în ceață lucrurile nedorite	103
Regula IV.	Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate	123
Regula V.	Să nu faci ceea ce urăști	149
Regula VI.	Renunță la ideologie	163

Regula VII. Muncește din răsputeri măcar la un singur lucru și vezi ce se întâmplă 183

Regula VIII. Alege-ți o cameră din casa ta și încearcă s-o faci cât mai frumoasă cu putință 199

Regula IX. Dacă vechile amintiri încă te supără, notează-le atent și complet 223

Regula X. Fă planurile cuvenite și muncește asiduu pentru a menține romantismul în relația ta 255

Regula XI. Nu trebuie să-ți permiți să devii resentimentar, mincinos sau arogant 289

Regula XII. Fii recunoscător, în pofida suferințelor tale 335

Coda 353

Note 358

Tabla de ilustrații

1. **Nebunul**: lucrare inspirată după desenul omonim al Pamelei Colman Smith din jocul de tarot Rider-Waite, Rider & Son (1910).

2. **Materia Prima**: inspirată după Hermes Trismegistus, *Occulta philosophia* (1613), dar și după H. Nollius, *Theoria philosophiae hermeticae* (Hanoviae: Apud P. Antonium, 1617).

3. **Sfântul Gheorghe și Balaurul**: inspirată după pictura omonimă a lui Paolo Uccello (cca 1458).

4. **Atlas și Hesperidele**: inspirată după tabloul omonim al lui John Singer Sargent (cca 1922–1925).

5. **Înger căzut**: lucrare inspirată după tabloul omonim al lui Alexandre Cabanel (1847).

6. **La cooperativa noastră:** inspirată după B. Deykin, *În cooperativa*

noastră nu e loc de popi și de culaci (1932).

7. **Ucenicul**: inspirată după tabloul omonim al lui Louis-Emile Adan (1914).

8. **Irișii**: inspirată după pictura omonimă a lui Vincent Van Gogh (1890).

9. **Ispitirea Sfântului Anton**: lucrare inspirată după tabloul omonim al lui Martin Schongauer (cca 1470–1475).

10. **Poțiunea iubirii**: inspirată după grafica lui Aubrey Beardsley, *Tristan, sorbind din poțiunea iubirii* (1893).

11. **Satan**: inspirată după desenul lui Gustave Doré, *Satan*, preluat din John Milton, *Milton's Paradise Lost* (Londra: Cassell & Company, Ltd., 1905).

12. **Sfântul Sebastian**: inspirată după gravura omonimă a lui Martin Schongauer (cca 1480).

O notă din partea autorului în vreme de pandemie

Să scrii o carte de nonficțiune în timpul crizei globale provocate de răspândirea bolii COVID-19 este o sarcină complicată. Într-o perioadă atât de dificilă, pare absurd, într-un anumit sens, fie și doar să te gândești la altceva decât la această maladie. Cu toate acestea, pare a fi o greșeală să legi toate gândurile cuprinse în orice lucrare curentă de existența pandemiei – care și ea va trece –, dat fiind că problemele normale ale vieții vor reveni la un moment dat (și din fericire) în prim-plan. Toate astea înseamnă că un autor din zilele noastre va comite în mod inevitabil o eroare (de a se concentra prea mult asupra pandemiei, care are o durată de viață incertă, și de a scrie în conse-

cință o carte care devine perimată instantaneu) sau alta (de a ignora pandemia, ceea ce ar semăna foarte mult cu a nu te ocupa de proverbialul elefant de sub preș).

După ce am reflectat asupra acestor aspecte, precum și după ce am discutat problemele cu editorii mei, am hotărât să scriu *Dincolo de ordine: Alte 12 reguli de viață* în conformitate cu un plan conceput special în urmă cu câțiva ani și să mă concentrez pe abordarea unor chestiuni nespecifice vremurilor actuale (riscând astfel să cad în a doua greșeală, nu în prima). Presupun că în același timp s-ar putea întâmpla ca aceia care au ales să citească această carte sau să-i asculte versiunea audio vor fi mulțumiți că își pot îndrepta atenția și spre alte probleme în afară de coronavirus și de distrugerile pe care le-a provocat.

Uvertură

Pe 5 februarie 2020, m-am trezit într-un salon de terapie intensivă din Moscova – acolo s-a nimerit să ajung, dintre toate locurile de pe lumea asta. Eram priponit cu legături de 15 centimetri de marginile patului pentru că, în starea mea de inconștiență, fusesem atât de agitat, încât încercasem să-mi scot cateterele din braț și să plec din salon. Eram confuz și frustrat că nu știam unde mă aflu, înconjurat de oameni care vorbeau o limbă pe care nu o pricepeam și lipsit de prezența fiicei mele, Mikhaila, și a soțului ei, Andrey, obligați să respecte doar anumite ore de vizită și neavând permisiunea de a fi lângă mine în momentul trezirii. Faptul că mă aflam acolo mă înfuriase, astfel că m-am repezit nervos către fiica mea când, după câteva ore, a venit să mă viziteze. Mă simțeam trădat, cu toate că acest lucru era departe

de a fi adevărat. Oamenii se ocupaseră cu mare răbdare de împlinirea feluritelor mele nevoi, ca urmare a imenselor dificultăți logistice generate de obținerea asistenței medicale într-o țară cu adevărat străină. Nu am nicio amintire legată de ce mi s-a întâmplat în timpul săptămânilor care au precedat acea situație și foarte puține despre perioada scursă până în acel moment din clipa în care m-am internat într-un spital din Toronto, la mijlocul lunii decembrie. Unul dintre puținele lucruri de care-mi amintesc, privind înapoi către primele zile ale lui 2020, a fost timpul petrecut cu scrierea acestei cărți.

Am scris mult și am revizuit aproape tot conținutul cărții *Dincolo de ordine* într-o perioadă în care familia mea era asaltată de crize grave de sănătate succesive și suprapuse, multe dintre ele fiind subiecte de discuții publice, motiv pentru care este nevoie de unele explicații detaliate. Mai întâi, în ianuarie 2019, Mikhaila a trebuit să caute un chirurg care să-i înlocuiască o mare parte din glezna artificială, implantată cam cu un deceniu în urmă, dat fiind că instalarea inițială nu a fost

perfectă, provocându-i în consecință dureri serioase și probleme de mișcare, pentru ca în final aproape să cedeze. Am petrecut o săptămână alături de ea la un spital din Zürich, pentru acea procedură și primele zile de recuperare.

La începutul lui martie, soția mea, Tammy, a fost supusă unei operații de rutină în Toronto, pentru un cancer la rinichi banal și cât se poate de tratabil. La o lună și jumătate după operație, care a presupus extirparea unei treimi din organul în cauză, am aflat că suferea de fapt de o malignitate extrem de rară, care avea o mortalitate de aproape 100% într-o perioadă de un an.

Două săptămâni mai târziu, chirurgii care se ocupau de îngrijirea ei i-au eliminat cele două treimi rămase din rinichiul afectat, alături de o proporție substanțială din sistemul limfatic abdominal legat de acesta. Operația a părut să stopeze înaintarea cancerului, dar a provocat o scurgere de fluid (de până la patru litri pe zi) din sistemul ei limfatic vătămat acum – o afecțiune denumită ascită chiloasă –, situație ce rivaliza ca periculozitate cu boala inițială. Am mers să vedem o echipă medicală din Philadelphia, unde în decurs de 96 de ore de la injectarea inițială a colorantului pe bază de ulei de mac, al cărui scop practic era îmbunătățirea imaginilor obținute în urma scanărilor tomografice sau de RMN, s-a obținut oprirea completă a pierderii de

fluid a lui Tammy. Această evoluție îmbucurătoare a avut loc chiar în ziua celei de-a treizecea aniversări a căsătoriei noastre. Soția mea s-a vindecat rapid și, după toate aparențele, complet — o dovadă a norocului fără de care niciunul dintre noi nu poate rămâne în viață, precum și a admirabilei sale tării și rezistențe.

Din păcate, în timp ce se desfășurau aceste evenimente, sănătatea mea s-a deteriorat. Începusem să iau un anxiolitic la începutul anului 2017, după ce am suferit ceea ce a părut a fi o reacție autoimună la ceva pe care îl consumasem în timpul vacanței de Crăciun de la finele lui 2016.* Reacția alimentară mi-a creat o anxietate acută și continuă, făcându-mă totodată să-mi fie teribil de frig, oricâte haine purtam și

---

* Afecțiunea care i-a distrus glezna Mikhailei, impunând înlocuirea acesteia, precum și a șoldului, a fost și ea de natură imunitară, iar soția mea a avut simptome artritice care erau similare cu ale ei. Menționez asta pentru a arunca puțină lumină asupra motivului pentru care mi-a răsărit în minte ipoteza unui program de răspuns imunitar și de ce aceasta mi s-a părut întru câtva logică.

în oricâte pături mă înfășuram. Mai mult decât atât, tensiunea arterială mi-a scăzut atât de dramatic, încât ori de câte ori încercam să mă ridic în picioare, mi se întuneca vederea și eram forțat să stau ghemuit cel puțin cinci-șase ore înainte de a încerca din nou. De asemenea, am suferit de o insomnie care părea a fi aproape totală. Medicul nostru de familie mi-a prescris o benzodiazepină, precum și un somnifer. Pe ultimul l-am luat doar de câteva ori înainte de a renunța complet la el, simptomele groaznice pe care le resimțeam, inclusiv insomnia, fiind aproape imediat și complet eradicate de tratamentul cu benzodiazepină, ceea ce a făcut inutil somniferul. Am continuat să iau benzodiazepină timp de aproape trei ani, deoarece viața mea a părut nefiresc de stresantă în acea perioadă (în care am trecut de la existența liniștită a unui profesor universitar și clinician la realitatea tumultuoasă a unei personalități publice) și pentru că am crezut că acest medicament este o substanță relativ inofensivă – așa cum se susține adesea despre benzodiazepină.

Totuși, lucrurile s-au schimbat în martie 2019, la începutul bătăliei medicale a soției. Anxietatea mea a crescut sesizabil după spitalizarea, operația și recuperarea Mikhailei, despre care am vorbit mai sus. În consecință, i-am cerut medicului de familie să-mi crească doza de benzodiazepină, astfel încât anxietatea mea să nu ne mai preocupe

nici pe mine, nici pe alții. Din păcate, am suferit o creștere marcantă a emoției negative în urma acestei schimbări. Am cerut o nouă creștere a dozajului (între timp, încercam să facem față celei de-a doua operații a lui Tammy și complicațiilor acesteia, astfel că am pus agravarea anxietății pe seama acelei probleme), dar anxietatea mi-a crescut și mai mult. Am atribuit toate acestea nu unei reacții paradoxale la medicație (așa cum a fost diagnosticată ulterior), ci recurenței unei tendințe spre depresie, care mă afectase ani de-a rândul.* În orice caz, am încetat cu totul să mai iau benzodiazepină în luna mai a acelui an, încercând două doze de ketamină în decurs de o săptămână, așa cum mi-a sugerat un psihiatru cu care m-am consultat. Ketamina, o substanță anestezică/psihedelică neconvențională, are uneori efecte

---

* Timp de aproape două decenii, luasem inhibitori ai recaptării serotoninei (cum ar fi Celexa), beneficiind mult de pe urma administrării lor, înainte de a înceta la începutul anului 2016, întrucât o schimbare de dietă spectaculoasă a părut să îi facă nenecesari.

pozitive copleșitoare și subite asupra depresiei. Dar în cazul meu n-a făcut decât să genereze două excursii de câte 90 de minute în iad. Am simțit până-n adâncul meu că am toate motivele să mă simt vinovat și rușinat, fără să am nimic de câștigat în planul experiențelor pozitive.

La câteva zile după a doua experiență generată de ketamină, am început să sufăr efectele sevrajului acut la benzodiazepină, care erau cu adevărat intolerabile – o anxietate ce depășea cu mult tot ceea ce simțisem vreodată și o incontrolabilă agitație și nevoie de mișcare (cu denumirea formală de acatizie), gânduri covârșitoare de autodistrugere și absența totală a oricărei urme de fericire. Un prieten de familie – un medic – m-a lămurit cu privire la pericolele sevrajului subit la benzodiazepină. Prin urmare, am început să iau din nou benzodiazepină, dar într-o doză mai mică decât cea la care ajunsesem anterior. Multe dintre simptome s-au atenuat, chiar dacă nu toate. Pentru a le rezolva pe cele rămase, am început să iau și un antidepresiv, care îmi fusese de mare folos în trecut. Totuși, tot ce a reușit să facă a fost să mă epuizeze îndeajuns, cât să am nevoie de alte patru ore sau mai multe de somn pe zi – fapt ce nu m-a ajutat deloc în toiul gravelor probleme de sănătate ale lui Tammy –, precum și să-mi crească de două-trei ori pofta de mâncare.

După circa trei luni de anxietate teribilă, hipersomnie incontro-

labilă, acatizie chinuitoare și apetit exagerat, m-am dus la o clinică americană care susținea că e specializată în sevrajul rapid la benzodiazepină. În pofida bunelor intenții ale unui mare număr de psihiatri de acolo, clinica a reușit doar o diminuare lentă a dozajului meu de benzodiazepină, ale cărei efecte negative le experimentasem deja și care nu au fost și nu au putut fi controlate într-o măsură semnificativă de tratamentul oferit în timpul spitalizării.

Cu toate acestea, am rămas internat la acea clinică de la mijlocul lui august, la doar câteva zile după ce Tammy își revenise în urma complicațiilor postchirurgicale, până la sfârșitul lui noiembrie, când m-am întors acasă în Toronto foarte istovit. Între timp, acatizia (tulburarea de mișcare incontrolabilă pomenită mai sus) crescuse până la punctul la care nu puteam să stau sau să mă odihnesc în nicio poziție, nici măcar câteva secunde, fără un distres sever. În decembrie, m-am internat într-un spital local și acela este momentul în care se încheie tot ceea ce știu despre evenimentele care au precedat trezirea mea la

Moscova. Așa cum am aflat ulterior, Mikhaila și Andrey m-au externat din spitalul din Toronto la începutul lui ianuarie 2020, considerând că tratamentul pe care îl primeam acolo îmi făcea mai mult rău (o opinie cu care am fost de acord întru totul după ce am aflat prin ce trecusem acolo).

Situația în care m-am aflat când mi-am recăpătat cunoștința în Rusia a fost complicată de faptul că în Canada contractasem o dublă pneumonie, cu toate că aceasta n-a fost nici descoperită, nici tratată decât după ce am ajuns în salonul de terapie intensivă de la Moscova. Totuși, ajunsesem la acea clinică pentru a scăpa de sevrajul la benzodiazepină, folosind o procedură care era fie necunoscută, fie considerată prea periculoasă în America de Nord. Întrucât nu fusesem în stare să tolerez nici cea mai mică scădere a dozajului – în afară de reducerea inițială, cu luni în urmă –, clinica m-a plasat într-o comă indusă medical, astfel încât să pot rămâne inconștient în timpul celor mai grave simptome de sevraj. Acest regim a început pe 5 ianuarie și a durat nouă zile, timp în care am fost totodată plasat într-o instalație care îmi regulariza mecanic respirația. Pe 14 ianuarie, am fost scos din intubație și de sub efectul anestezicelor. M-am trezit timp de câteva ore și, în acest interval, i-am spus Mikhailei că nu mai sufeream de acatizie, deși nu-mi amintesc nimic despre asta.

Pe 23 ianuarie, am fost mutat într-un alt salon de terapie intensivă specializat în reabilitare neurologică. Îmi amintesc că m-am trezit pe 26 pentru o perioadă scurtă, până la revenirea mea completă la conștiență pe 5 februarie, așa cum am relatat mai sus – zece zile în care am trecut printr-o perioadă de delir extrem de intens. După ce a trecut și asta, m-am mutat într-un centru de reabilitare mai confortabil aflat într-o suburbie moscovită. Cât timp m-am aflat acolo, a trebuit să reînvăț mersul pe jos și urcatul și coborâtul scărilor, să mă închei la nasturi, să mă culc în pat fără ajutor, să-mi așez mâinile într-o poziție corectă pe tastatura de computer și să tastez. Nu păream să fiu în stare să văd cum trebuie sau, mai exact, să văd cum să-mi folosesc membrele pentru a interacționa cu ceea ce percepeam. Câteva săptămâni mai târziu, după ce problemele de percepție și coordonare s-au diminuat, Mikhaila, Andrey, copilul lor și cu mine am fost relocați în Florida pentru ceea ce sperăm că va fi o perioadă liniștită de recuperare la soare (foarte bine-venită după frigul cenușiu al miezului de iarnă

moscovită). Aceasta se întâmpla cu foarte puțin înainte de izbucnirea îngrijorării mondiale provocate de pandemia de COVID-19.

În Florida, am încercat să renunț treptat la medicația prescrisă de clinica din Moscova, deși continuam să simt amorțeli ale mâinii și piciorului stâng, tremurături ale acestor două extremități, precum și ale mușchilor din frunte, la care se adăugau convulsiile și anxietatea debilitantă. Toate aceste simptome au crescut în mod apreciabil pe măsură ce scădeam aportul de medicație; așa se face că, după vreo două luni, am ajuns să revin la dozajele prescrise inițial în Rusia. Corpul meu nu mai era în stare să lupte, așa că a fost compromis procesul de scădere a dozelor utilizate, optimismul meu inițial având, și el, de suferit. Și astfel am revenit la un grad de utilizare a medicației pentru care plătisem un preț greu în încercarea de a-l diminua considerabil. Din fericire, în tot acest timp am avut lângă mine membri ai familiei și prieteni, iar compania lor m-a ajutat să-mi păstrez motivația de a continua, în timp ce simptomele resimțite deveneau insuportabile, îndeosebi diminețile.

Spre sfârșitul lui mai, la trei luni după plecarea din Rusia, devenise evident că starea mi se agrava în loc să se amelioreze, iar să mă bazez pe oamenii pe care îi iubeam și care împărtășeau acea emoție ar fi fost în același timp nechibzuit și nedrept. Mikhaila și Andrey intraseră în

legătură cu o clinică din Serbia, care practica o abordare nouă a problemei sevrajului la benzodiazepină, și au făcut aranjamentele necesare pentru a mă muta acolo, la doar două zile după ce acea țară își redeschisese granițele după închiderea cauzată de pandemie.

Nu am să susțin aici că evenimentele care s-au abătut asupra mea, a soției mele și a celor implicați în îngrijirea ei ar fi dus, în cele din urmă, la un bine mai mare. Ceea ce i s-a întâmplat soției a fost cu adevărat oribil. Timp de peste o jumătate de an, a suferit la fiecare două sau trei zile câte o criză de sănătate severă și aproape fatală, iar după aceea a trebuit să facă față bolii și absenței mele. La rândul meu, am fost chinuit de perspectiva pierderii unui om cu care mă împrietenisem de cincizeci de ani și cu care mă căsătorisem de treizeci, de observarea consecințelor groaznice ale acestui fapt asupra altor rude ale sale, inclusiv asupra copiilor noștri, și de consecințele cumplite și terifiante ale unei dependențe de substanțe pe care o căpătasem fără știința mea. Nu am de gând să minimalizez toate acestea, afirmând că am devenit

niște oameni mai buni pentru că am trecut prin astfel de întâmplări. Totuși, pot să observ cum faptul de a fi trecut atât de aproape pe lângă moarte a motivat-o pe soția mea să se ocupe de unele aspecte legate de dezvoltarea ei spirituală și creativă mai prompt și mai asiduu decât ar fi făcut-o în alte condiții, iar pe mine m-a motivat să scriu sau să reținîn timpul redactării acestei cărți doar acele cuvinte care și-au păstrat semnificația chiar și în condiții caracterizate de suferință extremă. Faptul că suntem încă în viață li se datorează cu certitudine rudelor și prietenilor (care sunt numiți în Coda acestei cărți), dar la fel de adevărat este că imersarea plină de sens în ceea ce scriam, care a continuat în toată perioada pe care am relatat-o – exceptând luna mea de inconștiență din Rusia –, mi-a oferit un motiv de a trăi și, totodată, un mijloc de a testa viabilitatea ideilor cu care mă luptam.

Nu cred că am susținut vreodată – nici în cartea mea precedentă și nici în cea de față – că ar fi suficient să trăiești *doar* după regulile pe care le-am prezentat. Cred că ceea ce am afirmat – ceea ce sper să fi afirmat – a fost următorul lucru: Când haosul te vizitează și te înghite cu totul; când natura te blestemă, pe tine sau pe cineva drag ție, cu o boală; sau când tirania distruge un lucru valoros pe care l-ai clădit, este salutar să cunoști restul poveștii. Toate acele nenorociri sunt doar jumătatea amară din povestea existenței, fără să observăm elementul

eroic de izbăvire sau de noblețe a spiritului uman, care necesită asumarea unei anumite responsabilități. Iar când uităm să privim povestea noastră în întregimea ei, o facem pe riscul nostru, căci viața este atât de dificilă, încât pierderea din vedere a părții eroice a existenței ne poate costa totul. Nu vrem ca asta să se întâmple. În schimb, trebuie să prindem curaj și să ne întărim spiritul, pentru a examina lucrurile atent și cum se cuvine și să trăim așa cum putem să trăim.

Ai surse de tărie la care poți apela și, chiar dacă e posibil să nu funcționeze cum trebuie, s-ar putea să fie de ajuns. Ai ce învăța dacă poți să-ți accepți erorile. Ai medicamente și spitale, precum și medici și asistente care cu onestitate și curaj te îngrijesc ca să te ridice și să te ajute să treci prin fiecare zi. Și apoi mai ai caracterul și curajul tău propriu, iar dacă acestea au fost călcate în picioare și ești gata să arunci prosopul, ai caracterul și curajul celor de care îți pasă și cărora le pasă de tine. Și poate, beneficiind de toate astea, vei reuși să răzbați. Pot să-ți spun ce m-a salvat pe mine, până acum: dragostea pe

care o am pentru familia mea; dragostea pe care o au ei față de mine; încurajările pe care mi le-au oferit, alături de prietenii mei; faptul că încă mai aveam o muncă importantă pe care m-am străduit să o duc la îndeplinire cât timp m-am aflat în abis. A trebuit să mă forțez să stau în fața computerului. A trebuit să mă forțez să mă concentrez, să respir și să mă împiedic să spun, cât se poate de serios chiar: „La naiba cu toate!", în nesfârșitele luni în care am fost posedat de groază și teroare. Și abia am reușit să fac asta. Mai bine de jumătate din acest timp am crezut că o să mor într-unul dintre spitalele în care am fost internat. Și cred că, dacă aș fi căzut pradă resentimentelor, de exemplu, aș fi pierit odată pentru totdeauna – și mă simt norocos că am evitat o asemenea soartă.

Oare nu ar fi posibil (deși s-ar putea să nu ne salveze întotdeauna din situația groaznică în care ne găsim) să fim cu toții mai capabili să facem față incertitudinii, ororilor naturii, tiraniei culturale și răutății noastre și a altora dacă am fi niște oameni mai buni și mai curajoși? Dacă ne-am strădui să atingem valori mai înalte? Dacă am fi mai sinceri? Nu ar crește astfel șansele ca elementele benefice ale experienței să se manifeste în jurul nostru? Dacă țelurile tale ar fi suficient de nobile, dacă ai avea un curaj adecvat, dacă ai năzui neclintit spre adevăr, nu ar fi posibil ca Binele astfel produs să... ei bine, să nu justifice

oroarea? Acest lucru nu este întru totul valabil, dar totuși într-acolo tindem. Astfel de atitudini și acțiuni ar putea măcar să ne ofere un sens suficient de profund, așa încât ciocnirea noastră cu acea teroare și oroare să nu ne corupă și să nu transforme lumea din jurul nostru în ceva care să semene atât de mult cu un infern.

De ce *Dincolo de ordine*? E simplu, într-un anumit sens. Ordinea este un teritoriu explorat. Ne aflăm în limitele ordinii când acțiuni pe care le considerăm adecvate produc rezultatele pe care le urmărim. Privim astfel de rezultate într-o perspectivă pozitivă, dat fiind că ne arată, mai întâi, că ne-am apropiat de ceea ce ne dorim și, în al doilea rând, pentru că teoria noastră despre modul în care funcționează lumea rămâne acceptabil de exactă. Cu toate acestea, toate stările de ordine, oricât de sigure și confortabile ar fi, au defecte. Cunoștințele noastre despre cum să ne comportăm în lume rămân de fiecare dată incomplete – în parte din cauza ignoranței noastre profunde față de vastul necunoscut, apoi din cauza orbirii noastre voluntare și în sfârșit

pentru că lumea continuă, în maniera ei entropică, să se transforme în mod neașteptat. Mai mult decât atât, ordinea pe care ne străduim să o impunem lumii se poate rigidiza ca o consecință a tentativelor nesăbuite de a elimina din sfera noastră de interes tot ceea ce este necunoscut. Când astfel de tentative depășesc măsura, apare amenințarea totalitarismului, animat de dorința de a exercita un control deplin acolo unde un asemenea control nu este posibil, nici măcar în principiu. Aceasta înseamnă să riscăm o limitare periculoasă a tuturor schimbărilor psihologice și sociale necesare pentru a menține adaptarea la lumea etern-schimbătoare. Și astfel ajungem să ne confruntăm inevitabil cu nevoia de a trece dincolo de ordine, în opusul acesteia: haosul.

Dacă ordinea este locul în care ni se arată ceea ce ne dorim – când acționăm în concordanță cu înțelepciunea cu greu dobândită –, haosul este locul în care suntem asaltați de acele lucruri la care nu ne așteptăm, răsărite dintr-un potențial care ne înconjoară, dar față de care suntem orbi. Faptul că ceva a avut loc de multe ori în trecut nu constituie o garanție că va continua să aibă loc în aceeași manieră.[1] Întotdeauna va exista un domeniu dincolo de ceea ce cunoaștem și putem prezice. Haosul este anomalie, noutate, imprevizibilitate, transformare, perturbare și, foarte adesea, decădere, căci ceea ce am

ajuns să considerăm ca de la sine înțeles se dezvăluie a fi nesigur. Uneori se manifestă cu blândețe și își dezvăluie misterele în experiențe care ne fac curioși, captivați și interesați. Și e probabil (chiar dacă nu inevitabil) să se întâmple așa atunci când abordăm în mod voluntar ceea ce nu înțelegem, cu o pregătire atentă și disciplină. Alteori, neașteptatul se face cunoscut într-un mod teribil, intempestiv, accidental, așa că suntem distruși, nimiciți și reușim cu mare greutate să ne repliem – dacă reușim.

Nici starea de ordine, nici starea de haos nu sunt preferabile, intrinsec, una alteia. Să privești astfel lucrurile este greșit. Cu toate acestea, în precedenta mea carte *12 Reguli de viață: Un antidot la haosul din jurul nostru*, m-am concentrat mai mult pe felul în care ar putea fi remediate consecințele unui exces de haos.[2] Reacționăm la schimbările bruște și imprevizibile pregătindu-ne, fiziologic și psihologic, pentru ce e mai rău. Și pentru că doar bunul Dumnezeu știe cum ar putea să arate acest „cel mai rău", în ignoranța noastră, trebuie să fim

pregătiți pentru toate eventualitățile. Iar problema cu această pregătire permanentă este că, atunci când depășește limitele, ne epuizează. Dar asta nu presupune în niciun fel că haosul ar trebui eliminat (ar fi și imposibil, în orice caz), deși ceea ce este necunoscut trebuie gestionat cu atenție, așa cum am subliniat în mod repetat în cartea mea precedentă. Tot ceea ce nu este atins de nou stagnează și cu certitudine o viață lipsită de curiozitate – acel instinct care ne împinge în necunoscut – ar fi o formă a existenței mult diminuată. Ceea ce e nou este în același timp incitant, captivant și provocator, cu condiția ca viteza cu care este introdus să nu ne submineze și să nu ne destabilizeze într-un mod intolerabil starea existenței.

La fel ca *12 Reguli de viață*, volumul de față oferă o explicație a regulilor extrase dintr-o listă mai lungă de 42, publicată și popularizată inițial pe site-ul de întrebări și răspunsuri Quora. Spre deosebire de cartea precedentă, *Dincolo de ordine* explorează ca temă generală modul în care putem evita în mod avantajos pericolele exagerărilor în ceea ce privește siguranța și controlul. Dat fiind că este insuficient ceea ce înțelegem (așa cum ne dăm seama atunci când lucrurile pe care ne străduim să le controlăm merg totuși prost în jurul nostru), trebuie să rămânem ancorați cu un picior în ordine, în vreme ce pe celălalt îl întindem șovăielnic în ceea ce se află dincolo de ordine. Și astfel sun-

tem impulsionați să explorăm și să descoperim cele mai profunde semnificații stând la frontieră, într-o stare de siguranță suficientă pentru a ne ține frica sub control, dar învățând, în permanență, în timp ce ne confruntăm cu lucrurile cu care nu ne-am împăcat sau la care nu ne-am adaptat încă. Tocmai acest instinct de căutare a sensului – care este mult mai profund decât simplul raționament – este cel care ne orientează cum se cuvine în viață, astfel încât să nu fim copleșiți de ceea ce se află dincolo de noi sau, la fel de periculos, să nu fim năuciți și împiedicați să creștem de sisteme de valori și convingeri perimate, prea mărginite sau etalate cu excesivă trufie.

Despre ce anume am scris, mai exact? Regula I descrie relația dintre structurile sociale stabile și predictibile și sănătatea psihologică individuală și argumentează ideea potrivit căreia, pentru a-și păstra vitalitatea, aceste structuri trebuie actualizate de oameni creativi. Regula II analizează o imagine alchimică veche de secole, pornind de la câteva povești – vechi și moderne –, pentru a lămuri natura și

dezvoltarea personalității umane integrate. Regula III avertizează în privința pericolelor evitării informațiilor (vitale pentru primenirea continuă a psihicului) semnalate de apariția unor emoții negative, cum ar fi durerea, anxietatea și frica.

Regula IV argumentează că sensul care îi susține pe oameni în vremuri dificile poate fi găsit nu atât în fericire, care e efemeră, cât în adoptarea voluntară a unei responsabilități mature pentru sine și pentru alții. Regula V folosește un singur exemplu, inspirat din experiența mea de psiholog clinician, pentru a ilustra ideea că este necesar, la nivel personal și social, să dăm ascultare imperativelor conștiinței morale. Regula VI descrie faptul că este periculos să atribuim cauza problemelor individuale și sociale complexe unor variabile singulare, cum ar fi sexul, clasa ori puterea.

Regula VII conturează relația dintre strădania disciplinată într-o singură direcție și făurirea caracterului individual capabil să reziste în fața adversității. Regula VIII se concentrează pe importanța vitală a experienței estetice ca ghid pentru ceea ce este adevărat, bun și fortifiant în lumea umană a experienței. Regula IX susține în mod argumentat că experiențele din trecut, a căror rememorare curentă rămâne încărcată de suferință și teamă, pot fi debarasate de oroare printr-o explorare verbală voluntară, printr-o reconsiderare.

Regula X observă importanța negocierii explicite pentru menținerea bunăvoinței, a respectului reciproc și a cooperării cordiale, fără de care nu poate fi susținută nicio poveste de dragoste adevărată. Regula XI se deschide cu o descriere a lumii experienței umane într-o manieră care explică ce anume motivează trei tipare comune, dar teribil de periculoase ale răspunsului psihic; apoi, arată că a cădea pradă oricăruia sau tuturor celor trei tipare are consecințe catastrofale și descrie o rută alternativă. Regula XII argumentează că recunoștința față de tragediile inevitabile ale vieții trebuie considerată ca o manifestare principală a admirabilului curaj moral necesar pentru a ne continua dificilul marș pe cărarea pieptișă.*

---

* Ar putea fi interesant de observat că această carte și predecesoarea ei — deși fiecare dintre ele stă pe propriile picioare — au fost concepute pentru a reprezenta împreună echilibrul pe care ambele se străduiesc să-l descrie. Tocmai din acest motiv, la prima fondul copertei este alb, în vreme ce la a doua, fondul este negru

Sper că voi fi întru câtva mai înțelept în explicarea acestui al doilea set de 12 reguli decât am fost cu patru ani în urmă, când am scris despre primele 12 – mai ales datorită feedbackului informativ pe care l-am primit în cursul eforturilor mele de a-mi formula ideile pentru oameni din toată lumea, în persoană, pe YouTube și prin intermediul podcastului și blogului.* Sper, în consecință, că am reușit să clarific unele dintre aspectele care probabil că au rămas nu tocmai optim elaborate în cartea mea precedentă, precum și să prezint în mare parte ceea ce este original. În sfârșit, sper ca oamenii să găsească utilă această carte la nivel personal, așa cum se pare că au găsit primul set de 12 reguli. Faptul că atât de mulți au mărturisit că și-au găsit tăria în ideile și poveștile pe care am avut privilegiul de a le împărtăși mi-a procurat multă satisfacție.

(cel puțin la edițiile în engleză). Ele constituie o pereche complementară, asemenea conceptului taoist de *yin* și *yang*.

* Canalul meu de YouTube poate fi găsit la www.youtube.com/user/JordanPetersonVideos. Podcastul și blogul pot fi accesate la jordanpeterson.com.

THE FOOL.

Regula I

Nu denigra cu ușurință instituțiile sociale sau realizările creative

SINGURĂTATE ȘI CONFUZIE

Ani de-a rândul, am văzut un client care trăia de unul singur*. Pe lângă felul în care trăia, era izolat în multe alte moduri. Legăturile lui cu familia erau extrem de limitate. Ambele sale fiice plecaseră din țară și nu prea mai țineau legătura, iar el nu avea alte rude, cu excepția

tatălui și a unei surori de care se înstrăinase. Soția și mama copiilor săi decedase cu ani în urmă și singura relație pe care s-a străduit să o stabilească în cei peste 15 ani în care a venit să mă vadă s-a încheiat tragic când noua sa parteneră a murit într-un accident rutier.

Când am început să lucrăm împreună, conversațiile noastre erau categoric stângace. Nu era obișnuit cu subtilitățile interacțiunilor sociale, așa încât comportamentelor sale, verbal și nonverbal, le lipseau ritmul ca de dans și armonia care îi caracterizează pe cei înzestrați cu fluență în socializare. În copilărie, fusese ignorat cu desăvârșire și descurajat în mod activ de ambii părinți. Tatăl lui – în majoritatea timpului absent – fusese neglijent și cu înclinații sadice, în vreme ce mama suferise de alcoolism cronic. De asemenea, la școală fusese

---

* Am modificat relatările bazate pe practica mea clinică suficient de mult ca să asigur respectarea intimității clienților mei, străduindu-mă totodată să păstrez adevărul narativ esențial al celor relatate.

chinuit și hărțuit în mod sistematic și în toți anii săi de educație nu avusese șansa să dea de un dascăl care să-i acorde vreun dram de atenție autentică. Aceste experiențe l-au lăsat pe clientul meu cu o înclinație spre depresie sau cel puțin au înrăutățit ceea ce se poate să fi fost o tendință biologică în acea direcție. În consecință, era abrupt, iritabil și ușor de enervat atunci când se simțea neînțeles sau era întrerupt pe neașteptate în timpul unei conversații. Asemenea reacții au asigurat condițiile ca și în viața de adult să fie ținta *bullyingului*, îndeosebi la locul de muncă.

Totuși, în scurt timp am observat că lucrurile mergeau destul de bine în timpul ședințelor noastre dacă rămâneam în cea mai mare parte tăcut. Venea la cabinet, săptămânal sau la două săptămâni, și vorbea despre ce i se întâmplase și îl preocupase în precedentele 7 până la 14 zile. Dacă păstram tăcerea în primele 50 de minute ale ședințelor noastre de o oră, ascultând cu atenție, puteam apoi să conversăm în ultimele zece minute într-o manieră relativ normală, reciprocă. Acest tipar a continuat timp de peste un deceniu, căci am învățat tot mai bine să-mi țin gura (ceva care nu-mi vine prea ușor). Cu toate acestea, odată cu trecerea anilor, am observat că proporția de timp în care discuta cu mine probleme negative a scăzut. Conversația noastră – sau, mai degrabă, monologul său – începea de fiecare dată

cu ceea ce îl deranja și rareori depășea faza asta. Dar în afara ședințelor muncea din greu, cultiva prietenii, participa la reuniuni artistice și festivaluri muzicale, resuscitase un talent multă vreme lăsat în adormire: compunea piese muzicale și cânta la chitară. Pe măsură ce devenea mai sociabil, a început să genereze soluții la problemele pe care mi le comunica și să discute, în partea a doua a ședințelor pe care le petreceam împreună, unele aspecte pozitive ale existenței sale. Lucrurile se desfășurau lent, dar progresa treptat. Când a venit prima dată să mă vadă, nu puteam să stăm împreună la o masă într-o cafenea sau în vreun alt loc public și să ne angajăm în ceva care să semene cu o conversație adevărată fără ca el să nu fie paralizat într-o tăcere absolută. Când am terminat, își citea propriile poezii în fața unor grupuri restrânse de oameni și chiar și-a încercat mâna într-un *stand-up comedy*.

Acest om a fost cel mai bun exemplu personal și practic pentru un lucru pe care am ajuns să-l înțeleg în peste douăzeci de ani de

practică psihologică: pentru a-și păstra mintea organizată, oamenii se bizuie pe comunicarea permanentă cu ceilalți. Cu toții avem nevoie să gândim ca să menținem lucrurile în ordine, dar în cea mai mare parte gândim vorbind. Trebuie să vorbim despre trecut, ca să putem distinge preocupările banale și exagerate, care altfel ne chinuiesc mintea, de experiențele care sunt cu adevărat importante. Trebuie să vorbim despre natura prezentului și planurile noastre, ca să știm unde ne aflăm, încotro mergem și de ce ne ducem acolo. Trebuie să supunem judecății celorlalți strategiile și tacticile pe care le formulăm, ca să le asigurăm eficiența și reziliența. De asemenea, trebuie să ne ascultăm pe noi înșine când vorbim, ca să ne putem organiza reacțiile corporale, motivațiile și emoțiile, altfel nedezvoltate, în ceva articulat și organizat, și să ne dispensăm de acele preocupări care sunt exagerate și iraționale. Trebuie să vorbim — atât ca să ne amintim, cât și ca să uităm.

Clientul meu avea o nevoie disperată de cineva care să-l asculte. Avea totodată nevoie să fie parte integrantă a unor grupuri sociale mai mari și mai complexe — aspect pe care îl plănuia în timpul ședințelor noastre comune, după care îl ducea la îndeplinire de unul singur. Dacă ar fi căzut pradă tentației de a denigra valoarea interacțiunilor și relațiilor interpersonale ca urmare a istoricului său de izolare și tratament

aspru, ar fi avut foarte puține șanse să-și redobândească sănătatea și starea de bine. În schimb, și-a făcut temele și s-a alăturat lumii.

SĂNĂTATEA MENTALĂ CA INSTITUȚIE SOCIALĂ

Pentru Sigmund Freud și Carl Gustav Jung, marii reprezentați ai psihologiei abisale, sănătatea mentală era o caracteristică a minții individuale. În opinia lor, oamenii erau bine reglați când „subpersonalitățile" existente în fiecare dintre ei erau integrate corespunzător și echilibrate în expresie. Se-ul, partea instinctivă a psihicului (din cuvântul german „das Es", care reprezintă natura din interiorul nostru, în toată puterea și stranietatea sa); Supraeul (reprezentantul uneori opresiv, internalizat al ordinii sociale); și Eul (personalitatea propriu-zisă, strivită între cei doi tirani necesari) – toate au funcții

specializate pentru Freud, primul care le-a conceptualizat existența. Se-ul, Eul și Supraeul interacționează între ele asemenea ramurilor executivă, legislativă și juridică a unei guvernări moderne. Jung, deși profund influențat de Freud, a decelat complexitatea psihicului într-o manieră diferită. Pentru el, eul individului trebuie să-și găsească locul corespunzător în relație cu umbra (partea întunecată a personalității), *anima* sau *animus* (latura de sex opus și adesea refulată a personalității) și Sinele (existența internă a posibilității ideale). Dar toate aceste subentități diferite, fie ele jungiene sau freudiene, au o latură comună: ele există în interiorul persoanei, fără să comunice cu mediul său înconjurător. Totuși, oamenii sunt ființe sociale – *par excellence* – și lumea exterioară este plină de înțelepciune și de îndrumări bazate pe viața socială. De ce să ne bizuim doar pe resursele noastre proprii și limitate ca să ne amintim drumul sau ca să ne orientăm într-un teritoriu nou, când ne-am putea baza pe semnele și indicatoarele pe care alții le-au așezat deja acolo cu atâtea eforturi? Concentrându-se intens pe psihicul individual autonom, Freud și Jung au pus prea puțin accent pe rolul comunității în menținerea sănătății mentale personale.

Din aceste motive, când încep să lucrez cu noii mei clienți, le evaluez mai întâi poziția din perspectiva unor dimensiuni în mare parte

dependente de lumea socială. Au fost ei educați la nivelul capacității sau ambiției lor intelectuale? Își folosesc timpul liber într-un mod atrăgător, semnificativ și productiv? Și-au formulat planuri solide și bine articulate pentru viitor? Au prieteni și o viață socială? Un parteneriat intim stabil și satisfăcător? Relații familiale apropiate și funcționale? O carieră – sau măcar un serviciu – mulțumitoare din punct de vedere financiar, stabilă și, dacă e posibil, o sursă de satisfacție și oportunitate? Dacă răspunsul la oricare trei sau mai multe dintre aceste întrebări este „nu", consider că noul meu client este insuficient înglobat în lumea interpersonală și, din acest motiv, îl paște pericolul căderii într-o spirală psihică descendentă. Oamenii există printre alți oameni, și nu ca minți pur individuale. Un individ venit în terapie nu va avea nevoie de un efort prea mare de reechilibrare dacă el își poate menține o serie de relații minimale cu ceilalți. Simplu spus: noi „externalizăm" problema sănătății mentale. Oamenii pot rămâne sănătoși mental nu doar datorită integrității propriilor lor minți, ci și pentru

că cei din jurul lor le amintesc permanent cum să gândească, cum să acționeze și cum să vorbească.

Dacă începi să te abați de la calea dreaptă și îngustă – dacă începi să acționezi necorespunzător –, oamenii vor reacționa la erorile tale înainte ca acestea să devină prea mari și te vor persuada, vor râde de tine, te vor trage de mânecă și te vor critica, totul pentru a te readuce pe drumul cel bun. Vor ridica o sprânceană, vor zâmbi (sau nu) sau îți vor acorda atenție (sau nu). Cu alte cuvinte, dacă alți oameni pot tolera să te aibă în preajma lor, îți vor reaminti constant să nu te porți urât și, la fel de constant, îți vor cere să dai tot ce ai mai bun. Nu-ți rămâne de făcut decât să privești, să asculți și să reacționezi corespunzător la indicii. Pe urmă, ai putea să rămâi motivat și să fii în stare să-ți păstrezi cumpătul suficient ca să nu începi lunga călătorie în josul dealului. Este un motiv suficient să-ți apreciezi imersiunea în lumea altor oameni – prieteni, membri ai familiei și dușmani deopotrivă –, în pofida anxietății și frustrării pe care interacțiunile sociale le produc atât de des.

Dar cum am dezvoltat largul consens referitor la comportamentul social care slujește la consolidarea stabilității noastre psihice? În fața complexității cu care ne confruntăm în permanență, pare a fi o sarcină descurajantă, dacă nu imposibilă. „Mergem pe calea asta sau pe

cealaltă?"; „Cum comparăm valoarea acestei lucrări cu valoarea celeilalte?"; „Cine e mai competent, mai creativ sau mai insistent și, prin urmare, cui merită să-i încredințăm autoritatea?" Răspunsurile la asemenea întrebări sunt în mare parte formulate în urma unor negocieri intense – verbale și nonverbale – care reglează acțiunile individuale, cooperarea și competiția. Ceea ce este considerat a fi valoros și demn de atenție devine parte a contractului social; parte a recompenselor și pedepselor administrate pentru complianță, respectiv pentru necomplianță; parte a ceea ce ne indică și ne reamintește: „Iată ce este prețuit. Uită-te la asta (percepe asta) și nu la altceva. Urmărește asta (acționează pentru realizarea acelui scop) și nu altceva". Conformarea la acele indicații și aduceri aminte este, în mare măsură, sănătatea mentală însăși – și este ceva ce i se solicită fiecăruia dintre noi încă din primele etape ale vieților noastre. Fără intermedierea lumii sociale, ne-ar fi imposibil să ne organizăm mințile și lumea ne-ar copleși pur și simplu.

ROSTUL ARĂTATULUI CU DEGETUL

Am fost norocos să am o nepoată, Elizabeth Scarlett Peterson Korikova, născută în august 2017. Am urmărit-o cu atenție în timpul dezvoltării ei, încercând să înțeleg ce este în stare să facă și să îi cânt în strună. Când avea cam un an și jumătate, se angaja în tot felul de comportamente insuportabil de drăgălașe – chicotea și rădea când era împunsă cu degetul, bătea palma cu cei din jur, își ciocnea capul și își freca năsucul de al celorlalți. Totuși, în opinia mea, dintre toate gesturile pe care le făcea la acea vârstă, cel mai demn de remarcat era arătatul cu degetul.

Tocmai își descoperise degetul arătător și îl folosea ca să specifice toate obiectele din lume pe care le găsea interesante. Făcea asta cu o mare încântare, mai ales când cu acest gest atrăgea atenția adulților din preajma ei. Aceasta indica, într-un mod care nu poate fi reprodus nicicum altfel, că acțiunea și intenția ei aveau o semnificație – definibilă, cel puțin în parte, ca tendința unui comportament sau a unei atitudini de a atrage atenția altora. Se simțea foarte bine din acest motiv, ceea ce nu e de mirare. Concurăm cu ceilalți pentru atenție în plan personal, social și economic. Și nimic nu se compară cu asta. În absența atenției celor din jur, copiii, adulții și societățile se ofilesc ca

viţa pe lujer. Să-i faci pe alţii să participe la ceea ce tu găseşti important sau interesant înseamnă să validezi, în primul rând, importanţa lucrului la care participi, iar în al doilea rând şi chiar mai important, să te validezi pe tine ca centru respectat de experienţe conştiente şi contribuitor la lumea colectivă. De asemenea, arătatul cu degetul este un precursor esenţial al dezvoltării limbajului. Să numeşti ceva — să foloseşti un cuvânt pentru acel lucru — înseamnă în esenţă să arăţi cu degetul către acesta, să-l specifici în raport cu toate celelalte, să-l izolezi pentru utilizare individuală şi socială.

Când nepoata mea arăta cu degetul, o făcea în public. Când arăta spre ceva, putea să observe de îndată cum reacţionau oamenii din apropierea ei. Nu prea are rost să arătăm spre ceva când nimănui nu-i pasă de acel lucru. Aşa încât ea îşi îndrepta arătătorul spre ceva pe care-l considera interesant şi apoi se uita în jur ca să vadă dacă şi alţii erau interesaţi. Învăţa astfel, de la o vârstă fragedă, o lecţie importantă: dacă nu comunici ceva care să-i antreneze şi pe alţi oameni, atunci valoarea

comunicării tale – și chiar valoarea prezenței tale – riscă să scadă spre zero. În felul acesta ea a început să exploreze mai profund complexa ierarhie valorică ce alcătuia familia și societatea mai largă din jurul ei.

Scarlett învață acum să vorbească – o formă mai sofisticată de arătat cu degetul (și de explorare). Fiecare cuvânt este un arătător, precum și o simplificare sau o generalizare. A numi ceva înseamnă nu doar să-l faci să strălucească pe fondul infinit al lucrurilor care au potențialul de a fi numite, ci și a-l grupa sau categorisi, simultan, alături de multe alte fenomene de aceeași utilitate sau importanță mai largă. Folosim cuvântul „podea", de exemplu, dar în general nu folosim câte un cuvânt separat pentru toate tipurile de podele pe care le-am putea întâlni (beton, lemn, pământ, sticlă), cu atât mai puțin pentru toate nesfârșitele variații de culoare, textură și nuanță ce constituie detaliile podelelor care ne susțin greutatea. Folosim o reprezentare de rezoluție joasă: dacă ne susține, putem păși pe ea și este situată în interiorul unei clădiri, atunci este o „podea", iar acest termen este suficient de precis. Cuvântul distinge podelele de, să spunem, pereți, dar în același timp limitează variabilitatea tuturor podelelor existente la un singur concept – suprafețe interioare plane, stabile și pe care se poate păși.

Cuvintele pe care le folosim sunt instrumente care ne structurează experiența, în mod subiectiv și privat, dar sunt, în mod egal, determi-

nate social. Nu am cunoaște și nu am folosi cu toții cuvântul „podea" decât dacă nu am fi căzut cu toții de acord că există ceva îndeajuns de important în legătură cu podelele, ca să justifice un cuvânt pentru acestea. Deci simplul fapt de a numi ceva (și, desigur, de a cădea de acord asupra numelui) este o parte importantă a procesului prin care lumea infinit de complexă a fenomenelor și faptelor este redusă la lumea funcțională a valorii. Și tocmai interacțiunea continuă cu instituțiile sociale este cea care face posibilă această reducere (sau specificare).

SPRE CE AR TREBUI SĂ ARĂTĂM?

Lumea socială limitează și specifică lumea pentru noi, scoțând în evidență ceea ce este important. Dar ce înseamnă „important"? Cum este determinată importanța? Individul este modelat de lumea socială. Dar

instituțiile sociale sunt și ele modelate de necesitățile indivizilor care le compun. Trebuie făcute aranjamente pentru ca să ni se asigure necesitățile elementare ale vieții. Nu putem trăi fără hrană, apă, aer curat și adăpost. Dar avem nevoie și de lucruri mai puțin evidente, cum ar fi companie, joacă, atingere și intimitate. Acestea sunt toate trebuințe biologice, precum și nevoi psihologice (și lista nu este deloc una cuprinzătoare). Trebuie să scoatem în evidență și apoi să folosim acele elemente ale lumii capabile să ne asigure aceste nevoi. Iar faptul că suntem profund sociali adaugă la situație încă un set de limitări. Trebuie să percepem și să acționăm într-o manieră care să ne satisfacă nevoile biologice și psihologice, dar, întrucât nimeni nu trăiește și nu poate trăi în izolare, trebuie să le satisfacem într-o manieră aprobată de ceilalți. Aceasta înseamnă că soluțiile pe care le aplicăm pentru problemele noastre biologice fundamentale trebuie să fie acceptabile și implementabile și în plan social.

Merită să reflectăm mai în profunzime la modul în care nevoia limitează universul soluțiilor viabile și al planurilor implementabile. Mai întâi, așa cum am menționat deja, planul trebuie, în principiu, să rezolve unele probleme reale. În al doilea rând, trebuie să fie atrăgător și pentru alții – adesea la concurență cu alte planuri –, altfel ceilalți nu vor coopera și s-ar putea chiar să obiecteze. Prin urmare,

dacă eu prețuiesc ceva, trebuie să determin cum să-l valorizez astfel încât și alții să poată beneficia. Nu poate fi bun doar pentru mine: trebuie să fie bun și pentru mine, și pentru oamenii din jurul meu. Și nici măcar asta nu e îndeajuns de bine – ceea ce înseamnă că există și mai multe constrângeri asupra modului în care trebuie să percepem lumea și cum să o influențăm. Felul în care eu văd și apreciez lumea, asociat integral cu planurile pe care le fac, trebuie să funcționeze pentru mine, familia mea și comunitatea mai largă din care fac parte. Mai mult, trebuie să funcționeze astăzi, într-o manieră care să nu aibă consecințe negative mâine, săptămâna viitoare, luna viitoare sau anul viitor (și nici măcar în următorul deceniu sau secol). O soluție bună la o problemă care implică suferință trebuie să fie repetabilă, să nu se deterioreze de-a lungul repetițiilor – într-un cuvânt, să fie reiterabilă – în rândul oamenilor și de-a lungul timpului.

Aceste constrângeri universale, manifestate biologic și impuse social, reduc complexitatea lumii la ceva care aproximează un

domeniu valoric universal inteligibil. Acest lucru are o importanță excepțională, pentru că problemele existente sunt nenumărate și există un număr ipotetic nelimitat de soluții potențiale, dar, comparativ, soluțiile care funcționează simultan în planurile practic, psihologic și social sunt limitate. Realitatea numărului limitat de soluții presupune existența a ceva de genul unei etici naturale – variabile, probabil, căci limbajele umane sunt variabile, dar totuși caracterizate de ceva solid și universal recognoscibil la bază. Tocmai această realitate a eticii naturale este cea care face ca denigrarea nesăbuită a instituțiilor sociale să fie greșită și periculoasă în același timp. Greșită și periculoasă pentru că acele instituții au evoluat cu scopul de a rezolva probleme care trebuie rezolvate pentru ca viața să continue. Nu sunt cu niciun chip perfecte, dar să le facem mai bune, în loc să le facem mai proaste, constituie într-adevăr o problemă dificilă.

Așadar, trebuie să iau complexitatea lumii, să o reduc la un singur punct, astfel încât să pot acționa și să-i iau în considerare pe toți ceilalți (incluzând și sinele lor viitor) în timp ce fac asta. Cum reușesc acest lucru? Comunicând și negociind. Externalizând problema cognitivă extrem de complexă și încercând s-o rezolv prin apel la resursele lumii în ansamblul ei. Indivizii care compun fiecare societate cooperează și concurează lingvistic (deși interacțiunea lingvistică nu epui-

zează în niciun caz mijloacele cooperării și ale competiției). Cuvintele sunt formulate colectiv și toată lumea trebuie să cadă de acord asupra utilizării lor. Cadrul general verbal care ne ajută să delimităm lumea este o consecință a peisajului valorii care este construit social, dar în același timp este mărginit de necesitatea brută a realității înseși. Aceasta ajută la a da acelui peisaj o formă, și nu orice formă veche. Aici e locul în care ierarhiile – cele funcționale și productive – intră mai clar în tabloul de ansamblu.

Lucrurile importante trebuie făcute, altfel oamenii ar muri de foame, de sete sau ca urmare a expunerii la intemperii – sau de singurătate și de absența atingerii. Ceea ce trebuie făcut trebuie specificat și planificat. Deprinderile necesare pentru a proceda astfel trebuie dezvoltate. Specificarea, planificarea și dezvoltarea deprinderilor, precum și implementarea planului documentat trebuie să se desfășoare în spațiul social, cu cooperarea celorlalți (și în prezența concurenței acestora). În consecință, unii vor fi mai buni în rezolvarea problemelor

ivite, alții vor fi mai puțin pricepuți. Această varianță a aptitudinilor (precum și multiplicitatea problemelor existente și imposibilitatea de a-i pregăti pe toți în toate domeniile care necesită specializare) generează în mod necesar o structură ierarhică bazată în mod ideal pe competență adevărată în raport cu obiectivul. O astfel de ierarhie este în esența ei un instrument structurat social care trebuie folosit pentru îndeplinirea eficientă a sarcinilor necesare și valoroase. Este în același timp o instituție socială care face ca progresul și pacea să fie posibile în același timp.

DE JOS ÎN SUS

Consensul care alcătuiește supozițiile rostite și nerostite legate de merite și care caracterizează societățile noastre are o origine străveche, ce a evoluat de-a lungul a sute de milioane de ani. În definitiv, „Cum ar trebui să acționezi?" nu este decât versiunea imediată, pe termen scurt, a întrebării fundamentale pe termen lung „Cum ar trebui să supraviețuiești?" Prin urmare, e instructiv să studiem trecutul îndepărtat – mult în josul lanțului evoluționist, chiar până la

bază – și să observăm cum au fost puse bazele a ceea ce este important. Cele mai vechi organisme multicelulare din perspectivă filogenetică (pentru scopurile noastre, este suficient de departe în timp) tind să fie compuse din celule senzorimotoare nediferențiate.[1] Aceste celule cartografiază anumite fapte sau caracteristici ale mediului pe baza outputului motor al aceloraşi celule, într-o relație care, în esență, este de unu la unu. Stimulul A înseamnă răspunsul A și nimic altceva, în vreme ce stimulul B înseamnă răspunsul B. În rândul ființelor mai diferențiate și mai complexe – rezidenții mai mari și mai ușor recognoscibili ai lumii naturale – funcțiile senzoriale și motoare se separă și se specializează, astfel încât celulele care îndeplinesc funcțiile senzoriale detectează tipare în lume, iar celulele dedicate funcțiilor motoare produc tipare de output motor. Această diferențiere facilitează recunoașterea și cartografierea unei game mai largi de tipare, precum și efectuarea unei game mai mari de acțiuni și reacțiuni. Uneori, apare și un al treilea tip de celule – neuronii – care

servesc ca intermediar computațional între primele două. În rândul speciilor care au stabilit un nivel de funcționare neuronal, „același" tipar de input poate produce un tipar diferit de output (în funcție, de exemplu, de schimbările de mediu sau de starea psihofizică internă a animalului).

Pe măsură ce sistemele nervoase cresc în complexitate și iau naștere alte și alte straturi de intermediere neuronală, relația dintre realitatea simplă și outputul motor devine tot mai complexă, mai imprevizibilă și sofisticată. Un același lucru (o aceeași situație) poate fi perceput în moduri multiple, în timp ce două lucruri percepute în aceeași manieră pot da naștere la comportamente foarte diferite. Este foarte dificil să constrângi, de exemplu, chiar și animale de laborator izolate să se comporte previzibil într-o serie de experimente, în ciuda faptului că aceste experimente sunt concepute pentru a se desfășura în moduri cât mai similare. Pe măsură ce se multiplică straturile de țesuturi neuronale care mediază între senzație și acțiune, acestea se și diferențiază. Apar sisteme motivaționale de bază, cunoscute adesea ca pulsiuni (foame, sete, agresiune etc.), adăugând specificitate și variabilitate senzorială și comportamentală. Motivațiile care se suprapun apoi peste acestea – fără să existe o linie de demarcație clară – sunt sistemele de emoții. Sistemele cognitive apar mult mai târziu, mai

întâi luând probabil forma imaginației, iar ulterior – și numai la ființele umane – ca limbaj pe deplin dezvoltat. Astfel, la ființele cele mai complexe există o ierarhie internă a structurii, de la reflexul pulsional la acțiunea mediată de limbaj (în cazul particular al ființelor umane), care trebuie organizată înainte să poată funcționa ca o unitate și să fie îndreptată asupra unui punct precis.[2]

Cum este organizată această ierarhie, această structură care ia naștere în mare parte de jos în sus, pe parcursul unor intervale vaste de timp evoluționist? Ne întoarcem la același răspuns la care ne-am referit mai devreme: prin cooperare și competiție constante. Aceste strategii permanente au ca scop dobândirea de resurse și poziție, ele definind lupta pentru supraviețuire și reproducere. Acest lucru are loc de-a lungul intervalelor temporale inimaginabil de lungi care caracterizează evoluția, precum și pe durata mult mai scurtă a fiecărei vieți individuale. Negocierea pentru poziție sortează organismele după ierarhii omniprezente care guvernează accesul la resurse vitale, cum ar fi

adăpost, hrană și parteneri de împerechere. Toate ființele de o complexitate rezonabilă și chiar cu o minimă natură socială își au locul lor particular pe care îl cunosc. Toate ființele sociale învață, de asemenea, ce este considerat valoros de ceilalți membri ai grupului și deduc din asta, precum și din înțelegerea propriei lor poziții o înțelegere sofisticată, implicită și explicită a valorii înseși. Într-o singură frază: ierarhia internă care translatează realitățile în acțiuni oglindește ierarhia externă a organizării sociale. Este clar, de exemplu, că cimpanzeii dintr-un grup își înțeleg lumea socială și straturile ei ierarhice la niveluri fine, de detaliu. Ei știu ce este important și cine are acces privilegiat la ceea ce e valoros. Înțeleg aceste lucruri ca și cum supraviețuirea și reproducerea lor ar depinde de asta, așa cum se și întâmplă.[3]

Un nou-născut este echipat cu reflexe relativ deterministe: să sugă, să plângă și să tresară. Totuși, acestea asigură punctul de start pentru imensa gamă de abilități de acțiune, care se dezvoltă odată cu maturizarea umană. La vârsta de doi ani (și adesea mult mai devreme, pentru multe abilități), copiii se pot orienta cu toate simțurile, merg în două picioare, își folosesc mâinile dotate cu degete opozabile pentru tot soiul de scopuri și își comunică dorințele și nevoile atât verbal, cât și nonverbal – și vorbim, desigur, de o listă parțială. Această imensă gamă de aptitudini comportamentale este integrată într-o varietate complexă

de emoții și pulsiuni motivaționale (mânie, tristețe, teamă, bucurie, surprindere și altele) și apoi este organizată pentru a îndeplini orice scop specific, îngust îl inspiră pe copil în acel moment și, într-o măsură tot mai mare, de-a lungul unor intervale mai lungi de timp.

Copilul mic aflat în dezvoltare trebuie, de asemenea, să-și șlefuiască și să-și perfecționeze funcționarea stării sale motivaționale dominante în prezent, în armonie cu toate celelalte stări motivaționale interne (de exemplu, dorințele separate de a mânca, de a dormi și de a se juca trebuie să învețe să coexiste astfel încât fiecare să se poată manifesta optim) și în concordanță cu solicitările, rutinele și oportunitățile mediului social. Această șlefuire și perfecționare începe cu relația maternă a copilului și comportamentul de joacă spontană din cadrul acelui context circumscris, dar totuși social. Apoi, când copilul s-a maturizat până la punctul la care ierarhia internă a funcțiilor emoționale și motivaționale poate fi subsumată, chiar și temporar, unui cadru asigurat de un obiectiv abstract, conștient și comunicabil („hai

să ne jucăm de-a mama și de-a tata"), copilul este pregătit să se joace cu alții și va fi în stare ca, de-a lungul timpului, să facă acest lucru într-o manieră tot mai complexă și mai sofisticată.[4]

Joaca cu alții depinde (după cum a observat marele psiholog al dezvoltării Jean Piaget[5]) de stabilirea colectivă a unui obiectiv comun cu partenerii de joacă ai copilului. Stabilirea colectivă a unui obiectiv comun – scopul jocului –, corelată cu regulile care guvernează cooperarea și competiția în relația cu acel obiectiv sau scop, constituie un adevărat microcosm social. Toate societățile pot fi privite ca variații ale acestei teme de joc/joacă – *E pluribus unum*' – și în toate societățile funcționale și decente regulile de bază ale jocului corect, afirmate pe bază de reciprocitate în diferite situații și momente, ajung inevitabil să fie aplicate. Jocurile, ca și soluțiile la probleme, trebuie să fie reiterabile pentru a rezista în timp, și există principii care se aplică la și susțin ceea ce constituie acea repetabilitate. Piaget bănuia, de exemplu, că jocurile practicate în mod voluntar vor avea mai mult succes decât cele practicate sub amenințarea cu forța, dat fiind că o parte din energia care ar putea fi consumată cu jocul în sine, oricare ar fi natura acestuia, trebuie să fie irosită pe efortul de impunere. Există dovezi care arată apariția unor asemenea aranjamente ludice voluntare chiar și printre rudele noastre nonumane.[6]

Regulile universale ale jocului corect includ capacitatea de a regla emoția și motivația în timpul cooperării și competiției în urmărirea obiectivului jocului (care este parte integrantă din a fi capabil să te joci), precum și capacitatea și voința de a stabili interacțiuni reciproc benefice, indiferent de timp și situație, așa cum am discutat deja. Iar viața nu este doar un joc, ci presupune o serie de jocuri, toate având ceva în comun (din ceea ce definește un joc) și ceva unic (altfel n-ar exista niciun motiv pentru jocuri multiple). La început, există un punct de start (grădinița, un scor de 0 – 0, o primă întâlnire romantică, debutul stagiaturii), care trebuie îmbunătățit; există, de asemenea, o procedură pentru realizarea acelei îmbunătățiri, dar și un obiectiv dezirabil (absolvirea liceului, un scor favorabil, o relație romantică permanentă, o carieră prestigioasă). Ca urmare a acestor

---

* Din latină: „Din mai multe, unul" sau, într-o versiune adaptată, „unitate în diversitate". (*N.t.*)

caracteristici comune, există o etică sau, mai bine spus, o metaetică ce ia naștere, de jos în sus, în mulțimea tuturor jocurilor. Cel mai bun jucător nu este, prin urmare, câștigătorul unui anumit joc determinat, ci, printre multe alte lucruri, cel care este invitat de numărul cel mai mare de alți indivizi să participe la cea mai extinsă serie de jocuri. Tocmai acesta este motivul, pe care poate că nu l-ai înțeles pe deplin, pentru care le spui copiilor tăi: „Nu contează cine câștigă sau pierde jocul, ci cum îl joci!"* Cum ar trebui să joci ca să fii cel mai dorit

* Până și șobolanii înțeleg acest lucru. Jaak Panksepp, unul dintre fondatorii subdomeniului psihologiei denumit „neuroștiința afectelor" și un cercetător extrem de creativ, curajos și talentat, a petrecut mulți ani analizând rolul jocului în dezvoltarea și socializarea șobolanilor (vezi J. Panksepp, *Affective Neuroscience. The Foundation of Human and Animal Emotions* [New York: Oxford University Press, 1998], în special capitolul despre joacă, pp. 280–299). Șobolanilor le place să se joace. Le place îndeosebi să se hârjonească, mai ales dacă sunt masculi tineri. Atât de încântați sunt, încât muncesc voluntar – trăgând, să spunem, în mod repetat de o pârghie –, ca să obțină prilejul de a intra într-o arenă în care alți tineri așteaptă să se joace. Când doi șobolani tineri și străini ajung pentru prima oară într-o astfel de situație, ei se cântăresc din priviri și stabilesc apoi dominanța. Dacă un șobolan este cu doar 10% mai mare decât celălalt, poate câștiga cam toate competițiile de natură fizică, toate meciurile de lupte între șobolani, dar tot se luptă ca să afle care e cel mai tare, iar șobolanul mai mare aproape inevitabil îl învinge pe cel mai mic. Dacă ai fi înclinat să vezi stabilirea ierarhiei ca echivalentul dominației prin forță, aici s-ar termina jocul. Șobolanul mai mare și mai puternic a învins. Final de poveste. Dar acesta nu este nicidecum finalul poveștii,

decât dacă șobolanii se întâlnesc o singură dată. Șobolanii trăiesc în medii sociale și interacționează în repetate rânduri cu aceiași indivizi. Astfel jocul, odată început, continuă, iar regulile trebuie să guverneze nu un joc singular, ci acel joc care se tot repetă. Odată dominanța stabilită, șobolanii se pot juca – și fac acest lucru într-o manieră foarte diferită de lupta adevărată (exact la fel cum lupta în joacă cu un câine de companie diferă foarte mult de a fi atacat de un câine). Desigur, șobolanul mai mare ar putea să-l țintuiască de fiecare dată pe cel mai mic. Dar asta ar încălca regulile (sau, mai exact, metaregulile: cele care trebuie respectate doar de-a lungul jocurilor care se repetă). Scopul jocului repetat nu este dominanța, ci continuarea jocului. Aceasta nu înseamnă că dominanța inițială nu are nicio importanță. Contează, îndeosebi în maniera următoare: Când cei doi șobolani se întâlnesc a doua oară, fiecare dintre ei va adopta câte un rol unic. Șobolanul cel mai mic este obligat să îl invite la joacă pe amicul mai mare, iar șobolanul mai mare este obligat să-i accepte invitația. Primul va sări de colo colo jucăuș nevoie mare, ca să-și arate intențiile. Șobolanul mai mare ar putea să stea rezervat, să facă pe nepăsătorul și puțin dezinteresat (căci se bucură de acest privilegiu); dar, dacă e un tip cumsecade, va lua parte la distracție, căci în adâncul lui el vrea cu adevărat să se joace. Totuși – și acesta este aspectul esențial –, dacă șobolanul mai mare nu-l lasă pe cel mai mic să învingă și el într-o proporție substanțială din jocurile repetate (Panksepp estimează cam în 30–40% dintre ele), șobolanul mai mic va înceta să mai manifeste invitațiile la joc. Pentru cel mic, nu mai e nicio distracție. Astfel, dacă șobolanul mai mare domină prin forță

dintre jucători? Ce structură trebuie să capete formă în interiorul tău pentru ca un astfel de joc să fie posibil? Iar aceste două întrebări sunt legate între ele, pentru că structura care îți va permite să joci corespunzător (și cu o tot mai mare precizie automată sau habituală) va lua naștere doar în procesul de practicare continuă a artei de a juca în mod corespunzător. Unde ai putea învăța să joci? Oriunde... dacă ești norocos și pe față.

UTILITATEA NEBUNULUI

Este util să-ți ocupi locul la baza unei ierarhii. Te poate ajuta să-ți dezvolți recunoștința și modestia. *Recunoștința:* Există oameni ale căror competențe le depășesc pe ale tale și ar trebui să ai înțelepciunea de a te bucura de acest fapt. Nișele valoroase care trebuie umplute sunt multe, date fiind numeroasele probleme complexe și serioase pe care trebuie să le rezolvăm. Faptul că există oameni care umplu acele nișe cu abilități și experiență demne de încredere e un lucru pentru care ar trebui să fii sincer recunoscător. *Modestia:* Este mai bine să prezumi ignoranța și să inviți învățarea decât să crezi că posezi o cunoaștere

suficientă și să riști orbirea drept consecință. Este mult mai bine să te împrietenești cu ceea ce nu știi decât cu ceea ce știi, căci pentru prima categorie proviziile sunt infinite, iar pentru a doua, rezervele sunt finite. Când ești blocat sau încolțit – mult prea adesea de propria-ți aderență îndărătnică și fixistă la cine știe ce supoziții inconștient venerate –, nu te poate ajuta decât ceea ce nu ai învățat încă.

(ca o brută), așa cum ar putea, atunci va pierde la nivelul cel mai înalt (nivelul la care distracția continuă pentru durata cea mai lungă), cu toate că „învinge" mai frecvent la nivelul mai scăzut. Ce implică asta? Cel mai important este că, de fapt, puterea nu este o bază constantă și unică pe care să construiești o ierarhie menită să guverneze optim interacțiunile repetate. Și acest lucru nu este valabil doar în cazul șobolanilor. Masculii-alfa din anumite grupuri de primate sunt mult mai prosociali decât camarazii lor de rang mai mic. Puterea nu este totul nici în cazul lor (vezi F.B.M. de Waal și M. Suchak, „Prosocial Primates. Selfish and Unselfish Motivations", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biological Science 365* [2010]: 2711–2722. Vezi și F. de Waal, *The Surprising Science of Alpha Males*, TEDMED 2017, bit.ly/primate_ethic).

Este necesar și util să fii, iar în unele privințe să rămâi un începător. Din acest motiv, printre cărțile de tarot, iubite de intuitivi, romantici, ghicitori și ticăloși deopotrivă, Nebunul este o carte pozitivă, iar acest capitol este deschis de o variantă ilustrată a acesteia. Nebunul este un bărbat tânăr și chipeș, cu ochii ridicați spre cer, care călătorește prin munți, luminat puternic de soare – gata-gata să pășească nepăsător peste marginea unei stânci (oare?). Totuși, tăria lui este exact această disponibilitate de a risca o astfel de cădere; să riște încă o dată să ajungă la fund. Niciun om care nu e dispus să fie un începător nebun nu poate să învețe. Este un motiv, alături de altele, pentru care Carl Gustav Jung considera Nebunul ca fiind precursorul arhetipal al personajului la fel de arhetipal al Mântuitorului, ca individ desăvârșit.

Începătorului, nebunului, i se cere în mod continuu să fie răbdător și tolerant – cu el însuși și, în egală măsură, cu alții. Manifestările lui de ignoranță, lipsă de experiență și lipsă de abilități pot fi atribuite uneori și pe bună dreptate iresponsabilității, fiind condamnate, cu îndreptățire, de alții. Dar adesea e mai bine să privim insuficiența nebunului ca o consecință inevitabilă a vulnerabilității esențiale a fiecărui individ decât ca un adevărat neajuns moral. Multe dintre lucrurile măreț încep prin a fi mărunte, ignorante și inutile. Această lecție

se regăsește atât în cultura populară, cât și în cea clasică sau tradițională. Să-i luăm, de exemplu, pe eroii Disney, Pinocchio și Simba, precum și pe magicul Harry Potter al lui J.K. Rowling. Pinocchio începe ca o marionetă cu cap de lemn, păpușa care ascultă de deciziile tuturor, în afară de ale sale. Regele Leu este la origine un pui naiv, pionul neștiutor al unui unchi perfid și răuvoitor. Elevul de la școala de vrăjitorie este un orfan neiubit, care doarme într-o debara prăfuită, având-l ca inamic suprem pe Voldemort – care ar putea fi foarte bine Satana însuși.

Marii eroi mitologizați vin adesea pe lume într-un mod asemănător, în cele mai modeste circumstanțe (copilul unui sclav israelit, de exemplu, sau nou-născut într-o iesle prăpădită) și în mare pericol (să ne gândim la decizia Faraonului de a-i masacra pe toți bebelușii de parte bărbătească născuți dintâi ai israeliților și la edictul comparabil al lui Irod, de mult mai târziu). Dar începătorul de astăzi este maestrul de mâine. Astfel, este necesar chiar și pentru cei

mai realizați (dar care doresc să realizeze și mai multe) să se identifice în continuare ca persoane care încă nu au atins gradul ultim de împlinire; adică, să aprecieze strădania către competență; să se subordoneze cu grijă și modestie adevărate jocului curent; și să-și dezvolte cunoașterea, autocontrolul și disciplina necesare pentru a face următoarea mutare.

În timpul scrierii acestor rânduri, am fost la un restaurant din Toronto împreună cu soția, fiul și fiica mea. În timp ce mă îndreptam spre masa ocupată de ai mei, un chelner tânăr m-a întrebat dacă poate să-mi spună câteva cuvinte. Mi-a spus că îmi urmărise videoclipurile, îmi ascultase podcasturile și îmi citise cartea și că, în consecință, își schimbase atitudinea față de jobul lui cu statut comparativ minor (dar totuși util și necesar). A încetat să mai critice ceea ce făcea sau pe sine însuși pentru faptul că făcea acel lucru, hotărând în schimb să fie recunoscător și să fie atent la orice oportunitate i se prezenta în fața ochilor. A luat hotărârea de a deveni mai sârguincios și mai serios și de a vedea ce se va întâmpla dacă muncea cât de mult putea. Mi-a spus, cu un zâmbet neprefăcut, că în șase luni fusese promovat de trei ori.

Tânărul ajunsese să realizeze că fiecare loc în care se putea afla avea un potențial mai mare decât ar fi putut el să vadă la început (mai

ales dacă vederea i-ar fi fost tulburată de resentimentul și cinismul resimțite în urma faptului că se afla aproape la baza ierarhiei). În definitiv, nu e ca și cum un restaurant ar fi o întreprindere simplă, iar acesta făcea parte dintr-o organizație importantă la nivel național, un mare lanț de localuri de bună calitate. Ca să facă o treabă bună într-un astfel de loc, cei care servesc la mese trebuie să se înțeleagă bine cu bucătarii, care sunt recunoscuți în toată lumea ca fiind un grup de oameni formidabil de dificili și de greu de stăpânit. De asemenea, trebuie să fie politicoși și amabili cu clienții. Trebuie să fie permanent cu ochii în patru. Trebuie să se adapteze la sarcini de lucru foarte variate – orele de vârf și timpii morți care însoțesc inevitabil viața unui chelner. Trebuie să vină la muncă la timp și treji, din toate punctele de vedere. Trebuie să-i trateze pe superiori cu respectul cuvenit și să facă la fel cu cei aflați sub ei în structura autorității (cum ar fi spălătorii de vase). Iar dacă fac toate aceste lucruri și se întâmplă să lucreze într-o instituție funcțională, curând vor deveni greu de înlocuit. Clienții,

colegii și superiorii deopotrivă vor începe să reacționeze față de ei într-o manieră pozitivă. Ușile, chiar și cele invizibile – care altfel ar rămâne închise pentru ei –, li se vor deschide. Mai mult, abilitățile pe care le dobândesc se vor dovedi eminamente transferabile, fie că vor continua să urce în ierarhia restaurantului, fie că vor decide să-și îmbunătățească educația ori să-și schimbe complet traiectoria carierei (situație în care vor pleca așadar cu aprecieri laudative de la angajatorii precedenți și vor avea șanse mult mai mari să descopere următoarea oportunitate).

După cum ne putem aștepta, tânărul care avea ceva să-mi spună era entuziasmat de ceea ce i se întâmplase. Preocupările legate de statutul pe care-l avea fuseseră rezolvate într-un mod concret și realist de ascensiunea lui rapidă în carieră, iar banii suplimentari pe care-i câștiga nu-i dăunau nici ei. Își acceptase și, prin urmare, își depășise rolul de începător. Încetase să mai fie cinic cu privire la locul pe care-l ocupa în lume și la oamenii din jurul lui, și acceptase structura și poziția care i se oferiseră. Începuse să vadă posibilități și oportunități acolo unde înainte fusese orbit, în esență, de mândria lui. Încetase să mai denigreze instituția socială din care făcea parte și începuse să-și joace rolul așa cum se cuvenea. Iar această creștere a modestiei i-a adus recompense din plin.

NECESITATEA EGALILOR

Este bine să fii începător, dar este bine, în același timp, și să fii un egal între egali. Se spune, pe bună dreptate, că o comunicare veritabilă nu poate avea loc decât între egali. Aceasta deoarece este foarte dificil să miști informația în susul unei ierarhii. Cei bine poziționați (și acesta este un mare pericol al urcării în ierarhie) și-au folosit competența curentă – opiniile la care țin, cunoștințele lor prezente, abilitățile lor curente – pentru a-și revendica statutul din punct de vedere moral. În consecință, au puține motivații să-și recunoască greșelile, să învețe sau să se schimbe – și o mulțime de motive să nu o facă. Dacă un subordonat expune ignoranța cuiva cu un statut superior, riscă s-o umilească pe acea persoană, punând la îndoială validitatea îndreptățirii

acesteia la influență sau statut, și să o dea în vileag ca incompetentă, depășită sau falsă. Din acest motiv, este foarte înțelept ca, de exemplu, să-l abordezi pe șeful tău cu grijă și în privat cu o problemă (și cel mai bine e probabil să ai o soluție la îndemână, dar nu una superficială și nefezabilă).

Bariere există și în calea fluxului de informații veritabile în josul ierarhiei. De exemplu, resentimentul pe care oamenii aflați în partea de jos a ierarhiei ar putea să-l simtă cu privire la poziția lor ipotetic inferioară îi poate face să nu fie dispuși să acționeze productiv la informațiile venite de sus sau, în cazul cel mai rău, îi poate motiva să lucreze contrar celor aflate, pur și simplu din răutate. În plus, cei lipsiți de experiență sau de educație, sau care au ocupat de curând un post subordonat și, prin urmare, nu-și cunosc cum se cuvine mediul de lucru pot fi mai ușor influențați de poziția ierarhică și de exercitarea puterii, în locul unei argumentări de calitate sau a observării competenței. Prin contrast, egalii trebuie în primul rând să fie convinși. Atenția lor trebuie răsplătită cu atenție prin reciprocitate. Să fii înconjurat de egali înseamnă să existi într-o stare de egalitate și să faci compromisul necesar pentru menținerea acelei egalități. Prin urmare, este bine să te afli în mijlocul unei ierarhii.

Acesta este unul dintre motivele pentru care prieteniile sunt atât

de importante și pentru care se formează atât de devreme în viață. Un copil de doi ani este, de regulă, preocupat de sine, deși e capabil și de acțiuni reciproce simple. Aceeași Scarlett, despre care am vorbit mai sus – nepoata mea –, îmi dădea bucuroasă una dintre jucăriile ei de pluș preferate, atașată de o suzetă, când i-o ceream. Pe urmă i-o dădeam sau i-o aruncam înapoi (uneori și ea o arunca, măcar în apropierea mea). Îi plăcea jocul ăsta. Îl jucam și cu o lingură – un instrument pe care tocmai începuse să-l stăpânească. Se juca în același mod cu mama și cu bunica ei – cu oricine se întâmpla să se afle prin preajmă când avea chef de joacă, dacă era îndeajuns de familiarizată cu acea persoană ca să nu fie sfioasă. Așa încep comportamentele care se transformă, la copiii mai mari, în împărtășire deplină.

Fiica mea, Mikhaila, mama lui Scarlett, și-a dus copilul la spațiul recreațional de pe acoperișul apartamentului lor din centru cu câteva zile înainte de scrierea acestor idei. Câțiva alți copii se jucau acolo, majoritatea mai mari, iar jucării erau din belșug. Scarlett și-a petrecut

timpul adunând cât mai multe jucării aproape de scaunul mamei sale și nu s-a arătat deloc impresionată când alți copii veneau să șterpelească vreuna pentru ei. Ba chiar a luat o minge direct de la un alt copil, ca s-o adauge la colecție. Acesta este un comportament tipic pentru copiii cu vârste de până la doi ani. Capacitatea lor de reciprocitate, deși nu absentă (și aptă de a se manifesta în moduri cu adevărat adorabile), este limitată din punctul de vedere al dezvoltării.

Totuși, la trei ani, majoritatea copiilor sunt capabili să împartă cu adevărat. Pot să-și amâne gratificarea suficient de mult ca să-și aștepte rândul pentru a participa la un joc care nu poate fi jucat de toți simultan. Pot începe să înțeleagă rostul unui joc la care participă mai mulți copii și să respecte regulile, deși s-ar putea să nu reușească să descrie în mod coerent în ce constau acele reguli. Încep să stabilească prietenii în urma unor expuneri repetate la copii cu care au negociat cu succes relații reciproce de joacă. Unele dintre aceste prietenii se transformă în primele relații intense pe care acești copii le au în afara familiilor lor. În cadrul unor astfel de relații, care au o tendință marcată de a se forma între parteneri de vârste egale (sau măcar aflați în etape de dezvoltare egale), copilul învață să se lege strâns de un seamăn și începe să învețe cum să trateze în mod corespunzător altă persoană, cerând în schimb același lucru.

Această legătură mutuală are o importanță vitală. Un copil fără măcar un prieten special, apropiat, are șanse mult mai mari să sufere mai târziu probleme psihologice, fie de natură depresivă/anxioasă, fie de natură antisocială[7], în vreme ce copiii cu prieteni mai puțini sunt, de asemenea, mai predispuși să rămână șomeri sau necăsătoriți ca adulți.[8] Nu există dovezi potrivit cărora importanța prieteniei scade în vreun fel odată cu vârsta.* Toate cauzele mortalității par a fi reduse la adulții cu rețele sociale de calitate superioară – și aici ne referim inclusiv la starea generală de sănătate. Acest lucru rămâne adevărat pentru cei mai bătrâni chiar și în cazul unor boli cum ar fi hipertensiunea, diabetul, emfizemul și artrita, iar pentru adulții tineri și vârstnici deopotrivă, în cazul crizelor cardiace. Interesant

---

* Aceasta face ca sondajul realizat de YouGov pe 30 iulie 2019, „Millennials Are the Loneliest Generation" („Milenialii sunt generația cea mai singuratică" – bit.ly/2TVVMLn), în care se arată că 25% dintre aceștia nu au niciun fel de cunoscut și 22% nu au prieteni, să fie deosebit de sumbru, dacă e adevărat.

este că există unele dovezi potrivit cărora oferirea de sprijin social, la fel de mult sau mai mult chiar decât primirea acestuia, este cea care asigură aceste beneficii protectoare (și, cumva deloc surprinzător, aceste dovezi ne arată faptul că cei care dăruiesc mai mult tind să și primească mai mult).[9] Astfel, pare că într-adevăr e mai bine să dai decât să primești.

Egalii își împart atât poverile, cât și bucuriile vieții. De curând, când eu și soția mea, Tammy, am suferit grave probleme de sănătate, am avut marele noroc să avem pe lângă noi membri ai familiei (cumnații, mama și sora mea, copiii) și prieteni apropiați, care ne-au ajutat vreme de lungi perioade. Au fost dispuși să-și lase viețile „în așteptare" și să ne ajute în timp ce treceam prin criză. Înainte de asta, când cartea mea *12 Reguli pentru viață* a devenit un succes, și pe parcursul lungului turneu de lansări și discuții care a urmat, eu și Tammy am fost apropiați de oameni cu care puteam să ne împărtășim situația fericită. Erau prieteni și membri ai familiei sincer încântați de ceea ce se întâmpla, care urmăreau cu aviditate evenimentele din viețile noastre, fiind dispuși să discute despre reacția (aparent) copleșitoare din partea publicului. Aceasta a sporit considerabil semnificația și sensul a tot ceea ce făceam și a redus izolarea pe care ar fi putut s-o aducă o schimbare atât de dramatică (în bine sau în rău).

Relațiile stabilite cu colegi care au un statut similar la locul de muncă reprezintă o altă sursă importantă de reglare între semeni, pe lângă prietenie. Să menții relații bune cu colegii tăi înseamnă, printre altele, să recunoști meritele cuiva, atunci când e cazul, să îți asumi partea ta din sarcinile pe care nimeni nu le agreează, dar care totuși trebuie făcute, să execuți lucrările la timp și de calitate când faci parte dintr-o echipă, să te prezinți când ești așteptat și, în general, lumea să se poată bizui pe tine că vei face ceva mai mult decât ți se cere oficial prin fișa postului. Aprobarea sau dezaprobarea colegilor tăi răsplătește și întărește această reciprocitate continuă, iar asta – la fel ca reciprocitatea, care e o parte necesară a prieteniei – ajută la menținerea unei funcționări psihice stabile. E mai bine să fii cineva pe care ceilalți să se poată baza, cel puțin în așa măsură încât, când treci prin perioade de dificultăți personale, oamenii alături de care ai lucrat să fie dispuși și capabili să intervină și să te ajute.

Prin prietenie și relații colegiale, ne modificăm înclinațiile spre egoism, învățând să nu ne punem mereu pe primul loc. Mai puțin evident, dar la fel de important am putea, de asemenea, să învățăm să ne învingem înclinațiile spre naivitate și exces empatic (tendința de a ne sacrifica în mod nepotrivit și nedrept în beneficiul altora care au porniri de prădători), când egalii noștri ne sfătuiesc și ne îndeamnă să ne susținem propria cauză. În consecință, dacă suntem norocoși, începem să practicăm adevărata reciprocitate și câștigăm măcar o parte din avantajul despre care vorbea poetul Robert Burns:

Oh, dacă o Putere ne-ar oferi darul
De a ne vedea pe noi înșine prin ochii altora!
De multe boacăne ne-ar scuti,
Și de idei prostești:
Ne-am schimba purtările și înfățișarea
Ba chiar și obiectul devotamentului![10]

ȘEFUL

E bine să fii o autoritate. Oamenii sunt fragili. Din acest motiv, viața e dificilă și suferința, comună. Pentru a ameliora acea suferință — să te asiguri că toată lumea are de mâncare, apă curată, dotări sanitare și un loc în care să se adăpostească, pentru început —, e nevoie de inițiativă, efort și aptitudini. Dacă o problemă trebuie rezolvată și mulți oameni se implică în soluționarea ei, atunci o ierarhie trebuie să ia și va lua naștere, diferențiindu-i pe cei care *sunt în stare* și cei care *nu sunt în stare* să dea tot ce au mai bun, cei din urmă învățând din mers să fie competenți. Dacă problema este reală, atunci oamenii care se pricep cel mai bine să rezolve problema curentă trebuie să se ridice către vârf. Asta nu este putere. Este autoritatea care însoțește în mod corespunzător capacitatea.

Acum, se înțelege de la sine că se cuvine să încredințezi puterea autorităților competente, care pot rezolva problemele inevitabile; și că este în egală măsură de adecvat să fii una dintre acele autorități competente, dacă este posibil, când apare o problemă dificilă. Aceasta ar

putea fi considerată o filosofie a responsabilității. O persoană responsabilă decide să facă dintr-o problemă problema sa, apoi să lucreze cu sârguință – ba chiar cu ambiție – la găsirea unei soluții, împreună cu alți oameni, în cea mai eficientă manieră posibilă (eficientă, pentru că sunt și alte probleme de rezolvat, iar eficiența permite conservarea resurselor care apoi pot fi dedicate altui scop important).

Ambiția este adesea – și de multe ori cu intenție – identificată greșit cu dorința de putere și condamnată, denigrată și pedepsită. E adevărat, ambiția este uneori exact acea dorință de exercitare a unei influențe necuvenite asupra altora. Dar există o diferență crucială între *uneori* și *întotdeauna*. Autoritatea nu înseamnă doar putere și este extrem de nefolositor, chiar periculos, să le confundăm. Când oamenii exercită putere asupra altora, îi constrâng. Ei se folosesc de amenințarea privațiunii sau a pedepsei, astfel încât subordonații lor n-au încotro decât să acționeze într-o manieră contrară nevoilor, dorințelor și valorilor personale. Prin contrast, când oamenii își exercită autoritatea, fac asta datorită competenței lor – o competență care este recunoscută și apreciată spontan de ceilalți și în general este urmată de bunăvoie, cu o anumită ușurare și cu sentimentul că se face dreptate.

Cei care sunt însetați de putere – tiranici și cruzi, chiar psiho-

pați – își doresc să-i controleze pe ceilalți astfel încât fiecare toană egoistă de hedonism să poată fi imediat gratificată; astfel ca invidia să-și poată distruge ținta; astfel ca resentimentul să-și poată găsi expresia. Dar oamenii buni sunt în schimb ambițioși (și, în plus, sârguincioși, onești și determinați), pentru că sunt posedați de dorința de a rezolva probleme veritabile și serioase. Acest gen de ambiție trebuie să fie încurajat în toate modurile posibile. Este unul dintre multele motive pentru care identificarea grăbită a luptei pentru victorie a băieților și bărbaților cu „tirania patriarhală" (care caracterizează, pasămite, societățile noastre moderne, productive și comparativ libere) este atât de vădit contraproductivă. Și trebuie spus că e și crudă: aproape că nu există nimic mai rău decât să tratezi pe cineva care se străduiește să devină competent ca pe un tiran în devenire. „Victoria", în unul dintre aspectele sale principale și cele mai importante din punct de vedere social, înseamnă depășirea obstacolelor pentru binele public mai larg. Cineva care se perfecționează ieșind învingător

câștigă într-o manieră care îmbunătățește jocul pentru toți jucătorii. Să adopți o atitudine de cinism naiv sau deliberat orb față de aceste lucruri ori să le negi de-a dreptul înseamnă să te poziționezi – poate intenționat, căci oamenii au multe motive întunecate – ca inamic al ameliorării practice a suferinței înseși. Și pot să mă gândesc aici la câteva alte atitudini sadice.

Acum, puterea poate (și chiar trebuie) să însoțească autoritatea. Totuși, și mai important, *autoritatea autentică limitează exercitarea arbitrară a puterii*. Această limitare se manifestă când agentul autoritar se îngrijește și își asumă responsabilitatea pentru cei asupra cărora exercitarea puterii este posibilă. Copilul cel mai mare poate să-și ia responsabilitatea pentru frații săi mai mici, în loc să-i domine, să-i necăjească și să-i chinuie, și poate învăța în acest fel cum să-și exercite autoritatea și să limiteze folosirea greșită a puterii. Chiar și cel mai mic dintre frați își poate exercita o autoritate adecvată asupra câinelui familiei. Să-ți exerciți autoritatea înseamnă să înveți că puterea necesită preocupare și competență și că ea vine însoțită de niște costuri specifice. O persoană nou-promovată într-un post de conducere învață în scurt timp că managerii sunt de multe ori mai stresați de numeroșii lor subordonați decât sunt stresați subordonații de managerul lor unic. O astfel de experiență moderează ceea ce altfel ar putea să

devină fantezii idealiste, dar periculoase despre atractivitatea puterii și ajută la ostoirea dorinței de extindere infinită a acesteia. În fine, în lumea reală, cei care ocupă poziții de autoritate în ierarhiile funcționale sunt în general pătrunși până în adâncul ființei lor de răspunderea pe care o poartă pentru oamenii pe care-i supraveghează, angajează și îndrumă.

Nu oricine simte această povară, firește. O persoană care s-a statornicit ca autoritate poate să-și uite originile și să-și dezvolte un dispreț contraproductiv pentru persoanele aflate la început de drum. Aceasta e o greșeală, cel puțin pentru că înseamnă că persoana statornicită nu poate risca să facă ceva nou (căci ar însemna să adopte rolul nebunului disprețuit). De asemenea, pentru că aroganța blochează drumul spre învățare. Tiranii miopi, loviți de orbire deliberată și de egoism îngust, există cu siguranță, dar ei nu sunt nici pe departe o majoritate, cel puțin în societățile funcționale. Altfel, nimic nu ar funcționa.

Prin contrast, autoritatea care își amintește de etapa sa de începător voluntar poate să rețină identificarea cu noul-venit și cu promisiunea potențialului și să folosească această amintire ca sursă de informare personală necesară pentru limitarea setei de putere. Unul dintre lucrurile care nu încetează să mă uimească este încântarea pe care oamenii cumsecade o simt în capacitatea de a oferi oportunități celor asupra cărora își exercită în prezent autoritatea. Am trăit asta în repetate rânduri. Mi s-a întâmplat personal, ca profesor universitar și cercetător științific, dar am observat această generozitate la mulți alți oameni aflați în situația mea, precum și la cei din afaceri și din alte contexte profesionale cu care m-am familiarizat. Există o mare plăcere intrinsecă în a-i ajuta pe tinerii deja competenți și admirabili să devină profesioniști foarte bine pregătiți, valoroși în plan social, autonomi și responsabili. Nu diferă de plăcerea dată de creșterea copiilor și este unul dintre principalii motivatori ai ambiției valide. Astfel, poziția de șef, când este ocupată în mod adecvat, are ca unul din elementele fundamentale de atracție oportunitatea de a-i identifica pe indivizii merituoși aflați la începutul vieții lor profesionale și a le pune la dispoziție mijloacele constructive de avansare.

INSTITUȚIILE SOCIALE SUNT NECESARE, DAR INSUFICIENTE

Sănătatea mentală înseamnă să cunoști regulile jocului social, să le asimilezi și să le respecți. Diferențele de statut sunt prin urmare inevitabile, căci toate întreprinderile merituoase au un obiectiv, iar cei care urmăresc realizarea lor au abilitări diferite în relație cu acel obiectiv. Să accepți realitatea acestui dezechilibru și, cu toate acestea, să te străduiești să mergi înainte – fie că pentru moment te afli la bază, la mijloc sau la vârf – reprezintă un element important al sănătății mentale. Dar rămânem cu un paradox. Soluțiile de ieri și de astăzi, pe care se bazează ierarhiile noastre curente, nu vor servi neapărat drept soluții și pentru ziua de mâine. Repetarea nechibzuită a ceea ce a fost suficient în trecut – sau, mai rău, insistența autoritaristă că

toate problemele au fost permanent rezolvate – înseamnă prin urmare introducerea unui pericol mai mare când schimbările în lumea mai largă fac necesare schimbările locale. Respectul pentru transformarea creativă trebuie, prin urmare, să însoțească așadar considerația corespunzătoare pentru structurile ierarhice, cele care au oferit rezolvări pe care trecutul ni le-a lăsat moștenire. Aceasta nu este nici o opinie morală arbitrară, nici un îndemn la relativismul moral. Este ceva mai degrabă înrudit cu cunoașterea legilor naturale gemene încorporate în structura realității noastre. Creaturi eminamente sociale, oamenii trebuie să respecte regulile, să rămână sănătoși psihic și să minimizeze incertitudinea, suferința și conflictele nenecesare. Totuși, în același timp trebuie să transformăm cu grijă aceste reguli, pe măsură ce circumstanțele din jurul nostru se modifică.

Aceasta presupune, de asemenea, că personalitatea ideală nu poate rămâne o simplă și nechestionată oglindire a stării sociale curente. Se poate spune totuși că, în condiții normale, *capacitatea* de a te conforma fără a pune întrebări întrece *incapacitatea* de a te conforma. Totuși, refuzul de a te conforma când mediul social înconjurător a devenit patologic – incomplet, arhaic, deliberat orb sau corupt – este ceva de o valoare și mai mare, așa cum este capacitatea de a oferi alternative creative, valide. Aceasta ne lasă pe toți în seama unei enigme

morale permanente: Când urmăm pur și simplu convenția, făcând ceea ce ne cer sau ne impun alții, și când ne bazăm pe judecata individuală, cu toate limitările și prejudecățile ei, și respingem cerințele colectivului? Cu alte cuvinte: Cum stabilim un echilibru între conservatorismul rezonabil și creativitatea revigorantă?

Mai întâi de toate, pe frontul psihologic, apare problema temperamentului. Unii oameni sunt temperamental predispuși la conservatorism, iar alții la o percepție și o acțiune mai liberal-creative.[11] Aceasta nu înseamnă că socializarea nu are capacitatea de a modifica acea predispoziție; ființele umane sunt organisme foarte plastice, cu o lungă perioadă de dezvoltare preadultă, iar circumstanțele în care ne găsim se pot modifica foarte drastic. Totuși, asta nu schimbă faptul că în mediul uman există o serie de nișe relativ permanente pe care diferitele moduri de temperament s-au adaptat să le umple.

Cei care tind spre dreapta spectrului politic sunt apărători neclintiți a tot ceea ce a funcționat în trecut. Și, în mare parte din timp,

poziția lor e corectă, ca urmare a numărului limitat de căi care produc succes personal, armonie socială și stabilitate durabilă. Dar uneori ei se înșală. Mai întâi, pentru că prezentul și viitorul diferă de trecut; în al doilea rând, pentru că până și ierarhiile altădată funcționale cad pradă de regulă (inevitabil?) mașinațiilor interne într-o manieră care le produce prăbușirea. Cei care se ridică la vârf pot să facă asta prin manipulare și exercitarea unei puteri nejuste, acționând într-un mod care funcționează doar pentru ei, cel puțin pe termen scurt; dar acel gen de ascensiune subminează funcționarea corespunzătoare a ierarhiei din care fac parte în mod convențional. În general astfel de oameni nu reușesc să înțeleagă sau nu le pasă de funcția pe care o are de îndeplinit organizația pe care au pus mâna. Ei extrag ce pot din bogățiile întâlnite în cale și lasă în urmă o dâră de dezastru.

Acest efect corupător al puterii este criticat de cei aflați la stânga spectrului politic (liberalii americani), și pe bună dreptate. Dar este extrem de important să distingem între o ierarhie funcțională și productivă (și oamenii care o fac să fie astfel) și învelișul degenerat al unei instituții cândva grozave. Ca să faci această distincție trebuie să ai capacitatea și dorința de a observa și diferența, în loc să te bazezi fără să stai pe gânduri doar pe înclinațiile politice. Trebuie să știi că

ierarhiile sociale pe care le ocupăm în mod necesar au o parte luminoasă, precum și una întunecată (și să înțelegi că a te concentra pe una prin excluderea celeilalte este periculos de părtinitor). De asemenea, trebuie să știi că pe partea mai radicală, mai creativă – sursa necesară de revitalizare a ceea ce a devenit imoral și perimat – pândește totodată și un mare pericol. O parte a acestui pericol constă în însăși tendința celor cu gândire mai liberală de a vedea numai negativul în instituțiile bine împământenite. O altă parte a pericolului izvorăște din ceea ce se întâmplă la polul opus față de procesele corupte, dar conservatoare, care destabilizează și distrug ierarhiile funcționale: există radicali lipsiți de etică, în aceeași măsură în care există administratori, manageri și directori executivi corupți. Acești indivizi tind să fie profund ignoranți față de realitățile complexe ale statu-quoului, inconștienți față de propria lor ignoranță și nerecunoscători față de ceea ce trecutul le-a lăsat moștenire. O astfel de ignoranță și nerecunoștință se cuplează adesea cu înclinația de

a folosi clișee cinice obosite pentru a justifica refuzul de a se angaja fie în rigorile terne, dar necesare ale convențiilor, fie în riscurile și dificultățile unor întreprinderi cu adevărat constructive. Tocmai acest gen de corupere a transformării creative este ceea ce îi face pe conservatori – și nu numai pe conservatori – să adopte o precauție adecvată față de schimbare.

Cu câțiva ani în urmă, am avut o discuție cu o tânără de douăzeci și ceva de ani – nepoata cuiva care mi-a trimis un e-mail după ce a vizionat câteva dintre prelegerile mele online. Părea grav nefericită și mi-a spus că își petrecuse mare parte din ultimele șase luni zăcând în pat. Venise să vorbească cu mine pentru că o cuprinsese disperarea. În viziunea ei, singurul lucru care stătea între ea și sinucidere era responsabilitatea pe care și-o păstrase pentru un animal de companie exotic, o felină serval. Aceasta era ultima manifestare a interesului pentru biologie, care o pasionase cândva, dar pe care o abandonase, spre marele ei regret, când renunțase la studiile liceale. Nu fusese prea bine îndrumată de părinții ei, care îi permiseseră să alunece într-o manieră ce devenise dezastruoasă pe parcursul câtorva ani.

În pofida declinului pe care-l suferea, tânăra formulase un fel de plan. Mi-a spus că se gândise să se înscrie într-un program de doi ani

care să-i permită să termine liceul, ca o condiție pentru a se înscrie mai departe la un colegiu de medicină veterinară. Dar nu se interesase cum se cuvine despre cele ce i-ar fi fost necesare ca să-și împlinească această ambiție. Îi lipsea un mentor. Nu avea prieteni buni. Îi venea mult mai ușor să rămână inactivă și să dispară în izolarea ei. Am avut o conversație bună timp de circa trei sferturi de oră. Era o tânără cumsecade. M-am oferit să discutăm mai amănunțit despre viitorul ei dacă ducea la bun sfârșit un program online de planificare conceput de mine și de colegii mei profesori.*

Totul a decurs bine până când discuția noastră a cotit-o spre politică. După ce am vorbit despre situația ei personală, a început să-și

---

* Această planificare face parte din Self-Authoring Suite, un set de programe individuale menite să-i ajute pe oameni să scrie despre problemele din trecutul lor (Past Authoring), despre defectele și virtuțile personalității lor prezente (Present Authoring, în două părți) și despre dorințele lor pentru viitor (Future Authoring). Eu recomand în mod deosebit această din urmă parte.

exprime nemulțumirea față de starea lumii în general – față de ceea ce considera că ar fi catastrofa provocată de efectele activității umane asupra mediului înconjurător. În principiu, nu e nimic în neregulă cu exprimarea îngrijorării privind marile probleme planetare. Nu asta contează. Totuși, e ceva greșit în a-ți supraestima cunoașterea privind astfel de lucruri – sau poate chiar capacitatea de a te gândi în profunzime la ele – când ești un tânăr de douăzeci și ceva de ani, când nu ai nimic pozitiv în viața ta și îți vine greu până și să te ridici din pat. În asemenea condiții, trebuie să-ți reevaluezi prioritățile, iar o parte crucială a acestui lucru este să-ți regăsești modestia necesară pentru a te ocupa de propriile tale probleme și de a le rezolva.

Pe măsură ce schimbul verbal continua, m-am pomenit că nu mai eram antrenat într-o conversație veritabilă cu o tânără femeie rătăcită, care venise să discute cu mine. În schimb, am devenit un partener ipotetic egal într-o dezbatere cu un ideolog care știa ce e în neregulă la nivel global; care știa cine era de vină pentru acele probleme globale; care știa că era imoral să participi la continuarea distrugerii prin manifestarea oricărei dorințe personale; și care credea, în sfârșit, că eram cu toții vinovați și condamnați. În acel moment, continuarea conversației ar fi însemnat că (1) vorbeam nu cu această tânără, ci cu cine sau ce pusese stăpânire pe ea în timp ce se afla în plasa ideilor

generice, impersonale și cinice și (2) dădeam de înțeles că discutarea unor astfel de subiecte în acele circumstanțe era și acceptabilă, și productivă.

Niciuna dintre urmări nu ar fi avut rost. Așa că m-am oprit (ceea ce nu însemna că întreaga ședință fusese o pierdere de timp). Îmi venea imposibil să nu conchid că o parte din ceea ce o redusese la starea de paralizie morală prelungită pe durata mai multor luni nu era atât vinovăția legată de potențiala contribuție la efectele negative ale intervențiilor umane asupra lumii, cât sentimentul de superioritate morală pe care i-l adusese preocuparea pentru astfel de lucruri (în pofida excepționalului pericol psihologic al îmbrățișării acestei viziuni sumbre asupra viitorului omenirii). Scuzat fie-mi clișeul, dar ca să poți alerga, trebuie ca mai întâi să mergi. S-ar putea chiar să fii nevoit să te târăști înainte de a merge. Aceasta face parte din acceptarea poziției tale de începător, la baza ierarhiei pe care o disprețuiești cu atâta nonșalanță, aroganță și egoism. Mai mult, atitudinea profund antiumană

care însoțește adesea lacrimile vărsate pentru degradarea mediului și lipsa de umanitate a omului față de om nu poate ajuta, ci are un efect marcat asupra atitudinii psihice care definește relația unei persoane cu ea însăși.

A fost nevoie de foarte mult timp ca să ne organizăm, în plan biologic și social, în ierarhiile funcționale care ne specifică percepțiile și acțiunile și ne definesc interacțiunile cu lumea naturală și socială. Profunda recunoștință pentru acest dar este singurul răspuns potrivit. Structura care ne cuprinde pe toți are latura ei întunecată – la fel cum are și natura, la fel cum are fiecare individ –, dar asta nu înseamnă că blamarea ușuratică, generică și egoistă a statu-quoului este adecvată (la fel cum nu este nici obiecția impulsivă față de ceea ce pare a fi o schimbare necesară).

NECESITATEA ECHILIBRULUI

Pentru că a face ceea ce alții fac deja și au făcut mereu funcționează atât de des și pentru că, uneori, acțiunea radicală poate produce un succes nemăsurat, atitudinile și acțiunile conservatoare, dar și cele

creative se propagă permanent. O instituție socială funcțională – o ierarhie dedicată producerii unor lucruri de valoare, mai presus de simpla asigurare a propriei supraviețuiri – poate utiliza tipurile conservatoare pentru a implementa cu atenție procese de valoare demonstrată și tipurile creative, liberale, pentru a determina modul în care ceea ce este vechi și perimat poate fi înlocuit cu ceva nou și mai valoros. Prin urmare, echilibrul între conservatorism și originalitate trebuie atins în mod adecvat, în plan social, prin aducerea laolaltă a celor două tipuri de persoane. Dar cineva trebuie să determine cum se poate face cel mai bine acest lucru, iar asta necesită o înțelepciune care transcende simpla înclinație temperamentală. Pentru că trăsăturile asociate cu creativitatea, pe de o parte, și împăcarea cu statu-quoul, pe de altă parte, tind să se excludă reciproc, este greu să găsești o singură persoană care să le fi echilibrat pe ambele în mod corespunzător și care prin urmare să poată să lucreze confortabil cu fiecare tip, deci care se poate ocupa, într-o manieră nepărtinitoare, de necesitatea de

a capitaliza respectivele forme de talent și înclinație. Dar dezvoltarea acelei aptitudini poate măcar începe cu o lărgire a înțelepciunii conștiente: este vorba despre o conștientizare clară a felului în care conservatorismul este bun (cu un set de pericole asociate), la fel cum și transformarea creativă – chiar și de natură radicală – este bună (cu un set de pericole asociate). Învățarea profundă a acestui lucru – cu aprecierea reală a necesității ambelor puncte de vedere – înseamnă cel puțin posibilitatea de a prețui ceea ce oameni cu adevărat diferiți au de oferit și de a fi capabil să sesizezi când balanța s-a înclinat prea mult într-o anumită direcție. Același lucru este valabil și pentru cunoașterea laturii întunecate a ambelor părți. Pentru gestionarea corespunzătoare a unor chestiuni complexe, este necesară o viziune suficient de rece pentru a-i separa pe cei însetați de putere și pe pseudo-avocații egoiști ai statu-quoului de conservatorii veritabili; și pe iresponsabilii rebeli fără cauză de cei cu adevărat creativi. Iar a gestiona asta înseamnă să distingi acei factori atât între granițele propriului tău suflet, cât și printre ceilalți oameni.

Și cum ai putea realiza asta? Mai întâi, ar fi bine să înțelegem că aceste două moduri de existență sunt în totalitate interdependente. Unul nu poate exista cu adevărat fără celălalt, deși ele există într-o tensiune autentică. Aceasta înseamnă, în primul rând, de exemplu, că

disciplina – subordonarea la statu-quo, într-o formă sau alta – trebuie înțeleasă ca un precursor necesar al transformării creative, și nu ca inamicul acesteia. Astfel, așa cum ierarhia supozițiilor care alcătuiesc structura ce organizează societatea și percepțiile individuale este modelată și totalmente dependentă de restricții, așa este și transformarea creativă. Trebuie să forțeze limitele. Nu are nicio utilitate și nu poate fi evocată decât dacă luptă împotriva a ceva. Acesta este motivul pentru care marele djinn, cel care îndeplinește dorințele – Dumnezeu, într-un microcosm – este arhetipal prins între limitele unei lămpi și supus, de asemenea, voinței deținătorului actual al lămpii. Djinnul – geniul – este combinația dintre posibilitate, potențial și constrângere extremă.

Prin urmare, limitările, constrângerile, granițele arbitrare – regulile, temutele reguli, chiar ele – nu doar că asigură armonia socială și stabilitatea psihologică, dar fac posibilă și creativitatea care înnoiește ordinea. În consecință, ceea ce se află în spatele dorinței de libertate

totală declarate fățiș – așa cum este exprimată, să zicem, de anarhist sau de nihilist – nu este o dorință pozitivă, care luptă pentru o exprimare creativă sporită, ca în imaginea idealizată a artistului. În schimb, este o dorință negativă – dorința pentru o absență totală a responsabilității, care pur și simplu nu este echivalentă cu libertatea autentică. Aceasta este minciuna obiecțiilor la reguli. Dar „Jos cu responsabilitatea" nu constituie un slogan convingător – fiind suficient de narcisist pentru a se autonega în mod evident –, în vreme ce corespunzătorul „Jos cu regulile" poate fi înveșmântat ca un cadavru eroic.

Alături de înțelepciunea conservatorismului veritabil se află pericolul ca statu-quoul să devină corupt, iar coruperea sa să fie exploatată într-un mod egoist. Alături de strălucirea întreprinderii creative se află eroismul fals al ideologului resentimentar, care îmbracă hainele rebelului original, în vreme ce își asumă fără merite superioritatea morală și respinge toată responsabilitatea autentică. Conservatorismul inteligent și precaut și schimbarea grijulie și incisivă mențin lumea în stare de ordine. Dar fiecare are aspectul său întunecat și este esențial, după ce s-a înțeles acest lucru, ca tu să fii ceva din ambele – incluzând aici și acele lucruri din umbră, despre care poate nici nu ai vrea să știi. Aceasta face parte din înțelegerea complexității pe care cu toții o purtăm în noi.

PERSONALITATEA CA IERARHIE ȘI CAPACITATEA DE TRANSFORMARE

Cum trebuie înțeleasă, atunci, personalitatea care echilibrează respectul pentru instituțiile sociale și, în egală măsură, transformarea creativă? Acest lucru nu e ușor de determinat, dată fiind complexitatea problemei. Din acest motiv, ne întoarcem spre povești. Poveștile ne oferă un șablon mai larg. Ele descriu un tipar îndeajuns de specific pentru a avea o valoare imensă, dacă putem să-l imităm, dar suficient de general (spre deosebire de o anumită regulă sau un anumit set de reguli) pentru a fi aplicat chiar și situațiilor noi. În povești, surprindem observații asupra personalității ideale. Spunem povești

despre succes și eșec plecând de la aventuri și plăsmuiri romanțioase. În cadrul universurilor noastre narative, succesul ne mișcă înainte spre ceea ce este mai bun, spre tărâmul făgăduinței; în schimb, eșecul ne condamnă la abis pe noi și pe cei de care suntem legați. Binele ne mișcă în sus și înainte, iar răul ne trage înapoi și în jos. Marile povești se referă la personaje în acțiune și astfel oglindesc structurile și procesele inconștiente care ne ajută să translatăm lumea intransigentă a faptelor în lumea socială durabilă, funcțională și reciprocă a valorilor.*

O ierarhie valorică întrupată într-un mod adecvat – incluzând valoarea conservatorismului și pe cea a geamănului său, transformarea creativă – își găsește expresia la nivelul personalității, iar în narațiune, la nivelul personalității ideale. Fiecare ierarhie are ceva în vârful ei. Acesta este motivul pentru care o poveste, care este o descriere a acțiunii unei personalități, are un erou (și chiar dacă acel cineva este antieroul, nu contează: antieroul slujește funcției de identificare a eroului prin contrast, căci eroul este ceea ce antieroul, în mod categoric, nu este). Eroul este individul aflat în vârf, victoriosul, campionul, înțeleptul, outsiderul merituos care dobândește succesul în cele din urmă, cel care rostește adevărul în circumstanțe periculoase și așa mai departe. Poveștile pe care le creăm, privim,

ascultăm și ni le amintim se centrează pe acțiuni și atitudini pe care le găsim interesante, convingătoare și demne de a fi comunicate, ca o consecință a experienței noastre personale cu oameni admirabili și detestabili deopotrivă (sau cu fragmente ale atitudinilor și acțiunilor lor specifice) sau din cauza înclinației noastre de a împărtăși cu cei din jurul nostru ceea ce ne-a captat atenția. Uneori, putem să extragem narațiuni convingătoare direct din experiența noastră personală cu persoane individuale; alteori creăm amalgamuri

---

* Putem vedea asta manifestându-se, de exemplu, în tendința protestanților evanghelici americani de a întreba, când se confruntă cu o nouă problemă existențială: „Ce ar face Iisus?" Este o abordare ușor de parodiat, dar arată cu precizie valorile poveștilor: după ce narațiunea a fost asimilată, poate fi folosită ca șablon pentru a genera noi percepții și comportamente. Ar putea părea o naivitate sau o infatuare să ne imaginăm ce acțiuni ar putea întreprinde Mântuitorul arhetipal Însuși în limitările unei vieți normale, dar scopul narațiunilor religioase este, de fapt, să motiveze imitația.

de personalități multiple, adesea de conivență cu cei care compun grupul nostru social.

Clientul a cărui poveste a fost relatată parțial mai sus avea o viață de care ne-am folosit pentru a exemplifica necesitatea angajamentului social. Totuși, acea poveste nu a epuizat semnificația atitudinilor și acțiunilor sale transformate. În timp ce-și reconstruia viața socială, devenind un participant activ la o gamă de activități colective, simultan își dezvolta o anumită competență creativă care era la fel de neașteptată. El nu beneficiase de o educație formală superioară liceului și nici nu avea o personalitate care să-l frapeze imediat pe un observator extern, ca fiind deosebit de creativă. Totuși, noile preocupări sociale care-l atrăgeau erau în principal orientate către inițiative estetice.

Mai întâi și-a antrenat ochiul pentru formă, simetrie, noutate și frumusețe ca fotograf. Avantajele sociale ale acestei preocupări au fost multiple: s-a înscris într-un club ai cărui membri participau la plimbări fotografice bilunare, în cursul cărora grupul lor de douăzeci și ceva de oameni vizita părți ale orașului interesante vizual, fie pentru frumusețea sau unicitatea lor naturală, fie pentru atractivitatea peisajelor industriale. Ca urmare a acestor activități, a învățat multe aspecte tehnice legate de echipamentul fotografic. De asemenea, membrii gru-

pului își criticau unii altora lucrările și făceau asta într-un mod constructiv, ceea ce însemna că toți indicau erorile făcute, dar subliniau și elementele valoroase.

Toate acestea l-au ajutat pe clientul meu să comunice într-o manieră productivă în legătură cu subiecte care în alte condiții ar fi fost dificile din punct de vedere psihologic (dat fiind că era vorba de critici care, din cauza asocierii lor cu viziunea creativă, ar fi putut genera cu ușurință reacții exagerate și contraproductive) și să facă tot mai bine distincție între imaginile care erau banale, anoste sau conformiste și cele de calitate veritabilă. După câteva luni, percepția lui se dezvoltase suficient ca să înceapă să câștige competițiile locale și să genereze comisioane profesionale. Crezusem de la bun început că participarea la clubul de fotografie ar fi fost recomandată din perspectiva dezvoltării personale, dar am fost realmente frapat de dezvoltarea rapidă a aptitudinilor sale vizuale și tehnice și foarte

încântat de timpul petrecut în ședințele în care îi discutam și evaluam împreună opera.

După câteva luni de muncă pe frontul fotografiei, clientul meu a început să producă și să-mi arate alte imagini pe care le crease – care erau în prima lor încarnare în mod categoric niște desene abstracte amatoricești făcute cu pixul. Acestea constau în esență din bucle de diferite dimensiuni, alăturate în mod continuu, pe o singură pagină. De fapt, niște mâzgăleli, deși mai controlate și evident mai gândite decât niște simple mâzgăleli.

Ca și în cazul fotografiilor (și al clubului fotografic), le-am considerat ca fiind utile din punct de vedere psihologic – ca o prelungire a capacității creatoare –, dar nu ca demersuri artistice meritoase, de sine stătătoare. Cu toate acestea, a insistat în această direcție, generând mai multe desene pe săptămână, aducând la ședințele noastre tot ceea ce crease între timp. Produsele lui au crescut în sofisticare și frumusețe cu o rapiditate impresionantă. În scurt timp, a început să realizeze desene complexe, simetrice și destul de spectaculoase în alb și negru, care aveau îndeajuns de multă frumusețe intrinsecă pentru a servi drept modele grafice pentru tricouri, având deci și o potențială valoare comercială.

Văzusem cu claritate acest gen de dezvoltare în cazul altor doi cli-

enți de-ai mei, ambii caracterizați de temperamente intrinsec creative (foarte bine ascuns în unul dintre cazuri; mai dezvoltat, educat și evident în celălalt). În plus, citisem descrieri de cazuri clinice și dezvoltare personală făcute de Carl Gustav Jung, care a observat că producerea de figuri geometrice cu o complexitate și ordonare crescânde – adesea cercuri în interiorul pătratelor sau invers – însoțea în mod regulat o creștere a organizării personalității. Acest lucru a părut cu certitudine adevărat nu doar în cazul clientului meu, fapt dovedit de competența lui înfloritoare în domeniul fotografiei și de dezvoltarea aptitudinilor de artist grafic, ci și în cazul altor doi clienți pe care am avut plăcerea să-i ajut ca psihoterapeut. Prin urmare, ceea ce am observat în mod repetat a fost nu doar reconstrucția psihicului – ca o consecință a creșterii socializării (și aprecierii instituțiilor sociale) –, ci și transformarea în paralel a proceselor în principal interioare, fapt indicat de o creștere a capacității de a percepe și a crea ceea ce era elegant, frumos și prețuit în plan social.

Clienții mei au învățat nu doar să se supună în mod corespunzător solicitărilor uneori arbitrare, dar totuși necesare ale lumii sociale, ci și să ofere acelei lumi ceva la care aceasta nu ar fi avut acces în absența activității lor creatoare private.

Nepoata mea, Scarlett, a ajuns și ea să manifeste comportamente care indicau, dacă nu capacitatea ei creatoare, măcar aprecierea pe care o avea pentru capacitatea creatoare – și aceasta pe lângă socializarea ei desfășurată prin intermediul arătării cu degetul, gest prețuit din punct de vedere social. Când oamenii discută despre o poveste – prezentată ca un film, piesă de teatru sau carte –, ei încearcă de regulă să ajungă la un consens sofisticat în ceea ce privește semnificația acesteia (sofisticat, deoarece un grup de oameni poate în general să ofere mai multe puncte de vedere decât un singur individ; consens, pentru că discuția continuă de obicei până când se ajunge la un acord general cu privire la subiectul discutat). Acum, ideea potrivit căreia o poveste este o formă de comunicare – și de divertisment – este unul dintre acele adevăruri care apar ca evidente la o primă considerare, dar care devin tot mai misterioase pe măsură ce reflectăm mai mult la el. Dacă e adevărat că o poveste are o semnificație, atunci este clar că ea indică ceva. Dar ce și în ce mod? Ceea ce constituie indicarea este evident atunci când cineva arată spre un anumit obiect sau spre o anumită

persoană, dar e mult mai puțin evident când ni se indică ceva prin simbolismul comportamentului cumulativ, ca să spunem așa, al unui personaj dintr-o poveste.

Acțiunile și atitudinile eroilor și eroinelor lui J.K. Rowling furnizează încă o dată exemple populare ale acestui proces. Harry Potter, Ron Weasley și Hermione Granger sunt caracterizați în mare parte de dorința și capacitatea de a respecta reguli (fapt indicat de pricepe-rea lor ca ucenici) și, simultan, de a le încălca. Iar cei care îi supraveghează sunt înclinați, în egală măsură, să recompenseze ambele forme de comportament aparent paradoxale. Chiar și tehnologiile folosite de micii vrăjitori în timpul uceniciei lor sunt caracterizate de acest dualism. Harta Șirengarilor, de exemplu (care oferă celui în posesia căruia se află o reprezentare exactă a teritoriului explorat sub forma unei machete fizice sau geografice a ținutului Hogwarts și a școlii de vrăjitorie, și care oferă localizarea tuturor rezidenților în viață), poate fi activată ca instrument funcțional numai prin rostirea unui set de

cuvinte care par să indice exact opusul unui comportament moral: „Jur solemn că nu pun nimic bun la cale"; la fel, harta va fi dezactivată, astfel încât funcția ei să rămână secretă, cu sintagma: „Năzbâtie îndeplinită".

Nu e ușor să înțelegi în ce fel un astfel de artefact care e activat prin asemenea afirmații va putea fi vreodată „bun la ceva" – va putea fi altceva decât o unealtă cu scopuri evident malefice. Dar, tot așa cum Harry și prietenii săi încalcă frecvent (dar cu grijă) regulile și sunt la fel de frecvent și de grijuliu recompensați pentru că fac așa ceva, și Harta Strengarilor variază în ce privește valoarea sa morală în funcție de diversele intenții ale celor ce o folosesc. În toate volumele ce alcătuiesc această serie se sugerează cu tărie că ceea ce este bun nu poate fi redus la o simplă respectare rigidă a regulilor, oricât de disciplinată ar fi acea respectare sau oricât de vitale ar fi regulile respective. Ceea ce înseamnă că seria „Harry Potter" nu indică spre supunerea oarbă față de ordinea socială ca fiind cea mai înaltă dintre virtuțile morale. Ceea ce depășește acea obediență nu este atât de evident ca să poată fi articulat cu ușurință, ci este ceva în genul: „Respectă regulile în afară de cazul în care, procedând astfel, subminezi, de fapt, scopul acestor reguli – situație în care asumă-ți riscul de a acționa într-o manieră contrară celei asupra căreia s-a convenit că ar

fi morală". Aceasta este o lecție care pare a fi mai ușor de predat prin descrieri ale comportamentelor specifice decât prin învățarea pe de rost sau prin impunerea unei reguli diferite. Metaregulile (care pot fi considerate drept reguli despre reguli mai degrabă decât ca reguli propriu-zise) nu sunt neapărat comunicate în aceeași manieră ca și regulile simple.

Scarlett, cu accentul pe care-l punea pe arătatul cu degetul, a învățat, la scurt timp după ce a deprins acest gest fizic relativ simplu, cum să înțeleagă semnificația mai complexă a poveștilor. La un an și jumătate, putea să semnifice ceva cu degetul arătător. Totuși, la doi ani și jumătate, putea să înțeleagă și să imite semnificația mult mai complicată a unei povești. Pentru o perioadă de aproximativ șase luni, începând de la ultima vârstă menționată, insista, când era întrebată, că era Pocahontas, și nu Ellie (numele preferat de tatăl ei) ori Scarlett (numele preferat de mamă). Din punctul meu de vedere, acesta a fost un act uluitor de gândire sofisticată. Primise o păpușă

Pocahontas, care a devenit una dintre jucăriile ei preferate, alături de o păpușă-bebeluș (și ea foarte îndrăgită), căreia i-a dat numele bunicii ei, Tammy, soția mea. Când se juca cu păpușa-prunc, Ellie era mama. Totuși, cu Pocahontas, situația era diferită. Păpușa nu era un bebeluș, iar Ellie nu mai era mama ei. În schimb, nepoata mea se considera o Pocahontas adultă – imitând păpușa, care era îmbrăcată ca o femeie tânără, precum și personajul care jucase rolul principal în filmul Disney cu același nume, pe care îl urmărise captivată în două ocazii separate.

Pocahontas din filmul Disney avea asemănări marcante cu personajele principale din seria „Harry Potter". Este făgăduită de tatăl ei lui Kocoum, un războinic viteaz care întruchipează, cu toată seriozitatea, virtuțile tribului său, dar ale cărui comportament și atitudini sunt prea îngrădite de reguli pentru a se potrivi cu personalitatea mai expansivă a viitoarei sale mirese. În schimb, Pocahontas se îndrăgostește de John Smith, căpitanul unei corăbii din Europa și reprezentantul a ceea ce se află în afara teritoriului cunoscut, dar care are (potențial) o mare valoare. Paradoxal, Pocahontas urmărește o ordine morală superioară prin respingerea lui Kocoum în favoarea lui Smith – încălcând o regulă de o importanță profundă (prețuiește ceea ce are valoarea cea mai mare în ierarhia de reguli

a culturii curente) – într-un mod foarte asemănător personajelor principale din „Harry Potter". Aceasta este morala ambelor narațiuni: respectă regulile până când ești capabil să fii un exemplu strălucitor pentru ceea ce reprezintă ele, dar încalcă-le când aceste reguli constituie impedimentul cumplit pentru întruchiparea virtuților lor centrale. Iar Elizabeth-Scarlett, care încă nu avea trei ani, a avut înțelepciunea intrinsecă de a sesiza această miză în filmul Disney și de a folosi acest lucru ca ajutor în jocul ei de rol (păpușa Pocahontas). Perspicacitatea ei în această privință a atins limitele insondabilului.

Același set de idei – respectarea regulilor, exceptând situațiile în care respectarea acelor reguli înseamnă să nu ții cont, să ignori sau să rămâi orb la un principiu moral superior – este reprezentat cu o forță uluitoare în două narațiuni evanghelice diferite (care servesc, indiferent de opinia ta despre ele, ca povești tradiționale sau clasice centrale ce portretizează o personalitate cu scopul de a încuraja imitarea). În prima, Hristos este prezentat, încă din copilărie, ca un

maestru al tradiției evreiești. Aceasta îl face pe deplin informat cu privire la valoarea trecutului și îl portretizează ca fiind caracterizat de respectul tipic, să spunem, al conservatorului autentic. Potrivit relatării din *Sfânta Evanghelie după Luca* (2:42–52), familia lui Iisus călătorea în fiecare an la Ierusalim, de sărbătoarea Paștelui evreiesc*:

Iar când a fost El de doisprezece ani, s-au suit la Ierusalim, după obiceiul sărbătorii.

Și, sfârșindu-se zilele, pe când se întorceau ei, Copilul Iisus a rămas în Ierusalim și părinții Lui nu știau.

Și, socotind că este în ceata călătorilor de drum, au venit cale de o zi, căutându-L printre rude și printre cunoscuți.

Și, negăsindu-L, s-au întors la Ierusalim, căutându-L.

Iar după trei zile L-au aflat în templu, șezând în mijlocul învățătorilor, ascultându-i și întrebându-i.

Și toți care Îl auzeau se minunau de priceperea și de răspunsurile Lui.

Și, văzându-L, rămaseră uimiți, iar mama Lui a zis către El: Fiule, de ce ne-ai făcut nouă așa? Iată, tatăl Tău și eu Te-am căutat îngrijorați.

Și El a zis către ei: De ce era să Mă căutați? Oare, nu știați că în cele ale Tatălui Meu trebuie să fiu?

Dar ei n-au înțeles cuvântul pe care l-a spus lor.

Și a coborât cu ei și a venit în Nazaret, și le era supus. Iar mama Lui păstra în inima ei toate aceste cuvinte.

Și Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vârsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni.

Totuși, apare un paradox atunci când luăm în considerare totalitatea relatărilor evanghelice – unul strâns asociat cu tensiunea dintre respectul pentru tradiție și necesitatea transformării creative. În pofida dovezilor privind înțelegerea și aprecierea desăvârșită și chiar precoce de către El a regulilor, adultul Hristos încalcă în mod repetat și scandalos tradițiile Sabatului – cel puțin din perspectiva tradiționaliștilor din comunitatea Sa și în detrimentul Său. De exemplu, îi

---

* Pentru ediția în română, toate citatele biblice sunt preluate din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, ediția 1984. (*N.t.*)

conduce pe discipolii Săi printr-un lan de grâu, culegând și mâncând spice (Luca 6:1). El justifică acest lucru fariseilor care obiectează, referindu-se la o relatare cu regele David, care a acționat similar, hrănindu-și poporul, când necesitatea a impus-o, cu pâinea care era rezervată preoților (Luca 6:4). Hristos le spune interlocutorilor Săi, într-un mod remarcabil, că „fiul Omului este Domn și al sâmbetei" (Luca 6:5).

Un document străvechi, cunoscut sub denumirea de *Codex Bezae*[*], o versiune necanonică a unei părți din *Noul Testament*, oferă o interpolare imediat după secțiunea din *Sfânta Evanghelie după Luca* prezentată mai sus, care aruncă o lumină profundă asupra aceleiași chestiuni. El oferă o înțelegere profundă a relației complexe și paradoxale dintre respectul față de reguli și acțiunea morală creativă care este necesară și dezirabilă, în pofida faptului că se manifestă în aparentă opoziție cu acele reguli. Documentul conține o relatare în care Hristos se adresează cuiva care, asemenea Lui, încălcase o regulă sacră: „În aceeași zi, observând un om care lucra sâmbăta, [Iisus] i-a spus: «Omule, dacă într-adevăr știi ce faci, ești binecuvântat; dar dacă nu știi, ești blestemat, ca un păcătos care încalcă Legea»"[12].

Ce înseamnă această afirmație? Ea sintetizează perfect înțelesul Regulii I. Dacă înțelegi regulile – necesitatea lor, caracterul lor

sacru, haosul pe care îl ții la distanță, felul în care unesc comunitățile care le respectă, prețul plătit pentru stabilirea lor și pericolul încălcării lor –, dar ești pe deplin dispus să-ți asumi responsabilitatea de a face o excepție, pentru că vezi asta ca slujind un bine superior (și dacă ești o persoană cu suficient caracter ca să poți opera cu această distincție), atunci ai slujit spiritul, în loc de litera legii, iar acesta este o faptă morală elevată. Dar dacă refuzi să-ți asumi importanța regulilor pe care le încalci și acționezi din comoditate egoistă, atunci ești condamnat, în mod corespunzător și inevitabil. Nepăsarea pe care o manifești cu privire la propria ta tradiție te va

---

* Un codex este o carte compusă din foi de pergament, papirus sau, cel mai adesea, hârtie. Termenul este acum în general rezervat textelor scrise de mână, așa cum este cazul *Codexului Bezae*. Acest codex conține versiunile greacă și latină a *Faptelor Apostolilor* și cea mai mare parte din cele patru *Evanghelii*, care sunt unice prin faptul că includ suplimentar ceea ce acestea omit și, adesea, prin stilul în care au fost scrise.

nenoroci pe tine și probabil pe cei din jurul tău, cu desăvârșire și în mod dureros, în timp.

Aceasta este în concordanță cu alte sentimente și fapte ale lui Hristos descrise în evanghelii. În Matei 12:11 se spune: „El le-a zis: «Cine va fi între voi omul care va avea o oaie și, de va cădea ea sâmbăta în groapă, nu o va apuca și o va scoate?»" Capitolul 6 din *Sfânta Evanghelie după Luca* îl descrie pe Hristos vindecând un om cu mâna uscată într-o altă sâmbătă, afirmând: „Vă întreb pe voi, ce se cade sâmbăta: a face bine sau a face rău? A scăpa un suflet sau a-l pierde?" Această juxtapunere psihologică și conceptual dureroasă a două atitudini morale (respectarea sabatului versus interdicția de a face bine) este alt aspect care îi înfurie constant pe farisei și face parte dintr-un șir de evenimente care în cele din urmă duc la arestarea și crucificarea lui Hristos. Aceste povești portretizează dilema existențială care caracterizează etern viața umană: este necesar să ne conformăm, să fim disciplinați și să respectăm regulile – să facem cu modestie ceea ce fac și alții –, dar la fel de necesar este să ne folosim judecata, viziunea și adevărul care ne ghidează conștiința ca să ne dăm seama ce este corect, chiar și când regulile ne sugerează altceva. Tocmai capacitatea de a gestiona această combinație este cea care caracterizează personalitatea pe deplin dezvoltată: adevăratul erou.

O anumită cantitate de reglementare arbitrară trebuie tolerată – sau asumată, în funcție de punctul tău de vedere – pentru a păstra laolaltă lumea și locuitorii acesteia. O anumită proporție de creativitate și rebeliune trebuie tolerată – sau asumată, în funcție de punctul tău de vedere – pentru a menține procesul de regenerare. Fiecare regulă a fost cândva un act creator, care a încălcat alte reguli. Fiecare act creator, autentic în creativitatea sa, are șanse să se transforme, cu timpul, într-o regulă utilă. Interacțiunea vie dintre instituțiile sociale și demersul creativ este cea care menține lumea în echilibru, pe linia subțire dintre prea multă ordine și prea mult haos. Aceasta este o enigmă teribilă, o adevărată povară existențială. Trebuie să susținem și să prețuim trecutul și trebuie să facem asta cu o atitudine de recunoștință și respect. În același timp totuși trebuie să ne păstrăm ochii deschiși – noi, ființele vizionare – și să reparăm mecanismele străvechi care ne stabilizează și ne susțin atunci când instituțiile se clatină. Astfel, trebuie să acceptăm paradoxul pe care îl presupune

respectarea zidurilor care ne mențin în siguranță, simultan cu a permite să pătrundă suficient din ceea ce este nou și schimbător astfel încât instituțiile noastre să rămână vii și sănătoase. Înseși stabilitatea și dinamismul lumii depind de subsumarea tuturor demersurilor noastre perfecțiunii și caracterului sacru al acelei capacități duale.

Nu denigra cu ușurință instituțiile sociale sau realizările creative.

REBIS

43
J. Fogna

Regula II

Imaginează-ți cine ai putea fi și apoi țintește neclintit în direcția aceea

CINE EȘTI ȘI CINE AI PUTEA FI?

De unde știi cine ești? În definitiv, ești complex mai presus de propria-ți înțelegere; mai complex decât orice altceva există, exceptându-i pe ceilalți oameni; complexitatea ființei tale merge dincolo de orice ți-ai putea imagina. Iar ignoranța ta este și mai mare din cauza îmbi-

nării dintre cine ești și cine ai putea fi. Nu ești doar ceva care este. Ești ceva care devine – și amploarea potențială a acelei deveniri îți depășește, și ea, înțelegerea. Eu cred că orice om simte că are un potențial mai mare decât și-a permis până acum să se realizeze. Acel potențial este adesea estompat de o sănătate deficitară, de ghinion, de tragedii generale și de întâmplări nefericite ale vieții. Dar mai poate fi ascuns și de absența dorinței de a profita pe deplin de oportunitățile pe care le oferă viața – la această lipsă a disponibilității se adaugă erori regretabile de tot felul, inclusiv eșecuri în ceea ce privește disciplina, credința, imaginația și angajamentul. Cine ești? Și, mai important, cine ai putea fi dacă ai fi tot ceea ce ai putea să fii?

Este oare imposibil să dăm un răspuns la aceste întrebări sau avem la dispoziție surse din care am putea să extragem îndrumări? La urma urmelor, ne-am tot observat comportamentul – cu succesele și eșecurile noastre – vreme de zeci (poate chiar sute) de mii de ani. În tot acest timp, șamanii, profeții, misticii, artiștii, poeții și barzii noștri

au distilat ceva vital din aceste observații – o esență concentrată a ceea ce ne face umani în realitate și în posibilitate. Făcând asta, ei ne-au pus la dispoziție reprezentări ale acelei esențe vitale, care ni se prezintă ca un lucru ce nu poate fi nici ignorat, nici uitat. Acești oameni creativi scriu și interpretează dramele omului, ne spun povești care ne captează imaginația și ne umplu visurile cu viziuni despre ceea ce ar putea să fie. Cele mai profunde dintre acestea sunt memorate, discutate și perfecționate prin contribuție colectivă, ca apoi să devină focusul ritualurilor care ne unesc de-a lungul secolelor, formând însăși baza culturilor noastre. Acestea sunt poveștile pe care sunt construite edificiile noastre ritualice, religioase și filosofice ce caracterizează societățile sofisticate, dens populate și de succes.

Poveștile pe care nu le putem nici ignora, nici uita sunt memorabile din următorul motiv (printre altele): Ele vorbesc unui ceva pe care îl știm, dar nu știm că îl știm. Filosoful grec Socrate credea că toată învățătura este o formă de reamintire. Socrate a afirmat că sufletul, nemuritor în esența sa, știe totul înainte de a se naște din nou ca bebeluș. Totuși, în momentul nașterii, toată cunoașterea anterioară este uitată și trebuie reamintită prin experiențele vieții. Sunt multe de spus despre această ipoteză, oricât de ciudată ar putea să pară astăzi. Sunt multe lucruri pe care le-am *putea* face – lucruri pe care corpurile și mințile

noastre sunt capabile să le facă –, dar care rămân latente, inclusiv la nivel genetic. Expunerea la experiențe noi activează acest potențial adormit, eliberând capacități încorporate în noi de-a lungul vastei perioade a istoriei noastre evoluționiste.[1] Aceasta este probabil maniera cea mai elementară în care corpurile noastre păstrează înțelepciunea trecutului și apelează la ea când este necesar. Acesta este modul, chiar dacă nu e singurul, în care există posibilitatea umană. Prin urmare, se poate spune ceva profund despre conceptul de învățare ca reamintire.

Evident, pe lângă „reamintire" (adică activarea posibilităților înnăscute, dar ascunse), putem să învățăm multe lucruri care sunt noi. Acesta este unul dintre factorii principali care ne diferențiază de animale. Chiar și mamiferele complexe și inteligente, cum ar fi cimpanzeii și delfinii, tind să repete comportamentele specifice ale speciilor lor generație după generație, cu foarte mici schimbări. Prin contrast, oamenii pot să caute și chiar caută în permanență și întâlnesc ceea ce e nou, îl investighează și se adaptează la el și îl fac parte din ei înșiși. Putem, de

asemenea, să translatăm ceva pe care-l cunoaștem deja la un nivel de reprezentare într-o nouă cunoaștere de pe un alt nivel. Putem urmări acțiunile unei creaturi vii, animal sau om, și apoi să le imităm, să translatăm percepțiile noastre privind mișcările lor în noi mișcări pe care să ni le apropriem. Putem chiar să generalizăm astfel de acte imitative, surprinzând „spiritul" acelui ceva sau cineva pe care îl observăm și să producem noi căi de a vedea și a acționa, care sunt întru câtva „în același spirit". Aceasta este parte din ceea ce alcătuiește baza cunoașterii implicite profund întrupate, la rândul ei reprezentând o proporție extrem de mare din fundamentul înțelegerii noastre adevărate. Putem să observăm, de asemenea, pe cineva acționând sau ceva întâmplându-se și să consemnăm ceea ce vedem, translatând acțiunea într-un limbaj care durează mai mult decât rostirea sa și apoi să-l comunicăm în absența a ceea ce este descris. În sfârșit, și cel mai misterios, putem să ne imaginăm și apoi să exprimăm prin comportament ceva ce pur și simplu nu a mai fost văzut până atunci, ceva care este cu adevărat original. Și putem codifica și reprezenta toată această aptitudine – mă refer la acțiunea adaptivă și la transformarea ei – în poveștile pe care le relatăm despre cei pe care îi admirăm, ca și despre cei pe care îi detestăm. Și acesta este modul în care determinăm cine suntem și cine am putea, probabil, să devenim.

Poveștile devin de neuitat când comunică moduri de existență sofisticate – probleme complexe și soluții la fel de complexe – pe care le percepem, în mod conștient, în fragmente, dar nu le putem articula pe deplin. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, povestea biblică a lui Moise și a exodului evreilor din Egipt a devenit o piatră de hotar atât de puternică pentru sclavii negri aflați în căutarea emancipării în Statele Unite:

Du-te, Moise, du-te în țara Egiptului
Și spune-i bătrânului Faraon
Să lase poporul meu să plece.[2]

---

* Să ne gândim la cei care și-au făcut o meserie din a imita vedete. Ei nu copiază neapărat exact, mișcare după mișcare, comportamentele celor pe care îi imită, ci spiritul lor – ceea ce este comun în toate comportamentele celebrității vizate. Același lucru este valabil când copiii se joacă de-a adulții. Ei urmăresc să reproducă spiritul, nu comportamentele individuale.

Povestea biblică a Exodului este considerată pe bună dreptate ca arhetipală (sau paradigmatică ori fundamentală) de gânditorii psihanalitici și religioși deopotrivă, pentru că prezintă un exemplu perfect de transformare psihică și socială. Această poveste a Ieșirii a apărut ca un produs al imaginației și a fost transformată prin repovestire și prelucrare colectivă permanentă într-o formă, în ultimă instanță, plină de înțeles, și care este aplicabilă, în același timp, planurilor politic, economic, istoric, personal și spiritual. Aceasta este însăși definiția profunzimii literare – această profunzime poate fi regăsită în anumite forme ale istoriilor vechi, tradiționale. Realitatea acestei profunzimi înseamnă că astfel de relatări pot fi folosite în mod divers, ca un cadru semnificativ pentru orice proces de schimbare profundă experimentat de un individ sau de o societate (stare stabilă, coborâre în haos, restatornicirea stabilității); de asemenea, poate conferi acelui proces realitate multidimensională, context, semnificație puternică și motivație.

APARIȚIA MEMORABILULUI

Cum poate o poveste să ajungă memorabilă? Ce ar putea preceda

revelarea ei? Este ea măcar o consecință a unei lungi perioade de observare? Să ne imaginăm un om de știință care monitorizează comportamentul unei haite de lei sau al unei cete de cimpanzei – de fapt, al oricărui grup de animale sociale complexe. Cercetătorul încearcă să identifice regularitățile din comportamentul indivizilor și al grupului (într-un cuvânt, tiparele) și să articuleze acele regularități – să le încapsuleze în limbaj. Omul de știință ar putea mai întâi să relateze o serie de anecdote despre acțiunile animalelor, emblematice pentru comportamentul general al speciei. Apoi ar putea abstractiza și mai mult, încercând să generalizeze învățămintele anecdotelor prin descrieri de tipul regulilor. Spun „de tipul regulilor" pentru că animalele nu respectă reguli. Regulile necesită limbaj. Animalele nu fac decât să manifeste regularități. Ele nu pot formula, înțelege sau respecta *reguli*.

Dar ființele omenești? Putem să ne observăm acționând, așa cum ar face un om de știință – mai exact, ca un povestitor. Apoi putem să

ne spunem povești unii altora. Poveștile sunt deja distilări ale comportamentului observat (dacă nu sunt distilări, nu vor fi interesante, căci relatarea unei succesiuni de acțiuni cotidiene nu constituie o poveste reușită). După ce povestea a prins o formă substanțială, o putem analiza, căutând tipare și regularități mai profunde. Dacă acea analiză are succes, putem generaliza învățămintele anecdotelor prin formularea de reguli, după care putem învăța, în mod conștient, să respectăm acele reguli. Iată cum s-ar putea acest lucru. Cu toții reacționăm critic când un copil, un adult sau chiar o societate acționează necorespunzător, nedrept sau rău. Eroarea ne impresionează emoțional. Intuim că un tipar pe care se bazează adaptarea individuală și socială a fost dislocat și încălcat. Suntem iritați, frustrați, răniți sau îndurerați de această trădare. Ceea ce nu înseamnă că fiecare dintre noi, reacționând emoțional, a reușit să articuleze o filosofie cuprinzătoare a binelui și răului. S-ar putea să nu reușim niciodată să sesizăm exact ce n-a mers cum trebuie. Totuși, asemenea copiilor care, deși nu sunt familiarizați cu un joc nou, tot sunt în stare să-l joace, știm că au fost încălcate regulile.

Exact ceva de acest gen este descris în povestea biblică a Exodului, vechea relatare a fugii sclavilor evrei de la stăpânii lor egipteni. Moise, aflat în fruntea fugarilor, este solicitat în permanență de cei care îl urmează să facă distincții morale foarte fine când aceștia intră

în conflict unii cu alții și îi cer sfatul. In consecință, el petrece un timp îndelungat observând și contemplând comportamentul lor. Este ca și cum profetul din pustiu trebuie să descopere ce reguli se străduiau să pună în practică el și cei care-l urmau, înainte ca el să primească de la Dumnezeu poruncile explicite. Să ne amintim: fiecare societate este deja caracterizată de un comportament caracterizat de tipare; altfel, am avea doar un conflict pur și niciun fel de „societate". Dar simplul fapt că ordinea socială domină într-o anumită măsură nu înseamnă că o societate dată a ajuns să-și înțeleagă explicit propriul ei comportament, propriul ei cod moral. Prin urmare, nu e întâmplător că în această poveste Moise slujește drept judecător pentru cei care îl urmează – și face acest lucru pe o durată și cu o intensitate suficiente ca să se epuizeze –, înainte de a primi cele Zece Porunci:

> Iar a doua zi a șezut Moise să judece poporul și a stat poporul înaintea lui Moise de dimineață până seara.

Văzând Ietro, socrul lui Moise, tot ceea ce făcea el cu poporul, i-a zis: „Ce faci tu cu poporul? De ce stai tu singur și tot poporul tău stă înaintea ta de dimineață până seara?"

Iar Moise a zis către socrul său: „Poporul vine la mine să ceară judecată de la Dumnezeu.

Când se ivesc între ei neînțelegeri, vin la mine și judec pe fiecare și-i învăț poruncile lui Dumnezeu și legile Lui".

Iar socrul lui Moise a zis către acesta: „Ceea ce faci nu faci bine.

Căci te vei prăpădi și tu, și poporul acesta, care este cu tine. E grea pentru tine sarcina aceasta și nu o vei putea împlini singur". (*Ieșirea* 18:13–18)

Acest dificil exercițiu de discriminare și judecată, observare și cântărire face parte integrantă din ceea ce l-a pregătit pe patriarhul biblic pentru primirea revelației divine. Dacă nu ar fi existat nicio bază comportamentală pentru aceste reguli – niciun precedent istoric codificat în etica tradițională, nicio convenție și nici orele nesfârșite de observare a tiparelor morale –, poruncile pur și simplu nu ar fi putut fi înțelese și comunicate, cu atât mai puțin respectate.

O poveste memorabilă captează esența umanității și o distilează, o comunică și o clarifică, aducând în centrul atenției ceea ce suntem

și ce ar trebui să fim. Ne vorbește la modul cel mai intim, făcându-ne atenți și motivându-ne să imităm. Învățăm să vedem și să acționăm în maniera eroilor din poveștile care ne captivează. Aceste istorii fac apel la capacitățile aflate în adâncul naturii noastre, dar ar putea să rămână veșnic nedezvoltate fără acel apel. Suntem aventurieri, îndrăgostiți, lideri, artiști și rebeli în adormire, dar nu putem să descoperim că suntem toate aceste lucruri decât văzând reflectarea acestor tipare în forme dramatice și literare. Aceasta face parte din statutul de creatură care este parțial natură, parțial cultură. O poveste memorabilă face să progreseze capacitatea noastră de a ne înțelege comportamentul, dincolo de obișnuință și așteptare, spre o înțelegere imaginativă și apoi verbalizată. O astfel de poveste ne prezintă în maniera cea mai convingătoare aventura supremă, dorul de divinitate și eterna bătălie dintre bine și rău. Toate acestea ne ajută să ne lămurim înțelegerea atitudinii și acțiunii morale și imorale, personale și sociale. Acest aspect poate fi văzut pretutindeni și întotdeauna.

Întrebare: Cine ești tu sau, măcar, cine ai putea fi? Răspuns: Parte a forței eterne care se confruntă permanent și voluntar cu teribilul necunoscut; parte a forței eterne care transcende naivitatea și devine îndeajuns de periculoasă, într-o manieră controlată, pentru a înțelege răul și a-l înfrunta în bârlogul său; și parte a forței eterne care înfruntă haosul și-l transformă în ordine productivă sau ia ordinea care a devenit prea restrictivă, o reduce la haos și o face să fie din nou productivă.

Și toate acestea, fiind dificil de înțeles, dar vitale pentru supraviețuirea noastră, sunt transmise sub forma poveștilor pe care nu ne putem abține să nu le ascultăm. Și așa ajungem să înțelegem ceea ce este valoros, ce ar trebui să ne propunem să facem și ceea ce am putea să fim.

MATERIA PRIMA: CINE AI PUTEA FI (I)

Aș vrea să-mi încerc dibăcia de a explica înțelesul ilustrației, bazate pe o xilogravură, care deschide acest capitol. Descrierea semnificației acesteia ne arată cât de multă informație poate conține o imagine fără

ca privitorul să posede vreo înțelegere explicită a conținutului ei (de fapt, o astfel de imagine e mai bine să fie considerată o etapă timpurie a procesului prin care se dezvoltă o înțelegere explicită). Alchimistul* de mult care a produs imaginea visa, într-un sens cât se poate de real, în timp ce realiza acest tablou – visa la ceea ce ar putea fi cineva și la cum s-ar putea întâmpla asta.

---

* Alchimia (căutarea „pietrei filosofale", un artefact care ar putea transforma în aur metalele ordinare, răsplătindu-l totodată pe purtătorul ei cu sănătate și nemurire) a fost practicată timp de mii de ani de inadaptați, mistici, magicieni și practicieni preștiințifici care au făcut primii pași fantastici spre stabilirea a ceea ce în cele din urmă avea să devină știința autentică a chimiei. Totuși, pe măsură ce alchimia s-a dezvoltat, „piatra" a fost în final conceptualizată ca fiind ceva care semăna mai curând cu o personalitate decât cu un obiect material, căci alchimiștii și-au dat treptat seama că dezvoltarea psihicului era o întreprindere mai importantă decât obținerea aurului. Am scris despre asta în J.B. Peterson, *Maps of Meaning. The Architecture of Belief* (New York, Routledge, 1999), care conține referințele adecvate la lucrările despre alchimie ale lui Jung și ale discipolilor săi.

Chiar la baza imaginii se află o sferă înaripată peste care stă cocoțat un balaur. În picioare, pe balaur, se află o siluetă umană cu două capete – un cap de bărbat, celălalt, de femeie. Capul de bărbat este asociat cu o imagine a Soarelui; cel de femeie, cu Luna. Între cele două capete, dar deasupra lor este simbolul lui Mercur: zeu, planetă și metal, simultan. O varietate de simboluri suplimentare înconjoară imaginea. Tot ceea ce e înfățișat acolo este învelit într-o formă de ou. Acest aranjament arată că imaginea este compusă din mai multe lucruri în interiorul unui ceva care le înglobează – o multiplicitate într-o unitate –, la fel cum un pui neeclozat este încapsulat într-un singur conținător, dar este compus din multe părți biologice tot mai diferențiate și complexe, mai ales în etapele târzii ale dezvoltării. În totalitatea sa, imaginea este etichetată drept *materia prima* – termenul latinesc pentru „element primar".

Alchimiștii considerau *materia prima* ca fiind substanța fundamentală din care toate celelalte – inclusiv materia și spiritul, în mod egal – au apărut sau au provenit. Putem să considerăm în mod avantajos că elementul primar este potențialul pe care-l avem în față când ne confruntăm cu viitorul, inclusiv cu sinele nostru viitor, adică este potențialul pentru irosirea căruia ne vom simți îndreptățiți să ocărâm lumea și pe noi înșine. De asemenea, *materia prima* poate fi conceptu-

alizată în mod util ca informația din care ne construim pe noi înșine și lume, în locul materiei din care considerăm în general că este compusă realitatea. Fiecare interpretare – potențial și informație – are avantajele sale.

Ce înseamnă faptul că lumea poate fi considerată în mod util ca potențial sau informație? Să ne gândim la ce se întâmplă, de exemplu, când te duci la cutia poștală ca să-ți ridici corespondența. Să ne gândim, de asemenea, din ce „e făcută" corespondența. Din punct de vedere material, este doar din hârtie și cerneală. Dar acel substrat material este în esență irelevant. Nu ar conta dacă mesajul ar fi livrat prin e-mail sau voce, sau, la fel de bine, în codul Morse. Relevant este conținutul. Iar asta înseamnă că fiecare obiect de corespondență este un conținător de potențial sau de informație – și cele două conținuturi pot fi de natură pozitivă, neutră sau negativă. De exemplu, poate fi o notificare de investigație de la Fiscul țării tale. Aceasta înseamnă că, în ciuda prezenței sale aparent inofensive în mâna ta, scrisoarea

este strâns și inextricabil legată de o structură gigantică, complexă și adesea arbitrară, care s-ar putea să nu aibă în minte interesul tău cel mai bun. Alternativ, poate să fie ceva care aduce bucurie, cum ar fi o scrisoare neașteptată de la cineva drag sau un cec mult-așteptat. Dintr-o astfel de perspectivă, un plic este un conținător – unul misterios, cel puțin prin potențial – din care poate apărea o întreagă lume nouă.

Oricine înțelege această idee, chiar dacă nu o cunoaște. Dacă ai avut probleme cu autoritățile fiscale, de exemplu, și primești prin poștă un document oficial de la agenția lor, tensiunea arterială îți va crește (sau va scădea în mod abrupt), inima îți va bate cu putere, palmele îți vor transpira și s-ar putea să te cuprindă un sentiment de frică intensă, poate chiar de sfârșit de lume. Acesta este răspunsul instinctiv, asociat cu pregătirea de acțiune, care însoțește expunerea la pericol. Iar acum va trebui să te hotărăști: vei deschide scrisoarea ca să te confrunți cu ceea ce este „înăuntru"? Și, după ce vei fi făcut asta, te vei gândi la problemă, oricât de groaznică ar fi, și vei începe să o abordezi? Sau vei ignora ceea ce știi acum, te vei preface că totul e în regulă (cu toate că știi, la nivel emoțional – ca o consecință a anxietății tale –, că nu e așa) și vei plăti inevitabilul preț psihologic și fizic? Prima dintre variante este cea care îți va cere să înfrunți groaznicul monstru abs-

tract de care te temi și, în consecință, să devii, destul de probabil, mai puternic și mai integrat. A doua variantă este cea care va lăsa problema în forma ei monstruoasă și te va forța să suferi ca un animal speriat nevoit să înfrunte ochii haini ai prădătorului în întunecimea nopții.

O sferă înaripată, inscripționată cu un pătrat, un triunghi și numerele 3 și 4 ocupă treimea de jos a imaginii care deschide acest capitol.* Această entitate (sau obiect singular) era cunoscută de alchimiști sub denumirea de „haos rotund"[3]. Este un conținător – recipientul inițial al elementului primordial –, conținătorul acelui ceva din care sunt

---

* Vom aborda imaginea de jos în sus, ca și cum fiecare element ar lua naștere din cel inferior. Imaginile de acest tip (și ele alcătuiesc un tip) reprezintă adesea un proces de dezvoltare sau creștere psihică sau spirituală și par să folosească simbolismul elementar al unei plante sau al unui arbore care se întinde în sus pe măsură ce se maturizează. Ceva similar poate fi observat în imaginile orientale ale lui Buddha, care apare dintr-o floare de lotus ce plutește la suprafața unei ape liniștite, cu lujerul prelungindu-se în adâncul mocirlos de mai jos și cu rădăcinile înfipte mult mai jos, în mâlul care compune nivelul cel mai de jos al adâncului.

constituite lumea și psihicul, înainte de a deveni diferențiate. Acesta este potențialul – sau informația. Este ceea ce îți atrage atenția în mod inconștient și te convinge să iei parte la ceva înainte de a ști de ce ți-a captat interesul. Acesta este momentul și locul în care ceea ce e nou își face intrarea în ceea ce este previzibil și sigur (indiferent că e bun sau rău), în care ceea ce e nou fâlfâie prin preajma ta și nu se lasă controlat – ca și cum ar fi ceva înaripat; este momentul când imaginația și atenția ta se mișcă imprevizibil, dar cu sens, de la o asociere la alta; și mai este ceea ce privești când habar nu ai cu ce te confrunți. În sfârșit, este lucrul de care nu-ți poți dezlipi privirea când ești posedat de oroare, chiar dacă un astfel de potențial pentru oroare adaugă simultan un interes vital vieții.

În mod ciudat, haosul rotund poate fi familiar publicului modern (chiar dacă nu îl cunosc) datorită seriei de cărți și filme cu Harry Potter. J.K. Rowling, autoarea seriei, descrie cu meticulozitate un eveniment sportiv, Vâjthaț, care ajută la definirea și unificarea Hogwarts. Obiectivul jocului este să trimiteți o minge printr-unul dintre cele trei inele păzite de membrii echipei adverse, în timp ce zburați pe deasupra terenului de joc pe mături fermecate. O astfel de reușită aduce 10 puncte echipei marcatorului. Simultan, doi jucători separați (câte unul din fiecare echipă) sunt angrenați în altă confruntare – un joc

în cadrul jocului. Aleși pentru talentul lor excepțional în materie de atenție și zbor, acești doi competitori – numiți Căutători – încearcă să localizeze, să urmărească și să captureze o minge înaripată, Hoțoaica, aceasta având un aspect identic cu haosul rotund aflat la baza imaginii alchimistului. Hoțoaica este aurie – ceea ce îi indică valoarea și puritatea excepționale* – și vâjâie haotic de colo colo, cu o viteză foarte mare, sărind, făcând slalom, țopăind și alergându-i pe căutătorii călare pe mături aflați în urmărirea ei. Dacă un Căutător prinde Hoțoaica, echipa sa primește 150 de puncte (de regulă, suficient pentru a asigura victoria) și astfel se încheie tot jocul. Aceasta arată că urmărirea și capturarea a ceea ce reprezintă Hoțoaica – și, prin implicație, haosul rotund – sunt un obiectiv mai important decât toate celelalte.** De ce

---

* Dat fiind că aurul este rar și nu e dispus, ca să spunem așa, să se combine în mod promiscuu cu alte elemente sau compuși.

** Este de un interes real să observăm – îndeosebi în relație cu discuția privind pericolele creativității, prezentate în cadrul Regulii I – faptul că jucătorii numiți

este structurat astfel jocul pe care imaginația lui Rowling l-a născocit pentru noi? Ce semnificație are ideea ei narativă? Există două moduri de a răspunde la aceste întrebări (deși ambele răspunsuri au o legătură importantă între ele):

Primul: În Regula I, am discutat ideea potrivit căreia adevăratul învingător în orice joc este persoana care joacă corect. Aceasta pentru că a juca corect, în ciuda particularităților oricărui joc, este o realizare de ordin superior unei simple victorii. Străduința de a juca corect, în sensul ei ultim – să urmezi nu doar litera regulilor, ci și spiritul lor –, este un indicator al unei reale dezvoltări a personalității, afirmată pe baza preocupării pentru adevărata reciprocitate. Căutătorii Hoțoaicei trebuie să ignore detaliile jocului de Vâjthaț, din care fac totuși parte, în timp ce încearcă să găsească și să captureze Hoțoaica, la fel cum un participant la un joc real trebuie să ignore particularitățile respectivului joc în timp ce participă la ceea ce constituie jocul realmente etic, indiferent de ceea ce se întâmplă pe terenul de joc. Astfel, jucătorul etic, la fel ca și căutătorul, urmărește cu îndărătnicie ceea ce este cel mai valoros în toiul obligațiilor competiționale complexe.

Al doilea: În rândul alchimiștilor, haosul rotund a fost asociat cu zeul înaripat Mercur, care servea drept mesager din tărâmul divinului, călăuză pentru sufletele din infern și aducător de noroc. Acesta

este motivul pentru care simbolul antic al lui Mercur este situat în partea de sus (poziția cea mai importantă) a imaginii în chestiune. Este o încercare de a arăta ce anume ghidează procesul reprezentat de imagine. Cu secole în urmă, înainte de nașterea chimiei moderne, zeul Mercur reprezenta ceea ce inspiră sau atrage în mod involuntar interesul. Era spiritul care poseda o persoană când atenția sa era atrasă irezistibil de o anumită persoană, de o situație sau un eveniment. Imaginează-ți că există procese foarte complexe care au loc în mintea ta în

---

Căutători urmăresc Hoțoaica atât în interiorul, cât și în afara terenului de joc, care asigură granițele pentru toți ceilalți jucători. Când sunt în afara terenului, ei se pot strecura printre elementele fundației de lemn ale stadionului de Vâjthaț. Aceasta n-ar fi o problemă, dacă n-ar fi urmăriți în același timp de un balon-ghiulea, o minge zburătoare solidă, masivă, capabilă nu doar să-i doboare de pe mături, dar și să provoace distrugeri serioase acelei structuri de lemn. Dacă reușesc să prindă Hoțoaica, așa cum am arătat, în general obțin victoria. Dar, în timp ce fac asta, riscă să distrugă chiar fundația jocului – la fel cum fac oamenii creativi când își urmăresc viziunile inovatoare, dar perturbatoare.

mod inconștient, scoțând în evidență evenimente de valoare potențială și distingându-le de toate celelalte lucruri care se desfășoară permanent în jurul tău. Imaginează-ți că acele procese care disting valoarea sunt vii, ceea ce chiar așa este, și că ele sunt îndeajuns de complexe și de integrate pentru a fi conceptualizate ca o personalitate. Aceasta este Mercur. Atracția pe care o exercită asupra atenției noastre se dezvăluie prin sentimentul că avem de-a face cu ceva semnificativ – ceva care se întâmplă în preajma ta merită participarea ta sau conține ceva de valoare. Căutătorul – în viața reală, precum și în seria „Harry Potter" și în jocul numit Vâjthaț – este cel care ia acel sentiment al semnificației mai în serios decât orice altceva. Prin urmare, Căutătorul este cel care practică jocul pe care și ceilalți îl joacă (fiind disciplinat și expert în acel joc), dar în același timp este angajat într-un alt joc, de ordin superior: urmărește ceea ce are o semnificație esențială. Așadar, Hoțoaica (la fel ca haosul rotund) poate fi considerată „conținătorul" acelei semnificații esențiale – al acelui înțeles –, având deci un rol revelator pentru cel care îl urmărește și îl prinde. În acest context am putea să ne amintim ceea ce este cunoscut ca Regula de Aur: „Și precum voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi asemenea" (Luca 6:31). Nu există nimic mai important decât să înveți a te strădui ca, în circumstanțe dificile și frustrante, să joci corect. Asta e ceea ce ar tre-

bui urmărit, ca să spunem așa, în timpul oricărui joc (cu toate că este la fel de important să încerci să obții victoria în joc).*

Când avem noroc, suntem împinși înainte de ceva care ne captează atenția – dragostea unei persoane; un sport; o problemă politică,

---

* Este, de asemenea, foarte interesant să observăm, în această privință, că metalul mercur poate fi folosit în minerit și în purificarea aurului. Aurul se dizolvă în mercur și, prin urmare, mercurul poate fi folosit pentru a extrage cantitățile mici din metalul prețios care se găsesc de regulă în minereuri. După aceea mercurul este evaporat prin fierbere (are un punct de fierbere coborât), astfel încât rămâne doar aurul. Înclinația mercurului pentru aur a dat naștere ideii simbolice potrivit căreia metalul lichid are o „afinitate" pentru ceea ce este foarte prețios: astfel, mercurul va căuta ceea ce este nobil, pur și incoruptibil – asemenea aurului, ca să ne exprimăm încă o dată simbolic – și îl va concentra în cantități utilizabile. Așadar, ideea fundamentală este că urmărirea lucrurilor cu sens, ghidată de Mercur, mesagerul zeilor (inconștientul, în ceea ce-i privește pe oamenii din epoca modernă), îi va da căutătorului posibilitatea să colecteze ceea ce este de cea mai mare valoare, cum ar fi aurul. Pentru alchimiștii care au creat desene ca acela pe care îl analizăm, acea „valoare cea mai mare" a ajuns să fie dezvoltarea supremă a psihicului sau a spiritului, sau a personalității.

sociologică sau economică sau o chestiune științifică; pasiunea pentru artă, literatură, dramă –, ceva care ne cheamă din motive pe care nu le putem nici controla, nici înțelege (încearcă să te determini să fii interesat de ceva de care pur și simplu nu-ți pasă și vezi dacă reușești). Fenomenele care ne captivează („fenomen" vine din cuvântul grecesc *phainesthai*, „a apărea sau a fi adus la lumină") sunt ca niște lămpi de-a lungul unei cărări întunecate: sunt parte a proceselor inconștiente dedicate integrării și continuării dezvoltării spiritelor noastre și creșterii noastre psihice. Nu tu alegi ceea ce te interesează, ci invers. Ceva se manifestă din întuneric ca fiind ceva captivant, pentru care merită să trăiești; în continuare, ceva ne mișcă mai departe pe drum, spre următoarea manifestare semnificativă și așa mai departe, pe măsură ce continuăm să căutăm, să ne dezvoltăm, să creștem și să prosperăm. E o călătorie primejdioasă, dar totodată este aventura vieților noastre. Gândește-te că urmărești pe cineva pe care-l iubești: îl prinzi sau nu, procesul te schimbă. Gândește-te, de asemenea, la călătoriile pe care le-ai făcut sau la munca pe care ai efectuat-o, fie din plăcere, fie din necesitate. În toate aceste cazuri, experimentezi ceea ce este nou. Uneori, este ceva dureros; alteori, este ceva mai bun decât orice altceva ți s-a întâmplat vreodată. În toate cazurile, este ceva profund informativ. Toate fac parte din potențialul lumii, care te cheamă în

Existență, schimbându-te pentru totdeauna – în bine sau în rău – în funcție de parcursul pe care îl alegi.

Pe haosul rotund stă cocoțat un balaur. Asta e pentru că ceea ce este interesant și încărcat de semnificație (și nou, și neașteptat, căci toate acestea merg împreună) se manifestă într-o formă care este în același timp periculoasă și promițătoare, îndeosebi când strânsoarea sa este intensă și irezistibilă. Pericolul este, bineînțeles, semnificat de prezența reptilei nemuritoare și prădătoare; promisiunea este sugerată și ea: balaurul păzește, arhetipal, o mare comoară. Astfel, desenul reprezintă o progresie psihologică. Mai întâi, constați că ești interesat de ceva. Acel ceva (haosul rotund) conține sau este compus din potențial sau informație. Dacă este urmărit și prins, eliberează acea informație. Din acea informație construim lumea pe care o percepem și o construim noi înșine în calitate de observatori. Astfel, haosul rotund este conținătorul din care ies la lumină atât materia (lumea), cât și spiritul (psihicul nostru). Avem și un indiciu

numerologic al acestui aspect pe corpul sferic al haosului rotund: numărul 3, însoțit de un triunghi, care prin tradiție este asociat cu spiritul (datorită asocierii sale cu Sfânta Treime), și numărul 4, asociat cu lumea materială (ca urmare a asocierii cu cele patru elemente tradiționale: pământ, apă, aer și foc). La rândul lui, balaurul, cocoțat pe haosul rotund, reprezintă pericolul și posibilitatea informației din interior.

Deasupra balaurului se află figura cunoscută sub numele de Rebis, un singur corp cu două capete, unul de bărbat, celălalt de femeie. Rebis este un simbol al personalității pe deplin dezvoltate care poate să apară din urmărirea deschisă și curajoasă a ceea ce este încărcat de semnificații (haosul rotund), fiind și periculos, și promițător (balaurul). Are un aspect simbolic masculin, care de regulă înseamnă explorare, ordine și raționalitate (fapt indicat de Soare, care poate fi văzut la stânga capului de bărbat), și un aspect simbolic feminin, care simbolizează haos, promisiune, grijă, reînnoire și emoție (fapt indicat de Lună, la dreapta capului de femeie). În cursul socializării normale, este tipic pentru unul dintre aceste aspecte să devină mai dezvoltat decât celălalt (căci bărbații sunt socializați în manieră masculină, spre care sunt și înclinați biologic, iar femeile, în manieră feminină). Cu toate acestea, este posibil – cu explorare

și expunere suficiente la haosul rotund și la acel balaur – să se dezvolte ambele elemente. Acesta constituie un ideal sau cel puțin așa arată intuiția alchimică.

Din necunoscut – potențialul care alcătuiește lumea – vine forma groaznică, dar promițătoare a balaurului, primejdia și promisiunea unificate. Este o dihotomie eternă reflectată de prezența celor două simboluri rămase la dreapta și deasupra cozii balaurului: Jupiter, reprezentând pozitivul, și Saturn, negativul. Din confruntarea cu primejdia și promisiunea ies la lumină aspectele masculin și feminin ale psihicului, care lucrează împreună în armonie. Procesul este călăuzit de spiritul Mercurius, care se manifestă ca semnificație în lume, acționând prin mijloace inconștiente pentru a conduce explorarea înspre unirea diferitelor elemente discordante și conflictuale ale personalității. Toate acestea pot fi citite, în mod adecvat, ca o poveste a dezvoltării personalității ideale – o încercare, bazată pe imagine, de a descrie ce ar putea fi fiecare dintre noi.

POLITEISM ÎN MONOTEISM ȘI APARIȚIA EROULUI VIRTUOS: CINE AI PUTEA FI (II)

Acum vom încerca o descriere a „cine ai putea fi" dintr-o altă perspectivă, luată din una dintre cele mai vechi povești pe care am avut cu toții șansa să o redescoperim. În epopeea antică mesopotamiană *Enuma Eliș* (în traducere: Când în înalt) avem cel mai vechi mit cunoscut al eroului, un mit aproape complet, estimat la o vechime de patru mii de ani în forma sa scrisă și, fără îndoială, mult mai mult în tradiția orală. Povestea începe când zeița primordială Tiamat, întruchiparea apei sărate (precum și un monstruos balaur acvatic), intră în uniune sexuală cu consortul ei masculin la fel de primordial, Apsu, întruchiparea apei dulci. Această uniune dă naștere tărâmului inițial al ființei, locuit de zeii cei bătrâni, primii copii ai lui Tiamat și Apsu.

Pentru a înțelege începutul acestei povești, trebuie să știm câteva lucruri pe care anticii le socoteau fundamental adevărate. Acestea sunt considerabil diferite de adevărurile științei moderne. Înainte de zorii concepției științifice despre lume, cu numai șase sute de ani în urmă, *realitatea* era explicată ca totalitatea experiențelor ființelor

umane. Ceea ce noi experimentăm poate fi distins, conceptual, de *realitatea ca lume obiectivă* – de existență fizică pură – prin conținutul ei mai cuprinzător, care include experiențe subiective, ca emoții, vise, viziuni, precum și stări motivaționale, cum ar fi foame, sete și durere. Ceea ce experimentăm se poate compara mai bine cu un roman sau cu un film, care se concentrează pe comunicarea și împărtășirea unor stări subiective și obiective decât cu realitatea ca lume obiectivă, care ar putea fi asemuită cu o descriere științifică a realității fizice. Este, de exemplu, diferența dintre moartea efectivă, particulară și unică a unei persoane pe care ai iubit-o, pe de o parte, și listarea acelui deces în evidențele spitalului, pe de altă parte. Este drama experienței trăite. Faptul că propria noastră experiență este autentic literară, narativă, întruchipată și asemănătoare unei povești este motivul pentru care suntem atât de atrași de reprezentările ficționale. Filmele, piesele de teatru, operele, dramele TV – chiar și versurile cântecelor – ne ajută să ne descurcăm în experiențele trăite, care sunt ceva diferit

și mai amplu decât materialul brut din care ia naștere, ipotetic, experiența noastră.

Ca să putem aborda prima parte a epopeii *Enuma Eliș* este nevoie să înțelegem a doua particularitate fundamentală pentru viziunea anticilor: este vorba despre natura fundamental socială a categoriilor noastre cognitive. Iată de ce totul este personificat în cărțile pentru copii: Soarele, Luna, jucăriile, animalele... chiar și mașinile. Nu vedem nimic straniu în asta, pentru că reflectă atât de profund tendințele noastre perceptive. Ne așteptăm ca și copiii să vadă și să înțeleagă lumea în această manieră și putem să reîncepem cu ușurință să facem și noi la fel. Ceva trebuie clarificat aici: nu este cu adevărat exactă afirmația potrivit căreia realitatea înfățișată în cărțile pentru copii este personificată. În schimb, putem spune (iar asta este o inversare veritabilă a prezumției în chestiune) că noi percepem în mod direct și natural realitatea ca fiind personificată și apoi trebuie să lucrăm cu mare sârguință ca să eliminăm acea personificare, astfel încât să putem detecta „realitatea obiectivă"*. În consecință, înțelegem realitatea ca și cum ar fi construită din personalități. Aceasta deoarece atât de mult din ceea ce întâlnim în realitatea noastră hipersocială, în societățile noastre complexe, este, de fapt, personalitate și, pe deasupra, personalitate diferențiată în funcție de gen, reflectând perioada

de circa un miliard de ani de la apariția reproducerii sexuale (timp suficient pentru ca existența acesteia să ne fi structurat profund percepțiile). Înțelegem bărbatul și abstragem din asta masculinul. Înțelegem femeia și abstragem din asta femininul. În sfârșit, înțelegem copilul și abstragem din asta, cel mai adesea, fiul. Aceste diviziuni elementare sunt clar reflectate în mitul creaționist *Enuma Eliș*, la fel cum sunt reflectate în (sau mai exact susțin) înțelegerea de către noi a poveștilor pe care le cunoaștem cu toții.

Tiamat, zeița primordială, este haosul, un monstru feminin, un balaur. Este teroarea naturii, creativă și distructivă, muma și ucigașa noastră, a tuturor. Apsu, soțul ei, este tatăl etern. Este ordinea de care depindem pentru siguranță și de care suntem simultan

---

* Aceasta este o parte a motivului pentru care știința s-a dezvoltat la atât de mult timp după religie și ritual – incredibil de recent și nicidecum pretutindeni și dintr-odată.

tiranizați." Aceste două zeități primordiale se împreunează într-o uniune sexuală productivă, „amestecându-și apele", în exprimarea antică. În acest mod, ele produc primii lor descendenți, zeii bătrâni ai Mesopotamiei. Acești zei reprezintă elemente ale lumii, mai diferențiate decât mama și tatăl primordiali – cum ar fi cerul și pământul, noroiul și mâlul, războiul și focul." Totuși, ei sunt în același timp nepăsători, gălăgioși și impulsivi, asemenea copiilor de doi ani (care sunt, la urma urmelor, forțe primare de sine stătătoare). Activitatea lor irațională neîncetată și inconștiența generală culminează printr-o catastrofă: decizia comună de a stârni războiul și apoi de a-l ucide pe Apsu, ispravă urmată de tentativa de a clădi un sălaș stabil pe cadavrul său.

Tiamat – haosul însuși –, deja iritată de hărmălaia dementă a copiilor ei, este înfuriată până peste poate de măcelărirea cu nepăsare a soțului ei. Teribila Zeiță alcătuiește o armie de unsprezece monștri care să le înfrunte pe odraslele ei rătăcite, punând în fruntea lor un personaj demonic pe nume Kingu, pe care și-l ia drept al doilea soț, și încredințându-i Tăblițele Destinelor (care-i indică autoritatea de conducător suprem al universului). Relația dintre această strălucită reprezentare dramatică și felul în care folosim, corect sau greșit, darurile culturii noastre este evidentă: demolarea nepăsătoare a tradiției este o invitație la (re)apariția haosului. Când ignoranța distruge cultura,

își fac apariția monștrii.

În vreme ce Tiamat e ocupată să-și pună în ordine armata, zeii bătrâni își continuă activitatea, împerechindu-se, producându-și

---

* Mai mult, în lumea mitologică, spre deosebire de lumea obiectivă și logică, un lucru poate fi ceva și, în același timp, opusul acelui ceva. Iar această reprezentare din lumea mitologică este mai exactă decât cea obiectivă, dacă ne raportăm la universul experiențial descris anterior: Natura, de exemplu, este Creator și Distrugător, la fel cum Cultura este Protector și Tiran. S-ar putea obiecta: Natura și Cultura nu sunt lucruri singulare. Ele pot fi diferențiate, astfel încât componentele lor paradoxale să fie separate, înțelese și rezolvate. Acest lucru este adevărat: dar componentele paradoxale sunt adesea experimentate simultan și, deci, unificate. Asta se întâmplă când cineva este trădat, de exemplu, într-o poveste de dragoste. Bestia și bărbatul, Meduza și femeia iubită sunt adesea unite experiențial în aceeași figură ipotetic unitară. Aceasta poate fi o descoperire groaznică atunci când e făcută în viața reală.

** Aceeași idee este exprimată în cosmogonia taoistă, când yin și yang se diferențiază în cele cinci elemente: lemn, foc, pământ, metal și apă. Grecii din Antichitate credeau, în mod similar, că Pământul și Cerul (Gaia și Uranus) au dat naștere titanilor, zeități elementare având o mare putere și tărie.

copiii și apoi nepoții proprii. Unul dintre nepoți, Marduk, pare să fie deosebit de talentat, de puternic și de promițător. El s-a născut cu ochi de jur-împrejurul capului. Poate să vadă în toate direcțiile. Poate rosti cuvinte magice. Este ceva cu totul nou – și acest lucru este observat din vreme de strămoșii lui. În timp ce Marduk se maturizează, zeii bătrâni sunt forțați să se confrunte cu Tiamat, cu care sunt acum în război. Unul după celălalt, ei încearcă să o înfrângă. Toți se întorc învinși mizerabil. În sfârșit, cineva sugerează că Marduk, deși încă tânăr, ar trebui trimis să o înfrunte pe teribila sa bunică. Când i se propune această idee, el acceptă, dar numai cu condiția de a i se încredința, pe cale de consecință – și dacă va fi victorios –, dreptul de a intra în posesia tăblițelor destinelor și de a se așeza în vârful ierarhiei de dominanță a zeilor.

Acesta este modul în care această poveste antică descrie apariția monoteismului din politeism. *Enuma Eliș* pare să fie o relatare dramatizată a proceselor psihologice sau spirituale care cuprind această transformare. Civilizația mesopotamiană antică s-a confruntat cu necesitatea de a încorpora și unifica numeroase triburi și populații diverse, fiecare dintre acestea având zeii proprii. Zeul care s-a născut din conflictul dintre toți acei zei („Al cui zeu este cel suprem?") a fost, prin urmare, un metazeu – un zeu compus din ceea ce era cel mai important la toți

ceilalți zei. Tocmai din acest motiv, de exemplu, existau 50 de nume diferite care îl caracterizau pe Marduk. Această apariție a lui unu din multiplu este un proces foarte răspândit, descris de istoricul religiilor Mircea Eliade ca războiul zeilor din ceruri, un motiv mitologic tipic și la care am făcut referire mai sus.* Este omologul psihologic, în lumea imaginației, al luptei autentice a conceptelor de divinitate și de valoare pe pământ. Triburile se unesc. Fiecare își are zeii săi. Oamenii care alcătuiesc aceste grupuri diverse merg la război, concret și conceptual, pentru lucrul în care cred – uneori timp de generații în șir. Este ca și cum zeii pe care-i venerează s-ar lupta pentru dominație pe perioade care depășesc durata unei vieți umane, folosindu-și adepții ca intermediari. Acest aspect este reflectat în poveștile antice. Dacă și când zeii ajung la un acord privind pozițiile lor relative – mai exact, dacă se aranjează într-o ierarhie –, înseamnă că pacea a fost stabilită în mod veritabil,

---

* *E pluribus unum.*

pentru că pacea înseamnă stabilirea unei ierarhii comune a divinității, a valorii. Astfel, o întrebare eternă apare ori de câte ori unor oameni ce provin din medii diferite li se cere să relaționeze unii cu alții pe o bază relativ permanentă: Ce trăsături comune au toți zeii lor, care-i fac să fie zei? Ce este Dumnezeu, în esență?

Este o întrebare foarte dificilă. Pe de o parte, este o problemă de valoare. Ce anume are cea mai mare importanță? Pe de altă parte, este o problemă de suveranitate: Ce principiu ar trebui să domine? Acestea sunt întrebările pe care le-au pus cei care au cugetat la sursa supremă a semnificației divinului însuși. Dificultatea lor a însemnat că ele, și prin extensie întrebarea referitoare la Dumnezeu, au trebuit să primească diverse răspunsuri de-a lungul secolelor, de-a lungul mileniilor. Răspunsul a apărut mai întâi sub forma poveștii. Mesopotamienii au intuit în mod strălucit că zeul suprem – binele suprem – presupunea atenție desăvârșită (ochii multipli, distribuiți în jurul capului lui Marduk) și limbaj eficient (cuvintele magice ale lui Marduk, capabile să genereze un cosmos), pe lângă curajul și forța de a înfrunta în mod voluntar și de a învinge haosul, necunoscutul. S-ar putea argumenta că acestea sunt trăsături definitorii ale mărețului spirit central al omenirii, cel puțin în măsura în care acest spirit este nobil și admirabil.

Egiptenii antici au formulat o idee similară în multe privințe importante – pe care o vom discuta ulterior în detaliu –, asociindu-l pe zeul lor mântuitor Horus, fiul lui Osiris, cu șoimul cu vederea ageră și identificându-l cu viziunea dispusă să caute, să detecteze, să înțeleagă și să înfrângă răul (aspect simbolizat de faimoasa imagine egipteană a ochiului unic). Reprezentarea acelei realități – *fii atent, mai presus de toate, chiar și la ceea ce este monstruos și răuvoitor, și vorbește cu înțelepciune și sinceritate* – poate fi cea mai importantă realizare a speciei noastre.[4] Ea ne permite să înțelegem, printr-o grăitoare punere în scenă, necesitatea fundamentală de a ne confrunta cu ceea ce simțurile ne relevă, oricât de terifiantă ar fi realitatea dezvăluită. Ne dă posibilitatea să aducem înțelegerea explicită mai aproape de ființa noastră profundă, făcând posibilă o uniune mai autentică între trup și spirit, prin înțelegerea și imitarea parțiale ale poveștii. Mai important, probabil, este faptul că ne permite să realizăm importanța imensă a cuvintelor în transformarea potențialului în realitate și ne ajută să

înțelegem că rolul pe care îl joacă fiecare dintre noi în acea transformare este într-un anumit sens înrudit în mod vital cu divinul.

După ce a fost ales în cea mai înaltă dintre poziții, Marduk o provoacă direct pe Tiamat, o împresoară, înfrântă, într-o plasă gigantică și o taie în bucăți, făurind din rămășițele ei cerurile și pământul. Unul dintre numeroasele nume ale lui Marduk este, de fapt, cel „care a creat arme grozave în lupta cu Tiamat, care are o adâncă înțelepciune și-i desăvârșit în pricepere".[5] S-ar putea observa, în această privință, că în urmă cu zeci de mii de ani oamenii construiau literalmente lumea locuibilă din bucăți de monștri, clădindu-și primele adăposturi din oasele gigantice ale animalelor pe care le uciseseră cu atâta curaj.[6] Marduk înfrânge simultan armata monstruoasă a bunicii sale, inclusiv pe liderul Kingu, de la care ia tăblițele destinelor, confirmându-și poziția de rege suprem al cosmosului. Apoi se întoarce acasă, urmat de demonii care luptaseră pentru Tiamat și pe care-i făcuse prizonieri. Compatrioții săi îi sărbătoresc victoria și îl instalează complet la conducere, înainte ca el să le atribuie diferitele îndatoriri. Apoi, după ce s-a consultat cu *Ea*, zeul înțelepciunii, Marduk hotărăște să creeze omul, pentru a-i ajuta pe zei în mod fundamental în eterna sarcină de menținere a unui echilibru potrivit între ordine și haos – pentru a-i elibera pe respectivii zei de misiunea lor și a transfera sarcina pe

umerii noștri prea umani.*

Povestea de bază spune așa: când ordinea (Apsu) este amenințată sau distrusă din nepăsare, forțele teribile ale haosului, din care lumea a provenit inițial, apar din nou în înfățișarea lor cea mai distructivă, cea mai monstruoasă și prădătoare. Apoi un erou, reprezentând cele mai înalte dintre valori, trebuie să apară sau să fie ales pentru a se confrunta cu această forță haotică. El face asta cu succes, obținând sau producând ceva de mare valoare. Eroul reprezintă cea mai importantă dintre marile forțe care alcătuiesc psihicul uman. Ca să formulăm altfel: eroul este principiul întruchipat al acțiunii și percepției care trebuie să domine asupra tuturor elementelor psihologice

---

* *Ea* îl creează pe om din sângele lui Kingu, cel mai teribil dintre monștrii lui Tiamat. Un strălucit student postuniversitar de-ai mei, devenit ulterior coleg cu mine, a sugerat la un moment dat că asta s-a întâmplat pentru că, dintre toate creaturile lui Dumnezeu, doar omul poate să înșele; doar omul poate aduce în mod voluntar răul și discordia în lume.

primordiale, numite poftă trupească, furie, foame, sete, groază și bucurie. Pentru ca haosul să fie efectiv ținut la distanță (sau, și mai bine, îmblânzit și, prin urmare, ținut în frâu), acest principiu eroic trebuie privit ca fiind cel mai important dintre toate lucrurile care pot organiza și motiva omenirea. Asta înseamnă, printre altele, că principul eroic trebuie pus în scenă în permanență, adică trebuie privit „ca fiind important". În acest mod, spiritul lui Marduk continuă să posede fiecare individ care se angajează curajos în procesele de ciocnire și confruntare care, de când e lumea, creează și reînnoiesc societatea. Aceasta se întâmplă când fiecare copilaș învață să-și ajusteze și să-și unifice emoțiile și motivațiile într-o personalitate coerentă, după care pleacă să provoace lumea necunoscută.

Într-o formă ușor modificată, aceasta este povestea Sfântului Gheorghe. Locuitorii unei cetăți antice sunt nevoiți să-și ia apa dintr-un puț aflat lângă bârlogul unui balaur. Pentru a face asta totuși trebuie să-i ofere balaurului o jertfă – o oaie, în majoritatea cazurilor, dar și o fecioară, când nu mai sunt oi de sacrificat. Când rezerva de oi se epuizează, tinerele femei din cetate trag la sorți. Într-o zi, cea care pierde este chiar fiica regelui. Sfântul Gheorghe apare, îl înfruntă pe balaur cu semnul crucii – simbolul Mântuitorului etern, eroul arhetipal – și o eliberează pe prințesa condamnată. În urma acestei isprăvi,

locuitorii cetății se convertesc la creștinism. Victoria împotriva balaurului – prădătorul ca atare și conducătorul unui teritoriu neexplorat – echivalează cu victoria împotriva tuturor forțelor care au amenințat individul și societatea, împotriva intervalelor de timp evoluționiste și istorice, precum și împotriva răului mai abstract cu care continuăm să avem de-a face, înăuntru și în afară. La rândul ei, crucea este povara vieții. Este un loc al trădării, torturii și morții. Prin urmare este un simbol fundamental al vulnerabilității muritorilor. În drama creștină, este în același timp locul unde vulnerabilitatea este depășită, ca o consecință a acceptării ei. Această acceptare voluntară este, de asemenea, echivalentul victoriei împotriva balaurului, reprezentarea haosului, a morții și a necunoscutului. Prin urmare, prin acceptarea suferințelor vieții, răul poate fi învins. Alternativa este iadul, cel puțin în forma sa psihologică: furie, resentiment și dorința de răzbunare și distrugere.

Aceeași istorie este reflectată în poveștile Sfântului Patrick – care gonește șerpii din Irlanda –, precum și în istoria Sfântului Mihail,

care îl înfrânge pe echivalentul creștin al lui Kingu, „șarpele de demult, care se cheamă diavol" (Apocalipsa 12:9). Aceeași poveste este relatată de J.R.R. Tolkien în *Hobbitul*, care la rândul ei a fost inspirată de poemul antic *Beowulf*: este istoria unui erou care învinge doi monștri inteligenți – fiul și apoi mama acestuia, mai rea.[7] În *Hobbitul*, eroul își dezvoltă caracterul și înțelepciunea (trăsătură destul de ciudată pentru un hoț) în timpul încercării sale de a ajuta la descoperirea comorii străvechi acumulate de balaur. Povestea lui Perseu și a Meduzei, a cărei față era atât de oribilă încât îi preschimba în stană de piatră pe cei care o priveau, este altă variantă, așa cum e și Pinocchio, care-și salvează tatăl de un monstru subacvatic și moare și renaște în timp ce face asta. Ceva similar este înfățișat în primul dintre recentele filme din seria *Răzbunătorii* (*Avengers*), în care Omul de Oțel – bărbatul care s-a transformat într-un supererou parțial din aur – îi înfrânge pe viermii-balauri extratereștri din rasa Chitauri (aliați cu satanicul Loki). După care moare, este renăscut și obține fecioara (sub înfățișarea neextatică a domnișoarei Pepper Potts). Trebuie înțeles că astfel de povești nu ar putea fi nici măcar înțelese (nici de adulți și, cu atât mai puțin, de copii) dacă istoria noastră evoluționistă ar fi fost considerabil diferită și dacă întreaga noastră cultură nu ar fi fost modelată, implicit și explicit, de aceste tipare străvechi.

Toți acești eroi exprimă prin comportamentele lor ceea ce a fost probabil cea mai mare descoperire făcută de strămoșii primordiali ai omului: dacă ai viziune și curaj (și, la nevoie, un ciomag zdravăn), poți să-i gonești pe cei mai răi dintre șerpi. Fără îndoială că cei mai viteji dintre strămoșii noștri au început să-i amenințe cu bețele pe șerpi când încă mai trăiau în copaci. Fără îndoială că acei strămoși cu rol de gonitori voluntari de șerpi au cules roadele vitejiei lor sub forma fecioarelor recunoscătoare din preajmă (sau a echivalentului lor arboricol ancestral) și poate că acesta e motivul pentru care balaurii, pe lângă aur, tezaurizează și fecioare. Totuși, ceea ce constituie cel mai rău dintre șerpi și cel mai zdravăn dintre toate ciomegele este acel ceva care face obiectul întrebărilor religioase centrale ale omenirii. Este interesant de observat că în *Hobbitul*, șarpele cel mai rău, este „doar" un balaur, pe când în *Stăpânul inelelor* șarpele cel mai rău, ca să spunem așa, este mult mai abstractul rău al vrăjitorului Sauron. Pe măsură ce omenirea a devenit mai sofisticată în capacitatea sa de

abstractizare, am înțeles tot mai clar faptul că monștrii prădători pot apărea sub mai multe înfățișări, doar unele dintre ele având formă animală. Literatura de o formă probabil mai sofisticată reflectă la nesfârșit această conștientizare.

EROU, BALAUR, MOARTE ȘI RENAȘTERE: CINE AI PUTEA FI (III)

În al doilea volum al seriei lui J.K. Rowling, *Harry Potter și camera secretelor*, castelul Hogwarts este amenințat de forțe stranii, haotice, ca urmare a unor comportamente greșite, anterioare și în desfășurare, ale unor puternici vrăjitori adulți (după cum s-a stabilit în primul volum). Acum, faptul că Harry este orfan are o semnificație: este parte integrantă a tiparului eroic. Îi are pe părinții pământeni, soții Dursley, grosolani și convenționali, de bunăvoie orbi, miopi și teribil de protectori față de (și, în consecință, tragic de periculoși pentru) Dudley, fiul lor natural ghinionist, dar previzibil de egoist și de tiranic. Dar Harry îi mai are și pe părinții săi cerești, mama și tatăl

său adevărați – simbolic, Natura și Cultura (variante ale haosului și ordinii). Ei există ca parte a potențialului său magic intrinsec – de fapt, potențialul magic al nostru, al tuturor, căci toți suntem copii ai Naturii și ai Culturii, cu potențialul uriaș pe care îl implică, pe lângă faptul că suntem odraslele mai lumești ale părinților noștri specifici.[8]

Când Harry se întoarce la Hogwarts după vacanța de vară, poate detecta niște zgomote stranii și amenințătoare provenite de undeva din clădire. În același timp, diferiți elevi și rezidenți de la Hogwarts sunt găsiți paralizați – transformați în stane de piatră – în diverse locuri din clădire. Transformat în piatră: Ce ar putea să însemne asta? Desigur că înseamnă să nu fii capabil să te miști, dar în același timp are și o semnificație mai profundă. Înseamnă să fii *vânat*, să devii un iepure confruntat de un lup; să devii obiectul îngrozit și înmărmurit de teamă al privirii prădătorului. Multe erbivore, comparativ lipsite de apărare, când au în față o moarte iminentă și brutală, încremenesc, paralizate de frică, bazându-se pe camuflaj și pe imobilitate, ca să

devină invizibile pentru carnivorele cu colți înroșiți și gheare ascuțite din apropiere. Formele prădătoare, reptiliene continuă să aibă acest efect particular asupra ființelor umane (de unde și fascinația noastră, de exemplu, pentru dinozauri). Dar să nu ai mai mult curaj decât un iepure înseamnă categoric să nu fii tot ceea ce ai putea fi.

În cele din urmă, Harry află că forța care-i transformă pe prietenii săi în piatră este un șarpe uriaș, un bazilisc, a cărui privire exercită o forță paralizantă. El descoperă că acest șarpe se târăște neîncetat chiar în jurul fundației clădirii Hogwarts, în imensele conducte de apă care deservesc marele castel. Acest bazilisc este analog marelui balaur înfruntat de Beowulf, eroul poveștii vechi de o mie de ani care a servit drept model pentru aventurile descrise de Tolkien, probabil cel mai apropiat văr din secolul XX al întinsei serii *fantasy* scrise de J.K. Rowling. Este, de asemenea, marele rechin devorator din filmul *Fălci*, pândind în apele întunecate ale nopții, gata în orice moment să-i tragă în jos pe cei goi și imprudenți; este fragilitatea locuințelor și instituțiilor noastre, care se pot prăbuși, lăsându-ne fără zidurile lor protectoare într-o singură clipă groaznică; și, mai cuprinzător, este infernul anticilor, ale cărui porți se deschid larg când tot ceea ce este predictibil se prăbușește. La nivelurile cele mai profunde, acesta este haosul și potențialul care pândesc încontinuu sub ordinea lumi-

lor noastre familiare, în plan psihologic și social.

După multe căutări, Harry reușește să intre în acest labirint subteran de țevi și tuneluri și găsește camera centrală. Face acest lucru, în mod semnificativ, trecând prin conducta de canalizare, punând în practică vechea maximă alchimică, *in sterquilinis invenitur*: în murdărie va fi găsit.* Ce înseamnă asta? Că lucrul de care ai nevoie cel mai

---

* Se știe de decenii, explicit (și implicit dintotdeauna), că, de multe ori, confruntarea, din proprie inițiativă, cu ceea ce este înspăimântător sau necunoscut are efecte curative. Tratamentul standard pentru fobii și anxietate este prin urmare expunerea la ceea ce este temut. Acest tratament este eficient, dar expunerea trebuie să fie voluntară. Este ca și cum sistemele de anxietate ale creierului presupun că orice lucru spre care se avansează trebuie să nu fie un prădător (sau, dacă este un prădător, să fie din genul care poate fi dat ușor la o parte și înfrânt). Știm acum că până și răspunsul emoțional și corporal la stres diferă complet când acel stres este înfruntat în mod voluntar față de situația în care este întâlnit întâmplător. În cazul din urmă, individul amenințat se încordează și se pregătește într-o manieră defensivă (vezi M.D. Seery, „Challenge or Threat? Cardiovascular Indexes of Resilience and Vulnerability to Potential Stress in

mult va fi găsit acolo unde dorești cel mai puțin să te uiți*. Acolo, sub pământ, zace inconștientă Ginny, sora prietenului său cel mai bun și cea care în cele din urmă avea să fie pentru Harry obiectul pasiunii sale romantice. Ea este fecioara – sau *anima*, sufletul – încarcerată pe vecie de balaur, ca în povestea Sfântului Gheorghe. Cade în sarcina lui Harry, eroul orfan, să o trezească și să o salveze (la fel cum Bilbo, eroul lui Tolkien, ajută la deposedarea de aur a groaznicului Smaug; sau la fel cum prințul Phillip din filmul lui Disney o salvează pe Frumoasa Adormită – amândoi salvând ceea ce este cel mai prețios din ghearele unui mare balaur).**

Humans", *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 35 [2011]: 1603–1604). Aceasta poate deveni postura nesănătoasă cronic a cuiva transformat în piatră. În primul caz, individul preia rolul probabil al unui învingător și înaintează fără ezitări. Astfel de acțiuni sunt într-adevăr cele care au salvat întotdeauna omenirea de spaimele nopții (și de răul care stă la pândă în inima omului). Faptul că noi am observat în mod continuu acest lucru, de-a lungul mileniilor, este ceea ce ne-a permis să-l reprezentăm, abstract, în marile noastre povești religioase și apoi să-l imităm, între limitele vieții noastre particulare și unice.

* Aceasta se datorează, cel puțin în parte, faptului că e foarte puțin probabil să te fi uitat deja acolo, cu toate că ar fi fost util să procedezi astfel.

** Trebuie să clarificăm ceva aici. În Introducere, în Regula I, în *12 Reguli de viață* și în *Maps of Meaning*, am argumentat că haosul tinde să-și găsească reprezentarea în formă simbolică ca feminin, dar iată că aici vorbesc despre un haos cu înfățișare de șarpe. Pot să explic asta dezvoltându-mi explicația privind imaginea

alchimică pe care am discutat-o mai sus – de data asta însă citind-o de sus în jos. Cu cât mai profund este pericolul – cu cât mai adânc este haosul –, cu atât crește probabilitatea ca el să se reprezinte pe sine ca cel mai vechi dușman al omenirii: șarpele. Probabil că ne putem gândi astfel: neștiutele necunoscute – acele elemente ale existenței care sunt străine și periculoase mai presus de imaginație și a căror manifestare poate ucide sau distruge psihic – sunt cele cu probabilitatea cea mai mare de a fi reprezentate sub formă de șarpe. Din acest domeniu, care într-un sens important este mai bazal decât sexul însuși, apar femininul și masculinul primordiale, deși se pare că femininul reține totuși o legătură mai degrabă primară cu însuși incognoscibilul fundamental. Eu cred că asta are de-a face în principal cu misterul absolut al nașterii: cu relația dintre apariția unor forme noi din feminin și apariția de forme noi din ceea ce este absolut necunoscut. Probabil că ceva de acest gen explică primatul relației dintre șarpele din Grădina Edenului și Eva mai degrabă decât dintre șarpe și Adam. Probabil, la fel de bine (și speculez în mod extravagant aici, încercând să trec dincolo de propria-mi ignoranță, încercând să explic relația simbolică limpede și omniprezentă), întotdeauna s-a întâmplat ca femelele să atragă șerpii (precum și alte prădătoare periculoase), îndeosebi când au grijă de pruncii lor, și că pericolul crescut pe care îl înfruntă ne-a gravat pentru totdeauna în imaginație pericolul femininului în relație cu șarpele. Aceasta ar presupune că decizia în privința începerii unei relații cu o femeie aduce cu ea o expunere sporită la groaznicul necunoscut (ceva ce pare în mod clar valabil în cazul tuturor pericolelor pe care le înfruntă copiii), așa cum

Și, desigur, necunoscutul este un mare prădător – baziliscul pe care îl înfruntă Harry – și, firește, acel prădător păzește o mare comoară, aur în cantități nemăsurate sau o fecioară adormită, pentru că individul îndeajuns de curajos să-l sfideze pe șarpe în bârlogul său are mari șanse să dobândească acces la bogățiile nemăsurate care există ca potențial și care ne așteaptă în aventura vieții noastre, departe de siguranță și de ceea ce este cunoscut în prezent. Îndrăznețiii învinș* – dacă nu pier. Iar cel care învinge devine, de asemenea, irezistibil de atrăgător și dorit, nu în ultimul rând datorită dezvoltării caracterului pe care aventura o produce în mod inevitabil. Iar asta ne face să fim pentru totdeauna mai mult decât niște iepuri.

Iar Harry, asemenea lui Bilbo, poate să facă asta – să perceapă șarpele chiar dacă pentru toți ceilalți este invizibil – numai pentru că are o latură întunecată. Bilbo al lui Tolkien trebuie să devină mai întâi hoț, înainte de a deveni erou. El trebuie să-și încorporeze monstruozitatea, astfel încât să se poată debarasa de inocența sa naivă, înainte de a deveni îndeajuns de dur ca să poată face față ororilor cu care se confruntă. Harry este atins de rău în altă manieră, căci o parte din sufletul hainului vrăjitor Voldemort este încorporat în el (cu toate că, inițial, nici el, nici Voldemort nu sunt conștienți de acest lucru). Tocmai din acest motiv vrăjitorul cel tânăr poate vorbi cu și îi poate

auzi (adică, percepe) pe șerpi. In conformitate cu acest aspect, Harry este disciplinat și curajos, dar în același timp este dornic și pregătit să încalce regulile atunci când este necesar.

Când se află în măruntaiele castelului Hogwarts, Harry este atacat de bazilisc, care e sub controlul lui Voldemort. Prin urmare, Voldemort se află în aceeași relație cu baziliscul în Hogwarts ca și relația stranie și de neînțeles dintre Satan și șarpele din povestea biblică a Grădinii Edenului, care le deschide ochii primilor oameni. De ce stau

---

probabil că se întâmplă și cu faptul în sine de a fi femelă. Femela este totodată și o forță de respingere (îndeosebi în specia umană, unde femeile sunt parteneri de împerechere foarte mofturoși [vezi, de exemplu, Y. Bokek-Cohen, Y. Peres și S. Kanazawa, „Rational Choice and Evolutionary Psychology as Explanations for Mate Selectivity", *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology* 2 (2008): 42–55]). Acea deținere a puterii respingerii ultime constituie Natura în toată cruzimea ei (și, trebuie spus, în toată înțelepciunea ei). Și poate că este, de asemenea, un factor de contribuție deloc banal la relația feminin–șarpe.

* Deviza Serviciului Special Aerian al Marii Britanii.

lucrurile așa? Se poate spune și trebuie spus că o formă a haosului și pericolului șerpesc este amenințarea prădătorului reptilian însuși. Dar o altă formă, mai abstractă – mai psihologică, mai spirituală –, este răul uman: pericolul pe care îl prezentăm față de ceilalți. La un moment dat în istoria noastră evoluționistă și culturală, începem să înțelegem că răul uman ar putea fi considerat, pe bună dreptate, cel mai mare dintre toți șerpii. Așadar, progresia simbolică ar putea fi (1) șarpele ca prădător funest, apoi (2) inamicul uman extern ca șarpe/hain/prădător, apoi (3) întunecimea/caracterul războinic/înșelăciunea subiectivă, personală, psihică, în calitate de șarpe/hain/prădător. Fiecare dintre aceste reprezentări, a căror conceptualizare a durat nenumărate secole, poate chiar milenii, constituie o creștere tangibilă în sofisticarea imaginii răului.[9]

Toate aceste manifestări ale haosului și pericolului șerpesc sunt, și în prezent, detectate, procesate și asociate simbolic de către sistemele cerebrale străvechi, care au evoluat ca să ne protejeze de reptilele prădătoare.[10] Iar încremenirea declanșată de aceste sisteme rezolvă problema pentru moment, ascunzându-l pe individul care este vânat, dar îl lasă pe prădător viu pentru ziua de mâine. În schimb, pericolul trebuie vânat și distrus – și chiar și asta este prea concret pentru a constitui o soluție permanentă la problema răului însuși (fiind mai

degrabă o soluție pentru ocurențe particulare ale răului). In modul cel mai profund și mai abstract (mergând în paralel cu ideea potrivit căreia cel mai mare prădător, cel mai mare șarpe, este răul care pândește în interior), distrugerea răului se manifestă ca viață trăită în virtute, care constrânge reaua-voință în forma ei cea mai abstractă și mai cuprinzătoare. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, prințul Phillip din filmul *Frumoasa Adormită*, produs de studiourile Disney, este înarmat de către Natura binevoitoare (sub forma zânelor care îl însoțesc și îl ajută în evadarea sa din ghearele reginei haine, Maleficent) cu Sabia Adevărului și Scutul Virtuții, pentru a-i servi în înfruntarea sa cu marele Balaur al Haosului.

Harry îl înfruntă direct pe bazilisc, în Camera Secretelor, dedesubtul castelului de vrăjitorie, dar este în inferioritate și în mare pericol. În acel moment propice, sosește un phoenix pripășit de directorul de la Hogwarts, care îl atacă și îl orbește pe șarpele uriaș. De asemenea, marea pasăre lasă să cadă o pălărie magică din care își face apariția o

sabie puternică. Harry ia arma și îl spintecă pe bazilisc, dar se alege cu o mușcătură groaznică în acest proces. Acesta este un alt ecou mitologic profund. În povestea *Genezei*, de exemplu, întâlnirea cu șarpele se dovedește a fi fatală și pentru bărbat, și pentru femeie, care devin conștienți de fragilitatea și de moartea lor inevitabilă la scurt timp după ce se vor trezi, după ce cunoașterea le va deschide ochii. Este, de asemenea, un adevăr aspru: prădătorii devorează, balaurii fac ravagii, haosul distruge. Pericolul este real. Chiar dacă adevărul, virtutea și curajul nu sunt neapărat suficiente, ele sunt șansa noastră cea mai bună. Și uneori o „moarte" mică este medicamentul necesar pentru a împiedica moartea însăși. Din fericire, phoenixul are lacrimi magice, revitalizante, pe care le lasă să cadă peste rănile lui Harry. Astfel, tânărul vrăjitor reînvie, îl învinge pe Voldemort (o sarcină mult mai dificilă decât simpla înfrângere a șarpelui gigantic), o salvează pe Ginny și salvează școala.

Odată cu introducerea phoenixului în povestea Sfântului Gheorghe, Rowling își dezvăluie un alt element al geniului ei intuitiv. Phoenixul este o pasăre care poate muri și renaște veșnic. Prin urmare, de-a lungul epocilor, a fost un simbol al lui Hristos, cu care pasărea magică împărtășește multe trăsături. Este, de asemenea, în egală măsură, acel element al personalității umane individuale care trebuie să moară

și să se regenereze, pe măsură ce învață, dureros, prin experiența adesea tragică ce distruge certitudinea anterioară, înlocuind-o mai întâi cu îndoiala, și apoi – când este înfruntată cu succes – cu o cunoaștere nouă și mai cuprinzătoare. O transformare voluntară de tip moarte-și-renaștere – schimbarea necesară adaptării, când apar lucruri groaznice – este prin urmare o soluție la rigiditatea potențial fatală a certitudinii eronate, a ordinii excesive și a bagatelizării.

CUM SĂ TE COMPORȚI

Oamenii schimbă pe diverse căi informații privind felul în care e bine să se comporte. Ei se observă unii pe alții și imită ceea ce văd. Când imită, își folosesc corpurile ca să reprezinte corpurile altora. Dar această imitație nu este un mimetism stupid, automatizat. În schimb

este capacitatea de a identifica regularitățile sau tiparele din comportamentul altor oameni și apoi de a imita acele tipare. Când o fetiță se joacă de-a mama, de exemplu, ea nu reproduce, gest după gest, ceea ce a observat anterior în acțiunile mamei sale. În schimb, ea se comportă „ca și cum" ar fi o mămică. Dacă o întrebi pe fetiță ce face, îți va spune că se preface că e o mamă, dar dacă o pui să descrie ce înseamnă asta, mai ales dacă e o fetiță mică, descrierea ei va fi mult mai puțin completă decât ar da de înțeles acțiunile sale. Aceasta înseamnă că poate interpreta mai mult decât poate să spună – la fel ca noi toți. Dacă ai observa un număr mai mare de fetițe care interpretează rolul de mămică, ai putea să obții o idee foarte bună despre ce înseamnă „mamă", în forma ei cea mai pură, chiar dacă nu ai văzut niciodată o mamă adevărată. Dacă te-ai pricepe să mânuiești cuvintele, atunci probabil că ai putea descrie elementele esențiale ale comportamentului matern și le-ai putea transmite. Cel mai bine ai putea face asta sub forma unei povești.

E mai ușor și mai direct să reprezinți un tipar comportamental prin comportament decât prin cuvinte. Mimetismul total face acest lucru direct, acțiune cu acțiune. Imitația, care poate produce comportamente noi înrudite cu cele care au motivat mimetismul, face un pas suplimentar. Dramatizarea – imitația formalizată, jucată pe o

scenă – este tot un comportament care înfățișează un alt comportament, dar sub o formă distilată și mai aproape de esență. Literatura duce acea transmitere mai departe cu încă un pas, unul dificil, înfățișând acțiunea în imaginația scriitorului și a cititorului, în absența totală atât a actorilor reali, cât și a unei scene materiale. Doar povestitorii cei mai buni reușesc acea transformare, reprezentând cele mai mărețe și mai necesare fapte în cuvintele cele mai interesante, mai profunde și mai memorabile. Generații de mari povestitori, repovestind, modificând și stilizând povești reușite, au ajuns prin urmare să creeze împreună cele mai reușite dintre povești. După ce cultura capătă și o formă scrisă (ceva care, din perspectivă istorică, s-a întâmplat doar recent), acele povești pot fi așternute pe hârtie. Acesta este, cu aproximație, momentul în care se poate spune că mitul și ritualul s-au transformat în religie.

Imitarea și comunicarea faptelor celor mai mărețe și mai memorabile necesită distilarea și comunicarea tiparelor celei mai profunde

înțelepciuni a omenirii. Dacă o faptă măreață și memorabilă este întreprinsă de un individ deosebit de admirabil, de un erou local, atunci faptele cele mai mărețe și mai memorabile posibil vor fi cele realizate de spiritul (întruchipat parțial de anumiți indivizi) care exemplifică ceea ce au în comun toți eroii locali de pretutindeni. Acest erou al eroilor – acest metaerou – va trebui să existe, logic, la rândul lui, într-un loc care a fost comun tuturor locurilor ce au necesitat eroism. Acel loc ar putea fi privit ca o metalume, cu toate că este real, chiar hiperreal (adică, mai real în abstracția sa decât percepțiile noastre directe privind un anumit loc sau moment singular). Este tocmai această metalume hiperreală care constă din interacțiunea continuă dintre haos și ordine, care servește veșnic ca teren de luptă între binele și răul care-l caracterizează pe erou. La rândul său, tiparul nemuritor pe care îl întruchipează acest erou – de ale cărui acțiuni depind individul și societatea – este cel mai mare dintre toți Zeii. Este în același timp un copil și un mediator al acestor forțe gemene, transformând haosul într-o ordine locuibilă (remodelând totodată ordinea în haos, astfel încât să poată fi reînnoită, când a devenit anacronică și coruptă), luptându-se cu toată tăria, astfel încât binele să poată triumfa.

Toată lumea are nevoie de o poveste pentru a-și structura percepțiile și acțiunile în ceea ce altfel ar fi haosul copleșitor al existenței.

Fiecare poveste necesită un punct de plecare, care nu este suficient de bun, și un punct de sosire, care este mai bun. Nimic nu poate fi judecat în absența acelui punct final, a acelei valori superioare. Fără el, totul se cufundă în plictiseală și lipsă de noimă ori degenerează și intră într-o spirală a terorii, anxietății și suferinței. Dar, cum timpul schimbă inexorabil toate lucrurile, uneori fiecare poveste specifică, susținută de valoare, va da greș, în încarnarea și localizarea specifice, așa că va trebui să fie înlocuită de ceva mai nou, mai cuprinzător, dar diferit. În consecință, actorul dintr-o poveste dată (cineva care este deci profund definit de intrigă și de tipologia personajelor) tot trebuie să se încline în fața spiritului transformării creative care a creat inițial povestea și care s-ar putea să fie nevoit să distrugă și să recreeze acea istorie. Iată motivul pentru care spiritul transcende etern dogma, adevărul transcende presupunerea, Marduk îi transcende pe zeii bătrâni, creativitatea modernizează societatea, iar Hristos transcende legea (așa cum face și Harry Potter împreună cu prietenii săi curajoși, dar

care încalcă încontinuu regulile). Dar este important să ne amintim, așa cum am discutat în Regula I: Cei care încalcă regulile în mod etic sunt cei care mai întâi și le-au însușit și s-au disciplinat, ca să înțeleagă necesitatea acelor reguli, și care abia apoi le-au încălcat, respectând spiritul mai degrabă decât litera legii.

Al doilea volum al seriei lui Rowling propune ideea că răul prădător poate fi învins de sufletul dispus să moară și să renască. Seria completă se încheie cu repetarea transformată creativ a aceluiași mesaj. Analogia cu creștinismul este evidentă, iar mesajul, în esență, e același: Sufletul dispus să se transforme atât de profund cât e nevoie este cel mai eficient inamic al șerpilor demonici ai ideologiei și totalitarismului, în formele lor personale și sociale. Personalitatea sănătoasă, dinamică și, mai presus de toate, sinceră va recunoaște că a greșit. Se va descotorosi voluntar – lăsându-le să moară – de percepțiile, gândurile și obiceiurile perimate, văzând în ele piedici în calea succesului și a creșterii. Acesta este sufletul care își va lăsa să ardă vechile credințe, adesea într-un mod dureros, astfel încât să poată trăi din nou și să meargă mai departe, reînnoit. Acesta este, de asemenea, sufletul care va transmite ceea ce a învățat în timpul acelui proces de moarte și renaștere, astfel încât și alții să poată renaște alături de el.

Aspiră la ceva. Alege-ți cea mai bună țintă pe care o poți concep-

tualiza în prezent. Îndreaptă-te cu pași nesiguri spre ea. De-a lungul drumului, observă-ți erorile și concepțiile greșite, confruntă-le și corectează-le. Lămurește-ți situația. Trecut, prezent, viitor – toate sunt importante. Trebuie să-ți definești traseul urmat. Trebuie să știi unde ai fost, astfel încât să nu repeți greșelile trecutului. Trebuie să știi unde ești, altfel nu vei reuși să trasezi o linie dreaptă între punctul de start și destinația ta. Trebuie să știi încotro mergi, altfel te vei împotmoli în incertitudine, imprevizibilitate și haos, și vei fi însetat după speranță și inspirație. De bine, de rău, ești într-o călătorie. Ai pornit într-o aventură, așa că e mai bine ca harta ta să fie exactă. Confruntă-te voluntar cu ceea ce-ți stă în cale. Această cale este cărarea vieții, cărarea plină de sens a vieții, cărarea dreaptă și îngustă care constituie însăși granița dintre ordine și haos, iar traversarea acesteia le aduce în echilibru.

Țintește către ceva profund, nobil și elevat. Dacă poți găsi o cărare mai bună de-a lungul drumului, după ce ai început să înaintezi, atunci

schimbă-ți traseul. Ai grijă, totuși; nu e ușor să discriminezi între a schimba cărările și pur și simplu a te da bătut. (Un indiciu: dacă noua cărare pe care o vezi înainte, după ce ai învățat ceea ce aveai nevoie să înveți de-a lungul drumului curent, pare mai dificilă, atunci poți să fii rezonabil de sigur că nu te amăgești și nici nu te trădezi singur atunci când te răzgândești.) În acest fel, vei înainta în zigzag. Nu e cel mai eficient mod de a călători, dar nu există alternativă reală, dat fiind că obiectivele tale se vor schimba în mod inevitabil în timp ce urmărești realizarea lor, căci înveți ceea ce ai nevoie să înveți în timp ce te disciplinezi.

Apoi vei constata cum te transformi cu timpul, treptat și discret, pentru a ținti tot mai precis acel punct minuscul, acel X care marchează centrul țintei; pentru a ținti cea mai înaltă valoare pe care o poți concepe. Vei urmări o țintă care este în același timp mișcătoare și în retragere. Mișcătoare, pentru că nu ai înțelepciunea să ții în direcția potrivită când ochești prima dată; în retragere, pentru că, oricât te-ai apropia de perfecționare în ceea ce faci în prezent, noi perspective de posibilă perfecțiune ți se vor deschide în față. Cu toate acestea, disciplina și transformarea te vor conduce inexorabil înainte. Cu voință și noroc, vei găsi o poveste care să fie plină de sens și productivă, care se îmbunătățește cu timpul și poate chiar îți oferă

mai multe momente de satisfacție și bucurie. Cu voință și noroc, vei fi eroul acelei povești, vizitatorul disciplinat, transformatorul creativ și binefăcătorul familiei tale și al societății în general.

Imaginează-ți cine ai putea fi și apoi ține neclintit în direcția aceea.

Regula III

Nu ascunde în ceață lucrurile nedorite

BLESTEMATELE DE FARFURII

Îmi iubesc socrul. Și îl respect. Este extrem de stabil emoțional – unul dintre acei oameni robuști sau norocoși (poate puțin din fiecare), care pot lăsa să treacă pe lângă ei dificultățile vieții și să meargă înainte fără să se plângă și cu multă încredere. Dell Roberts este acum un bărbat în vârstă, are 88 de ani. Și-a înlocuit chirurgical unul dintre genunchi și plănuiește să-l înlocuiască și pe celălalt. Are stenturi inse-

rate în arterele coronariene și una dintre valvele inimii, înlocuită. Suferă de „picior căzut“ și uneori, din cauza asta, alunecă și cade. Dar în urmă cu un an încă mai practica jocul de curling, împingând pe gheață piatra grea de granit cu o crosă concepută special pentru oamenii care nu se mai pot lăsa pe vine la fel de ușor ca altădată.

Când soția lui, Beth, decedată acum, a început să aibă simptome de demență la o vârstă relativ tânără, a avut grijă de ea fără să se plângă și fără să aibă resentimente, așa cum greu și-ar putea imagina cineva că ar fi posibil. A fost impresionant. Nu sunt deloc convins că eu m-aș fi putut descurca la fel de bine. A îngrijit-o până la momentul în care i-a devenit imposibil s-o mai ridice din scaunul în care se așezase. Asta s-a întâmplat la mult timp după ce femeia și-a pierdut capacitatea de a vorbi. Dar era evident din felul în care i se luminau ochii când el intra în cameră că încă îl iubea, iar sentimentul era reciproc. Nu l-aș descrie ca pe o persoană înclinată spre evitare când situația devine dificilă. Dimpotrivă.

Când Dell era mult mai tânăr, a fost timp de câteva decenii un dealer de imobiliare în Fairview, Alberta – orășelul în care am crescut (de fapt, locuiam chiar peste drum de familia Roberts). În acea perioadă, venea de regulă acasă la prânz, în conformitate cu tradiția generală. De obicei, Beth îi pregătea o supă (probabil Campbell, pe care toată lumea o mânca pe atunci – vorba reclamei, „*M'm! M'm! Good!*") și un sendviș. Într-o zi, pe neașteptate, s-a răstit la soția sa: „De ce mama naibii mâncăm mereu din farfuriile astea micuțe? Urăsc să mănânc din farfuriile astea micuțe!"

Ea îi servea sendvișurile pe farfurioare pentru pâine și unt, care aveau în medie 15–18 centimetri, în locul unor farfurii normale pentru felul 2, care aveau între 25–30 de centimetri. La scurt timp după aceea, soția le-a relatat povestea fiicelor lor, într-o stare de șoc moderat. De atunci, întâmplarea a fost repovestită de multe ori la reuniunile de familie, în hohotele de râs ale celor prezenți. În definitiv, ea îi servise prânzul pe acele farfurii timp de cel puțin douăzeci de ani până când el a vorbit în sfârșit despre asta. Femeia nu avusese nici cea mai mică idee că el era iritat de felul cum alegea ea vesela. Nu obiectase niciodată. Și acest lucru are ceva inepuizabil de amuzant.

Acum, este posibil ca el să fi fost iritat de cu totul altceva în ziua aceea și să nu-i fi păsat de fapt de acele farfurii. Și, într-un anumit

sens, este o problemă banală. Dar, văzută din altă perspectivă, nu e banală deloc, din două motive. Mai întâi, dacă ceva se întâmplă zilnic, este *important*, iar prânzul are loc în fiecare zi. În consecință, dacă ceva legat de acest eveniment era supărător în mod cronic, trebuia să fie rezolvat, chiar dacă era ceva minor. În al doilea rând, se întâmplă foarte des să lăsăm așa-numitele iritări minore (care, așa cum am spus, nu mai sunt minore dacă se întâmplă constant) să continue ani de-a rândul fără să comentăm și fără să le rezolvăm.

Iată care e problema: adună o sută sau o mie de mici iritări din astea, iar viața ta e nefericită și căsnicia e condamnată. Nu te preface că ești mulțumit de ceva dacă nu ești și dacă se poate negocia, în principiu, o soluție rezonabilă. Ceartă-te, fir-ar să fie! Oricât de neplăcut ar fi pe moment, înseamnă să-ți mai ușurezi un pic din povara cotidiană. Iar asta e valabil îndeosebi pentru acele evenimente zilnice pe care toată lumea e înclinată să le considere banale – chiar și farfuriile

din care-ți iei masa de prânz. Viața este ceea ce se repetă, iar lucrurile care se repetă merită să fie făcute cum trebuie.

PUR ȘI SIMPLU, NU MERITĂ SĂ TE CERȚI DOAR PENTRU ASTA

Iată o poveste mai serioasă de același tip. Am avut o clientă care a venit să mă vadă în legătură cu planurile ei de a-și deschide o firmă proprie după ce mulți ani fusese contabil la o mare corporație. Respectată în profesia ei, era o persoană competentă, amabilă și atentă. Dar în același timp era și foarte nefericită. Inițial am presupus că nefericirea ei izvora din anxietatea legată de tranziția în carieră. Dar a reușit să facă acea mișcare fără probleme chiar în perioada în care ședințele noastre aveau loc, în timp ce alte probleme au apărut în prim-plan.

Problema ei nu era legată de schimbarea de carieră, ci de căsătorie. Mi-a spus că soțul ei era extraordinar de centrat pe sine și totodată preocupat excesiv de modul în care apărea în ochii celor din jur. Într-un anume fel, era o combinație contradictorie, deși se întâmplă

des să întâlnești această atingere a contrariilor într-o personalitate: dacă te înclini prea mult într-o direcție, altceva din tine se înclină în mod egal în cealaltă direcție. Așadar, în ciuda narcisismului său (cel puțin din perspectiva soției), soțul era subjugat de opiniile tuturor celor pe care-i întâlnea – cu excepția membrilor familiei sale. În același timp, bea prea mult – un obicei care îi exagera defectele temperamentale.

Clienta mea nu se simțea în largul ei la ea acasă. Nu simțea că în apartamentul în care locuia cu soțul ei (nu aveau copii) ar exista ceva care să o reprezinte. Situația ei oferea un bun exemplu despre felul în care ceea ce este în exterior reflectă în mod profund ceea ce este în interior (acesta fiind motivul pentru care le sugerez celor aflați în situații psihologice dificile să își înceapă vindecarea făcând curățenie în camerele lor și apoi, dacă e posibil, să le înfrumusețeze). Tot mobilierul din casă, pe care ea îl descrie ca țipător, prețios și incomod, fusese

ales de soț. Mai mult, el colecta cu pasiune obiecte de artă pop americană din anii '60 și '70, pereții casei fiind încărcați cu aceste opere, pe care el le căutase prin galerii și le colecționase timp de mulți ani, adesea în timp ce ea îl aștepta afară, în mașină.

Mi-a spus că nu era deranjată de mobilă și de excesul de obiecte decorative, dar acest lucru nu era tocmai adevărat. Adevărat era însă faptul că nu era *interesată* de ele – câtuși de puțin. Nici prețiozitatea mobilierului, nici multitudinea operelor de artă ce alcătuiau colecția soțului ei nu erau pe gustul ei. Ea tindea spre o estetică minimalistă (sau poate că acea preferință era o consecință a exceselor decorative ale soțului). N-a fost niciodată prea clar ce ar fi preferat ea și probabil că asta era o parte a problemei: pentru că nu știa ce-i plăcea (și era la fel de vagă în legătură cu ceea ce nu-i plăcea), nu se afla în poziția cea mai puternică de a-și susține propriile opinii. Este greu să câștigi o controversă sau măcar să începi una, dacă nu ai articulat cu atenție ceea ce vrei (sau nu vrei) și ceea ce-ți este necesar (sau nu).

Totuși, cu siguranță că nu-i făcea plăcere să se simtă ca un străin în propria ei casă. Din acest motiv, nu-și invita niciodată prietenii în vizită, iar asta nu era deloc o problemă banală, întrucât contribuia la sentimentul ei de izolare. Dar piesele de mobilier și picturile continuau să se acumuleze, în urma unor repetate expediții de shopping,

în Canada și peste hotare. Astfel, cu fiecare achiziție, ea rămânea cu o parte tot mai mică din casă și din căsnicia ei, restul fiind acaparat de soțul ei. Cu toate acestea, clienta mea n-a pornit niciodată la război. Nu a avut niciun acces de furie. N-a sfâșiat niciodată vreuna dintre pânzele atârnate în sufragerie. În toate deceniile ei de căsnicie, n-a avut niciodată o izbucnire de furie autentică, nu s-a confruntat niciodată direct și decisiv cu faptul că își detesta locuința și subordonarea față de gusturile soțului ei. În schimb, l-a lăsat să-și facă mendrele, în mod repetat, treaptă cu treaptă, susținând că nu merită să te certi pentru astfel de mărunțișuri. Și, cu fiecare înfrângere, următorul dezacord devenea și mai necesar – cu toate că era și mai puțin probabil, pentru că ea înțelegea că o discuție serioasă, odată începută, risca să se extindă pentru a include toate lucrurile deranjante din mariajul ei și că existau șansele să izbucnească o luptă reală, fără bariere. După care tot ce era în neregulă ar fi fost scos pe tapet, obligându-i să se confrunte cu acele probleme și să le rezolve într-un fel sau altul. Așa

că a rămas tăcută. Dar a rămas cronic reprimată și cu resentimente constante, precum și cu senzația că irosise atât de multe oportunități în viață.

Este o greșeală să considerăm piesele de mobilier și picturile *pop art* ca simple obiecte materiale. Mai adevărat și mai important este să spunem că acestea au fost niște „conținătoare de informații", ca să zicem așa, despre starea mariajului și în mod cert au fost resimțite ca atare și de către clienta mea. Fiecare obiect de artă era reprezentarea concretă a unei victorii (chiar dacă se poate să fi fost à la Pirus) și a unei înfrângeri (sau, cel puțin, a unei negocieri care nu a avut loc și, prin urmare, a unei dispute care s-a sfârșit înainte de a începe). Și au fost zeci, poate chiar sute din acestea: fiecare, o armă într-un război mut, distructiv și prelungit pe decenii. Deloc surprinzător, având în vedere circumstanțele, cuplul s-a despărțit – după treizeci de ani de căsnicie. Cred că soțul a păstrat toată mobila și întreaga colecție de artă.

Iată un gând, unul terifiant și descurajator, care să te motiveze să-ți îmbunătățești căsnicia – să te sperie într-atât, încât să nu mai eviți dificultățile înfricoșătoare ale negocierii autentice. Fiecare problemă măruntă pe care o ai în fiecare dimineață, după-amiază sau seară cu soțul sau soția ta se va repeta în fiecare dintre cele 15 000

de zile din care se compune o căsnicie de 40 de ani. Fiecare dezacord banal, dar cronic despre gătit, spălatul vaselor, curățenia în casă, responsabilitatea pentru finanțe sau frecvența contactelor intime se va duplica, iar și iar, în afară de cazul în care îl abordezi cu succes. Crezi probabil (cel puțin momentan) că e cel mai bine să eviți confruntarea și să lași lucrurile să planeze în derivă, într-o pace aparentă, dar falsă. Totuși, de un lucru poți să fii sigur: îmbătrânești când planezi, la fel de repede cum îmbătrânești dacă te lupți. Dar când plutești în derivă, probabilitatea de a obține ceea ce dorești și-ți este necesar este foarte scăzută. Lucrurile se destramă de capul lor, dar păcatele oamenilor le accelerează deteriorarea: această înțelepciune e veche de când lumea. S-ar putea foarte bine ca anxietatea provocată de oroarea aceluiași mic iad repetat la nesfârșit să fie exact ceea ce este necesar ca să te oblige să te confrunți cu problemele din căsnicia ta și, animat de bună și disperată credință, să negociezi rezolvarea lor. Totuși, mai ales pe termen scurt, cel mai simplu este să ignori aceste mustrări de

conștiință și să lași să treacă micile înfrângeri, zi după zi. Dar aceasta nu e o strategie bună. Numai concentrarea atentă pe scop și străduința și dedicarea vigilente pot elimina calamitatea tot mai persistentă a orbirii voluntare, stăvilind torentul entropiei și ținând în frâu catastrofa – familială și socială deopotrivă.

CORUPȚIE: PRIN COMITERE ȘI PRIN OMITERE

Forma de corupție despre care discutăm este, în opinia mea, legată în totalitate de înșelăciune – de a minți, mai pe șleau – și, mai important, de autoînșelare. Acum, logicienii stricți consideră autoînșelarea o imposibilitate. Ei nu pot înțelege cum ar fi posibil ca o persoană să creadă simultan un lucru și opusul acestuia. Totuși, logicienii nu sunt psihologi și în mod evident nu observă sau nu reușesc să ia în considerare faptul că ei înșiși au, de exemplu, membri ai familiei față de care, măcar ocazional, simt în același timp dragoste și ură. Mai mult, nu este evident ce înseamnă „a crede" când discutăm despre credința umană, nici ce se înțelege prin „simultan". Pot să cred un lucru astăzi și un altul mâine și foarte adesea să nu am nicio problemă cu

asta, cel puțin pe termen scurt. Și, în multe ocazii, am experimentat ceva foarte apropiat de ceea ce înseamnă să crezi aproape simultan un lucru și opusul acestuia în timp ce citeam câte un referat al vreunui student de la universitate, în care autorul susținea o idee într-un paragraf pentru ca, în următorul paragraf, să facă o afirmație complet contradictorie. (Uneori, acest lucru s-a întâmplat și în intervalul unei singure fraze.)

Teoretic, există multe condiții sau circumstanțe în care autoînșelarea poate să apară. Psihanaliștii le-au explorat pe multe dintre acestea, începând cu Freud. Freud credea că o bună parte din bolile mentale există din cauza refulării, care, plauzibil și rezonabil, este considerată o formă de autoînșelare. Pentru el, amintirile legate de evenimente tulburătoare traumatice erau în mod inconștient surghiunite și menite pierzaniei în inconștient, unde își fac de cap și provoacă necazuri, asemenea unor spirite poltergeist într-o temniță subterană. Freud a înțeles că personalitatea umană nu este unitară. În schimb, ea

constă dintr-o cacofonie haotică și fragmentată de instanțe, care nu cad întotdeauna de acord, iar uneori nici măcar nu comunică între ele. Adevărul acestei afirmații este evident, cel puțin într-o manieră simplă: putem să ne gândim la niște lucruri – putem simula acțiuni ori evenimente potențiale sau alternative – fără a fi nevoiți să le punem în practică imediat. Disocierea dintre gânduri și acțiune este necesară pentru ca gândirea abstractă să poată măcar să existe. Astfel, putem în mod clar să credem sau să spunem ceva și să facem altceva. Este în regulă când aceste contradicții sunt prezente doar în mintea noastră, înainte de a acționa, dar probabil că nu e la fel de bine când promitem sau susținem că credem ceva și apoi acționăm într-o manieră care arată că, de fapt, credem cu totul altceva. Aceasta este o formă de înșelăciune, o disjuncție în caracter, o contradicție între moduri de existență. A căpătat chiar un nume: să afirmi o credință și apoi să acționezi (sau să vorbești) într-o manieră diferită sau chiar opusă constituie o *contradicție performativă*, potrivit anumitor filosofi contemporani[1]: o minciună implicită, în opinia mea. Menținerea unor convingeri contradictorii devine o problemă și când cel care le susține încearcă să le pună în aplicare pe ambele simultan și descoperă, adesea spre marea sa părere de rău, paradoxul care face imposibilă această încercare.

Freud a alcătuit o listă lungă de fenomene înrudite cu refularea – respingerea fermă de la nivelul conștiinței a materialului psihic potențial conștient – pe care le-a etichetat drept „mecanisme de apărare". Printre acestea se numără negarea („adevărul nu e chiar așa de rău"), formațiunea reacțională („îmi iubesc mama foarte, foarte, foarte mult"), deplasarea („șeful țipă la mine, eu țip la nevastă-mea, soția țipă la copil, copilul țipă la păpușă"), identificarea („sunt hărțuit, deci sunt motivat să fiu o brută"), raționalizarea (o explicație în serviciul sinelui pentru o acțiune de calitate scăzută), intelectualizarea (o favorită a lui Woody Allen din prima perioadă, cel amuzant și nevrotic), sublimarea („pot să *pictez* oricând doresc nuduri de femei") și proiecția („nu eu sunt cea sensibilă; tu ești, de fapt, cel enervant"). Freud a fost un remarcabil filosof al înșelăciunii. Nu s-a temut să atragă atenția asupra relației dintre lipsa de onestitate și psihopatologie. Cu toate acestea, în opinia mea, ideile sale despre autoînșelare suferă de două erori majore.

Prima eroare: Freud n-a reușit să observe că păcatele prin omitere contribuie la boala mentală la fel de mult sau chiar mai mult decât păcatele prin comitere. Prin asta, el n-a făcut decât să gândească potrivit unor stereotipuri. În general, oamenii cred că a săvârși în mod activ ceva rău (păcatul prin comitere) este, în medie, mai rău decât a nu face în mod pasiv ceva bun (păcatul prin omitere). Probabil că se întâmplă așa, deoarece există întotdeauna lucruri bune pe care nu le facem; unele păcate prin omitere sunt prin urmare inevitabile. În orice caz, rămân situații în care orbirea deliberată produce catastrofe mai grave de care ne detașăm mai ușor prin raționalizare decât prin refularea sau reprimarea unui lucru groaznic, dar înțeles (aceasta din urmă fiind un păcat prin comitere, pentru că este cunoscut). Primul aspect – orbirea deliberată – are loc când ai putea ajunge să cunoști ceva, dar încetezi să explorezi, astfel încât nu mai descoperi ceva care ți-ar putea cauza un disconfort substanțial. Consilierii de imagine numesc această ignoranță autoimpusă „capacitate de negare plauzibilă", o expresie care indică o raționalizare intelectualizată de ordin patologic cras. Trebuie observat că o astfel de orbire este adeseori considerată de-a dreptul o crimă. Dacă ești directorul general al unei companii, de exemplu, și bănuiești că trezorierul tău măsluiește evidențele contabile, dar nu investighezi

mai departe, pentru că nu vrei să știi, poți fi învinuit pentru lipsa ta de acțiune, ca fiind inadecvată. A evita să te uiți sub pat când ai motive să bănuiești că acolo pândește un monstru nu e o strategie recomandată.

A doua eroare: Freud a presupus că lucrurile experimentate sunt lucruri înțelese. În conformitate cu această supoziție, el credea că undeva în minte există o urmă mnezică ce reprezintă cu acuratețe trecutul, ca o înregistrare video obiectivă. Acestea ar fi supoziții rezonabile dacă experiența noastră ar fi pur și simplu o serie de evenimente obiectiv reale și evidente, transmise prin intermediul simțurilor, gândite, evaluate și apoi puse în aplicare. Dacă toate acestea ar fi adevărate, experiența traumatică ar fi reprezentată cu acuratețe în memorie, chiar și atunci când ar fi scoasă din conștiință de mecanismele inconștiente (sau conștiente – dar Freud a considerat că trebuie să fie de primul tip), din cauza naturii sale înțelese, dar terifiante. Totuși, nici realitatea, nici procesarea realității realizată

de noi nu sunt atât de obiective sau de articulate cum presupunea Freud că ar fi.

Imaginează-ți, de exemplu, că ai fost ignorat, în plan sentimental – mai mult decât poți tolera – timp de mai multe luni de soția sau de soțul tău. Apoi îl vezi/o vezi aplecat(ă) peste gard și discutând prietenos (și poate nu mai mult de atât) cu o vecină/un vecin atrăgătoare/atrăgător. Modul în care procesăm această experiență anormală, nouă, tulburătoare sau chiar traumatică este foarte rar o chestiune de percepție, urmată de o înțelegere și o gândire conștiente, apoi de emoție sau motivație derivate din acea gândire și apoi de acțiune. Ce se întâmplă în schimb seamănă cu ceea ce am discutat pe larg în Regula I și Regula II: procesăm lumea necunoscută de jos în sus. Întâlnim „conținători de informații", ca să zicem așa, a căror importanță deplină nu e nici pe departe evidentă. Prin urmare, când îți vezi soțul/soția discutând cu vecina/vecinul, nu e ca și cum ai gândi, într-o formă filosofică total articulată și pe deplin dezvoltată: „Soția mea/soțul meu m-a lăsat singur(ă) și lipsit(ă) de atenție fizică mai multe luni la rând. Acum ea (sau el) pune sare pe rană, în ceea ce mă privește, purtându-se atât de prietenos cu o persoană comparativ străină, când eu am avut parte de atât de puțină atenție". E mult mai probabil ca furia, durerea și singurătatea să se fi acumulat în tine

cu fiecare respingere, pas cu pas, până când s-a umplut paharul, iar acum se revarsă.

Acea apariție subită a emoției negative nu înseamnă neapărat că ești măcar acum pe deplin conștient de acumularea ei. Se poate să fi experimentat (asemenea socrului sau clientei mele) acumularea frustrării în mod îndeajuns de gradual ca să constați că ești mai iritabil și mai nefericit, dar asta nu înseamnă neapărat că ai observat cauza. Și care este cauza? Gama de posibilități este neplăcut de largă. Poate că nu ai fost deloc ignorat. În schimb, ai avut probleme la serviciu, iar asta a provocat o scădere a încrederii tale de sine. În consecință, ai devenit sensibil la orice semne de respingere, chiar și imaginare, în cadrul căsniciei tale. Prin urmare, ceea ce trebuie să determini nu e atât de mult motivul pentru care soția sau soțul nu mai e atent(ă) cu tine, ci care aspect legat de șeful, colegii sau cariera ta te destabilizează. Asta trimite adevărata cauză a disconfortului tău la mare distanță de simptomele tale (sentimentele de respingere), care te fac

iritabil(ă), sensibil(ă) și rănit(ă). În astfel de cazuri, nu e nimic evident, de tipul relației dintre cauză și efect. Poate că ești ignorat(ă) într-adevăr, așa cum bănuiești. Poate că e un semn al unei aventuri iminente și o manifestare a traiectoriei care duc la divorț. Dacă sunt adevărate, ambele aceste situații constituie probleme serioase. Nu-i de mirare că ești supărat(ă). Dar poți să te încăpățânezi și să nu fii dispus(ă) că consideri că mariajul sau cariera ta ar fi la ananghie. Și asta n-ar fi o surpriză. Dar nici de folos nu e.

Peste toate acestea mai e și complexitatea generală a vieții, complicând căutarea clarității. Să ne gândim la întrebarea „Ce s-a întâmplat de fapt?" pe care ne-o punem cu referire la o căsnicie eșuată, un divorț sau o luptă pentru custodia copilului. Răspunsul la acea întrebare este atât de complex, încât rezolvarea neînțelegerilor necesită frecvent decizia unui tribunal și o evaluare multipartită. Chiar și așa, este probabil ca unul sau chiar ambii protagoniști să creadă că judecata nu a fost tocmai dreaptă. Asta se întâmplă, în parte, pentru că evenimentele în general și evenimentele interpersonale în special nu există ca realități simple, obiective, independente unele față de altele. Totul depinde în ce privește semnificația – informația pe care o reprezintă cu adevărat – de contextul în care sunt încorporate, mare parte din acesta nefiind disponibil pentru percepție sau analiză

atunci când evenimentele în chestiune au loc. Semnificația a ceea ce soția cuiva îi spune astăzi acestuia depinde de tot ceea ce și-au spus vreodată cei doi unul altuia, de tot ce au făcut vreodată împreună și de conținutul imaginațiilor lor reciproce, iar asta nu epuizează complexitatea. O astfel de semnificație poate fi chiar considerabil dependentă de modul în care, de exemplu, mama soției l-a tratat pe tatăl acesteia (sau de felul în care bunica ei l-a tratat pe bunic), precum și de relația dintre bărbați și femei în contextul cultural mai larg. Iată de ce conflictele domestice ajung atât de des să scape de sub control, mai ales când nu a fost stabilit niciodată un tipar de comunicare continuă și eficientă. Un lucru duce la alt lucru mai profund, iar acela duce la ceva și mai profund, până când un conflict care a pornit de la dimensiunea farfuriilor folosite la masa de prânz se transformă într-un război fără limite menit să stabilească dacă n-ar fi cumva mai bine ca mariajul respectiv să fie dizolvat. Și, când sunt multe lucruri care au rămas nespuse, există fără îndoială teama de a cădea printr-o

gaură suficient de mare pentru a motiva înclinația de a ține lucrurile doar pentru tine, când, de fapt, ar fi mai bine, dar mai periculos să fie spuse.

CE ESTE CEAȚA?

Imaginează-ți că ți-e teamă. Ai motive pentru asta. Ți-e teamă de tine însuți. Ți-e teamă de alți oameni. Ți-e teamă de lume. Ești nostalgic după inocența trecutului; după vremurile de dinainte de a afla lucrurile groaznice care ți-au sfărâmat încrederea pe care o aveai în copilărie. Cunoașterea pe care ai dobândit-o despre tine, despre alți oameni și despre lume mai mult te-a amărât în loc să te lumineze. Ai fost trădat, rănit și dezamăgit. Ai devenit neîncrezător până și în speranță, căci speranța ți-a fost călcată în picioare în repetate rânduri (iar asta este chiar definiția deznădejdii). Ultimul lucru pe care îl dorești este să știi mai multe. E mai bine să lași *ceea ce este* învăluit în mister. De asemenea, e mai bine să eviți să te gândești prea mult (sau câtuși de puțin) la *ceea ce ar putea fi*. În definitiv, când ignoranța îți aduce fericire, e o prostie să fii înțelept*.

Mai precis, imaginează-ți că ți-e atât de teamă, încât nu-ți vei îngădui nici măcar să știi ce vrei. Căci a ști ar însemna simultan a spera, iar speranțele ți-au fost spulberate. Ai motivele tale să-ți păstrezi ignoranța. Ți-e teamă, probabil, că nu există nimic care să merite a fi dorit; ți-e teamă că, dacă specifici cu precizie ceea ce vrei, vei descoperi simultan (și mult prea clar) în ce constă eșecul; ți-e teamă că rezultatul cel mai probabil va fi eșecul; și, în sfârșit, te temi că, dacă definești eșecul și apoi eșuezi, vei ști fără nicio umbră de îndoială că tu ești cel care a eșuat și că vina îți aparține.

Așadar, nu-ți îngădui să știi ceea ce-ți dorești. Reușești asta refuzând să te gândești la problemă. Ești fericit, satisfăcut și angajat uneori, nefericit, frustrat și nihilist alteori, dar nu vei cerceta în profunzime de ce se întâmplă așa, pentru că atunci vei ști și apoi te

---

* În original: „*When ignorance is bliss, 'tis folly to be wise*", citat dintr-un poem de Thomas Gray. (*N.t.*)

vei confrunta din nou cu speranța spulberată și îți vei confirma dezamăgirea. Ți-e teamă, de asemenea, dar din motive diferite să îi lași pe alții să știe ce dorești. Mai întâi, dacă ei ar afla ceea ce ți-ai dorit, atunci s-ar putea să-ți spună, apoi ai ști, cu toate că ai luptat împotriva dobândirii acelei cunoașteri. În al doilea rând, dacă ar ști, ei ți-ar putea nega ceea ce ți-ai dorit cu adevărat, ba chiar ți-a trebuit, și te-ar răni într-un mod mult mai eficient decât dacă dorințele tale cele mai adânci (și, prin urmare, vulnerabilitățile tale) ar fi rămas secrete.

Ceața care ascunde este refuzul de a observa și de a te ocupa de emoții și de stările motivaționale pe măsură ce survin și refuzul de a le comunica atât ție, cât și celor apropiați ție. O dispoziție proastă înseamnă ceva. O stare de anxietate sau de tristețe înseamnă ceva și probabil că nu e ceva a cărui descoperire să-ți facă plăcere. Rezultatul cel mai probabil al articulării cu succes a unei emoții care s-a acumulat în timp, fără a fi exprimată, sunt lacrimile – o recunoaștere a vulnerabilității și suferinței (acestea fiind sentimente pe care oamenilor nu le place să și le îngăduie, mai ales dacă se simt neîncrezători și supărați). Cine vrea să sape în profunzimile suferinței, durerii și vinovăției până apar lacrimile? Iar refuzul voluntar de a lua act de stările noastre emoționale nu este singurul impediment în aborda-

rea lor. Dacă soția sau soțul tău (sau persoana cu care ești încurcat, fiind nefericit, pentru moment) spune ceva care se apropie prea mult de adevărul dureros, de exemplu, atunci o remarcă tăioasă și insultătoare îi va închide gura cel mai adesea și prin urmare e foarte probabil să fie oferită. Acesta este parțial un test: îi pasă persoanei insultate suficient de mult de tine și de suferința ta ca să sape dincolo de câteva obstacole și să dezgroape adevărul dureros? De asemenea, această reacție este parțial un gest defensiv (fapt mult mai evident): dacă poți să îndepărtezi pe cineva de un lucru pe care tu însuți nu vrei să-l descoperi, asta îți face viața mai ușoară în prezent. Din păcate, dacă acea apărare reușește, este un lucru foarte dezamăgitor și de regulă este însoțit de un sentiment de abandonare, de singurătate și de trădare de sine. Până la urmă, trebuie totuși să trăiești printre alți oameni și ei cu tine. Iar tu ai dorințe, lipsuri și nevoi, oricât de nedeclarate și de neclare ar fi. Și tot ești motivat să ți le împlinești, mai ales că e imposibil să trăiești fără dorințe, lipsuri și nevoi. Ce strategie adopți

în astfel de condiții? Îți arăți dezamăgirea ori de câte ori cineva apropiat ție te face nefericit; îți permiți luxul și plăcerea resentimentului când ceva nu merge așa cum ai vrea tu; te asiguri că persoana care ți-a greșit este ținută la distanță de atitudinea ta dezaprobatoare; o forțezi să descopere cu cât mai multă dificultate exact ce a făcut de te-a dezamăgit; și, în sfârșit, o lași să bâjbâie orbește prin ceața pe care ai generat-o în jurul tău până când se împiedică și se rănește de muchiile ascuțite și ascunse ale preferințelor și visurilor tale nedezvăluite. Și poate că aceste răspunsuri sunt niște teste și ele – teste asociate profund cu lipsa curajului de a avea încredere: „Dacă m-ai iubi cu adevărat, ai înfrunta cu vitejie peisajul groaznic pe care l-am amenajat în jurul meu, ca să mă descoperi pe mine, cel adevărat". Și poate că aceste afirmații conțin un sâmbure de adevăr, oricât de implicite ar fi ele. O anumită testare a devotamentului ar putea fi utilă. Nimic nu trebuie oferit pe tavă, gratuit. Dar chiar și un pic de mister nenecesar poate să conteze foarte mult.

Și tot trebuie să trăiești în continuare cu tine însuți. Pe termen scurt, poate că ești protejat de revelarea defectelor tale prin refuzul de a te arăta cât mai clar în fața celorlalți. Fiecare ideal este un judecător, la urma urmelor, judecătorul care spune „Nu-ți manifești adevăratul potențial". Niciun ideal? Niciun judecător. Dar prețul plătit pentru

asta este lipsa de scop. Acesta este un preț ridicat. Niciun scop? Atunci, nicio emoție pozitivă, căci cea mai mare parte din ceea ce ne împinge înainte cu speranța intactă este senzația că ne apropiem de ceva de care avem mare nevoie și ni-l dorim foarte mult. Și mai rău, când trăim fără scop, suferim de o anxietate cronică și covârșitoare, căci un scop bine focusat constrânge ceea ce altfel este probabil să fie haosul intolerabil al posibilității neexploatate și al prea multor alternative.

Dacă spui clar ce vrei și te dedici împlinirii acelui lucru, s-ar putea să eșuezi. Dar dacă nu spui clar ce vrei, atunci vei eșua cu siguranță. Nu poți să nimerești o țintă pe care refuzi să o vezi. Nu poți nimeri o țintă dacă nu ochești. Și, la fel de periculos, în ambele cazuri: nu vei dobândi avantajul de a putea ochi și de a putea rata ținta. Nu vei beneficia de procesul de învățare care are loc inevitabil atunci când lucrurile nu se desfășoară conform planurilor tale. Succesul într-o întreprindere dată înseamnă adesea să încerci, să dai greș, să te recalibrezi (cu noua cunoaștere generată dureros de eșec) și apoi să încerci

și să dai greș din nou – adesea de multe ori, până la dezgust. Uneori, toată această învățare, imposibilă fără eșec, te determină să înțelegi că ar fi mai bine să-ți îndrepți atenția în altă direcție (nu pentru că ar fi mai ușor; nu pentru că te-ai dat bătut; nu pentru că eviți, ci pentru că ai învățat prin vicisitudinile propriei tale experiențe că ceea ce cauți nu poate fi găsit acolo unde te uiți sau pur și simplu nu poate fi obținut în maniera pe care ai ales-o).

Așadar, ce ai putea să faci – ce ar trebui să faci – ca o alternativă la a ascunde lucrurile în ceață? *Recunoaște-ți sentimentele.* Aceasta este o chestiune foarte dificilă (și nu înseamnă pur și simplu „să capitulezi" în fața lor). Mai întâi, e jenant să observi și cu atât mai greu să comunici sentimente (mărunte) de supărare sau durere cauzate de singurătate sau de anxietatea legată de ceva care ar putea fi banal ori de o invidie care probabil nu e justificată. Recunoașterea unor astfel de sentimente constituie o revelare a ignoranței, insuficienței și vulnerabilității. În al doilea rând, este neliniștitor să dai posibilitatea ca sentimentele tale, oricât de copleșitoare și convingătoare ar fi, să poată fi orientate greșit și, în ignoranța ta, să te poarte într-o direcție nedorită. Este posibil ca tu să fi interpretat eronat situația în întregime, din motive care rămân fundamental inconștiente. Din acest motiv acea încredere este vitală; dar o încredere de tip matur și tragic. O persoană

naivă are încredere, deoarece crede că oamenii sunt în mod esențial sau chiar universal demni de încredere. Dar orice persoană care a trăit cu adevărat a trădat sau a fost trădată.

Cineva cu experiență de viață știe că oamenii sunt capabili de înșelăciune și dispuși să înșele. Cunoașterea acestui lucru aduce cu ea un pesimism fără îndoială justificat față de natura umană, personală și nu numai, dar în același timp deschide ușa unui alt tip de încredere în umanitate: una bazată pe curaj mai degrabă decât pe naivitate. Voi avea încredere în tine – îți voi întinde mâna – în ciuda riscului de trădare, pentru că este posibil ca, prin încredere, să scot la lumină tot ce e mai bun în tine și probabil și în mine. Așadar, voi accepta riscul substanțial de a deschide ușa cooperării și negocierii. Și chiar dacă o să mă trădezi, într-o manieră care să nu fie chiar de neiertat (presupunând că, din partea ta, voi primi scuze sincere și un anumit grad de, să spunem, remușcare), voi continua să-ți întind mâna. Și o parte din felul în care voi face asta va fi să-ți spun ce simt.

O anumită umilință necesară trebuie să însoțească astfel de revelații. La modul ideal, n-ar trebui să spun „M-ai ignorat în ultima vreme". În schimb, am să spun: „Mă simt izolat, însingurat și rănit și nu pot să nu simt că în ultimele câteva luni n-ai fost atât de atent(ă) cu mine pe cât aș fi dorit sau pe cât ar fi fost cel mai bine pentru noi în relația de cuplu. Dar nu sunt sigur(ă) dacă nu cumva îmi imaginez toate astea pentru că sunt supărat(ă) sau dacă văd cu adevărat ceea ce se întâmplă". Ultima afirmație îi transmite celuilalt ideea de bază, dar evită poziția acuzatoare care atât de des slujește drept primă apărare împotriva unei conversații serioase, prin care să se ajungă la esența problemei. Și este foarte posibil ca tu să te înșeli în privința cauzei care te face să simți ceea ce simți. Iar dacă te înșeli, trebuie să știi acest lucru, pentru că nu are niciun sens să propagi erori care provoacă suferință ție și altora și îți influențează viitorul. Cel mai bine este să afli ce e adevărat – cel mai bine e să împrăștii ceața – și să afli dacă obiectele tăioase de care te-ai temut că te-ar pândi acolo sunt reale sau fantastice. Și există întotdeauna pericolul ca unele dintre ele să fie reale. Dar e mai bine să le vezi decât să le ții învăluite în ceață, pentru că măcar uneori poți să eviți pericolul pe care ești dispus să-l vezi.

EVENIMENTE ȘI AMINTIRI

Evenimentele, așa cum se prezintă în fața noastră, nu ne informează pur și simplu de ce au loc, iar noi nu înregistrăm în memorie trecutul ca pe un șir obiectiv de evenimente și situații bine definite, legate între ele. În orice caz, această din urmă acțiune este imposibilă. Informațiile din experiențele noastre sunt latente, asemenea aurului din zăcământ – așa cum am demonstrat în Regula II. Ele trebuie extrase și rafinate cu mari eforturi și adesea în colaborare cu alți oameni, înainte de a putea fi folosite pentru ameliorarea prezentului și a viitorului. Ne folosim de trecut în mod eficient când ne ajută să repetăm experiențele dezirabile și să evităm repetarea celor nedezirabile. Vrem să știm ce s-a întâmplat, dar, mai important, vrem să știm *de ce*. *De ce* înseamnă înțelepciune. *De ce* ne permite să evităm

repetarea aceleiași greșeli, iar dacă suntem norocoși ne ajută să ne repetăm succesele.

Este dificil să extragem informații utile din experiență. E nevoie de cea mai pură dintre motivații („lucrurile trebuie făcute mai bune, nu mai rele") pentru a o face cum se cuvine. E nevoie de disponibilitatea de a te confrunta cu eroarea în mod direct și de a determina când și de ce s-a produs abaterea de la calea cea dreaptă. Necesită disponibilitatea pentru schimbare, care aproape niciodată nu poate fi distinsă de decizia de a lăsa ceva (sau pe cineva ori vreo idee) în urmă. Prin urmare, cel mai simplu răspuns imaginabil este să te uiți în altă parte și să refuzi să gândești, ridicând totodată piedici insurmontabile în calea comunicării autentice.

Din păcate, pe termen lung, această orbire deliberată lasă viața întunecoasă și încețoșată; o lasă pustie, nevăzută, fără formă, confuză, iar pe tine te lasă tulburat și năucit.[2] Aceasta este o concatenare stranie a psihologicului și realului, a subiectivului și obiectivului. Este ceva înspăimântător sau mi-e teamă? Este ceva frumos sau impun ideea de frumos asupra acelui ceva? Când mă supăr pe cineva, e din cauza unui lucru pe care l-a făcut sau a lipsei mele de control? Astfel de întrebări definesc starea de confuzie pe care o resimți în mod cronic când lumea ta a rămas fără baza care a căzut. Acea stare poate avea un

element obiectiv, pentru că o cădere este adesea cauzată de ceva real, cum ar fi moartea, o boală gravă sau o perioadă în care ești șomer; dar poate fi și subiectivă, fiind asociată cu o stare compusă din suferință, îndoială, confuzie și incapacitatea de a alege sau măcar de a percepe o cale de a merge înainte.

Fundamentul Existenței este simultan subiect și obiect – motivație, emoție și lucru material în același timp – înainte ca percepția să fie clarificată, înainte ca lumea să fie articulată. Soția rămâne neînțeleasă. Contextul discursului ei rămâne neexplorat, dintr-o teamă față de ceea ce ar putea dezvălui acea explorare. Situația nu poate fi descrisă, deoarece cuvântul este lăsat vag și neformat. Motivațiile noastre personale încep sub o formă ascunsă și rămân așa, pentru că nu vrem să știm de ce suntem capabili. Grâul rămâne neseparat de neghină. Aurul rămâne în ghearele dragonului, așa cum rămâne și fecioara. Piatra filosofală rămâne nedescoperită pe spiralele alambicului, iar informațiile ascunse în haosul rotund, care ne face semn,

rămân neexplorate. O astfel de omitere este refuzarea voluntară a conștiinței extinse. La urma urmelor, calea spre Sfântul Potir își are începuturile în partea cea mai întunecată a pădurii, iar lucrul de care ai nevoie rămâne ascuns acolo unde vrei cel mai puțin să cauți.

Dacă ai adunat destule gunoaie în dulap, într-o zi, când te aștepți mai puțin, ușa se va deschide brusc și tot ce s-a strâns acolo, acumulându-se inexorabil în întuneric, te va îngropa și s-ar putea să nu mai ai suficient timp sau energie în viața ta ca să te confrunți cu acea mizerie, să o sortezi, să păstrezi doar ce ai nevoie și să arunci restul. Asta înseamnă să fii zdrobit de un bagaj excesiv. Asta e revenirea la Tiamat, zeița mesopotamiană a haosului, distrugătoarea celor care se comportă necorespunzător.

Lumea e plină de pericole și obstacole ascunse, ca și de oportunități. Să lași totul ascuns în ceață pentru că te temi de pericolul pe care l-ai putea găsi acolo te va ajuta prea puțin când soarta te va forța să alergi direct către ceea ce ai refuzat să vezi. Înțepându-te în crengile ascuțite, împiedicându-te de bolovani, trecând în viteză pe lângă locurile de refugiu, vei refuza în cele din urmă să recunoști că ai fi putut să alungi ceața cu lumina strălucitoare a conștiinței tale, dacă nu ai fi ascuns-o sub obroc. Apoi vei ajunge să blestemi omul, realitatea și pe Dumnezeu însuși pentru că au produs un asemenea

labirint impenetrabil de impedimente și bariere. Corupția te va ademeni, căci vei fi tot mai mult condus de întuneric, de motivații neexaminate – hrănite de eșec, amplificate de frustrare –, culminând în mod brutal cu convingerea resentimentară că cei care te-au năpăstuit primesc de la tine exact ceea ce merită. Această atitudine și acțiunile și inacțiunile pe care le vor produce în mod inevitabil îți vor sărăci viața, comunitatea, națiunea și lumea. La rândul său, aceasta va sărăci Existența însăși (iar asta va fi exact ceea ce doresc motivațiile tale cele mai întunecate).

Printr-o căutare grijulie, printr-o atenție grijulie, ai putea să înclini balanța spre oportunitate și împotriva obstacolelor, suficient cât viața să merite în mod clar trăită, în pofida fragilității ei și suferinței pe care ți-o aduce. Dacă vei dori cu adevărat, poate că vei primi de vei cere. Dacă vei căuta cu adevărat, probabil că vei găsi ceea ce cauți. Dacă vei ciocăni la ușă, dorind cu adevărat să intri, poate că ușa se va deschide. Dar vor fi momente în viața ta când va fi nevoie să te implici

cu toată ființa ta pentru a te putea confrunta cu ceea ce este în fața ta în loc să te ascunzi de un adevăr atât de groaznic, încât singurul lucru ce poate fi mai rău este să falsifici acel adevăr.

Nu ascunde în ceață lucrurile nedorite.

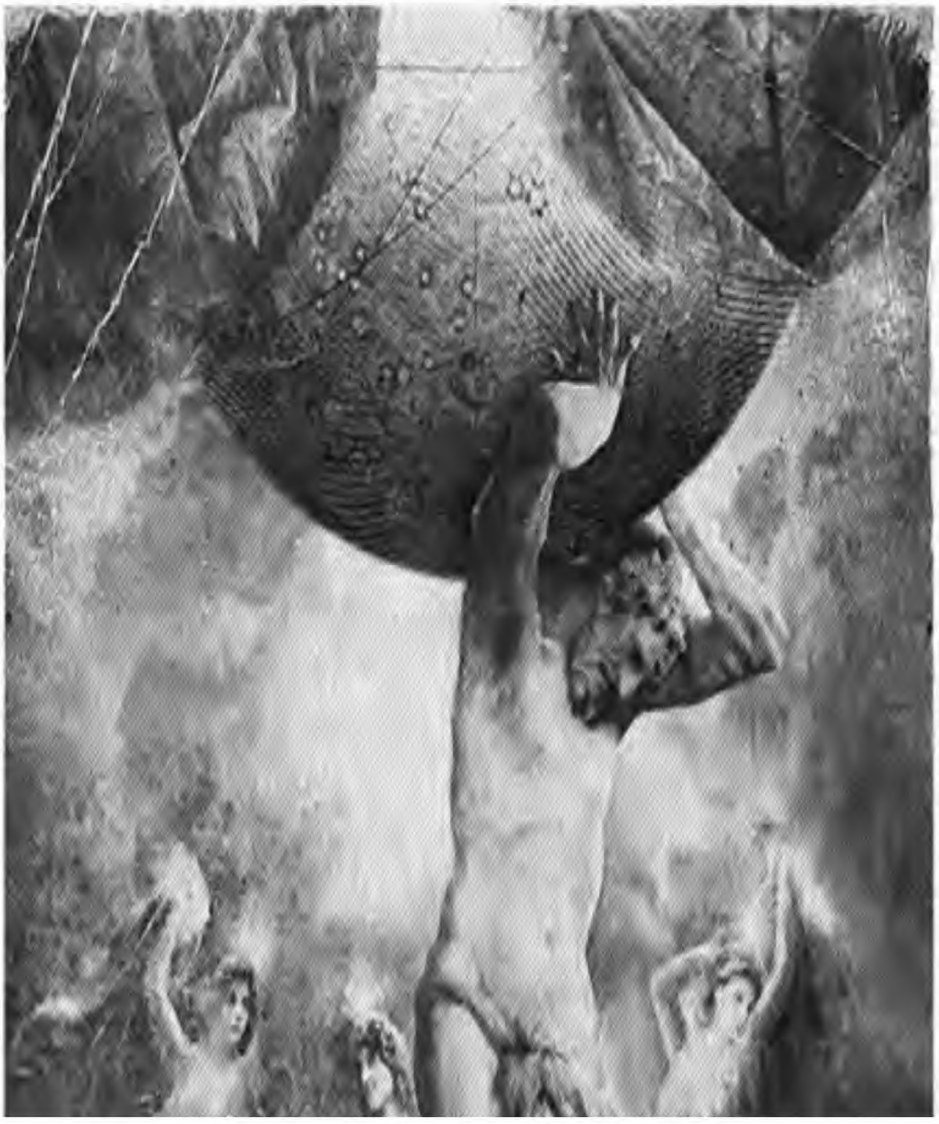

Regula IV

Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate

FĂ-TE NEPREȚUIT

În rolul meu dublu de psiholog clinician și profesor, am făcut coaching cu multe persoane pentru a le ajuta în dezvoltarea carierelor lor. Uneori, cei care vin la mine pentru coaching mă consultă, deoarece colegii, subordonații sau șefii lor nu-și îndeplinesc cum se cuvine sarcinile

de serviciu. Sunt conduși de, lucrează împreună cu sau conduc oameni narcisici, incompetenți, răuvoitori sau tiranici. Lucruri de acest gen se întâmplă și trebuie rezolvate într-o manieră rezonabilă, care să le facă să înceteze. Nu-i încurajez pe oameni să se martirizeze. Să te sacrifici fără să te plângi, astfel ca altcineva să-și atribuie meritele, e o idee proastă. Cu toate acestea, în astfel de împrejurări – dacă ești o persoană înțeleaptă și atentă – ai putea observa cum colegii tăi neproductivi lasă în urmă o mulțime de sarcini valoroase neduse la capăt. Ai putea atunci să te întrebi: „Ce s-ar întâmpla dacă mi-aș lua eu responsabilitatea de a le executa?" Este o întrebare descurajatoare. Ceea ce e lăsat nefăcut este adesea riscant, dificil și necesar. Dar asta mai înseamnă – nu-i așa? – că e ceva merituos și important. Și s-ar putea ca tu să ai ochii să vezi că există o problemă, în pofida orbirii tale prea frecvente. De unde poți să știi că nu e, prin urmare, problema *ta*? De ce observi fix această problemă, și nu alta? E o întrebare la care merită să reflectăm în profunzime.

Dacă vrei să devii neprețuit la un loc de muncă – în orice comunitate –, nu trebuie decât să faci lucruri utile pe care nimeni altcineva nu le face. Vino mai devreme și pleacă mai târziu decât colegii tăi (fără să renunți la viața personală).[1] Organizează ceea ce vezi că este periculos de dezorganizat. Muncește, când muncești, în loc să te prefaci că muncești. Și, în sfârșit, învață mai mult despre afacere sau despre concurența ta decât știi deja. Procedând astfel, vei deveni neprețuit – un veritabil om de bază. Oamenii vor observa asta și vor începe să-ți aprecieze meritele câștigate cu greutate.

Ai putea obiecta: „Ei bine, pur și simplu n-aș reuși să-mi asum ceva atât de important". Ce-ar fi dacă ai începe să te transformi într-o persoană care poate? Ai putea începe prin a încerca să rezolvi o problemă măruntă – un lucru care te deranjează și pe care crezi c-ai putea să-l rezolvi. Ai putea începe să înfrunți un balaur care să fie nu prea mare, cât să crezi că-l vei putea învinge. Un șarpe micuț poate că n-o fi avut răgazul să acumuleze mult aur, dar nu-i exclus totuși să ai de câștigat o comoară, alături de o probabilitate rezonabilă de a reuși într-o astfel de încercare (de asemenea, vor fi mici șanse să fii transformat în scrum sau într-o masă apetisantă). În circumstanțe rezonabile, preluarea unei responsabilități suplimentare este o ocazie de a deveni cu adevărat de neprețuit. Apoi, dacă vrei să negociezi o mărire de salariu sau mai

multă autonomie – sau, de ce nu, mai mult timp liber –, poți să te duci la șeful tău și să-i spui: „Iată zece lucruri care trebuiau făcute neapărat, fiecare dintre ele fiind vital, iar acum eu le fac pe toate. Dacă mă ajuți un pic, voi continua. S-ar putea chiar să devin mai bun. Și totul, inclusiv viața ta, se va îmbunătăți odată cu mine". După care, dacă șeful tău are puțină minte – și unii șefi au –, negocierea va fi încununată de succes. Așa funcționează astfel de lucruri. Și nu uita că mai există încă pe lumea asta oameni realmente buni care să fie entuziasmați când pot să întindă o mână de ajutor unei persoane utile și demne de încredere. Este una dintre plăcerile cu adevărat altruiste ale vieții, iar profunzimea ei nu trebuie subestimată și nici desconsiderată cu un cinism ieftin, care poartă masca unei înțelepciuni plictisite de viață.

Se pare că sensul care susține cel mai eficient viața se regăsește în asumarea responsabilității. Când oamenii privesc în urmă la ceea ce au realizat, se gândesc, dacă sunt norocoși: „Ei bine, am făcut asta și a fost ceva valoros. N-a fost ușor, dar a meritat". Există o realitate stranie și

paradoxală în faptul că există o relație de reciprocitate între valoarea unui lucru și dificultatea de a-l înfăptui. Imaginează-ți următoarea conversație: „Vrei dificultate?" „Nu, vreau ușurință." „Pe baza experienței tale, când ai făcut un lucru cu ușurință, a fost ceva valoros?" „Păi nu, nu așa de des." „Atunci poate că, de fapt, vrei ceva dificil". Cred că acesta este secretul rațiunii Existenței înseși: *dificultatea este necesară*.

Acesta este motivul pentru care acceptăm voluntar și fericiți să ne supunem unor limitări. De fiecare dată când participăm la un joc, de exemplu, acceptăm un set de restricții arbitrare. Ne îngustăm orizontul și ne impunem limite, ca apoi să explorăm posibilitățile astfel revelate. În asta constă jocul. Care nu funcționează fără reguli arbitrare. Le accepți în mod voluntar, absurd, ca la șah: „Nu pot să mut calul decât în L. Ce ridicol! Dar cât de distractiv!" Pentru că, în mod ciudat, nu e distractiv să poți muta o piesă oriunde. Dacă poți să faci orice mutare îți trece prin cap, nu mai e un joc. În schimb, acceptă unele limitări, iar jocul poate începe. Acceptă-le, vorbind mai larg, ca o parte necesară a Existenței și ca parte dezirabilă a vieții. Presupune că le poți depăși acceptându-le. Și apoi poți să practici cum se cuvine jocul astfel limitat.

Iar toate acestea nu au doar o importanță psihologică și în niciun caz nu constituie doar un joc. Oamenii au nevoie de sens, dar și problemele trebuie rezolvate. Din perspectivă psihologică, este foarte sănătos să

găsești un sens în ceea ce faci – să găsești ceva pentru care să merite să te sacrifici, ceva care să merite confruntat și asumat. Dar suferința și reaua-voință care caracterizează viața sunt reale, cu teribilele consecințe ale realului, iar capacitatea noastră de a rezolva probleme, prin înfruntarea și asumarea lor, este și ea reală. Asumându-ne responsabilitatea, putem găsi o cale cu sens, prin care să ne îmbunătățim psihologic soarta personală și să facem ca ceea ce e intolerabil de greșit să devină realmente mai bun. Astfel, vom putea împăca și capra, și varza, adică vom pune în armonie căutarea sensului în viață cu efortul rezolvării de probleme.

RESPONSABILITATE ȘI SENS

Ideea potrivit căreia viața înseamnă suferință este un truism relativ universal al gândirii religioase. Este primul dintre cele Patru

Adevăruri Nobile ale budismului, precum și un concept hindus esențial. Există o tradiție conform căreia cuvântul indian pentru suferință – *dukkha* (din dialectul pâli) sau *duhka* (din sanscrită) – provine din *dus* (rău) și *kha* (gaură, anume gaura prin care trece osia la o căruță trasă de cai). Locul potrivit pentru o astfel de gaură este fix în centru. Altfel, călătoria are șanse să fie foarte hurducăită – amplitudinea hurducăielilor fiind direct proporțională cu mărimea excentricității. Aceasta îmi amintește de termenul grecesc *hamartia*, care este frecvent tradus prin „păcat", în contextul gândirii creștine.

Hamartia a fost inițial un termen folosit în tragerea cu arcul și însemna să ratezi marcajele de pe țintă. Există mai multe moduri în care o țintă poate fi ratată. De multe ori, în practica mea clinică și în viața personală am observat că oamenii nu înțelegeau de ce anume aveau nevoie (sau, poate că la fel de important, ce anume doreau) pentru că niciodată nu clarificaseră, nici pentru ei, nici pentru ceilalți, despre ce era vorba. În definitiv, dacă nu ochești o țintă, este imposibil să o nimerești. În logica acestei idei: oamenii sunt mai frecvent supărați de ceea ce nici măcar n-au încercat să facă decât de erorile pe care le-au comis în mod activ atunci când s-au implicat în lume.[2] Măcar, dacă greșești când faci ceva, poți să înveți din faptul că ai procedat eronat. Dar să rămâi pasiv în fața vieții, chiar

dacă îți motivezi inacțiunea spunând că e un mijloc de a evita erorile, asta e o greșeală imensă. Așa cum susține marele muzician de blues Tom Waits (în piesa „A Little Rain"): „Trebuie să riști ceva care chiar contează".

Aceasta este gafa colosală comisă, de exemplu, de personajul ficțional Peter Pan. „Pan" – un nume care face trimitere la zeul grec al naturii sălbatice – înseamnă „ceva care cuprinde totul". Peter Pan, băiatul magic, este capabil de orice. Este potențialul însuși, ca orice copil, și asta îl face magic în același mod în care fiecare copil este magic. Dar timpul consumă acea magie, transformând fascinanta potențialitate a copilăriei în realitatea adeseori mai banală, dar autentică a maturității. Trucul, ca să spunem așa, este să schimbi acea posibilitate din prima perioadă a vieții pe ceva plin de sens, productiv și durabil. Peter Pan refuză să facă asta. Aceasta întrucât, cel puțin în parte, principalul său model de urmat este Căpitanul Hook. Acesta este Regele Tiranic arhetipal, patologia ordinii – un

parazit și un tiran, îngrozit de moarte. Are motivele lui. Moartea îl urmărește pe Hook sub forma unui crocodil cu un ceas în stomac. Acesta este timpul: tic-tac, tic-tac. Asta e viața care se risipește, odată cu trecerea secundelor. De asemenea, viața a gustat din Hook și i-a plăcut. Și asta e viața. Nu numai lașii sunt terifiați de ceea ce stă la pândă jos, în adâncurile haotice. Rare sunt persoanele care nu au suferit pe când erau copii în urma unei boli, a unei dezamăgiri sau a morții cuiva drag. Asemenea experiențe îi pot lăsa pe cei care au trecut prin ele cu sufletul amar, plin de resentimente, prădători și tiranici – exact ca Hook. Având un asemenea model de urmat, nu e de mirare că Peter Pan nu vrea să crească. E mai bine să rămână regele Băieților Rătăciți. Mai bine să rămână pierdut în fantezie cu Tinkerbell, care îi oferă tot ceea ce poate oferi un partener feminin – atât doar că ea nu există.

Wendy, marea iubire din viața lui Pan, alege să crească, în pofida admirației pe care o nutrește pentru prietenul ei Peter. Își ia un soț, înfruntându-și maturitatea – ba chiar întâmpinând-o cu bucurie –, cu tot cu indiciile ei tainice privind moartea. Ea alege în mod conștient să-și sacrifice copilăria pentru realitățile maturității, dar câștigă în schimb viață adevărată. Peter rămâne un copil – magic, desigur, dar tot un copil –, iar viața, limitată, finită și unică, trece pe lângă el.

In piesa lui J.M. Barrie, *Peter Pan sau băiatul care a refuzat să crească*, Pan este înfățișat ca netemându-se de moarte, pe care o înfruntă pe Stânca lui Marooner. Un spectator neatent ar putea interpreta atitudinea lui drept curaj. La urma urmelor, Peter Pan spune: „A muri va fi o aventură teribil de mare".* Însă, cu intuiție psihologică, naratorul nevăzut obiectează: „A trăi ar fi o aventură teribil de mare" (cu adevărat, o afirmație despre ce s-ar fi putut întâmpla dacă Regele Băiat ar fi ales-o pe Wendy), observând, imediat după aceea: „dar el n-ar putea niciodată să învețe cum se face asta".** Ipotetica lipsă de teamă a lui Pan în fața morții nu este curaj, ci manifestarea naturii sale fundamental suicidale, a bolii sale de viață (pe care o manifestă permanent prin însuși refuzul de a se maturiza).

---

* În original: „To die will be an awfully big adventure", Peter Pan, actul III, gutenberg.net.au/ebooks03/0300081h.html.

** *Peter Pan*, actul V, scena 2 (paragraful de final), gutenberg.net.au/ ebooks03/ 0300081h.html.

Nu este câtuși de puțin un lucru bun să fii cea mai vârstnică persoană la o petrecere de facultate. Este disperare, travestită în nesupunere *cool* și este însoțită de o deznădejde țâfnoasă și de aroganță. Are iz de Țara de Nicăieri. În aceeași manieră, potențialul atractiv al unui tânăr de 25 de ani dezorientat, dar talentat începe să arate deznădăjduit și jalnic la 30 de ani și de-a dreptul expirat la 40. Trebuie să sacrifici ceva din potențialul tău variat ca să primești ceva real în viață. Țintește ceva. Disciplinează-te. Sau îndură consecința. Și care e acea consecință? Toată suferința vieții, fără nimic din sensul acesteia. Există oare o mai bună descriere a iadului?

Viața e *dukkha* pentru budiști și la fel, poate, deși mai puțin explicit, pentru hinduși. Scripturile evreiești, la rândul lor, relatează istoria suferinței poporului evreu, individual și ca popor, deși triumfurile nu sunt ignorate. Chiar și cei care sunt chemați de YHWH însuși să intre în aventura vieții nu scapă câtuși de puțin de catastrofă. Poate că Avraam, patriarhul arhetipal, a avut o intuiție în privința asta. În mod clar, avea ceva din Peter Pan. Relatarea biblică pretinde că Avraam a rămas ascuns la loc sigur, în cortul tatălui său, până la împlinirea vârstei de 75 de ani (un start târziu, chiar și după standardele de astăzi). Apoi, la chemarea lui Dumnezeu – de fapt, inspirat de vocea interioară să-și părăsească familia și țara –, el călătorește mai departe în

viață. Și peste ce dă după ce ascultă chemarea divinității? Mai întâi, se lovește de foamete. Apoi, de tirania din Egipt; de potențiala pierdere a frumoasei sale soții în mâinile unor bărbați mai puternici; de exilul din țara sa adoptată; de conflicte teritoriale cu rudele; de război și răpirea nepotului său; de faptul că rămâne o lungă perioadă fără copii (în ciuda promisiunii lui Dumnezeu de a-l face progenitorul unui neam măreț); și, în sfârșit, are parte de un conflict groaznic între soțiile sale.

Povestea avraamică a avut o mare influență asupra mea când am început s-o studiez și s-o apreciez mai în profunzime. Are în nucleul ei o combinație stranie de pesimism și încurajare realistă, autentică. În ce constă pesimismul? Chiar dacă Dumnezeu Însuși te-a îndemnat să te aventurezi în lumea largă, așa cum i s-a întâmplat lui Avraam, viața o să fie excepțional de dificilă. Chiar și în cele mai bune circumstanțe imaginabile, vor apărea obstacole aproape imposibil de trecut, care îți vor obstrucționa calea. Iar încurajarea? Vei avea oportunitatea

să te dovedești a fi mult mai puternic și mai competent decât ți-ai fi putut imagina. Există un potențial în tine (o parte din magia aceea atât de evidentă în copilărie) care va ieși la lumină când circumstanțele o vor cere și te va transforma – cu voia lui Dumnezeu – în cineva care poate triumfa.

Există o idee foarte veche, pe care abia de curând am ajuns s-o înțeleg, măcar în parte. Este ceva pe care îl vedem manifestându-se în multe forme literare, imagistice și dramatice, antice și moderne. Are de-a face cu responsabilitatea și sensul, dar semnificația sa adevărată este ascunsă, exact în același mod în care înțelepciunea pe care visurile o aduc în prim-plan rămâne atât de adesea ascunsă. Este ceva asociat cu mitul labirintic al eroului: Cel ce rostește cuvinte magice vede ceea ce alții nu pot (sau refuză) să vadă, îl învinge pe uriaș, își conduce poporul, îl hăcuiește pe balaur, găsește comoara greu de obținut și salvează fecioara. Acestea sunt toate variante ale aceluiași tipar perceptual și comportamental, care este un crochiu al tiparului universal adaptiv al existenței. Eroul este, de asemenea, cel care își salvează tatăl din pântecele fiarei. Ce ar putea să însemne această idee, exprimată atât de des în formă narativă?

SALVEAZĂ-ȚI TATĂL: OSIRIS ȘI HORUS

Să ne gândim la străvechea poveste egipteană a lui Osiris, Set, Isis și Horus.* Egiptenii îl considerau pe Osiris zeitatea întemeietoare a statului. Îl putem considera, de dragul argumentului, ca un amalgam al tuturor caracteristicilor de personalitate ale tuturor populațiilor care au înființat uimitoarea civilizație de pe malurile Nilului. Osiris a fost venerat ca un erou întemeietor de cultură, ca zeu tânăr și plin de vitalitate, ale cărui isprăvi creatoare de lume au produs una dintre primele civilizații mărețe și durabile. Dar, asemenea tuturor lucrurilor, el a îmbătrânit; în plus, a devenit și orb, din proprie voință. Egiptenii

---

* Am oferit o analiză mai largă a acestui mit în prima mea carte, *Maps of Meaning*, și am mai făcut referire la ea în *12 Reguli de viață*, mai precis în Regula 7, „Concentrează-te pe lucrurile cu adevărat importante (și nu pe plăcerile imediate)".

au insistat că această figură de importanță crucială din mitologia lor poseda ambele seturi de atribute și insistența lor constituia un mare adevăr. Marele zeu întemeietor a devenit anacronic, dar, mai important, a început să închidă ochii când a știut foarte bine că ar fi trebuit să-i țină deschiși. Osiris a încetat să mai fie atent la modul în care era condusă împărăția sa. În asta consta orbirea sa deliberată, iar ea nu poate fi pusă doar pe seama vârstei. Este o tentație teribilă, căci îți permite să izolezi în viitor problemele cu care ai putea să te confrunți astăzi. Asta ar fi foarte bine dacă problemele nu s-ar acumula, la fel ca dobânda – și noi știm cu toții că așa se întâmplă.

Decizia lui Osiris de a închide ochii când ar fi trebuit să-i țină deschiși a avut un preț dur: subjugarea față de fratele său malefic, Set. Ideea că statul avea un frate răuvoitor era o axiomă, am putea spune, a concepției despre lume a egiptenilor – fără îndoială, consecința unei civilizații complexe, care și-a observat deficiențele în lunga sa existență – și ceva care și-a păstrat relevanța până în zilele noastre. După ce s-a stabilit o ierarhie corespunzător funcțională, se deschide oportunitatea ca pozițiile sale de autoritate să fie uzurpate, nu de oameni care au competența cerută de sarcina curentă, ci de cei dispuși să se folosească de manipulare, înșelăciune și constrângere ca să dobândească statut și control. Egiptenii au încercat să conceptualizeze toate

acele forțe contraproductive în figura lui Set, inamicul iluminării, al culturii, al viziunii și al conștiinței.[3] Cea mai mare ambiție a lui Set a fost să ia locul faraonului legitim și să stăpânească peste Egipt. Închizând ochii la mașinațiunile fratelui său malefic – refuzând să vadă –, Osiris i-a permis lui Set să capete forță. Aceasta s-a dovedit a-i fi fatală (sau cât îi poate fi de fatală o eroare unui nemuritor). Set a așteptat răbdător până când l-a prins pe Osiris într-un moment de slăbiciune. Apoi l-a dezmembrat și i-a împrăștiat bucățile de trup pe întregul ținut al Egiptului. Nu a fost (nu este) posibil să-l ucidă definitiv pe Osiris, eternul impuls uman către organizarea socială. Aceasta este o forță care nu va muri. Dar este posibil să-l rupi în bucăți, astfel încât să-i fie dificil să se organizeze – și exact asta a reușit Set.

Osiris, zeul ordinii, se dezmembrează. Asta se întâmplă tot timpul în viețile individuale ale oamenilor și în egală măsură în istoria familiilor, orașelor și statelor. Lucrurile se dezmembrează când relațiile de iubire se destramă, când carierele profesionale se deteriorează sau

când visurile prețuite mor; când disperarea, anxietatea, incertitudinea și deznădejdea se manifestă în locul ordinii locuibile; și când nihilismul și abisul își fac temuta apariție, distrugând valorile dezirabile și stabile ale vieții curente. În astfel de împrejurări apare haosul. Și acesta e motivul pentru care zeița Isis, Regina Infernului și consoarta lui Osiris, își face apariția când Osiris este distrus de Set. Isis cutreieră ținuturile rurale în căutarea esenței vitale a lui Osiris. O găsește sub forma falusului său dezmembrat – recipientul ideii seminale, al cuvântului spermatic, al principiului roditor – și se lasă însărcinată. Ce înseamnă asta? Regina Infernului, zeița haosului, este totodată forța care se reînnoiește etern. Tot potențialul îngrădit de sistemul anterior de percepții, categorii și supoziții – toate limitările invizibile impuse locuitorilor acelei stări ordonate – este eliberat, de bine, de rău, când acel sistem se descompune în bucăți. Astfel, când centrul nu se va mai putea susține, chiar la momentul cel mai defavorabil, va apărea o nouă posibilitate. Acesta este motivul pentru care Eroul arhetipal se naște când situația este cea mai dificilă.

Odată însărcinată, Isis se întoarce la casa ei din infern și îi dă naștere, la soroc, lui Horus, fiul legitim al regelui de mult dispărut. Horus își va petrece prima parte a vieții departe de regatul său acum corupt (un aspect cu care ne confruntăm cu toții în timpul maturizării). Prin-

cipalul lui atribut este ochiul – celebrul ochi egiptean –, în vreme ce avatarul său este șoimul, o pasăre care își țintește cu precizie prada, își lovește ținta cu exactitate mortală și posedă o acuitate vizuală neegalată în lumea vieţuitoarelor. Totuși, mai important este că Horus are nu doar capacitatea, ci și *voința* de a vedea. Acesta este curajul însuși: refuzul de a te feri de ceea ce se face cunoscut, oricât de groaznic pare. Horus este marele zeu al atenției, iar egiptenii au decis, în maniera lor narativă stranie – într-o formă de gândire imaginativă care s-a întins de-a lungul a mii de ani –, că facultatea atenției trebuie să le domine pe toate celelalte. Horus diferă de Osiris, tatăl său, prin disponibilitatea de a vedea. De exemplu, el îl vede pe unchiul său, Set, exact drept ceea ce este. Set este reaua-voință pură; răul personificat. Cu toate acestea, la maturitate, Horus se întoarce în regatul uzurpat al tatălui său și îl înfruntă pe unchi. Cei doi se angajează într-o luptă epică. Zeul tânăr și moștenitorul legitim al tronului vede oportunitatea stând ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate și nu

e dispus să-și întoarcă privirea. Aceasta nu este o ispravă pentru cei slabi de înger – mai ales când este dusă până la concluzia ei logică; când corupția și orbirea deliberată sunt expuse până la capăt. Să privești răul cu ochi neprotejați este incredibil de periculos, oricât de necesar ar fi să privești. Acest lucru este reprezentat de înfrângerea inițială parțială a lui Horus. În timpul confruntării lor, Set îi smulge un ochi curajosului său nepot.

În pofida vătămării suferite, Horus iese victorios. Este de o importanță vitală să reiterăm, în lumina acestei victorii, faptul că el se angajează în luptă în mod voluntar. Unul dintre principiile psihologiei clinice – o consecință a observării ameliorării în sănătatea mentală în multe școli de psihoterapie – este ideea potrivit căreia confruntarea voluntară cu un obstacol temut, detestat sau disprețuit este curativă. Devenim mai puternici înfruntând voluntar ceea ce ne împiedică progresul necesar. Asta nu înseamnă „să te întinzi mai mult decât ți-e plapuma" (la fel cum „să te angajezi voluntar în luptă" nu înseamnă „să ți-o cauți cu lumânarea"). Este rațional să acceptăm provocările exact în ritmul pe care ni-l impune vigilența, forțând deci dezvoltarea curajului, abilității și talentului; dar e la fel de normal și să evităm confruntarea nesăbuită cu ceea ce se află dincolo de ceea ce poate fi înțeles în prezent.

Cum e posibil să apreciem ritmul în care ar trebui să căutăm provocările? Răspunsul îl conține instinctul pentru sens – ceva mult mai profund și mai vechi decât gândirea. Ceea ce te tentează te împinge înainte, fără a fi prea înspăimântător? Îți captează interesul, fără să te zdrobească? Elimină povara trecerii timpului? Le slujește celor pe care-i iubești și, poate, aduce ceva bun și inamicilor tăi? Asta este responsabilitatea. Constrânge răul. Reduce suferința. Înfruntă posibilitatea care se manifestă în fața ta în fiecare secundă a vieții tale, cu dorința de a face lucrurile mai bune, indiferent de povara pe care o porți, indiferent de nedreptatea și de cruzimea aparent arbitrare ale vieții. Toate celelalte abordări nu fac decât să adâncească groapa de iad în care am ajuns, să-i crească temperatura și să-i condamne pe ocupanții ei la o înrăutățire continuă a problemelor lor deja grave. Toată lumea știe asta. Conștiința tuturor o proclamă. Oricine are un prieten sau o persoană iubită poate să observe acest lucru și să dispere când vede că persoana de care îi pasă nu face ceea ce trebuie făcut.

Horus își recuperează ochiul de la învinsul Set și îl exilează dincolo de granițele regatului său. Set nu poate fi ucis. Este la fel de etern ca și Osiris, etern ca și Isis și Horus. Răul care primejduiește toate nivelurile experienței este ceva sau cineva cu care oricine trebuie să se confrunte întotdeauna, în plan psihologic și social. Dar, pentru o vreme, răul poate fi copleșit, exilat și înfrânt. Apoi pacea și armonia pot să domnească atât timp cât oamenii nu uită ce anume le-a adus pe amândouă în existență.

Horus își recuperează ochiul. Într-o astfel de situație, o persoană cu scaun la cap ar mulțumi stelei sale norocoase, și-ar pune ochiul la loc în găvanul gol și și-ar vedea de viața ei. Dar nu asta face Horus. În schimb, el se întoarce în infern, în pântecele fiarei, în împărăția morților, unde știe că va găsi spiritul lui Osiris. Așa dezmembrat cum este, în pragul morții – chiar mort, într-un sens –, Osiris locuiește domeniul subteran al haosului însuși. Acesta este tatăl mort în pântecele fiarei. Horus îl găsește pe regele cândva măreț și îi încredințează ochiul smuls de Set. Încă o dată – datorită sacrificiului și viziunii fiului său – Cel vechi de zile poate să vadă. Apoi Horus îl ia pe tatăl lui, cu vederea restabilită, și se întoarce cu el în regat, ca să poată domni în tandem. Egiptenii susțineau cu convingere că tocmai această combinație de viziune, curaj și tradiție regenerată definește

suveranul regatului. Este o juxtapunere de înțelepciune și tinerețe care cuprinde esența puterii faraonului, sufletul său nemuritor, sursa autorității sale.

Când te confrunți cu o provocare, cauți să înțelegi lumea și să te informezi. Asta te face mai mult decât ești. Te face să devii tot mai mult cel care ai putea fi. Cine ai putea fi? Ai putea fi tot ceea ce un bărbat sau o femeie ar putea fi. Ai putea fi cel mai nou avatar, în maniera ta unică, al marilor eroi ancestrali din trecut. Care este limita superioară pentru asta? Nu știm. Structurile noastre religioase ne dau un indiciu. Cum ar putea fi o ființă umană care a fost complet „activată", ca să zicem așa? Cum s-ar manifesta cineva care a hotărât să preia deplina responsabilitate pentru tragedia și reaua-voință a lumii? Pentru Om, întrebarea supremă nu este cine suntem, ci cine am putea fi.

Când privești într-un abis, vezi un monstru. Dacă e un abis mic, atunci și monstrul este mic. Dar dacă este abisul suprem, atunci și monstrul e suprem. Acesta e cu siguranță un balaur – poate chiar

balaurul răului însuși. Reprezentarea monstrului în abis constă în eternul prădător care stă la pândă în noapte, gata și capabil să-și devoreze prada care nu bănuiește ce-o așteaptă. Aceasta este o imagine veche de zeci de milioane de ani, ceva codificat atât de adânc în nișele structurii biologice cât poate fi codificat orice de natură conceptuală. Și nu e vorba doar de monștrii din natură, ci și de tiranii culturii, și de reaua-voință a indivizilor. Sunt toate la un loc, dominantă fiind totuși reaua-voință, oricât de groaznic ar fi să gândim așa. Și este în firea omenirii să nu se umilească și să nu încremenească pe loc asemenea animalelor neajutorate, nici să treacă în cealaltă tabără și să se pună în slujba răului, ci să-i înfrunte pe lei în bârlogurile lor. Asta e natura strămoșilor noștri: vânători, apărători, păstori, călători, inventatori, războinici și întemeietori de cetăți și state înzestrați cu un curaj imens. Acesta este tatăl pe care ai putea să-l salvezi; strămoșul care ai putea deveni. Și urmează să-l descoperi în locul cel mai adânc posibil, căci acolo trebuie să te duci dacă vrei să-ți asumi deplina responsabilitate și să devii cine ai putea fi.

ȘI CINE AR PUTEA FI ACESTA?

Pentru început, să admitem că ai obligația morală de a avea grijă de tine însuți. Poate că ești interesat doar într-un mod egoist de a avea grijă de tine. Dar apar întrebările: Ce înțelegi prin „grijă"? Despre care „tine însuți" vorbești? Pentru început, vom lua în considerare doar egoismul pur, interesul personal necontaminat. Asta simplifică situația. Înseamnă că, din capul locului, ești liber să faci tot ce vrei – pentru că nu ești nevoit să ai grijă de nimeni altcineva. Dar atunci ceva din tine ar putea să obiecteze: „Ia stai un pic. Chestia asta n-o să meargă". Dar de ce n-ar merge? Păi, de care eu ai tu grijă? Ai cumva grijă de acel eu care există chiar în clipa asta? Și atunci, ce-o să se întâmple în clipa următoare? Căci viitorul vine, la fel de sigur, practic vorbind, ca răsăritul soarelui dimineața. Și cel mai înțelept ar fi să fii pregătit.

Știi care sunt riscurile dacă alegi să maximizezi momentul actual pe seama celui ulterior. Imaginează-ți că ești pe cale să rostești ceva nesocotit și plin de mânie. Te gândești: „Fără compromisuri" și spui

ce-ți trece prin minte, oricât ar fi de nedrept și de nemilos. Făcând asta, trăiești o eliberare de emoții pozitive și entuziasm, alături de satisfacția dată de exprimarea răspicată a resentimentelor. Totuși, imediat după aceea, ai intrat în bucluc, iar acel bucluc s-ar putea să te însoțească vreme îndelungată. În mod clar, nu ai acționat în interesul tău cel mai bun, cu toate că ai făcut doar ceea ce ți-ai dorit în mod egoist. Și nicio persoană cu un dram de chibzuință nu-i spune fiului sau fiicei iubite: „Uite, copile, tu să faci exact ce-ți face plăcere pe moment, la naiba cu toate cele. Nu contează". Nu spui asta, pentru că știi foarte bine că viitorul vine pentru copilul tău la fel de sigur cum vine pentru tine. Simplul fapt că ceva te face fericit pe moment nu înseamnă că e în interesul tău, când iei în considerare toate aspectele. Dacă așa ar sta lucrurile, viața ar fi simplă. Dar există un „eu" din acest moment, un „eu" din ziua de mâine, un „eu" de peste o săptămână, de peste un an, de peste cinci ani, de peste un deceniu – și necesitatea nemiloasă îți impune să ții cont de toate aceste „euri". Acesta e blestemul asociat cu descoperirea de către om a viitorului și, odată cu asta, a necesității muncii – pentru că munca înseamnă să sacrifici plăcerile ipotetice ale prezentului pentru potențiala îmbunătățire adusă de ceea ce te așteaptă.

Acum, a nu ține cont de importanța acestor „euri" care există sufi-

cient de mult timp în viitor are o anumită utilitate, pentru că viitorul este nesigur. Nu e cazul să fii la fel de preocupat acum de efectele acțiunilor tale de peste douăzeci de ani, căci există o probabilitate foarte mare ca tu să fii aici în acest moment (dacă citești aceste rânduri) și o șansă oarecum mai mică să fii prin preajmă atunci. Pe lângă asta, mai sunt și erorile de predicție pe care le vei face când vei privi atât de mult în viitor. Dar incertitudinea crescândă a distanței în timp nu-i împiedică pe oamenii raționali să se pregătească pentru anii din urmă ai vieții. Iată ce înseamnă viitorul: Dacă intenționezi să ai grijă de tine însuți, ești deja împovărat (sau privilegiat) cu o responsabilitate socială. Acel „eu" de care ai grijă este o comunitate care există de-a lungul timpului. Necesitatea de a lua în considerare această societate a „eurilor" tale, ca să zicem așa, este o povară și o oportunitate care pare a fi o caracteristică specifică doar ființelor umane.

Animalele nu par să ia în considerare viitorul cu aceeași atenție ca noi. Dacă vizitezi o savană din Africa și observi o turmă de zebre, vei

vedea adesea mai mulți lei lenevind în preajma lor. Și atât timp cât leii stau tolăniți și relaxați în apropierea lor, zebrele nu prea își fac griji. Din perspectivă umană, această atitudine pare puțin cam nesăbuită. Zebrele ar trebui să aștepte până când leii se duc la culcare. Apoi să se adune într-un colț al câmpului și să conspire un pic. După care câteva zeci dintre ele ar trebui să năvălească peste leii adormiți și să-i omoare călcându-i în picioare. În felul ăsta, problema leilor ar fi rezolvată. Numai că zebrele nu procedează astfel. Ele se gândesc: „Aha, uite-i pe leii ăia relaxați! Leii relaxați n-au fost niciodată o problemă!"[6] Zebrele nu par să aibă vreun simț al timpului real. Ele nu se pot reprezenta de-a lungul unui interval temporal. În schimb, ființele umane nu doar că reușesc această conceptualizare, dar nici nu pot să se scuture de ea. Cu mult timp în urmă, am descoperit viitorul, iar acum viitorul e locul în care trăim cu toții, în mod potențial. Tratăm asta ca pe o *realitate*. Este o realitate care doar *ar putea să fie*, dar este una cu o mare probabilitate de a se actualiza într-un *acum*, în cele din urmă, așa că suntem motivați să ținem cont de asta.

Nu ai încotro, trebuie să trăiești cu tine însuți. Ești împovărat cu tine, cel care ești chiar în acest moment, și cu tine, cel care vei fi în viitor. Asta înseamnă că, dacă te respecți cu adevărat, trebuie să ții cont de eurile tale, așa cum se vor duplica de-a lungul timpului. Ești

destinat să iei parte la un joc cu tine însuți astăzi, care nu trebuie să interfereze cu jocul pe care-l vei juca mâine, luna viitoare, anul viitor și așa mai departe. Astfel, egoismul îngust este destinat a fi neproductiv. Este unul dintre motivele pentru care o etică strict individualistă este o contradicție în termeni. De fapt, există o diferență mică între felul în care ar trebui să te tratezi pe tine însuți – după ce ți-ai dat seama că faci parte dintr-o comunitate de „euri" (toate ale tale) care se extinde de-a lungul timpului – și cum ar trebui să-i tratezi pe alții.

Într-un mariaj, de exemplu, te confrunți cu aceeași problemă legată de partenerul tău ca aceea legată de tine însuți: nu ai încotro, trebuie să trăiești cu consecințele unui joc iterativ. În acest moment, poți să-ți tratezi soțul sau soția cum îți trece prin cap, indiferent cât de oribil și de nesăbuit ar fi, dar te vei trezi cu el sau ea mâine, luna următoare și peste un deceniu (și, dacă nu cu acea persoană, atunci cu o alta la fel de ghinionistă). Dacă îți tratezi partenerul de cuplu într-o manieră care nu funcționează când va fi repetată de-a lungul timpului, atunci

joci un joc distructiv și amândoi veți suferi din cauza asta. Această problemă nu e diferită cu nimic de felul în care vrei să cazi la pace cu viitorul tău eu. Consecințele sunt identice.

FERICIRE ȘI RESPONSABILITATE

Oamenii vor să fie fericiți și nu-i de mirare. Am tânjit profund, de multe ori, după întoarcerea fericirii – sperând pentru prezența ei curentă – și cu siguranță că nu sunt singurul. Cu toate acestea, nu cred că trebuie să *urmărești* fericirea. Dacă faci asta, vei intra direct în problema iterației, pentru că a fi „fericit" este o chestiune de moment. Dacă îi plasezi pe oameni în situații în care simt multă emoție pozitivă, aceștia devin focalizați pe prezent și ajung să fie impulsivi.[4] Asta înseamnă „să bați fierul cât e cald" – profită de oportunitățile întâlnite cât timp lucrurile sunt bune și acționează acum. Dar *acum* nu înseamnă în niciun caz totul și, din păcate, acest tot este cel care trebuie luat în considerare, cel puțin în măsura în care ești capabil. În consecință, este improbabil ca fericirea să fie ceea ce-ți optimizează viața de-a lungul timpului. Apropo, nu îi neg dezirabilitatea. Dacă feri-

cirea vine la tine, întâmpin-o cu recunoștință și cu brațele deschise (dar ai grijă, căci te face să te porți impulsiv, nechibzuit).

Ce ar putea servi drept alternativă mai sofisticată la fericire? Imaginează-ți că este vorba de a trăi în conformitate cu un simț al responsabilității, pentru că asta aranjează cum se cuvine lucrurile în viitor. De asemenea, imaginează-ți că trebuie să te comporți cu seriozitate, onestitate, noblețe și în relație cu un bine superior, pentru a-ți manifesta în mod corespunzător simțul responsabilității. Binele superior va fi optimizarea funcționării tale simultan cu funcționarea oamenilor din jurul tău, de-a lungul timpului, așa cum am discutat anterior. Acesta este binele suprem. Imaginează-ți că îți stabilești acest scop în mod conștient, că îl articulezi ca pe un obiectiv explicit. Atunci, se naște întrebarea: „Care este consecința acestui fapt, în plan psihologic?"

Mai întâi, să ne gândim că majoritatea emoțiilor pozitive trăite de oameni nu vine din realizarea unui anumit lucru. Astfel, există

plăcerea (mai exact, satisfacția) simplă pe care ți-o dă o masă bună luată atunci când ți-e foame, așa cum există și o satisfacție mai complexă, dar similară asociată cu realizarea a ceva dificil și valoros. De exemplu, imaginează-ți că ai absolvit clasa a XII-a. Ziua Absolvirii marchează evenimentul. Este o sărbătoare. Dar a doua zi sărbătoarea se încheie și imediat te confrunți cu un nou set de probleme (la fel cum ți se face foame din nou la câteva ore după un dejun satisfăcător). Nu mai ești regele liceului; acum ești în pătura de jos a forței de muncă sau în primul an al unei instituții de învățământ superior. Te afli în postura lui Sisif. Te-ai opintit și te-ai străduit să-ți împingi bolovanul în vârf și, în loc de asta, constați că te afli la poalele muntelui.

O transformare aproape instantanee are loc și atunci când îți atingi un scop. Asemenea plăcerii date de satisfacerea unui impuls, și sentimentul că ai realizat ce ți-ai propus va produce emoție pozitivă. Dar, din nou, asemenea plăcerii, pe sentimentul că ai realizat ceva nu te poți bizui. Apare astfel altă întrebare: „Care ar fi sursa de emoții pozitive pe care să te poți bizui cu adevărat?" Răspunsul este că oamenii trăiesc emoția pozitivă în relație cu *urmărirea* unui obiectiv valoros. Imaginează-ți că ai un obiectiv. Țintești spre ceva. Îți dezvolți o strategie legată de acel scop și apoi o implementezi. După care, odată strategia implementată, observi că aceasta funcționează. *Asta*

este ceea ce produce emoția pozitivă pe care te poți bizui într-adevăr.[5] Imaginează-ți că, în timp, atitudinile și acțiunile care reușesc acest lucru cel mai eficient (într-o competiție care este foarte darwiniană) ajung în cele din urmă să le domine pe toate celelalte.[6] Imaginează-ți că este simultan ceva psihologic și social. Imaginează-ți că asta se petrece în viața ta, dar și de-a lungul secolelor, căci toți oamenii interacționează, discută și ridică un anumit mod de existență la un statut principal.

Asta implică ceva crucial: nu există fericire în absența responsabilității. Fără un obiectiv prețios și prețuit, nu există emoție pozitivă. Ai putea obiecta: „Păi, ce anume constituie un obiectiv valabil?" Imaginează-ți că urmărești să obții ceva plăcut, dar banal și care te încântă doar pentru o scurtă durată. Partea înțeleaptă din tine va compara această acțiune cu obiectivul posibil de a acționa în interesul comunității tale de euri viitoare și al comunității tale compuse din ceilalți oameni. Poate că nu ești dispus să-ți asumi această

înțelepciune: Nu vrei să porți responsabilitatea – nu în locul unei focalizări imediate și impulsive pe plăcere. Totuși, te amăgești, mai ales la niveluri mai adânci ale ființei tale, dacă ai impresia că o astfel de evitare va fi încununată de succes. Părțile înțelepte și străvechi din tine, serios preocupate de supraviețuirea ta, nu sunt nici ușor de înșelat, nici de dat la o parte. Însă, cu toate acestea, tu continui să țintești un obiectiv banal, pentru atingerea căruia îți elaborezi o strategie superficială, numai ca să constați că nu te satisface pentru că nu e ceva la care să tii așa de mult. Nu contează pentru tine – nu la un nivel profund. Mai mult, faptul că nu urmărești obiectivul pe care ar trebui cu îndreptățire să-l urmărești înseamnă că te simți vinovat, rușinat și, în același timp, inferior.

Aceasta nu e o strategie utilă. N-o să funcționeze. N-am întâlnit niciodată pe cineva care să fie satisfăcut, știind că nu face ceea ce ar trebui să facă. Suntem ființe conștiente de dimensiunea temporală. Știm că practicăm în mod continuu și inevitabil un joc iterativ, de care nu ne putem ascunde cu ușurință. Oricât ne-am dori să desconsiderăm complet viitorul, acesta este parte a prețului pe care l-am plătit pentru a fi în mod acut conștienți de sine și capabili să ne reprezentăm pe noi înșine pe întreaga durată a vieții. Ne-am pricopsit cu el. Nu putem scăpa de viitor – iar când te-ai pricopsit cu ceva de care nu mai poți

să scapi, atitudinea adecvată este să te întorci în mod voluntar și să te confrunți cu acel ceva. Asta dă rezultate. Și uite-așa, în locul unui obiectiv impulsiv pe termen scurt, îți stabilești un obiectiv mult mai amplu, și anume să acționezi cum se cuvine în relație cu ceea ce este de lungă durată pentru toată lumea.

RIDICĂ GREUTATEA SUPLIMENTARĂ

Există un mod adecvat de a te purta — o etică —, iar tu ești destinat să te confrunți cu asta. Nu ai de ales și trebuie să apreciezi evoluția ta și a tuturor celorlalți în funcție de factorul timp; pornind de aici, îți dai singur raportul, în mod inevitabil, cu privire la propriul tău comportament, fie el corect sau greșit. Ceea ce funcționează pe intervale temporale multiple în locuri multiple și pentru oameni multipli

(inclusiv pentru tine) – acesta e obiectivul de urmărit. Este o etică emergentă, greu de formulat explicit, dar inevitabilă în ce privește existența și consecințele sale, este o parte profundă, de neeradicat, a jocului Existenței. Marii jucători sunt atractivi. Oamenii atractivi atrag parteneri de împerechere. Cu cât ne potrivim mai bine cu tiparul – tiparul emergent –, cu atât avem mai multe șanse să supraviețuim și să ne protejăm familiile. Terenul de joc îi selectează pe jucători pe baza comportamentului lor etic. Și suntem, prin urmare, pregătiți biologic să răspundem pozitiv și să-l imităm pe Marele Jucător – și să-i dezaprobăm, chiar violent, pe escroc, pe pungaș și pe impostor. Și conștiința ta – instinctul tău pentru virtutea morală – este cea care arată abaterea de la cale. Când copilul tău îi pune piedică intenționat adversarului în timpul unui meci de fotbal sau nu dă pasă unui coechipier demarcat, care are o mare ocazie de a înscrie, te încrunți. Te simți rușinat, cum și trebuie, pentru că ești martor la trădarea cuiva pe care-l iubești de către cineva pe care-l iubești, iar asta este trădarea de sine a copilului tău. Ceva similar are loc când îți încalci singur simțul decenței morale. Este același instinct și trebuie ascultat cât se poate de bine. Dacă nu urmezi calea cea dreaptă, te vei rătăci, vei cădea de pe stâncă și vei suferi groaznic și pur și simplu este imposibil ca părțile cele mai profunde din tine să permită asta

fără să protesteze.

Ai putea raționaliza: „Nu e nicio stâncă aici și acum. Nu văd nicio stâncă prin apropiere. Și o stâncă de pe care nu voi cădea în următorii zece ani nu are de ce să mă îngrijoreze". Dar partea cea mai profundă a psihicului tău obiectează invariabil: „O asemenea gândire nu e potrivită. Așa ceva e inacceptabil. Ce se întâmplă peste zece ani e tot real, în ciuda distanței (ținând seamă de erorile inevitabile ale predicției). Dacă acolo ne așteaptă o catastrofă, nu vom ținti spre ea acum. Nu fără să ne mai gândim un pic". În cazul în care comportamentul tău sugerează că înclini în direcția aceea, atunci o să te simți vinovat și oribil din acest motiv – asta dacă ești cât de cât norocos și conștient. Și slavă Domnului că se întâmplă așa. Dacă prețul pentru trădarea față de tine însuți, în sensul cel mai profund, înseamnă vinovăție, rușine și anxietate, beneficiul netrădării de sine este găsirea sensului – a sensului care susține. Asta e cea mai prețioasă dintre oportunitățile care stau la pândă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate.

Dacă asculți de conștiința ta morală, vei începe să vezi că unele dintre lucrurile pe care le faci sunt greșite. Mai exact: dacă ești alertat de conștiință privind posibilitatea unor fapte greșite și începi să te angajezi într-un dialog autentic cu această instanță morală, vei începe să-ți formezi o imagine clară a ceea ce este rău și, prin implicare, a ceea ce este bun. Binele este îndeosebi opusul răului, iar răul este într-un sens clar mai ostentativ și mai evident. Prin urmare, un simț al binelui se poate dezvolta și perfecționa prin atenție grijulie față de ceea ce este rău. Acționezi și te trădezi pe tine însuți și ai mustrări de conștiință. Nu știi exact de ce. Încerci să eviți a te gândi la asta, pentru că e mai puțin dureros și mai ușor pe termen scurt să nu te gândești. Încerci cu toată puterea să nu bagi în seamă, dar asta nu face decât să-ți crească sentimentul de autotrădare și să te stârnească și mai mult împotriva ta.

Așa încât reconsideri situația, probabil, și îți înfrunți disconfortul. Îți sesizezi lipsa de unitate și haosul care vin odată cu aceasta. Te întrebi – te rogi să descoperi – ce ai făcut greșit. Și răspunsul sosește. Și nu e ceea ce-ți dorești. În consecință, o parte din tine trebuie să moară, ca tu să te poți schimba. Și acea parte care trebuie să moară se luptă pentru existența ei, își formulează justificări și își susține cauza. Și pentru asta se va folosi de toate trucurile din posesie – se va folosi

de cele mai sfruntate minciuni, de cele mai amare și mai generatoare de resentimente amintiri din trecut și de atitudinile cele mai cinice cu privire la viitor (sau chiar la valoarea vieții). Dar tu perseverezi, discriminezi și judeci; și decizi exact motivul pentru care ceea ce ai făcut a fost greșit și începi să înțelegi, prin contrast, cum ar fi putut să fie bine. Apoi hotărăști să începi a te comporta în concordanță cu conștiința ta. Decizi că aceasta îți este partener, în pofida formei sale adversative. Pui în acțiune tot ceea ce ai descoperit că este bine și îți începi ascensiunea. Începi să te monitorizezi cu tot mai multă grijă, ca să te asiguri că faci ceea ce este bine — asculți ceea ce spui, îți supraveghezi comportamentul, încerci să nu te abați de la calea dreaptă și îngustă. Acesta devine obiectivul tău.

O idee începe să prindă formă: „O să-mi trăiesc viața așa cum se cuvine. O să țintesc binele. O să țintesc binele cel mai mare pe care aș putea să-l fac". Acum, ai angrenat toate părțile din alcătuirea ta care au grijă de eul tău viitor. Toate aceste părți sunt îndreptate într-o singură

direcție. Nu mai ești o casă divizată împotriva ei înseși. Ești postat solid pe o fundație fermă. Nu mai poți fi atât de ușor descumpănit sau descurajat. Hotărârea pe care ai luat-o îți depășește nihilismul și disperarea. Lupta pe care ai purtat-o cu propria-ți tendință de a te îndoi și a disimula te protejează împotriva criticilor nejustificate și cinice ale altora. Există un țel superior, un vârf de munte, o stea ce strălucește în întuneric, licărind deasupra orizontului. Simpla ei existență îți dă speranță – și ăsta e sensul fără de care nu poți trăi.

Îți amintești de Pinocchio? Când Geppetto vrea să transforme păpușa cu cap de lemn pe care a creat-o în ceva real, mai întâi își ridică ochii deasupra orizontului și-și pune dorința într-o stea. Steaua care anunță nașterea lui Pinocchio la începutul filmului este aceeași cu cea a cărei lumină este reflectată în emblema de aur dăruită, la final, greierașului Jiminy. Simbolic vorbind, este aceeași stea care anunță nașterea lui Hristos în adâncurile întunecimii. Geppetto se concentrează pe o stea și-și pune o dorință. Dorința este ca marioneta lui cu sfori controlate de altcineva sau de altceva să devină reală. Povestea păpușii, cu ispitele și încercările prin care trece, este o dramă psihologică. Cu toții o înțelegem, deși nu putem articula neapărat acea înțelegere. Este nevoie să-ți ridici ochii deasupra orizontului, să-ți stabilești un obiectiv transcendent, dacă vrei să nu mai fii o marionetă controlată

de lucruri pe care nu le înțelegi și pe care poate nici nu vrei să le înțelegi. Apoi toate subsistemele și subpersonalitățile, care probabil că altfel și-ar urmări propria lor împlinire limitată, se vor uni sub egida unui ideal adevărat, iar consecința acestui fapt va fi un angajament care vizează tot ce poate fi mai înalt. În astfel de condiții, toate părțile tale componente vor fi angrenate. Acesta este echivalentul psihologic al monoteismului. Asta e apariția sinelui superior care ar putea fi adevăratul slujitor al lui Dumnezeu, căci la baza realității metafizice a acestui sine superior stă ceea ce este evident pentru eurile noastre muritoare, oarbe și limitate.

Care este antidotul suferinței și răutății vieții? Este să-ți stabilești cel mai înalt obiectiv posibil. Care este premisa obligatorie a urmăririi celui mai înalt obiectiv posibil? Disponibilitatea de a adopta gradul maxim de responsabilitate – și asta include responsabilitățile pe care ceilalți le desconsideră sau le neglijează. Ai putea obiecta: „De ce să-mi asum eu toată acea povară? Nu m-aș alege cu nimic altceva decât

cu sacrificiu, greutăți și necazuri". Dar ce te face atât de sigur că nu vrei ceva greu de cărat? Ai nevoie, într-un mod pozitiv, să fii ocupat cu ceva greu, profund și dificil. Apoi, când te trezești în toiul nopții și te asaltează îndoielile, poți să te aperi spunând: „Cu toate defectele mele, care sunt numeroase, măcar fac *asta*. Cel puțin am grijă de mine însumi. Măcar le sunt util familiei mele și celorlalți oameni din jurul meu. Măcar mă mișc, mă străduiesc să urc, sub greutatea pe care am hotărât să o port". În felul acesta poți să obții un oarece respect de sine autentic – și acesta nu e doar un construct psihologic superficial care are de-a face cu modul în care te construiești pe tine însuți în acest moment. E mult mai profund de atât – și nu este doar de natură mentală. Este *real*, pe lângă faptul că e psihic.

Viața ta devine plină de sens în mod proporțional cu adâncimile responsabilității pe care ești dispus să ți-o asumi. Asta pentru că acum ești implicat în mod autentic în ameliorarea lucrurilor. Minimizezi suferința nenecesară. Îi încurajezi pe cei de lângă tine, cu vorba și prin exemplul personal. Limitezi reaua-voință din inima ta și din inimile celorlalți. Un zidar s-ar putea să se îndoiască de utilitatea aranjării monotone a cărămizilor, una câte una. Dar poate că nu e vorba de aranjat cărămizi. Poate construiește un zid. Iar zidul este o parte dintr-o clădire. Iar clădirea este o catedrală. Și scopul catedralei este

preaslăvirea Celui Mai Mare Bine. In asemenea circumstanțe, fiecare cărămidă așezată este un act de participare la divin. Și dacă ceea ce faci în activitatea de zi cu zi nu e suficient, atunci nu țintești la construirea unei catedrale adecvate. Asta pentru că nu țintești îndeajuns de sus. Fiindcă, dacă ai ținti mai sus, atunci ai avea un sentiment al sensului în relația cu obiectivul tău suficient de înalt, iar asta ar justifica nefericirea și limitările vieții tale. Dacă ai ceva semnificativ de urmărit, atunci ești absorbit în viață. Te afli pe o cale plină de semnificație. Cel mai profund și mai solid instinct al sensului – dacă nu e pervertit de autoamăgire și păcat (n-am cum să-i zic altfel) – se manifestă când te afli pe calea virtuții maxime.

Sentimentul sensului este un indicator că te afli pe acea cale. Este o indicație că întreaga complexitate care te compune este aliniată în sinea ta și e orientată spre ceva care merită urmărit – ceva care echilibrează lumea, ceva care produce armonie. Este ceva pe care îl auzi manifestându-se în muzică și în sentimentul profund al sensului pe

care muzica îl produce în mod intrinsec. Poate că ești un punkist nihilist sau adept al stilului death-metal. Ești profund sceptic și pesimist. Nu găsești sens pe nicăieri. Urăști totul, din principiu. Dar deodată chitaristul nihilist al trupei tale de death-metal și colegii săi de formație încep să-și interpreteze armoniile repetitive – fiecare în aliniere cu cealaltă – și ești prins. „Ah, nu cred în nimic, dar, Dumnezeule, muzica aia!" Iar versurile sunt distructive, nihiliste, cinice, amare și deznădăjduite, dar nu contează, pentru că muzica îți ademenește spiritul și ți-l umple cu insinuarea sensului și te mișcă, astfel încât să te aliniezi și tu cu tiparele și dai din cap, bați ritmul cu picioarele, participând în pofida ta. De vină sunt acele tipare sonore, suprapuse în straturi în mod armonios, mișcându-se în aceeași direcție, previzibil și imprevizibil, în echilibru perfect: ordinea și haosul, în dansul lor etern. Și tu dansezi cu ea, oricât de disprețuitor ești. Te aliniezi cu acea armonie repetitivă, direcțională. Și în asta găsești sensul care susține.

Ești posedat de un instinct – un spirit – care te orientează spre binele cel mai înalt. Îți cheamă sufletul din iad și îl trimite la cer. Și pentru că e acolo, te simți în mod frecvent deziluzionat. Oamenii te dezamăgesc. Te trădezi pe tine însuți; pierzi o legătură plină de sens cu locul tău de muncă, cu șeful sau cu partenerul. Îți spui: „Lumea

nu e aranjată cum trebuie. Mă tulbură profund". Totuși, chiar acea eliberare de vrajă poate servi ca indicator al destinului. Ea vorbește despre responsabilitatea abandonată – de lucrurile rămase nefăcute, de lucrurile care totuși *trebuie făcute*. Ești iritat de acea necesitate. Ești iritat de guvern, ești plin de amărăciune și resentimente în privința serviciului tău, ești nemulțumit de părinți și ești frustrat de toți oamenii ăștia din jurul tău care nu vor să-și asume responsabilitatea. În definitiv, există lucruri care imploră să fie înfăptuite. Ești indignat de faptul că ceea ce trebuie făcut *nu este făcut*. Acea mânie – acea indignare – este totuși o *poartă*. Observarea responsabilității abandonate este indicația destinului și sensului. Partea din tine care e orientată spre binele cel mai mare arată spre distanța dintre idealul pe care ți-l poți imagina – idealul care te posedă – și realitatea pe care o trăiești. Acolo există o falie și ea comunică nevoia de a fi umplută. În consecință, poți să dai curs furiei și să dai vina pe altcineva – și nu e ca și cum alți oameni nu contribuie la probleme. Sau poți să ajungi să

înțelegi că însăși dezamăgirea ta e o indicație pentru tine de la nivelurile cele mai elementare ale ființei tale, o indicație că există ceva greșit care trebuie reparat – și, probabil, *de tine*. Ce este acea preocupare, acea grijă, acea iritare, acea distragere? Nu este chemarea la fericire. Este chemarea la acțiune și aventură, care constituie viața reală. Gândește-te, încă o dată, la povestea biblică a lui Avraam. Dumnezeu vine la Avraam și spune:

> Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu.
>
> Și Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări numele tău și vei fi izvor de binecuvântare.
>
> Binecuvânta-voi pe cei ce te vor binecuvânta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; și se vor binecuvânta întru tine toate neamurile pământului. (Facerea 12:1–3)

Avraam, acest talent înflorit târziu, a stat pe lângă cortul tatălui său mult prea mulți ani, ca să ne exprimăm elegant. Dar când chemarea Domnului vine, e bine să-i dai ascultare, oricât de târziu (și în asta există o speranță reală pentru cei care cred că au întârziat prea mult). Avraam își părăsește țara, poporul și gospodăria părintească

și călătorește în lume, urmând vocea încă slabă; urmând chemarea lui Dumnezeu. Și nu e o chemare la fericire. Este catastrofa sângeroasă desăvârșită pe care am descris-o mai sus: foamete, război și vrajbă domestică. Toate acestea l-ar putea face pe un om rezonabil (ca să nu mai vorbim de Avraam însuși) să se îndoiască, pe bună dreptate, că ar fi înțelept să asculte de Dumnezeu și conștiință și să adopte povara responsabilității și povara aventurii. Mai bine să lenevești în hamac, să înfuleci boabele de struguri cojite de pielițe în siguranța oferită de cortul tatălui. Totuși, ceea ce te cheamă afară, în lume – spre destinul tău – nu e ușurința, ci lupta și conflictul. Este controversa amarnică și interacțiunea letală a contrariilor. Este probabil (și nu poți ocoli asta) ca aventura vieții tale să-ți provoace frustrare, dezamăgire și neliniște, când dai ascultare chemării conștiinței, îți asumi responsabilitatea și te străduiești să te îndrepți pe tine și să îndrepți lumea. Dar acesta este locul unde e de găsit sensul profund care te orientează și te adăpostește. Este locul în care lucrurile se vor alinia

pentru tine; locul în care lucrurile care au fost împrăștiate și distruse se vor reuni; unde scopul se va manifesta; unde ceea ce este adecvat și bun va fi susținut, iar ceea ce este slab, resentimentar, arogant și distructiv va fi înfrânt. Acesta este locul în care viața care merită trăită poate fi găsită veșnic și unde chiar poți s-o găsești, personal, numai să vrei asta.

Observă că oportunitatea stă la pândă acolo unde responsabilitatea a fost abandonată.

Regula V

Să nu faci ceea ce urăști

ORDINEA PATOLOGICĂ ÎN ÎNFĂȚIȘAREA EI COTIDIANĂ

Am avut cândva o clientă care era supusă unui asalt permanent al prostiei ca parte a muncii sale într-o corporație gigantică. Era o persoană inteligentă și onestă, care a suportat și a gestionat o viață dificilă și care dorea în mod sincer să contribuie și să muncească într-o manieră proporțională cu bunul-simț și onestitatea care o caracterizau. În timpul cât a fost angajată în mediul corporatist, a fost angrenată într-o dispută lungă, fie față în față, fie prin intermediul e-mailului, legată de întrebarea dacă termenul „flip chart“ (o sintagmă des întâlnită, care se referă la un teanc de foi de hârtie de dimensiuni mari, de

obicei ținute pe un trepied) nu era cumva un termen abuziv. Pentru aceia dintre voi cărora încă le vine greu să creadă că astfel de conversații ocupă orele lucrătorilor corporatiști, încercați o căutare rapidă pe Google. *Flip chart derogatory* va fi suficient. Veți vedea imediat că preocuparea legată de această chestiune există în mod autentic și e destul de răspândită. Multe ședințe au fost convocate de persoane aflate în posturi de conducere pentru discutarea acestei probleme.

Se pare că *flip* a fost cândva un termen peiorativ, în limba engleză, pentru *Filipinos* – filipinezi (am găsit puține dovezi privind utilizarea sa actuală). Chiar dacă fostul termen jignitor nu are absolut nicio legătură cu *flip chart*, administratorii firmei ei au considerat că timpul lor va fi eficient folosit dacă discută despre natura ipotetic păgubitoare a expresiei și formulează o denumire înlocuitoare, a cărei utilizare să devină în cele din urmă obligatorie pentru angajați. Asta se întâmpla în ciuda faptului că niciun angajat de naționalitate sau de origine filipineză nu se plânsese vreodată de utilizarea termenului în cadrul

corporației. Potrivit site-ului Global Language Monitor (languagemonitor.com), care monitorizează, dar nu aprobă folosirea politic corectă a cuvintelor, termenul potrivit acum este *writing block* („bloc de scris"), în pofida faptului că un *flip chart* nu este nicidecum un bloc de desen.

În orice caz, corporația în cauză s-a hotărât să folosească termenul *easel pad*", care pare să fie ceva mai exact din punct de vedere descriptiv – chiar dacă această soluție relativ elegantă nu diminuează ridicolul chestiunii. În definitiv, am rămas în continuare cu *flip-flopped*, *flippant*, *flip-flops*, *flippers*" și așa mai departe, și cel puțin primele două dintre ele sună mai peiorativ la prima vedere decât *flip chart*, dacă ajungem să fim preocupați de astfel de lucruri. Acum, s-ar putea să vă întrebați: „Cât de importantă este această schimbare minoră de terminologie? E o problemă neînsemnată. De ce ar fi preocupat cineva de faptul că se discută o astfel de schimbare? De ce să n-o ignori, căci cel mai bine e să ignori asemenea bazaconii și să te concentrezi pe alte lucruri, mai importante?" Pentru că, bineînțeles, ai putea afirma că a acorda atenție cuiva care ia parte la astfel de discuții este o pierdere de timp de același gen cu a participa efectiv la discuție. Iar eu aș spune că aceasta este exact enigma pe care Regula V încearcă să o lămurească. Când să încetezi să mai participi la un proces îngrijorător pe care îl

vezi sau ți se pare că-l vezi desfășurându-se în fața ta?

Clienta mea mi-a scris mai întâi despre faptul că nu numai că șirul de mesaje în care se discuta despre folosirea lui *flip chart* a fost bine primit de colegii ei de serviciu, ci și că imediat a luat naștere un fel de competiție pentru identificarea și comunicarea altor cuvinte care ar putea fi jignitoare***. Astfel, a fost menționat cuvântul *blackboard* („tablă neagră de scris"), precum și *master key* („șperaclu") (primul termen era probabil jignitor pentru că, dacă te referi la orice e „negru" [*black*] – chiar dacă e negru –, sună întru câtva rasist în vremurile

---

* O traducere aproximativă ar fi „bloc pe șevalet". (*N.t.*)

** Toate exemplele conțin cuvântul *flip* și au următoarele semnificații: a fi *high* după ce ai consumat marijuana (*flip-flopped*), nerușinat, obraznic (*flippant*), șlapi (*flip-flops*), la jocul de pinball, pârghiile care servesc la lovirea bilelor (*flippers*). (*N.t.*)

*** Am obținut în mod direct de la clienta mea permisiunea expresă de a comunica toate aceste informații în această manieră.

noastre hipersensibile; al doilea din cauza relației ipotetice cu terminologia asociată istoric cu sclavia și „stăpânul" [*master*]). Clienta mea a încercat să înțeleagă ceva din ceea ce se petrecea: „Aceste discuții le dădeau oamenilor sentimentul superficial că ar fi niște oameni buni, nobili, compătimitori, generoși și înțelepți. Prin urmare dacă, de dragul discuției, cineva nu este de acord, cum ar putea acea persoană să se alăture conversației fără a fi considerată ca fiind lipsită de compasiune, îngustă la minte, rasistă și haină?"

De asemenea, era tulburată de faptul că, aparent, nimeni de la serviciul ei nu se simțea deranjat de eventualitatea ca orice grup de oameni să-și poată aroga autoritatea de a interzice unele cuvinte (și să-i disprețuiască sau chiar să-i disciplineze pe cei care continuau să le folosească), fără să perceapă că ar fi vreun exces etic din partea lor și fără să perceapă pericolul unei asemenea cenzuri, care se putea extinde cu ușurință, să spunem, la opinii personale, subiecte de conversație sau, în egală măsură, la cărți. În sfârșit, ea credea că întreaga discuție constituia un exemplu concludent de „diversitate", „incluziune" și „echitate" – termeni care au devenit veritabile mantre pentru serviciul de resurse umane sau pentru departamentul de învățare și dezvoltare (acesta din urmă fiind locul ei de muncă). Ea le considera a fi „motoare ale îndoctrinării corporatiste și propagandei

ideologice" și ca parte a manierei în care corectitudinea politică ce caracterizează, mai presus de toate, multe programe universitare, se ramifică în ariile mai generale ale culturii. Totuși, mai importantă este întrebarea pe care mi-a pus-o în una dintre scrisorile ei: „Este acesta un caz în care așa nu se mai poate?" Când și unde ne oprim? Dacă o minoritate de oameni găsește chiar și la modul ipotetic că unele cuvinte sunt jignitoare, ce facem? Continuăm să interzicem la nesfârșit cuvinte?

Ceea ce percepea clienta mea – cel puțin, în măsura în care era preocupată de acest fenomen – *nu* era un eveniment singular, capabil, ipotetic, să-i împingă pe cei implicați pe o cale periculoasă, ci o varietate sau o succesiune clar identificabilă și relaționată cauzal: toate se îndreptau în aceeași direcție. Acele evenimente păreau să formeze un tipar coerent, asociat unei ideologii constrângătoare, în mod explicit și implicit. Mai mult, efectul acestui directivism se manifesta, după toate aparențele, de ceva timp, nu doar în mediul corporatist în care

își ducea existența clienta mea, ci și în lumea mai largă a instituțiilor sociale și politice care înconjoară corporația pentru care lucra ea. Deși mai degrabă izolată în departamentul în care se întâmpla să lucreze (și care era chiar epicentrul asaltului ideologic al corporației în cauză), ea putea să vadă în jur dovezi potrivit cărora procesele care o deranjau aveau, de asemenea, un efect nociv asupra altor oameni. Și apoi era efectul asupra propriei sale conștiințe. Este important să înțelegem că aceste probleme nu erau pentru ea doar niște dileme filosofice minore. Ele o deranjau profund și îi perturbau viața.

Este adevărat, desigur, că, atunci când ți se cere să faci lucruri stupide și detestabile, efectele sunt demoralizante. Un angajat însărcinat să îndeplinească o sarcină fără noimă sau chiar contraproductivă se va dezumfla, dacă are vreun pic de scaun la cap, și va găsi în sine foarte puțină motivație de a duce sarcina la bun sfârșit. De ce? Pentru că fiecare fibră a ființei sale autentice luptă împotriva acelei necesități. Facem lucrurile pe care le facem, deoarece considerăm acele lucruri importante, în comparație cu toate celelalte lucruri care ar putea fi văzute ca importante. Privim ceea ce prețuim ca fiind demn de sacrificiul și de strădania noastră. Valoarea aceea ne motivează să acționăm, în pofida faptului că acea acțiune este dificilă și periculoasă. Când ni se cere să facem lucruri pe care le considerăm detestabile și stupide,

suntem simultan forțați să acționăm contrar structurii de valori care ne motivează să mergem neclintit înainte și ne protejează de disoluția în confuzie și teroare. „Nu te minți pe tine însuți"[1], cum a spus Polonius în *Hamlet*. Acest „sine" pe care n-ai voie să-l minți – acest psihic integrat – este într-adevăr arca ce ne adăpostește când izbucnește furtuna și apa se înalță. Să acționezi încălcând preceptele acestui „sine" – credințele sale fundamentale – înseamnă să-ți conduci propria corabie direct în bancurile de nisip ale distrugerii. A acționa încălcând preceptele acestui sine fundamental înseamnă să trișăm în jocul pe care îl jucăm cu noi înșine, să suferim deșertăciunea trădării, să percepem lucrurile la modul vag și apoi să avem parte, într-o formă cât se poate de concretă, de pierderea care e inevitabil să vină.

Ce preț a plătit clienta mea pentru subjugarea inițială față de dictatele arbitrare ale șefilor ei? Fiind o imigrantă dintr-o țară ce făcuse parte din fostul bloc sovietic, cunoscuse mai mult decât suficient și în mod direct gustul ideologiei autoritariste. În consecință, incapacitatea

ei de a determina cum ar putea să obiecteze la ceea ce se întâmpla a făcut-o să se simtă atât slabă, cât și complice. Mai mult, nicio persoană rațională nu putea să rămână motivată să depună eforturi într-un loc așa cum devenise locul ei de muncă, unde absurdițăile de natură conceptuală nu doar că apăreau încontinuu, dar erau încurajate sau, și mai rău, cerute. O asemenea „acțiune" face din munca productivă o farsă, ba chiar din însăși ideea de muncă productivă (iar asta este, de fapt, chiar o parte din adevărata motivație a acestui comportament: cei invidioși pe competența și productivitatea autentice au toate motivele să submineze și să denigreze ideea de la baza acestor două calități ale vieții profesionale). Așadar, ce-a făcut ea cu privire la starea demoralizantă în care a constatat că se află?

Clienta mea nu s-a simțit suficient de încrezătoare în poziția ei sau în capacitatea managerilor ei, pentru a se angaja într-o conversație sinceră cu ei în legătură cu obiecțiile pe care le avea, deși mi-a fost clar din discuțiile avute cu ea că își dorea foarte mult să evadeze din acea situație. În consecință, a început să dezvolte ceea ce ar putea fi considerat o acțiune de ariergardă. Era deja implicată în dezvoltarea unor proiecte educaționale în interiorul companiei, așa cum am menționat. Prin urmare, era posibil pentru ea să înceapă să-și întindă antenele, oferindu-și serviciile de *speaker* la o varietate de conferințe

corporatiste. Deși nu a abordat niciodată în mod direct chestiunea *flip chart*-ului, a început să critice fățiș genul de pseudoștiință ce caracterizează multe dintre ideile pe care managerii corporatiști, îndeosebi cei din departamentele de resurse umane, le consideră valabile. De exemplu, în mai multe prelegeri a criticat larga răspândire a modei „stilurilor de învățare" – o teorie bazată pe ideea că există între patru și opt modalități diferite pe care indivizii le preferă și care îi ajută dacă le folosesc atunci când încearcă să deprindă idei noi. Printre aceste stiluri de învățare se numără, de exemplu, cel vizual, auditiv, verbal, fizic și logic.

Care ar fi problema cu teoria stilurilor de învățare? La modul cel mai elementar: pur și simplu nu există nicio dovadă a validității ei. Mai întâi, deși elevii sau studenții pot exprima o preferință pentru ca informația să le fie furnizată sub o formă sau alta, livrarea practică a acesteia în forma dorită nu le crește performanțele academice.[2] În al doilea rând (iar asta are logică dată fiind prima problemă), nu există

nicio dovadă că profesorii pot evalua cu acuratețe „stilul de învățare" al elevilor lor.[3] Așadar, deși i-a fost imposibil să înfrunte direct prostia care o deranjase, după o atentă elaborare a strategiei și multă muncă, clienta mea a reușit totuși să se poziționeze foarte eficient împotriva ignoranței care caracteriza ceea ce trecea drept cunoaștere psihologică în rândurile unei submulțimi substanțiale a colegilor ei de serviciu (precum și printre cei care lucrau la alte companii, unde se întâmplau aceleași lucruri). De asemenea, a lucrat ca jurnalist pentru unul dintre ziarele importante din Albania, țara ei de origine, și și-a făcut o prioritate din a continua această activitate. Nu se plătea bine, dar și-a clădit o reputație excelentă acolo, iar ea a luptat intens cu ajutorul cuvântului tipărit pentru ideile în care credea, avertizându-i pe cetățenii țării sale, aflate cândva sub dominație comunistă, despre faptul că mișcarea către opiniile totalitariste începea să devină atractivă pentru oamenii din Occident.

Ce preț a plătit ea pentru decizia de a adopta o poziție fermă și de a lupta? Pentru început, a trebuit să-și înfrunte teama de represalii, pe lângă faptul că această temere – în combinație cu dezgustul profund pe care-l simțea pentru manevrele ideologice de la locul ei de muncă – îi distrugea interesul pentru profesia ei, făcând-o totodată să se simtă inadecvată și lașă. Apoi a trebuit să-și lărgească activitățile

profesionale: mai întâi, asumându-și riscul de a se oferi ca vorbitor la convențiile corporatiste (și oamenii sunt în general foarte reticenți să vorbească în public – este o teamă comună, adesea îndeajuns de severă încât să-ți influențeze negativ avansarea în carieră[4]); în al doilea rând, să asimileze literatura care să-i permită să vorbească într-o manieră credibilă și informativă; în fine, în al treilea rând, să prezinte un material care, dată fiind natura lui critică, avea să ofenseze cu siguranță o proporție rezonabilă dintre cei aflați în public (tocmai pe cei care acceptaseră și care propagaseră teoriile pe care acum ea le discredita). Toate acestea echivalau cu confruntarea temerii sale – de inacțiune, precum și de acțiune. Aceste mișcări au fost o provocare dificilă pentru ea, dar consecința a fost o expansiune a personalității și competenței sale, precum și recunoașterea faptului că aducea o contribuție socială autentică.

Eu cred că binele pe care îl fac oamenii, oricât de mic ar părea, are de-a face cu binele care se manifestă pe scară largă în lume, mai

mult decât au impresia oamenii; și același lucru îl consider și despre rău. Suntem mai responsabili pentru starea lumii decât credem sau decât ne-am simți confortabil să credem. Fără o atenție grijulie, cultura însăși înclină spre corupere. Tirania se dezvoltă lent și ne cere să ne retragem cu pași minusculi. Dar fiecare retragere crește posibilitatea următoarei retrageri. Fiecare trădare a conștiinței, fiecare act de tăcere (în pofida resentimentului pe care-l simțim când suntem reduși la tăcere) și fiecare raționalizare slăbește rezistența și crește probabilitatea ca următoarea mișcare restrictivă să înainteze. Așa se întâmplă îndeosebi când cei care forțează lucrurile sunt încântați de puterea pe care au dobândit-o acum – și astfel de oameni se găsesc întotdeauna. E mai bine să ieșim în față, lucizi, când costurile sunt relativ scăzute și, probabil, când recompensele potențiale încă nu au dispărut. E mai bine să ieșim în față înainte ca posibilitatea de a face asta să fie irecuperabil compromisă. Din păcate, oamenii acționează adesea fără să țină seamă de propria lor conștiință – cu toate că știu asta – și infernul tinde să sosească pas cu pas, trădare după trădare. Și nu trebuie să uităm că se întâmplă rar ca oamenii să se ridice împotriva a ceea ce știu că e greșit, chiar și atunci când consecințele unui asemenea gest sunt relativ neînsemnate. Și trebuie să reflectezi profund la acest aspect dacă ești preocupat să duci o viață morală și atentă: dacă nu

obiectezi când încălcările care contravin conștiinței tale sunt minore, ce te face să crezi că nu vei participa de bunăvoie la acele încălcări ale moralității care scapă de-a binelea de sub control?

Trecerea Dincolo de Ordine presupune să știi când ai motive juste pentru această transgresare. O parte din trecerea Dincolo de Ordine constă în a înțelege că propria ta conștiință are un drept de preempțiune asupra acțiunii tale, care e mai presus decât datoria ta socială convențională. Dacă decizi să te ridici și să refuzi o poruncă, dacă faci ceva pe care alții îl dezaprobă, dar pe care îl crezi cu fermitate a fi corect, trebuie să fii în poziția de a avea încredere în tine. Aceasta înseamnă că trebuie să fi încercat să trăiești o viață onestă, plină de sens și productivă (exact genul de viață pe care ar duce-o altă persoană în care ai tinde să ai încredere). Dacă te-ai comportat onorabil, astfel încât să fii o persoană demnă de încredere, va fi decizia ta să refuzi să te conformezi sau să acționezi într-o manieră contrară așteptării publice, fapt care va ajuta societatea însăși să-și păstreze stabilitatea.

Procedând astfel, poți să faci parte din forța adevărului, care stopează corupția și tirania. Individul suveran, lucid și atent la glasul propriei sale conștiințe este forța care împiedică grupul, acea structură necesară care ghidează relațiile sociale normative, să devină orb și letal.

Nu vreau să închei această secțiune pe o notă fals optimistă. Știu din corespondența ulterioară cu clienta mea că, în anii care au urmat, și-a schimbat de câteva ori locul de muncă, trecând de la o organizație mare la alta. Într-un caz, a găsit un post bun, unde ar fi fost posibil să se angajeze într-o muncă productivă, rațională și importantă. Cu toate acestea, deși acolo a avut succes, a fost concediată în urma unei reorganizări corporatiste și de atunci a constatat că și celelalte companii la care a lucrat erau la fel de posedate de modelele curente privind politicile lingvistice și identitare, ca și locul ei de muncă inițial. Unii balauri sunt peste tot și nu sunt ușor de înfrânt. Dar tentativele ei de a riposta – activitatea de demistificare a teoriilor pseudoștiințifice; munca ei de jurnalist – au ajutat-o să se întărească împotriva depresiei și i-au întărit stima de sine.

CONSOLIDEAZĂ-ȚI POZIȚIA

Când cultura se dezintegrează – pentru că refuză să-și conștientizeze propria patologie; pentru că eroul vizionar lipsește –, ea coboară în haosul care stă la baza tuturor lucrurilor. În asemenea condiții, individul se poate cufunda în mod voluntar atât cât îndrăznește în adâncuri și să redescopere principiile eterne care reînnoiesc viziunea și viața. Alternativele sunt disperarea, corupția și nihilismul – subjugarea nechibzuită față de vorbele false ale utopismului totalitar și o viață de sclav nefericit, mincinos și resentimentar.

Dacă în schimb vrei să fii angajat într-o întreprindere măreață – chiar dacă te consideri o simplă rotiță dintr-un angrenaj –, va trebui să nu faci lucruri pe care le urăști. Trebuie să-ți consolidezi poziția, oricât de umilă și de măruntă ar fi ea, să înfrunți falsitatea organizațională care-ți subminează spiritul, să te confrunți cu haosul care rezultă din asta, să-ți salvezi din adâncuri tatăl aproape mort și să trăiești o viață autentică și sinceră. Altfel, natura își ascunde fața,

societatea devine incoerentă, iar tu rămâi o marionetă, cu sforile trase de forțele demonice ce acționează din culise – și încă ceva: vina îți aparține. Nimeni nu este destinat, în sensul determinist, să rămână o marionetă.

Nu suntem neajutorați. Chiar și în molozul celor mai distruse vieți, încă pot fi găsite arme utile. În mod similar, chiar și gigantul cel mai înfricoșător (în aparență) s-ar putea să nu fie atât de omnipotent cum proclamă sau cum pare a fi. Îndrăznește să crezi în posibilitatea ca tu să fii capabil să ripostezi; ca tu să fii capabil să reziști și să-ți păstrezi sufletul – și poate chiar jobul. (Dar în același timp s-ar putea ca un job mai bun să te atragă dacă poți tolera ideea de transformare.) Dacă ești dispus să te vezi pe tine însuți drept cineva care ar putea – și, mai important, ar trebui – să nu cedeze, ai putea începe să percepi armele aflate la dispoziția ta. Dacă ceea ce faci te împinge să te răstești la ceilalți impulsiv; dacă ceea ce faci îți distruge motivația de a merge înainte; dacă acțiunile și inacțiunile tale te fac să fii disprețuitor față de tine și, mai rău, față de lume; dacă maniera în care îți duci viața te face să-ți fie greu să te trezești fericit dimineața; dacă ești apăsat de un sentiment profund de trădare de sine, poate că alegi să ignori acea voce încă firavă, înclinat fiind să o consideri ceva căruia doar cei slabi și naivi îi acordă atenție.

Dacă ești la serviciu și ți se cere să faci ceva care să-ți provoace disprețul față de tine însuți – care te face să te simți slab și rușinat, gata să te manifești agresiv față de cei pe care-i iubești, lipsit de dorința de a lucra productiv și sătul de viața pe care o duci –, e posibil să fi sosit vremea să meditezi, să reflectezi, să concepi strategii și să te plasezi într-o poziție în care să fii capabil să spui nu.* Poate că vei dobândi mai mult respect din partea oamenilor cărora li te opui din considerente morale, cu toate că e posibil să plătești scump pentru acțiunile tale. Poate că vor ajunge chiar să-și regândească poziția – dacă nu acum, ci cu timpul (căci propriile lor conștiințe s-ar putea să-i apese în aceeași manieră măruntă).

---

* Poate că nu doar o singură dată, pentru că asta ar face ca reacția ta să pară prea impulsivă; poate că nu doar de două ori, căci s-ar putea ca tot să nu constituie o dovadă suficientă că ești dispus să te angrenezi în ceea ce ar putea fi un război autentic; dar categoric de trei ori ar trebui să fie suficient – atunci se va vădi un tipar clar.

ASPECTE PRACTICE

De asemenea, poate ar trebui să te gândești la o mișcare laterală – spre un alt serviciu, de exemplu, căci s-ar putea să observi: „Ocupația din prezent îmi întunecă sufletul și asta chiar nu îmi prieste. E timpul să fac pașii migăloși, dar necesari pentru a-mi pune la punct CV-ul și pentru a mă angaja în sarcina dificilă, istovitoare și adeseori lipsită de satisfacții de căutare a unui nou job" (dar va fi suficient să ai succes doar o singură dată). Poate reușești să găsești un post mai bine plătit și mai interesant la o companie în care să lucrezi cu oameni care nu numai că nu încearcă să-ți ucidă spiritul, dar chiar ți-l revitalizează într-un mod pozitiv. Poate că cel mai bun plan pe care-l ai este să urmezi ceea ce-ți dictează conștiința – nu poți s-o ignori, altfel va trebui să trăiești cu sentimentul trădării de sine și cu recunoașterea faptului că te-ai împăcat cu ceea ce în realitate nu puteai să tolerezi. Nimic legat de asta nu e bine.

S-ar putea să fiu concediat. Ei bine, pregătește-te acum să cauți și să fii gata pentru un alt serviciu, posibil mai bun (sau fii gata să treci peste capul șefului tău direct cu o argumentație bine pregătită și articulată). Și nu începe prin a presupune că părăsirea, fie și involuntară,

a jobului actual este neapărat un lucru rău.

Mi-e frică să mă mut. Păi bineînțeles că ți-e frică, dar în comparație cu ce? În comparație cu a continua cu un serviciu în care centrul ființei tale este pus în primejdie și unde devii mai slab, mai vrednic de dispreț, mai ursuz și mai predispus la presiune și tiranie de-a lungul anilor? Sunt puține alegeri în viață în care să nu existe riscuri de o parte sau de alta și de multe ori este necesar să examinezi riscurile legate de a rămâne în același loc, ca și riscurile legate de mutare. Am văzut mulți oameni care și-au schimbat serviciul uneori după câțiva ani de punere la punct a strategiilor, pentru a ajunge într-o formă mai bună, psihologic și pragmatic, după timpul petrecut în deșert.

Poate că nimeni altcineva n-o să mă vrea. Într-adevăr, rata respingerii pentru cererile noi de angajare este extraordinar de mare. Le spun clienților să presupună că aceasta va fi de 50:1, astfel încât așteptările lor să fie adecvate. În multe cazuri, vei fi trecut cu vederea pentru multe posturi în legătură cu care ai avea calificarea necesară. Dar

rareori este vorba de ceva *personal*. În schimb, este vorba de o condiție a existenței, o consecință inevitabilă a supunerii întru câtva arbitrare la condițiile ambivalente ale valorii ce caracterizează societatea. Este consecința faptului că CV-urile sunt ușor de difuzat și atât de greu de procesat; că multe joburi au candidați interni neanunțați (și astfel doar se simulează respectarea procedurilor); și că unele companii își mențin un „rulaj" de solicitanți, pentru eventualitatea în care ar fi nevoie să angajeze repede pe cineva. Aceasta este o problemă actuarială, o problemă statistică, o problemă de nivel de referință – și nu neapărat o indicație că ar fi ceva specific necorespunzător în ceea ce te privește. Trebuie să încorporezi în așteptările tale tot acest realism pesimist, dar întăritor, ca să nu te descurajezi în mod exagerat. O sută cincizeci de cereri de angajare, atent alese; rezultatul: trei până la cinci interviuri obținute. Asta ar putea fi o misiune pentru un an sau mai mult. E mult mai puțin decât o viață întreagă nefericită și o traiectorie descendentă. Dar e totuși un efort. Trebuie să te întărești pentru asta, să faci planuri, să obții sprijinul unor oameni care înțeleg ce ai de gând să faci și știu să aprecieze în mod realist dificultatea și variantele.

Acum s-ar putea întâmpla, de asemenea, ca tu să fi rămas în urmă cu dezvoltarea aptitudinilor, așa că ar fi bine să-ți îmbunătățești per-

formanțele la muncă, pentru a-ți crește șansele de a fi angajat în altă parte. Oricum, nu ai decât de câștigat. Nu poți să pronunți efectiv „nu" în prezența puterii corupte când opțiunile tale de a te muta sunt inexistente. În consecință, ai obligația morală să te plasezi într-o poziție de forță relativă și apoi să faci ceea ce este necesar ca să folosești acea forță în folosul tău. De asemenea, s-ar putea să fii nevoit să analizezi situațiile cele mai defavorabile posibil și să le discuți cu cei care vor fi afectați de deciziile tale. Dar și de data asta merită să-ți dai seama că a rămâne acolo unde nu ar trebui să te afli s-ar putea să fie cu adevărat situația cea mai defavorabilă: una care să te extenueze și să te ucidă lent de-a lungul deceniilor. Aceasta nu este o moarte bună, chiar dacă e lentă, și conține foarte puține lucruri care să nu vorbească despre deznădejdea care-i face pe oameni să îmbătrânească repede și să tânjească după încheierea carierei și, mai rău, a vieții. Resemnarea nu-ți va aduce nicio ameliorare. După cum spune un clișeu vechi și crud: dacă trebuie să tai coada pisicii, fă-o dintr-odată, nu treptat.

S-ar putea să te aștepte câțiva ani dureroși de recunoaștere întârziată a lipsurilor tale și să fii nevoit să trimiți patru, cinci sau zece cereri de angajare pe săptămână, știind foarte bine că majoritatea vor fi respinse după o examinare sumară, de nici o secundă. Dar la loterie nu trebuie să câștigi decât o dată și câțiva ani de dificultăți cu speranță sunt mai buni decât o viață deprimată ocupată de o carieră apăsătoare și distrugătoare.

Și să lămurim lucrurile. Nu e vorba de faptul că-ți detești jobul pentru că îți cere să te trezești prea devreme dimineața sau să te târăști la lucru când e prea cald, prea frig, bate vântul prea tare sau e secetă, ori când nu ți-e bine și ai vrea să stai ghemuit în pat. Nu e vorba de frustrarea pe care o simți când ți se cere să faci lucruri de natură inferioară sau necesare, cum ar fi golirea coșurilor de gunoi, măturarea podelelor, curățenie în baie sau să-ți ocupi locul de jos, dar binemeritat, locul de la baza ierarhiei competenței – chiar și prin comparație cu cei cu statut superior. Resentimentul generat de o asemenea muncă necesară este cel mai adesea pur și simplu nerecunoștință, incapacitatea de a accepta un loc inferior la început, refuzul de a adopta poziția nebunului sau aroganță și lipsă de disciplină. Refuzul vocii conștiinței tale morale nu e nicidecum același lucru ca iritarea legată de un statut inferior nedorit.

Acea respingere a vocii interioare – acea trădare a sufletului – este cu adevărat premisa pentru a efectua o activitate contraproductivă, absurdă sau fără rost; pentru a te angaja în înșelăciune și a-ți trăda viitorul sine; pentru a te împăca astfel cu tortura și abuzul nenecesare (și a observa în tăcere cum și alții suferă același tratament). Acea respingere înseamnă să închizi ochii și să accepți să spui și să faci lucruri care îți trădează valorile cele mai profunde, înseamnă să trișezi în jocul la care participi doar tu. Și nu încape nicio îndoială că drumul spre iadul personal și social este pavat nu atât de mult cu bune intenții, cât cu adoptarea unor atitudini și întreprinderea unor acțiuni care îți tulbură în mod inevitabil conștiința.

Să nu faci ceea ce urăști.

IN OUR KOLKHOZ

FOR PRIESTS & RULERS

Regula VI
Renunță la ideologie

LOCURILE GREȘITE

După ce am publicat ultima mea carte (*12 Reguli de viață*), am plecat împreună cu soția mea Tammy într-un lung turneu de prezentare în toată lumea vorbitoare de engleză și într-o bună parte a Europei, în special în nordul continentului. Cele mai multe dintre sălile de spectacole în care am vorbit erau vechi și frumoase și a fost o încântare să fiu în clădiri cu istorii arhitecturale și culturale atât de bogate, unde cântaseră atât de multe dintre formațiile pe care le îndrăgeam și unde alți artiști de divertisment avuseseră momente glorioase. Am rezervat 160 de săli de spectacole – în general cu o capacitate de 2 500–3 000

de locuri (deși sălile erau mai mici în Europa și mai mari în Australia). Am fost – și sunt încă – profund șocat de faptul că prelegerile mele au avut un public atât de numeros – și că am găsit acel public aparent pretutindeni. La fel de surprins sunt și în ceea ce privește aparițiile mele pe YouTube și în podcasturi – pe canalele mele, în interviuri online și în nenumăratele clipuri video pe care oamenii le-au extras din prelegerile mele mai lungi și din discuțiile cu jurnaliștii. Acestea au fost urmărite sau ascultate de sute de milioane de ori. Și, în sfârșit, mai este și cartea sus-menționată, care se va fi vândut în circa patru milioane de exemplare în versiunea în engleză până la publicarea volumului de față și care este sau va fi tradusă în alte cincizeci de limbi, presupunând că lucrurile vor continua la fel ca acum. Nu mi-e deloc simplu să știu ce-ar trebui să cred când constat că am un asemenea public.

Ce se întâmplă? Orice persoană rațională ar fi luată prin surprindere – ca să ne exprimăm eufemistic – de toate acestea. Se pare că

opera mea trebuie că abordează ceva care lipsește din viețile multor oameni. Acum, așa cum am menționat anterior, o mare parte din conținutul prezentărilor mele este inspirat din ideile marilor psihologi și ale altor gânditori, iar asta ar trebui să însemne ceva. Dar în același timp m-am tot gândit ce altceva mai specific (dacă există ceva) ar putea să atragă atenția oamenilor și, pentru a determina exact acest lucru, m-am bazat pe două surse de informații. Prima este reacția pe care o obțin direct de la oameni când îi întâlnesc imediat după vreuna dintre prelegerile mele sau când mă opresc pe stradă, în aeroporturi, restaurante sau alte locuri publice.

Într-un oraș din Vestul Mijlociu american (cred că era Louisville), un tânăr m-a abordat după conferință și mi-a spus: „Ca să nu vă rețin prea mult. Acum doi ani, m-am eliberat din închisoare. N-aveam casă. N-aveam niciun ban. Am început să vă ascult prelegerile. Acum am un serviciu adevărat, am propriul meu apartament, iar eu și soția mea tocmai am devenit părinți pentru prima dată – avem o fetiță. Vă mulțumesc". Și acel „mulțumesc" a fost însoțit de o privire direct în ochi și de o strângere de mână fermă, iar povestea a fost rostită cu convingere. Și oamenii îmi spun povești foarte asemănătoare pe stradă, adesea cu ochii în lacrimi, deși cea pe care tocmai am relatat-o a fost poate puțin mai intensă decât o relatare medie. Ei îmi împărtășesc

vești bune foarte intime (din acelea pe care le împărtășești doar cu oamenii cu care știi că nu riști nimic dacă le spui astfel de lucruri). Și mă simt extrem de privilegiat să fiu unul dintre acei oameni, deși este istovitor din punct de vedere emoțional să fii destinatarul unor revelații personale continue, chiar dacă sunt atât de pozitive (sau poate tocmai de aceea). Mi se pare sfâșietor să văd cât de puțină încurajare și îndrumare au primit atât de mulți oameni și cât de mult bine poate să apară când este oferit doar un pic mai mult. „Știam eu c-o să poți să faci asta" e un bun început și reușește să facă mult întru ameliorarea unei părți a suferinței nenecesare din lume.

Așadar, aceasta e o formă a poveștii pe care o aud, încontinuu, în multe variante. Când ne întâlnim, față în față, oamenii îmi mai spun că le plac prelegerile mele și ceea ce am scris, întrucât ceea ce spun și scriu le oferă cuvintele de care au nevoie ca să exprime lucruri pe care deja le știu, dar nu reușesc să le articuleze. Oricui îi este de folos să fie capabil să reprezinte explicit ceea ce deja a înțeles implicit. În

mod frecvent sunt frământat de îndoieli privind rolul pe care îl joc, așa încât faptul că oamenii găsesc că vorbele mele sunt în concordanță cu convingerile lor profunde, dar până acum neînțelese sau neexprimate este liniștitor și mă ajută să-mi păstrez încrederea în lucrurile pe care le-am învățat și la care am reflectat, iar acum le-am împărtășit public. Să-i ajuți pe oameni să umple spațiul gol creat de ceea ce intuiesc în mod profund, dar nu pot să articuleze pare a fi o funcție rezonabilă și valoroasă pentru un intelectual public. Și apoi reacțiile oamenilor mă ajută și să-mi ajustez argumentele. Am învățat multe din prelegerile publice pe care am avut atâtea ocazii să le susțin. Este un privilegiu și un dar să fii capabil să vorbești în repetate rânduri unor grupuri numeroase de oameni. Îți oferă o oportunitate în timp real de a judeca ceea ce se cheamă Zeitgeist, spiritul vremurilor. Îmi permite totodată să formulez și să testez imediat idei noi în ceea ce privește comunicabilitatea lor și capacitatea lor de a capta atenția și, prin urmare, de a le evalua calitatea – măcar în parte. Acest lucru se întâmplă în timpul prelegerii, când sunt atent la modul în care reacționează publicul.

În *12 reguli de viață*, „Regula 9: Pornește de la premisa că s-ar putea ca persoana pe care o asculți să știe ceva ce tu nu știi", sugerez că, atunci când vorbești unui grup numeros, trebuie să fii totuși atent la

anumiți indivizi – mulțimea este un fel de iluzie. Totuși, poți să-ți amplifici atenția vizuală focalizată individual ascultând întregul grup, astfel încât să-i auzi foindu-se, râzând, tușind sau orice altceva se întâmplă ca ei să facă, în vreme ce te concentrezi pe perceperea anumitor indivizi. Ce vrei tu să vezi de la persoana din fața ta este o atenție fascinată. Ce vrei să auzi de la mulțime este o liniște mormântală. Vrei să nu auzi nimic. Dacă reușești asta, înseamnă că ascultătorii tăi nu sunt distrași de lucrurile la care s-ar putea gândi când stau în sală. Dacă faci parte din public și nu ești complet absorbit de conținut, devii preocupat de cine știe ce disconfort fizic minor și te foiești dintr-un loc în altul. Începi să devii atent la propriile tale gânduri. Începi să te gândești la ce trebuie să faci a doua zi. Îi șoptești ceva persoanei de lângă tine. Toate astea se adaugă nemulțumirii din rândurile publicului, creând un zgomot audibil. Dar dacă tu, ca vorbitor, ești poziționat corespunzător pe scenă, fizic și spiritual, atunci atenția tuturor va fi concentrată cu intensitate ca de laser la ceea ce spui și nimeni nu

va scoate niciun sunet. În acest fel îți poți da seama care dintre idei sunt de impact.

În timp ce priveam și ascultam în felul pe care tocmai l-am descris toate adunările umane în fața cărora am vorbit, am conștientizat tot mai mult faptul că menționarea unui anumit subiect reducea orice public (fără nicio excepție) la o tăcere totală: responsabilitatea – subiectul căruia i-am acordat un întreg capitol în cartea de față: „Regula IV: Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate". Acea reacție a fost fascinantă – și deloc predictibilă. Responsabilitatea nu e un subiect popular. Părinții s-au străduit dintotdeauna să-i facă pe copiii lor responsabili.

Societatea încearcă același lucru prin instituțiile sale educaționale, stagii de ucenicie, organizații de voluntariat și cluburi. Ai putea chiar considera că inculcarea responsabilității este scopul fundamental al societății. Dar ceva n-a mers cum trebuia. Am comis o eroare sau un șir de erori. Am petrecut prea mult timp, de exemplu (mare parte din ultimii cincizeci de ani), vociferând cu privire la drepturi, uitând să precizăm și cerințele pe care le avem de la tinerii pe care îi socializăm. De decenii le tot spunem să solicite ceea ce le datorează societatea. Le-am dat de înțeles că sensurile importante ale vieților lor le vor fi date ca urmare a acestor solicitări, când ar fi trebuit să facem

exact opusul: să-i facem să înțeleagă că sensul care susține viața în toată tragedia și dezamăgirea ei este de găsit în asumarea unei sarcini nobile. Dat fiind că nu am făcut asta, ei au crescut căutând în locuri greșite. Iar asta i-a lăsat vulnerabili: vulnerabili la răspunsuri facile și susceptibili la forța amorțitoare a resentimentului. Ce anume din desfășurarea istoriei ne-a adus în această poziție? Cum a apărut această vulnerabilitate, această susceptibilitate?

POATE CĂ E DOAR ADORMIT

În ultima pătrime a secolului al XIX-lea, filosoful german Friedrich Nietzsche a făcut un anunț celebru: „Dumnezeu a murit". Acest enunț a devenit atât de faimos, încât poți să-l găsești mâzgălit pe pereții toaletelor publice, unde adesea ia următoarea formă: *Dumnezeu a murit,*

spune Nietzsche. Nietzsche a murit, spune Dumnezeu. Nietzsche nu a făcut această afirmație într-o manieră narcisică sau triumfătoare. Opinia marelui gânditor izvora din temerea sa că toate valorile iudeo-creștine care slujeau drept fundație a civilizației occidentale fuseseră supuse într-un mod periculos criticii raționale facile și că axioma cea mai importantă pe care se bazau acestea – existența unei divinități transcendente și atotputernice – fusese pusă în mod fatal sub semnul întrebării. Din asta, Nietzsche a tras concluzia că în curând totul se va destrăma, într-o manieră catastrofală, atât în plan psihologic, cât și în plan social.

Nu e nevoie să fii un cititor deosebit de atent ca să observi că, în *Știința voioasă*, Nietzsche l-a descris pe Dumnezeu ca fiind „tot ce-a avut lumea mai sfânt și mai puternic până acum", iar pe ființele umane ca pe „ucigașii lui".[1] Acestea nu sunt descrierile pe care le-ai aștepta de la un raționalist triumfător care sărbătorește decesul superstiției. În schimb, a fost o declarație pornită dintr-o disperare absolută. În alte opere ale sale, mai ales în *Voința de putere*, Nietzsche descrie ce se va întâmpla în secolul următor și după aceea din cauza acestui act criminal.[2] El a profețit (și acesta este cuvântul corect) că se vor produce două consecințe importante – aparent opuse, deși între ele există o legătură inextricabilă și cauzală –, ambele fiind asociate cu moartea

ritualului tradițional, a poveștii și a credinței.

Întrucât scopul vieții umane rămâne nesigur în afara structurii pline de semnificație a gândirii monoteiste și a lumii pline de sens pe care aceasta o propunea, Nietzsche credea că vom avea parte de o ascensiune a nihilismului, devastatoare în plan existențial. Alternativ, sugera el, oamenii se vor îndrepta spre identificarea cu ideologia rigidă, totalitaristă: substituirea Părintelui transcendent al Întregii Creații cu ideile omenești. Îndoiala care subminează și certitudinea care zdrobește: prognosticul lui Nietzsche pentru cele două alternative care vor lua naștere în urma morții lui Dumnezeu.

Incomparabilul romancier rus Fiodor Dostoievski a abordat aceeași întrebare ca și Nietzsche – cam în aceeași perioadă – în capodopera sa *Posedații* (cunoscută și sub titlul *Demonii* sau *Diavolii*)[3]. Protagonistul romanului, Nikolai Stavroghin, este devotat acelorași idealuri care în cele din urmă aveau să dea naștere comunismului revoluționar, cu toate că își trăiește viața ficțională cu decenii înainte ca tulburările

sociale să izbucnească în toată amploarea lor în ceea ce a devenit Uniunea Sovietică. În opinia lui Dostoievski, apariția acestor idealuri n-a fost o evoluție pozitivă. El a înțeles că adoptarea unei ideologii rigide, atotcuprinzătoare și utopice bazată pe un număr redus de axiome aparent evidente, prezenta un pericol politic și spiritual cu potențialul de a depăși cu mult în brutalitate tot ceea ce se întâmplase în trecutul religios, monarhic sau chiar păgân. Asemenea lui Nietzsche, Dostoievski a anticipat că toate acestea se vor întâmpla cu aproape cincizeci de ani (!) înainte de Revoluția leninistă din Rusia. Acest nivel incomprehensibil de capacitate profetică rămâne un exemplu strălucit privind modul în care artistul și intuiția sa aduc la lumină viitorul cu mult înainte ca alții să-l vadă.

Nietzsche și Dostoievski au anticipat felul în care comunismul va apărea teribil de atrăgător – o alternativă aparent rațională, coerentă și morală la religie și la nihilism – și au avertizat asupra consecințelor sale letale. Primul a scris în stilul său inimitabil, aspru, ironic și strălucit: „De fapt, mi-aș dori ca prin câteva mari încercări să se dovedească faptul că într-o societate socialistă viața se neagă pe sine, își taie singură rădăcinile. Pământul e suficient de mare, iar omul încă suficient de înzestrat pentru ca o asemenea lecție practică și *demonstratio ad absurdum*, chiar dacă ar fi însușită cu prețul unei risipe

enorme de vieți omenești, să-mi apară ca demnă de dorit".[4] Socialismul la care făcea referire Nietzsche nu era versiunea relativ moderată care avea să devină ulterior populară în Marea Britanie, Scandinavia și Canada, cu accentele uneori autentice pe îmbunătățirea vieții clasei muncitoare, ci colectivismul pe deplin dezvoltat din Rusia, China și o mulțime de alte țări mai mici. Rămâne de văzut dacă am învățat cu adevărat „lecția practică" – demonstrarea absurdității doctrinei –, ca o consecință a „risipei enorme de vieți omenești".

Nietzsche pare să fi adoptat fără să se îndoiască ideea că lumea era atât obiectivă, cât și lipsită de valoare, în maniera enunțată de științele fizice emergente. Asta l-a lăsat cu o singură evadare din nihilism și totalitarism: apariția individului suficient de puternic ca să-și creeze propriile valori, să le proiecteze asupra realității lipsite de valoare și apoi să le rămână fidel. El a afirmat că un tip nou de om – *Übermensch* (persoana superioară sau supraomul) – va fi necesar în perioada de după moartea lui Dumnezeu, pentru ca societatea să nu alunece în

direcția opusă, spre țărmurile stâncoase ale disperării și teoretizării politice suprasistematizate. Prin urmare, cei care aleg acest drum, această alternativă la nihilism și totalitarism, trebuie să-și producă propria lor cosmologie de valori.

Cu toate acestea, psihanaliștii Freud și Jung au pus capăt definitiv acestei noțiuni, demonstrând că nu suntem suficient de stăpâni pe noi înșine ca să creăm valori prin alegere conștientă. Mai mult, sunt puține dovezi cum că vreunul dintre noi ar poseda geniul necesar de a ne crea pe noi înșine *ex nihilo* – din nimic – mai ales ținând cont de limitările extreme ale experienței noastre, de distorsiunile percepțiilor noastre și de durata scurtă a vieții omenești. Avem o natură determinată – sau, prea adesea, aceasta ne are pe noi – și doar un nebun ar îndrăzni acum să susțină că suntem îndeajuns de stăpâni pe noi înșine ca să creăm, mai degrabă decât să descoperim, ceea ce prețuim. Avem capacitatea pentru experiențe revelatoare spontane – artistice, inventive și religioase. Descoperim permanent lucruri noi despre noi înșine, spre încântarea noastră și totodată spre stupefacția noastră, căci suntem atât de des copleșiți de emoțiile și motivațiile noastre. Ne confruntăm cu natura noastră. Negociem cu ea. Dar nu e deloc evident că individul va fi vreodată capabil să creeze noile valori pe care Nietzsche și le dorea cu atâta fervoare.

Argumentația lui Nietzsche ridică și alte probleme. Dacă fiecare dintre noi ar trăi potrivit propriilor sale valori create și proiectate, ce rămâne ca să ne unească? Aceasta este o problemă filosofică de maximă importanță. Cum ar putea o societate de *Übermenschen* să evite să fie permanent într-un dezacord generalizat dacă n-ar exista ceva comun în valorile create de diverșii indivizi? În sfârșit, nu e nicidecum evident că vreun astfel de supraom a existat vreodată. Dimpotrivă, în ultimul secol și jumătate, odată cu criza modernă a sensului și ascensiunea unor state totalitare ca Germania nazistă, URSS și China comunistă, pare că ne-am aflat exact în starea nihilistă sau „posedată" de ideologie, stare de care se temeau Nietzsche și Dostoievski, însoțită chiar de consecințele sociologice și psihologice catastrofale pe care cei doi le-au prezis.

De asemenea, nu este nici pe departe atât de evident că valoarea, așa subiectivă cum pare să fie, nu este o parte integrantă a realității, în pofida utilității indubitabile a metodei științifice. Axioma științifică

centrală pe care ne-a lăsat-o moștenire epoca Iluminismului – potrivit căreia realitatea este domeniul exclusiv al obiectivului – ridică o provocare fatală realității experienței religioase, dacă aceasta din urmă este fundamental subiectivă (și chiar așa pare să fie). Dar există ceva care complică situația și care pare să se situeze undeva între subiectiv și obiectiv: Ce-ar fi dacă ar exista experiențe care să fie trăite de regulă doar de o persoană la un moment dat (așa cum pare să fie cazul cu mare parte din revelații), dar care par să formeze un tipar plin de sens când sunt luate în considerare în mod colectiv? Asta ne arată că acolo se întâmplă ceva care nu e doar subiectiv, cu toate că nu poate fi definit exact prin metodele științifice existente. S-ar putea, în schimb, ca valoarea unui lucru să fie suficient de idiosincrasică – îndeajuns de dependentă de particularitățile de timp, de loc și de individul care experimentează acel lucru –, încât să nu poată fi fixată și reprodusă în acea manieră prin care identificăm un obiect măsurabil prin metode științifice. Aceasta nu înseamnă totuși că valoarea nu este *reală*. Înseamnă doar că este atât de complexă, că nu poate fi încadrată deocamdată (și poate niciodată) în concepția științifică despre lume. Lumea este un loc foarte ciudat și există momente în care descrierea metaforică sau narativă caracteristică pentru cultură și reprezentarea materială care face parte din știință par să se atingă, când totul se

reunește, când viața și arta se reflectă reciproc în mod egal.

Psihicul – sufletul – care produce sau recepteaza asemenea experiențe pare incontestabil de real: dovada existând îndeosebi în acțiunile noastre. Cu toții presupunem realitatea existențelor noastre individuale și a experiențelor conștiente și extindem aceeași presupunere și asupra experiențelor psihice ale altora. Nu este deloc lipsit de rațiune să sugerăm că o astfel de existență și experiență au la bază o structură biologică și fizică profundă. Cei cu înclinații psihanalitice cu siguranță fac această presupunere, așa cum fac mulți dintre cei ce studiază psihologia biologică, îndeosebi dacă se concentrează pe motivație și emoție.[5] Această structură, acceptată ca un dat de oamenii de știință și de populația generală în egală măsură, pare să manifeste și o experiență religioasă, ca parte a funcției sale fundamentale – și acea funcție religioasă este îndeajuns de frecventă în rândul oamenilor ca să ne facă măcar să înțelegem ce înseamnă „experiență religioasă", mai ales dacă am gustat puțin din ea la un moment dat în viață.

Ce implică asta? S-ar putea ca adevăratul sens al vieții să fie disponibil pentru a fi descoperit, dacă poate fi totuși descoperit, de fiecare individ în parte – chiar dacă prin comunicarea cu alții, din trecut și din prezent. Prin urmare, s-ar putea prea bine ca adevăratul sens al vieții să nu fie găsit în ceea ce este obiectiv, ci în ceea ce este subiectiv (dar totuși universal). Existența conștiinței morale, de exemplu, oferă ceva dovezi pentru asta, la fel ca și faptul că experiențele religioase pot fi provocate în mod fiabil prin mijloace chimice, precum și prin practici ca dansul, incantațiile, postirea și meditația. În plus, faptul că ideile religioase sunt capabile a uni un număr imens de oameni sub o singură umbrelă morală (deși aceste idei pot să provoace și divizarea în secte) arată, de asemenea, că există ceva universal care ne cheamă din interior. De ce presupunem cu atâta ușurință că nimic din toate astea nu e real, dată fiind aparenta lor similaritate și necesitate – dată fiind, de asemenea, cvasicertitudinea potrivit căreia capacitatea de valorizare este o funcție străveche evoluată, selectată în acest scop de însăși realitatea pe care încercăm s-o definim și s-o înțelegem?

Am văzut consecințele alternativelor totalitare, în care colectivul trebuie să suporte poverile vieții, să stabilească parcursul adecvat și să transforme lumea teribilă în utopia făgăduită. Comuniștii au produs o viziune despre lume care era atrăgătoare pentru oamenii cinstiți, dar

și pentru cei invidioși și cruzi. Comunismul se poate chiar să fi fost o soluție viabilă la problemele distribuției inegale a bogăției care au caracterizat epoca industrială, dacă toți cei ipotetic oprimați ar fi fost oameni buni și tot răul ar fi sălășluit, potrivit ipotezelor, în stăpânii lor burghezi. Din păcate pentru comuniști, o proporție substanțială a celor oprimați era alcătuită din indivizi incapabili, lipsiți de conștiinciozitate, neinteligenți, imorali, însetați de putere, violenți, resentimentari și invidioși, în vreme ce o proporție însemnată a opresorilor era formată din persoane educate, capabile, creative, inteligente, cinstite și grijulii. Când frenezia deculacizării a făcut ravagii în nou-înființata Uniune Sovietică, criminalii răzbunători și invidioși au fost cei care au redistribuit proprietatea, adjudecată prin violență de la fermierii care, în cea mai mare parte, erau oameni pricepuți și vrednici. O consecință neintenționată a acelei „redistribuiri" a averilor a fost înfometarea a șase milioane de ucraineni în anii 1930, într-unul dintre cele mai fertile teritorii din lume.

Ceilalți ticăloși importanți ai secolului XX, național-socialiștii germani, au fost și ei, bineînțeles, ideologi puternici și periculoși. S-a sugerat că acoliții lui Hitler s-au inspirat din filosofia lui Nietzsche. Această afirmație ar putea conține un sâmbure de adevăr într-o manieră perversă, căci ei încercau cu siguranță să-și creeze propriile lor valori, deși nu ca indivizii a căror dezvoltare o încurajase filosoful. Este mai rațional să spunem că Nietzsche a identificat condițiile culturale și istorice care au făcut posibil ca idei asemănătoare cu cele promovate de naziști să capete putere de influențare. Naziștii încercau să creeze un om perfect post-creștin și post-religios, arianul ideal, și cu certitudine au formulat acel ideal într-o manieră care nu era în concordanță nici cu dictatele iudaismului, nici cu cele ale creștinismului. Astfel, arianul perfect putea fi și cu siguranță că a fost conceptualizat de naziști ca un „om superior". Asta nu înseamnă că idealul nazist, așa cum a fost postulat, avea vreo asemănare cu idealul nietzschean. Ba din contra: Nietzsche a fost un admirator fervent al individualității și ar fi considerat ideea de om superior ca o creație a statului atât absurdă, cât și oribilă.

ATRACȚIA FATALĂ A IDEALULUI FALS

Să ne gândim la cei care nu au mers atât de departe încât să adopte ideologiile discreditate ale marxist-leniniștilor și naziștilor, dar și-au păstrat credința în „-ismele" banale caracteristice lumii moderne: conservatorism, socialism, feminism (și toate tipurile de „-isme" legate de studiile etnice și de gen), postmodernism și ecologism, printre altele. Practic vorbind, cu toții sunt monoteiști sau politeiști care venerează un număr foarte mic de zei. Acești zei sunt axiome și credințe fundamentale care trebuie acceptate *a priori*, nicidecum demonstrate, înainte ca sistemul de credințe să fie adoptat; iar când aceste axiome sunt acceptate și aplicate lumii, ele permit să triumfe iluzia că s-a produs o cunoaștere.

Procesul prin care poate fi generat un sistem de tip „-ism" este simplu în etapele inițiale, dar îndeajuns de baroc în aplicarea sa, imitând (și înlocuind) teoretizarea productivă reală. Ideologul începe prin a

selecta câteva abstracțiuni în ale căror reprezentări de joasă rezoluție se ascund hălci mari, nediferențiate din lume. Câteva exemple includ: „economia", „națiunea", „mediul înconjurător", „patriarhatul", „poporul", „bogații", „săracii", „oprimații", „opresorii". Utilizarea unor termeni singulari hipersimplifică implicit ceea ce, de fapt, sunt fenomene extraordinar de diverse și complexe (acea complexitate mascată este o parte din motivul pentru care termenii ajung să poarte atât de multă greutate emoțională). De exemplu, sunt multe motivele pentru care oamenii sunt săraci. Lipsa de bani este cauza evidentă, dar această presupusă evidență este chiar parte din problema cu ideologia. Lipsa de educație, familiile dezorganizate, cartierele năpădite de criminalitate, alcoolismul, abuzul de droguri, criminalitatea și corupția (și exploatarea politică și cea economică ce o însoțesc), bolile mentale, lipsa unui plan de viață (sau chiar neînțelegerea faptului că formularea unui astfel de plan este posibilă sau necesară), conștiinciozitatea scăzută, localizarea geografică nefericită, transformarea peisajului economic și dispariția consecutivă a unor domenii de activitate întregi, înclinația vădită a celor bogați de a se îmbogăți și mai mult și a săracilor de a deveni și mai săraci, interesul scăzut pentru activitățile creative și antreprenoriale, lipsa de încurajare sunt doar câteva dintre problemele multiple care generează pauperitatea, iar soluția pentru

fiecare (presupunând că ar exista o soluție) nu este nicidecum evident aceeași. Așa cum nici personajele negative care se ascund în spatele cauzelor prezumtive și diferențiabile nu sunt aceleași (presupunând că asemenea personaje negative ar fi de găsit).

Toate aceste probleme necesită o analiză atentă, particularizată, urmată de generarea unor soluții potențiale multiple, urmată de evaluarea grijulie a acelor soluții pentru a ne asigura că au efectul dorit. Este neobișnuit să vezi vreo problemă socială serioasă abordată atât de metodic. De asemenea, rar se întâmplă ca soluțiile generate, chiar prin procese metodice, să producă rezultatul scontat. Marea dificultate a evaluării îndeajuns de detaliate a problemelor, pentru a le înțelege cauzele, urmată de dificultatea la fel de mare a generării și testării unor soluții particularizate sunt suficiente pentru a-i descuraja chiar și pe cei mai inimoși, să spunem, să abordeze o adevărată năpastă a omenirii. Dat fiind că ideologul se poate plasa pe el însuși de partea moralmente corectă a ecuației, fără efortul autentic necesar pentru a

face acest lucru în mod valid, este mult mai ușor și mai mulțumitor să reducă problema la ceva simplu și să îi atribuie un răufăcător, care apoi poate fi contrapus în plan moral.

După descompunerea lumii în fragmente mari, nediferențiate, descrierea problemei/problemelor care caracterizează fiecare diviziune și identificarea răufăcătorilor corespunzători, teoreticianul „-ismului" generează apoi un număr mic de principii sau forțe explicative (care s-ar putea într-adevăr să contribuie într-o anumită măsură la înțelegerea sau existența acelor entități abstrase). Apoi atribuie putere de influențare acelui număr mic de cauze principale, ignorându-le pe altele de importanță egală sau mai mare. Pentru astfel de scopuri, ar fi mai eficient ca acela care caută cauzele unui fenomen să utilizeze un sistem motivațional lărgit sau o realitate sau conjectură socială de scară mai largă. De asemenea, ar fi bine să fie identificate acele principii explicative care privilegiază motivațiile ascunse de tip negativ, resentimentar și distructiv ale „răufăcătorilor"; ulterior trebuie discutate rațiunea și existența acestor principii, un subiect tabu pentru ideolog și adepții acestuia (ca să nu mai pomenim de faptul că el n-are voie să fie abordat de critici). În continuare, falsul teoretician deapănă o teorie *post-factum* despre felul în care orice fenomen, oricât ar fi de complex, poate fi considerat o consecință secundară a nou-

lui sistem totalitar. In final, apare o școală de gândire care propagă metodele acestei reducții algoritmice (îndeosebi când teoreticianul speră să obțină dominația în lumile conceptuală și reală), iar cei care refuză să adopte algoritmul sau care îi critică utilizarea sunt demonizați tacit sau explicit.

Intelectualii incompetenți și corupți prosperă în astfel de activități, în astfel de jocuri. Primii dintre cei care iau parte la un anumit joc de acest gen sunt în general cei mai inteligenți dintre participanți. Ei țes o poveste în jurul principiului cauzal al alegerilor umane, demonstrând cum există o ipotetică forță motivațională primară ce contribuie profund la orice domeniu dat al activității umane. Uneori, acest lucru este chiar util, căci o astfel de activitate ar putea pune în lumină modul în care o motivație care până atunci a fost tabu pentru teoreticieni ar putea juca un rol mai mare decât se credea în motivarea comportamentului uman și a percepției (așa s-a întâmplat, de exemplu, cu Freud și cu accentul pus de

el pe sexualitate). Discipolii lor, disperați să apuce un loc în această nouă și accesibilă ierarhie a dominației (cea veche fiind aglomerată cu ocupanții săi actuali), se îndrăgostesc de acea poveste. Făcând asta și fiind mai puțin inteligenți decât cei pe care îi urmează, ei schimbă în mod subtil relațiile dintre fenomene: de la „contribuie la..." sau „poate afecta..." ei trec direct la „cauzează..." Inițiatorul noii ideologii, încântat de apariția discipolilor, începe să-și schimbe și el povestea în acea direcție. Sau obiectează, dar nu mai contează. Cultul a început deja să ia amploare.

Acest gen de teoretizare este deosebit de atrăgător pentru oamenii deștepți, dar leneși. Cinismul servește și el ca ajutor, la fel și aroganța. Noii aderenți vor fi învățați că stăpânirea unui astfel de joc îi transformă în oameni „educați" și vor învăța să critice teoriile alternative, metodele diferite și, într-o măsură tot mai mare, chiar și ideea de adevăr. Dacă teoria este însoțită de un vocabular impenetrabil, cu atât mai bine. Potențialii critici vor irosi un timp prețios ca să învețe măcar să decripteze argumentele. Și mai este și un aspect complice care ajunge să se răspândească rapid în școala în care are loc o astfel de „educație" și unde doar axiomele acestui cult vor fi acceptate: Nu critica teoria și nu ieși în evidență. Evită să devii nepopular. Ba chiar și: Să nu primești o notă proastă sau o evaluare negativă pentru exprimarea unei

opinii tabu (și chiar când acest lucru nu se întâmplă în practică, teama că s-ar putea întâmpla îi ține sub control pe mulți studenți și profesori sau angajați și angajatori).

Așa cum am arătat, Freud a încercat să reducă motivația comportamentelor umane la sexualitate, la libido. Același lucru poate fi făcut destul de eficient de orice persoană suficient de instruită, inteligentă și fluentă verbal. Asta deoarece „sexualitatea" (ca orice termen singular cu fațete multiple) poate fi definită atât de riguros sau de vag cât este necesar pentru scopurile explicative cuprinzătoare. Oricum ar fi definit, sexul este un fenomen biologic de importanță crucială – cheia vieții complexe înseși – și influența sa poate fi într-adevăr detectată sau plauzibil inventată în orice domeniu sau activitate importantă; după care rolul sexualității poate fi exagerat, în vreme ce alți factori de importanță semnificativă sunt minimalizați. În această manieră, principiul explicativ singular poate fi extins în mod nedefinit, în concordanță cu exigențele plasate asupra sa.

Marx a făcut același lucru când a descris omul într-o manieră fundamental economică, bazată pe clase, iar istoria ca pe un etern teren de luptă între burghezie și proletariat. Totul poate fi explicat prin intermediul algoritmului marxist. Bogații sunt bogați, pentru că îi exploatează pe săraci. Săracii sunt săraci, pentru că sunt exploatați de cei bogați. Întreaga inechitate economică este indezirabilă, neproductivă și o consecință a nedreptății și corupției fundamentale.

Există, desigur – ca și în cazul lui Freud – o anumită valoare în observațiile lui Marx. Clasa este un element important al ierarhiilor sociale și tinde să se păstreze cu o oarecare stabilitate de-a lungul timpului. Bunăstarea economică sau lipsa acesteia are o semnificație esențială. Iar realitatea condamnabilă a distribuției Pareto[6] – tendința celor care au mai mult să obțină și mai mult (care pare să se aplice în orice sistem economic) – înseamnă că bogăția se acumulează în mâinile unei minorități de oameni. Oamenii care alcătuiesc acea minoritate se schimbă totuși în mod substanțial, indiferent de stabilitatea sus-menționată a clasei[7], iar acesta este un aspect crucial, dar faptul că cei comparativ bogați sunt întotdeauna o minoritate – și încă una de mici proporții – pare să fie deprimant de imuabil.

Cu toate acestea, oricare ar fi virtuțile sale ipotetice, implementarea marxismului a fost un dezastru oriunde s-a încercat acest lucru, iar asta a motivat tentativele pretinșilor aderenți nepocăiți din zilele noastre să îmbrace ideile sale în veșminte noi și să meargă înainte, ca și cum nimic important nu s-ar fi schimbat. Gânditori puternic influențați de Marx și având o influență copleșitoare în mediul academic actual (cum ar fi Michel Foucault și Jacques Derrida) au continuat abordarea simplificatoare marxistă înlocuind „economia" cu „puterea" – ca și cum puterea ar fi singura forță motivantă din spatele întregului comportament uman (prin contrast cu, să zicem, autoritatea competentă sau reciprocitatea dintre atitudine și acțiune).

Acest reducționism ideologic este semnul distinctiv al celor mai periculoși pseudointelectuali. Ideologii sunt echivalentul intelectual al fundamentaliștilor, de neînduplecat și rigizi. Aroganța lor și pretenția lor morală de a schimba societatea sunt deopotrivă profunde

și periculoase. Ba chiar s-ar putea să fie mai rău: ideologii revendică raționalitatea însăși. Prin urmare, încearcă să-și justifice afirmațiile ca fiind logice și bine gândite. Măcar fundamentaliștii își recunosc devotamentul față de ceva în care cred în mod arbitrar. Prin asta, ei sunt mult mai cinstiți. Mai mult, fundamentaliștii sunt îmboldiți de o relație cu transcendentul. Ceea ce înseamnă că Dumnezeu, centrul universului lor moral, rămâne în afara și deasupra înțelegerii complete, potrivit crezului fundamentaliștilor. Evreii de dreapta, fanaticii islamiști și creștinii ultraconservatori vor recunoaște, dacă sunt forțați, că Dumnezeu este în esență misterios. Această concesie oferă măcar o limitare pentru revendicările lor; ei, ca indivizi, nu sunt nici atoatecunoscători, nici nu au putere absolută (întrucât fundamentalistul autentic rămâne măcar subordonat unui Ceva pe care nu poate afirma că-l înțelege în totalitate, ca să nu mai vorbim de capacitatea de a-l stăpâni). În schimb, pentru ideolog, totul poate fi înțeles sau stăpânit. O teorie ideologică explică totul: tot trecutul, tot prezentul și tot viitorul. Asta înseamnă că un ideolog se poate considera în posesia adevărului complet (ceva interzis fundamentalistului consecvent). Nu există pretenție mai totalitară și nici o situație în care excesele cele mai grave ale mândriei să aibă mai multe șanse să se manifeste (și aici nu se manifestă doar mândria, ci și

înșelăciunea – atunci când ideologia nu reușește să explice lumea sau să-i prezică viitorul).

Morala poveștii? Feriți-vă de intelectualii care-și transformă în monoteism teoriile privind motivațiile umane. În termeni mai tehnici, feriți-vă de explicațiile generalizatoare, bazate pe cauze unidirecționale (cu o singură variabilă), ale problemelor diverse, complexe. Desigur, puterea joacă un rol în istorie, la fel ca economia. Dar același lucru poate fi spus și despre gelozie, dragoste, foame, sex, cooperare, revelație, mânie, dezgust, tristețe, anxietate, religie, compasiune, boli, tehnologie, ură și șansă – niciuna dintre ele neputând fi redusă în mod categoric la alta. Cu toate acestea, în mod evident, este atrăgător să procedezi astfel: simplitate, ușurință și iluzia că ești stăpân pe situație (care poate avea consecințe psihice și sociale excepțional de utile, mai ales pe termen scurt) – și, să nu uităm, frecventa descoperire a unui răufăcător sau a unei mulțimi de răufăcători, asupra cărora pot fi descărcate motivațiile ascunse ale ideologiei.

RESENTIMENTUL

Resentimenul[8] – ranchiuna – apare când eșecul individual sau statutul nesatisfăcător sunt puse pe seama sistemului în care are loc acel eșec sau care a condus la acel statut inferior și apoi, mai ales, pe seama oamenilor care au dobândit succesul și un statut superior în cadrul aceluiași sistem. Astfel, sistemul este decretat a fi nedrept. Cei care au succes sunt considerați exploatatori și corupți; în logica resentimentului, ei sunt beneficiari nedemni ai acestui sistem injust, pe care îl susțin în mod voluntar, conștient, egoist și imoral. După ce acest lanț cauzal de gândire a fost acceptat, toate atacurile asupra oamenilor de succes pot fi interpretate ca tentative justificate moral de stabilire a dreptății mai degrabă decât, să zicem, manifestări ale invidiei și pizmei care ar fi putut fi definite în mod tradițional ca rușinoase.

Mai este o caracteristică tipică a îndeletnicirii ideologice: victimele susținute de ideologi sunt întotdeauna nevinovate (și uneori este adevărat că victimele *sunt* inocente), iar făptuitorii de rele sunt întotdeauna răi (și făptuitori de rele se găsesc din belșug). Dar faptul că există victime și făptuitori de rele autentici nu e un motiv pentru a

face afirmații generalizatoare și vagi cu privire la situația globală a vătămării celor inocenți și a comiterii de fapte rele – mă refer mai ales la acele incriminări care nu iau în considerare în mod ferm prezumția de nevinovăție în ce-i privește pe cei acuzați. *Vinovăția de grup nu trebuie permisă* și cu siguranță nu cea de tip multigenerațional[9]. Este un semn sigur al relei intenții a acuzatorului și vestește o catastrofă socială. Dar avantajul este că ideologul, cu costuri practice minime, se poate considera atât un adversar de neînvins al opresorului, cât și un apărător al celui oprimat. Când suntem ademeniți de un asemenea trofeu, cine mai are nevoie de distincțiile fine care determină vinovăția sau inocența la nivel individual?

Să apuci calea resentimentului înseamnă să riști o amărăciune uriașă. Aceasta este, și nu în mică măsură, o consecință a identificării inamicului în afară mai degrabă decât înăuntru. De exemplu, dacă bogăția este problema în cauză, iar bogații sunt percepuți ca motiv al sărăciei și al tuturor celorlalte probleme ale lumii, atunci

bogații devin inamicul – fără a fi distinși, într-un sens profund, de răul indiscutabil demonic, în semnificația sa psihică și socială. Dacă puterea este problema, atunci cei care au dobândit orice fel de autoritate sunt cauza singulară a suferinței lumii. Dacă masculinitatea este problema, atunci toți bărbații (sau chiar și conceptul de bărbat) trebuie atacați și denigrați.* O asemenea împărțire a lumii în diavolul de afară și sfântul dinăuntru justifică această ură aparent îndreptățită – o ură impusă de moralitatea sistemului ideologic însuși. Aceasta e o capcană teribilă. După ce sursa răului a fost identificată, devine datoria celui virtuos să o eradicheze. Vorbim aici despre o invitație la paranoia și persecuție. O lume în care doar tu și cei care gândesc ca tine sunteți buni este în același timp o lume în care ești înconjurat de inamici hotărâți să te distrugă și împotriva cărora trebuie să lupți.

E mult mai sigur, din punct de vedere moral, să cauți în tine erorile lumii, cel puțin în măsura în care ești o persoană cinstită și lipsită de orbire deliberată. Sunt șanse mari să înțelegi mult mai bine lucrurile și să descoperi cine poartă vina după ce ți-ai văzut bârna din ochiul tău în loc să te concentrezi pe paiul din ochiul aproapelui tău. Este probabil ca imperfecțiunile tale să devină evidente și numeroase și să le poți corecta în mod profitabil, ca un prim pas în

încercarea ta de a intra în rolul Mântuitorului ce vrea să facă lumea mai bună. Să iei asupra ta păcatele omenirii – să-ți asumi responsabilitatea pentru faptul că lucrurile nu sunt aranjate cum trebuie în

---

* Și să nu crezi că jocul nu poate fi jucat (nu este jucat) în manieră opusă. Același lucru i se aplică și feminității, de exemplu, în prea multe locuri din lume. În arabă, de exemplu, cuvântul *awrah* denumește părțile intime ale corpului, care trebuie acoperite. Rădăcina termenului, *awr*, înseamnă ceva care aproximează „slăbiciunea", „imperfecțiunea" sau „nedesăvârșirea". „Goliciune" este cea mai răspândită traducere occidentală. Alte înțelesuri includ „falsitatea", „artificialitatea" sau „orbirea". Potrivit dicționarului compilat de Mohammad Moin, un bine-cunoscut învățat iranian specializat în literatură persană și studii iraniene, *awrah* înseamnă „goliciune" sau „rușine", dar și „femeie tânără". În concordanță cu această rețea de idei, cuvântul *awrat*, derivat din *awrah*, a fost folosit pe scară largă în culturile aflate sub influență arabă cu semnificația de „femeie". Acesta este motivul pentru care femeile sunt văzute, de exemplu, de adepții ramurii wahhabite a Islamului – ultraconservatori, austeri și puritani – ca fiind adesea responsabile pentru răul și ispita din lume, astfel încât mișcările lor trebuie să fie restricționate în mod drastic și sever, ba chiar să nu li se permită să se arate în vreo manieră relevantă în sfera publică.

viața ta și în jurul tău – face parte din calea mesianică: este parte a imitării eroului, în cel mai profund dintre sensuri. Aceasta este o problemă psihologică sau spirituală mai degrabă decât una sociologică sau politică. Să ne gândim la personajele fabricate de meșteșugarii de mâna a doua ai ficțiunii: ele sunt împărțite simplu în buni și răi. Prin contrast, scriitorii rafinați pun cumpăna înăuntrul personajelor pe care le creează, astfel încât fiecare persoană devine locul eternei lupte dintre lumină și întuneric. Din punct de vedere psihologic, este mult mai adecvat (și mult mai puțin periculos, în plan social) să presupui că tu ești inamicul – că slăbiciunile și neajunsurile tale sunt cele care vatămă lumea – decât să presupui că tu și ai tăi aveți o bunătate de sfinți și să-i hăituiești pe inamicii pe care vei fi înclinat să-i vezi pretutindeni.

Este imposibil să lupți împotriva patriarhatului, să reduci opresiunea, să promovezi egalitatea, să transformi capitalismul, să salvezi mediul înconjurător, să elimini competitivitatea, să reduci sfera guvernării sau să conduci toate organizațiile ca pe niște firme. Astfel de concepte au pur și simplu o rezoluție prea slabă. Trupa de comedie Monty Python a oferit cândva o lecție satirică privind cântatul la flaut: suflă într-un capăt al instrumentului și mișcă-ți degetele în sus și în jos pe găuri.[10] Adevărat. Dar inutil. Pur și simplu, lipsesc detaliile

necesare. In mod similar, sistemele și abordările teoretice sofisticate, de scară mare, nu acoperă suficient de bine realitatea, pentru a face posibilă transformarea ei unitară și multilaterală. Ideea că realitatea poate fi transformată în acest fel este produsul cultelor din secolul XX. Credințele acestor culte sunt în același timp naive și narcisice, iar activismul pe care îl promovează este substitutul celor resentimentari și leneși pentru realizarea adevărată. Axiomele singulare ale celor posedați ideologic sunt niște zei slujiți orbește de cei care fac prozelitism în numele lor.

Totuși, asemenea lui Dumnezeu, ideologia a murit. Excesele sângeroase ale secolului XX au omorât-o. Ar fi bine s-o lăsăm în pace și să începem să abordăm și să reflectăm la probleme mai mici, mai precis definite. Ar fi bine să le conceptualizăm la o scară la care am putea începe să le rezolvăm, nu prin învinuirea altora, ci încercând să le abordăm personal, asumându-ne totodată responsabilitatea pentru rezultat.

Ai puțină umilință. Fă-ți curat în dormitor. Ai grijă de familia ta. Ascultă-ți conștiința. Fă-ți ordine în viață. Găsește ceva productiv și interesant de făcut și dedică-te acelui lucru. Când poți să faci toate astea, găsește o problemă mai mare și încearcă s-o rezolvi, dacă îndrăznești. Dacă și asta funcționează, treci la proiecte și mai ambițioase. Și, ca un început necesar al acestui proces... renunță la ideologie.

Regula VII

Muncește din răsputeri măcar la un singur lucru și vezi ce se întâmplă

VALOAREA CĂLDURII ȘI A PRESIUNII

Când cărbunele este supus la căldura și presiunea intense de la mare adâncime, sub scoarța terestră, atomii săi se rearanjează în structura cristalină repetitivă perfectă ce caracterizează diamantul. Carbonul

care alcătuiește cărbunele capătă totodată o durabilitate maximă în forma ei diamantină (căci diamantul este cea mai dură dintre toate substanțele). În sfârșit, devine capabil să reflecte lumina. Această combinație de durabilitate și strălucire conferă diamantului calitățile care justifică folosirea sa ca simbol al valorii. Ceea ce este valoros este pur, aliniat corespunzător și strălucește în lumină – și acest lucru este valabil pentru o persoană la fel de mult ca și pentru o piatră prețioasă. Lumina semnifică, desigur, strălucirea unei conștiințe superioare bine focalizate. Ființele omenești sunt conștiente în timpul zilei, când e lumină. O mare parte din acea conștiință este vizuală și, prin urmare, dependentă de lumină. A fi luminat înseamnă să fii excepțional de lucid și de conștient – să atingi o stare a existenței asociată de obicei cu divinitatea. A purta un diamant înseamnă să devii asociat cu radianța Soarelui, ca regele sau regina al cărui (cărei) profil este ștanțat pe discul solar al monedei de aur, un etalon aproape universal al valorii.

Căldura și presiunea transformă materia primă a banalului cărbune în perfecțiunea cristalină și valoarea rară a diamantului. Același lucru se poate spune și despre o persoană. Știm că, adesea, forțele multiple care acționează în sufletul uman nu sunt aliniate unele cu altele. Facem lucruri pe care ne-am dori să nu le fi făcut și nu facem lucruri pe care știm că ar trebui să le facem. Vrem să slăbim, dar stăm pe canapea și mâncăm crănțănele, și ne cuprinde disperarea. Suntem dezorientați, derutați și paralizați de indecizie. Suntem atrași în toate direcțiile de tentații, în pofida voinței noastre exprimate, și pierdem timpul, amânăm și ne simțim groaznic din acest motiv, dar nu ne schimbăm.

De aceea, oamenilor din vechime le-a venit ușor să creadă că sufletul uman este bântuit de fantome, posedat de spirite ancestrale, demoni și zei, niciuna dintre acestea nefiind preocupată de interesul cel mai bun al persoanei în cauză. Începând cu epoca psihanaliștilor, aceste forțe contrare, aceste spirite obsesive și uneori răuvoitoare au fost conceptualizate psihologic ca impulsuri, emoții sau stări motivaționale sau complexe care acționează ca personalități parțiale coagulate în interiorul persoanei de memorie, dar nu și de intenție. Structura noastră neurologică este într-adevăr ierarhică. Puternicii servitori instinctivi de la bază, care gestionează setea, foamea, furia, tristețea, buna dispoziție și senzualitatea, pot urca foarte ușor pen-

tru a deveni stăpânii noștri și, la fel de ușor, pot ajunge să poarte războaie unii cu alții. Reziliența și tăria unui spirit unificat nu sunt ușor de atins.

Este un fapt proverbial că, dacă o casă se va dezbina în sine, acea casă nu va mai putea să se țină*. Similar, o persoană slab integrată nu poate să-și păstreze cumpătul când se lovește de greutăți. Își pierde unitatea la cel mai înalt nivel al organizării psihice. Își pierde acel amestec echilibrat de calități ce definește sufletul bine temperat și nu-și poate păstra sufletul unificat. Știm asta când spunem despre cineva că „și-a pierdut mințile" sau că „s-a scrântit". Înainte de a aduna bucățile și de a le rearanja, o astfel de persoană este probabil să cadă pradă dominării de către una sau mai multe personalități parțiale. Aceasta ar putea fi un spirit al furiei, al anxietății sau al suferinței

---

* Parafrază după versetul 3:25 din *Sfânta Evanghelie după Marcu,* preluat apoi într-un celebru discurs de către Abraham Lincoln. (*N.red.*)

gata să sară pentru a ocupa persoana care și-a pierdut firea. Se poate vedea asta întâmplându-se cel mai clar în cazul unui copil de doi ani care are un acces de furie. Acesta și-a pierdut cumpătul temporar și este pentru moment emoție pură. Este o întâmplare care de multe ori e profund tulburătoare chiar pentru copil și una de o intensitate care ar fi groaznic de privit dacă ar fi manifestată de un adult. Sistemele motivaționale arhaice care guvernează mânia nu fac decât să împingă deoparte personalitatea în dezvoltare a copilului și să-și facă mendrele cu mintea și acțiunile sale. Aceasta este o înfrângere adevărată și nefericită pentru eul centralizator încă fragil, care luptă împotriva unor forțe puternice pentru a atinge integrarea psihică și socială.

Lipsa unificării interne se face cunoscută, de asemenea, prin creșterea suferinței, amplificarea anxietății, absența motivației și lipsa plăcerii, care însoțesc indecizia și incertitudinea. Incapacitatea de a decide între zece lucruri, chiar dacă acestea sunt dezirabile, echivalează cu a fi chinuit de toate acele lucruri. Fără niște obiective clare, bine definite și necontradictorii, e foarte greu să obții sentimentul angajamentului pozitiv care face ca viața să aibă sens. În același timp, obiectivele clare limitează și simplifică lumea, reducând incertitudinea, anxietatea, rușinea și forțele fiziologice autodevoratoare dezlănțuite de stres. Persoana slab integrată este astfel volatilă și

dezorientată, iar acesta este doar începutul. In proporții suficiente, volatilitatea și lipsa de direcție pot conspira rapid pentru a produce neajutorarea și depresia caracteristice unui sentiment îndelungat al lipsei de sens. Aceasta nu e doar o stare psihică. Consecințele fizice ale depresiei, adesea precedate de o secreție în exces a hormonului stresului, cortizolul, coincid, în esență, cu îmbătrânirea rapidă (creștere în greutate, probleme cardiovasculare, diabet, cancer și Alzheimer).[1]

Consecințele sociale sunt la fel de serioase ca și cele biologice. O persoană care nu este bine integrată reacționează în mod exagerat la cel mai mic indiciu de frustrare sau eșec. Nu se poate angaja în negocieri productive, nici măcar cu ea însăși, pentru că nu poate tolera incertitudinea discutării unor potențiale viitoruri alternative. Nu poate fi mulțumită, pentru că nu poate obține ceea ce dorește și nu poate obține ceea ce dorește, pentru că nu reușește să aleagă un lucru, în locul altuia. De asemenea, poate fi pusă în încurcătură și de cele mai slabe obiecții. Una dintre subpersonalitățile sale multiple, aflate

în conflict, va prelua din mers astfel de argumente, adesea contrare intereselor persoanei în cauză, și le va folosi, sub forma îndoielilor, pentru a-și susține poziția contrară. O persoană marcată de astfel de conflicte interioare poate fi, prin urmare, oprită în loc prin apăsarea unui singur deget pe pieptul său (cu toate că s-ar putea să reacționeze violent împotriva unui astfel de obstacol). Pentru a merge înainte cu hotărâre este necesar să fii organizat, să te îndrepți spre ceva singular și identificabil.

Ochește. Țintește. Toate acestea fac parte din maturizare și disciplinare și sunt ceva care trebuie prețuit în mod corespunzător. Dacă nu țintești spre ceva, vei deveni frământat de tot și de toate. Dacă țintești spre nimic, nu ai unde să te duci, nimic de făcut și nimic de valoare în viața ta, căci valoarea necesită ierarhizarea opțiunilor și sacrificarea inferiorului în favoarea superiorului. Vrei cu adevărat să fii tot ceea ce ai putea să fii? Nu e prea mult? N-ar fi mai bine să fii ceva anume (după care, poate, să adaugi încă ceva la asta)? N-ar veni asta ca o ușurare, chiar dacă e în același timp un sacrificiu?

CEA MAI PROASTĂ DECIZIE

Când îmi urmam studiile postuniversitare la Universitatea McGill din Montreal, pregătindu-mi teza de doctorat în psihologie clinică, am remarcat o îmbunătățire pronunțată a caracterului la toți cei care continuau programul tot mai dificil pe durata a cinci până la șase ani. Deprinderile lor sociale se ameliorau. Se exprimau cu mai multă claritate. Găseau un sentiment profund al scopului personal. Îndeplineau o funcție utilă în relație cu alții. Deveneau mai disciplinați și mai organizați. Se distrau mai mult. Asta se întâmpla în ciuda faptului că, adesea, cursurile postuniversitare erau de o calitate mai scăzută decât ar fi putut să fie, posturile de stagiu erau neplătite și greu de obținut, iar relațiile cu îndrumătorii postuniversitari erau uneori (dar nu mereu) mai puțin grozave. Cei care începeau activitatea postuniversitară erau de multe ori încă imaturi și confuzi. Dar disciplina pe care le-o impunea necesitatea cercetării științifice — și, mai exact, pregătirea tezei — le îmbunătățea în scurt timp caracterele. Să scrii ceva lung, complex

și coerent înseamnă, măcar în parte, să devii mai complex, mai clar în exprimare și mai profund la nivelul propriei personalități.

Când am ajuns profesor și am început să îi îndrum pe studenții de diferite niveluri, am observat același lucru. Studenții de la Facultatea de Psihologie care se alipeau unui laborator de cercetare (și, prin urmare, aveau de muncă suplimentar) obțineau note mai mari decât cei care preluau sarcini mai puține. Preluarea unor funcții de cercetători stagiari îi ajuta să-și stabilească un loc și o comunitate, fapt care le impunea să se disciplineze, mai ales prin faptul că le solicita o utilizare mai eficientă a timpului. Am observat un proces similar când lucram ca psiholog clinician. De regulă, îmi încurajam clienții să aleagă cea mai bună cale care le era atunci la îndemână, chiar dacă era departe de idealul lor. Asta însemna uneori să tolereze o scădere temporară a ambiției sau a mândriei, dar avea avantajul de a substitui ceva disponibil doar în fantezie cu ceva real. Aproape invariabil urmau ameliorări ale sănătății mentale.

Există ceva căruia să merite să i te dedici? Sunt acum destul de bătrân ca să fi văzut ce se întâmplă când se manifestă diferitele maniere în care se poate răspunde la această întrebare. În cariera mea de student, doctorand, profesor, psiholog clinician, cercetător și în diferitele incursiuni adiționale, am văzut cum se manifestă în mod

repetat aceleași două căi de dezvoltare. Ambele sunt disponibile, în principiu, oricăruia dintre noi – fiecăruia dintre nechibzuiții semi-dezvoltați, rătăcitori, cinici în mod prematur, iscoditori, neîncrezători și plini de speranță, cum suntem cu toții, în diferite grade, când suntem tineri și în pragul maturității. Pentru mine a devenit evident că multe angajamente au o valoare durabilă: cele legate de caracter, dragoste, familie, prietenie și carieră în primele rânduri (și probabil în această ordine). Cei care rămân incapabili sau nedoritori să-și stabilească o grădină bine îngrijită, ca să zicem așa, în oricare dintre aceste domenii vor suferi inevitabil din această cauză. Să urmărești obținerea unei diplome universitare presupune sacrificiu și studiu, iar alegerea unei anumite discipline înseamnă să renunți la posibilitatea altor căi de studiu. Același lucru e valabil și în ceea ce privește alegerea unui partener sau a unui grup de prieteni. Cinismul legat de astfel de lucruri (sau fie și numai indecizia ori îndoiala) găsește un aliat facil, dar cu adevărat antagonic în raționalitatea stupid de nihilistă

care subminează totul: De ce să-mi bat capul? Ce importanță o să mai aibă asta peste o mie de ani? Și până la urmă ce face o cale preferabilă alteia sau niciuneia?

E posibil să fii mulțumit sau chiar fericit cu un partener sau altul, sau cu un grup de prieteni sau altul, sau cu o carieră sau alta. Într-un anumit sens, satisfacția adusă de aceste aranjamente putea fi generată și de alte alegeri. În același timp, fiecare dintre alegeri este profund imperfectă: partenerii sentimentali pot fi capricioși și complecși, așa cum pot fi și prietenii, și orice carieră sau slujbă este caracterizată de frustrare, dezamăgire, corupție, ierarhie arbitrară, lovituri pe la spate și stupiditatea desăvârșită a procesului decizional. Am putea conchide, pornind de la lipsa valorii specifice sau ideale în aceste contexte, că nimic nu contează mai mult decât orice altceva sau să tragem concluzia și mai deznădăjduită că, prin urmare, nimic nu contează în niciun fel. Dar cei care trag astfel de concluzii, oricât de bine înarmați ar fi cu argumente coerente din punct de vedere rațional, plătesc un preț ridicat. Oamenii suferă când renunță înainte de a-și obține diploma de facultate sau de a încheia formarea pentru o meserie. Iar asta înseamnă că au „renunțat", nu că au eșuat, deși cele două noțiuni pot fi greu de distins. Uneori, oamenii eșuează pentru că pur și simplu nu se descurcă în acel job, în pofida bunelor intenții și a dis-

ciplinei de care dau dovadă. E nevoie de o anumită capacitate verbală ca să funcționezi eficient ca avocat, la fel cum e nevoie de o anumită îndemânare cu obiectele mecanice, de exemplu, ca să devii un tâmplar. Uneori, potrivirea dintre persoană și alegerea făcută e atât de proastă încât nici măcar dedicarea acesteia nu va fi suficientă pentru obținerea rezultatului dorit. Dar foarte adesea eșecul este o consecință a unei insuficiente hotărâri, a raționalizării complicate, dar inutile și a refuzului asumării responsabilității. Și din asta nu rezultă prea multe lucruri bune.

De obicei, oamenii care nu își aleg un job sau o carieră nu mai au nicio „ancoră" în viață și intră în derivă. Ar putea încerca să-și justifice deriva afișând o fațadă de rebeliune romantică și de cinism prematur tipic pentru cei sătui de lume. Ar putea recurge la identificarea superficială cu explorarea artistică avangardistă sau să-și trateze disperarea și lipsa de țel inerente prin apelul la alcool și droguri, cu gratificațiile instantanee oferite de acestea. Dar nimic din toate acestea nu

mijlocește succesul unui om de treizeci de ani (ca să nu mai vorbim de cineva mai vârstnic cu un deceniu). Același lucru este valabil și pentru oamenii care nu-și pot alege un singur partener sentimental (căruia să i se dedice) sau sunt incapabili ori lipsiți de dorința de a le fi loiali prietenilor lor. Ei devin singuratici, izolați și nefericiți, și toate astea nu fac decât să le adâncească amărăciunea, pe lângă cinismul care a dus inițial la izolare. Acesta nu e genul de cerc vicios care ai vrea să-ți caracterizeze viața.

Oamenii pe care i-am cunoscut și care și-au obținut licențele ori au încheiat programele profesionale au fost mai bine din acest motiv. Nu „buni", neapărat. Nu au funcționat optim. Nu neapărat entuziasmați de alegerile lor sau lipsiți de îndoială și incertitudine. Nici măcar siguri că vor continua să aprofundeze ceea ce studiaseră. Dar au fost mult mai bine decât cei care s-au retras și au intrat în derivă. Angajamentele și sacrificiile care au urmat i-au maturizat pe cei care au îndurat, i-au făcut oameni mai buni. Așadar, care este concluzia? Sunt multe lucruri cărora am putea să ne dedicăm. S-ar putea argumenta că orice angajament dat este arbitrar și chiar fără sens, dată fiind mulțimea de alternative, dată fiind corupția sistemelor care solicită acel angajament. Dar nu putem folosi același argument pentru un adevăr legat de angajamentul în sine: Cei care nu își aleg o direcție sunt pier-

duți. Este mult mai bine să devii ceva decât să rămâi orice și să nu devii nimic. Aceasta în pofida tuturor limitărilor autentice și dezamăgirilor de care ai parte când devii ceva. Peste tot, spre disperarea cinicului, există decizii proaste. Dar cineva care a depășit acest cinism (sau, mai exact, l-a înlocuit cu o îndoială și mai profundă – adică, îndoiala care se îndoiește de sine, ca ghid pe care te poți baza, în ultimă instanță) obiectează: cea mai proastă decizie dintre toate este să nu-ți asumi nicio decizie.

DISCIPLINĂ ȘI UNITATE

Disciplina care permite concentrarea asupra unui singur lucru începe devreme în viață. De la o vârstă foarte fragedă, copiii încep să ordoneze multitudinea de emoții și motivații (care constituie instinctele

lor fundamentale de supraviețuire) în strategii de cooperare și competiție, care îi implică și pe alții, în mod voluntar, iar copiii care sunt bine alcătuiți și norocoși reușesc asta într-o manieră care este în același timp dezirabilă social și sănătoasă din punct de vedere psihologic. Când experiența autonomă a unui copil este întreruptă de apariția unui sistem instinctual (când copilul este furios, obosit, când îi este foame sau frig), un bun părinte intervine și rezolvă problema care a tulburat unitatea fragilă a copilului sau, și mai bine, îl învață pe copil să rezolve singur problema. Când procesul din urmă a fost încheiat cu suficientă rigurozitate, copilul este pregătit să se alăture lumii sociale. Aceasta trebuie să se întâmple în jurul vârstei de patru ani, altfel s-ar putea să nu se mai întâmple niciodată.[2] Copilul trebuie să fie suficient de capabil să se autoorganizeze ca să fie dezirabil pentru semenii săi când are în jur de patru ani; altfel riscă o ostracizare socială permanentă. Un copil care continuă să aibă crize de furie la acea vârstă este supus exact acestui risc.

Procesul de integrare este încurajat de semeni (prieteni) pentru copilul bine pregătit sau suficient de norocos ca să fie acceptat. Când un copil participă împreună cu alții la un joc, se autodisciplinează. Învață să-și subordoneze toate impulsurile concurente imperativelor acelui joc – acel joc îl obligă să acționeze într-un mod integrat, în

pofida potențialei multitudini de reguli; copilul învață să se supună voluntar regulilor și obiectivelor bine definite ale jocului. Pentru a se juca într-o asemenea manieră, copilul trebuie să se transforme într-o subunitate funcțională a unei mașinării sociale mai mari. Aceasta se poate interpreta ca o sacrificare a individualității, dacă individualitatea este definită ca alegerea nelimitată a gratificației impulsive. Dar este vorba, mult mai exact, de *dezvoltarea* individualității, considerată la un nivel superior: individul integrat și care funcționează corespunzător temperează dorințele prezentului privind către necesitățile viitorului (inclusiv necesitatea de a se juca frumos cu alții). În felul acesta jocurile copilăriei temperează cacofonia de țipete de la finele copilăriei mici. Răsplata pentru această dezvoltare este, bineînțeles, siguranța incluziunii sociale și plăcerea jocului.

Trebuie remarcat că aceasta nu înseamnă *refulare*. Acest aspect trebuie clarificat, pentru că o parte din ceea ce-i oprește pe oameni să aleagă ceva și să rămână cu acea alegere este convingerea că lucrurile

pe care disciplina impusă prin alegere ne împiedică să le facem vor fi cumva pierdute pentru totdeauna. Tocmai această convingere – adesea exprimată cu privire la creativitate – este cea care, în mare parte, îi face pe atât de mulți părinți să se teamă că le fac rău copiilor lor dacă îi disciplinează. Dar disciplina adecvată organizează mai degrabă decât să distrugă. Un copil adus la obediență prin teroare sau protejat de orice șansă posibilă de a se comporta greșit nu este disciplinat, ci abuzat. Prin contrast, un copil care a fost disciplinat în mod adecvat – de părinți, de alți adulți și, cel mai important, de alți copii – nu se luptă cu agresivitatea sa, nu și-o înfrânge și mai ales nu și-o *inhibă*. Un astfel de copil nici măcar nu-și sublimează acea agresivitate și nici n-o transformă în ceva diferit. În schimb, o integrează în capacitatea sa tot mai sofisticată de practicare a jocurilor, ceea ce îi permite să-și alimenteze spiritul competitiv și să-și sporească atenția, făcând-o să slujească scopurilor superioare ale dezvoltării psihicului său. Prin urmare, unui copil bine socializat nu-i lipsește agresivitatea. *Devine doar extrem de bun în a fi agresiv*, transmutând ceea ce altfel ar putea fi o pulsiune perturbatoare în perseverența concentrată și competitivitatea controlată care caracterizează un jucător de succes. Pe la începutul adolescenței, un astfel de copil se poate integra în jocuri tot mai complexe – activități comune, orientate pe obiective, pe care toți le joacă în mod

voluntar, pe care toți le acceptă de comun acord și de pe urma cărora beneficiază, chiar dacă doar o singură persoană sau o singură echipă poate fi învingătoare la un moment dat. Această capacitate de integrare în joc este civilizația însăși, în forma ei născândă, la nivelul jucătorului individual și al grupului. Aici este locul în care atât cooperarea, cât și oportunitatea de a concura și de a câștiga se fac manifeste simultan. Toate acestea constituie pregătirea necesară pentru alegerile mai de durată care trebuie făcute în vederea unei maturități înfloritoare.

Este cu siguranță posibil – și chiar înțelept – să ai anumite îndoieli și să discuți în contradictoriu despre care joc ar fi cel mai bine să fie jucat aici și acum; dar nu e deloc înțelept să afirmi că, prin urmare, toate jocurile sunt nenecesare. În mod similar, deși ar fi posibil să discuți despre care moralitate este moralitatea *necesară*, nu e posibil să susții că moralitatea însăși este astfel nenecesară. Îndoiala cu privire la jocul cel mai adecvat în acest moment nu înseamnă relativism. Este considerarea inteligentă a contextului. Faptul că fericirea nu este

adecvată, de exemplu, la o înmormântare nu înseamnă că fericirea în sine este lipsită de valoare. În mod similar, afirmația potrivit căreia moralitatea este pe cât de necesară, pe atât de inevitabilă nu este totalitară. Este doar observația că valorile elementare, primitiv unidimensionale, trebuie subsumate structurilor organizate social pentru ca pacea și armonia să existe și să fie menținute. Tocmai aducerea laolaltă a multiplicității conflictuale sub doctrinele unificatoare ale creștinismului a fost cea care a civilizat Europa. Probabil că ar fi putut să fie budismul, confucianismul sau hinduismul, în măsura în care Orientul este în linii mari civilizat și unificat. Dar nu ar fi putut să fie absența totală a oricărei doctrine. Fără un joc, nu există pace, ci numai haos. Mai mult, jocul care există trebuie să poată fi jucat (așa cum am discutat în Regula IV: Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde responsabilitatea a fost abandonată). Asta înseamnă că jocul trebuie structurat conform unui set de reguli acceptabile în comun – potrivit doar acelor constrângeri pe care mai mulți oameni sunt dispuși să le respecte pentru o perioadă lungă. Este posibil ca, teoretic, să existe numeroase asemenea jocuri, dar este cel puțin la fel de posibil să existe doar câteva. În orice caz, regulile creștinismului și regulile budismului nu sunt nicidecum arbitrare, nicidecum superstiții absurde, la fel cum nici regulile unui joc adecvat nu sunt nici arbitrare

și nici niște superstiții absurde. Să crezi că pacea poate exista fără jocul atotcuprinzător și acceptat voluntar înseamnă să înțelegi greșit pericolul mereu prezent al tribalismului fragmentat spre care putem regresa atât de ușor și cu efecte devastatoare.

După ce lumea socială a forțat copilul să-și integreze subpersonalitățile multiple, el se poate juca cu alți copii. După asta el ar trebui să fie pregătit să se angajeze în jocurile mai serioase care alcătuiesc slujbele sau profesiile, cu așteptările, abilitățile și regulile lor extrem de bine structurate. El trebuie să le învețe și pe acelea și, când înaintează în vârstă, va deprinde dansul sexelor. Trebuie să-și integreze personalitatea socializată cu cea a altuia, astfel încât cuplul pe care îl alcătuiește cu perechea sa să poată coexista pașnic, productiv, în cadrul societății, pe o durată îndelungată – păstrând disponibilitatea voluntară de a proceda astfel. Acesta este procesul dual al integrării psihice și sociale care însoțește anii de ucenicie, toate fiind asociate cu asigurarea sănătății mentale. Aderarea la acest proces îl va face

un adult sofisticat din punct de vedere social, productiv și sănătos în plan psihic, capabil de adevărată reciprocitate și, poate, de suspendarea temporară a imperativului reciprocității, necesar pentru creșterea copiilor.

Dar povestea integrării și socializării nu se încheie aici. Asta pentru că două lucruri se întâmplă simultan, în timpul unei ucenicii demne de numele ei (exact la fel cum a învăța să practici un joc și a învăța ce înseamnă sportivitatea se întâmplă simultan, în timpul jocului). La început, ucenicul trebuie să devină un slujitor al tradiției, al structurii și al dogmei, la fel cum copilul care vrea să se joace trebuie să respecte regulile jocului. În cazul cel mai bun, această servitute înseamnă o aderare plină de recunoștință, într-o formă sau alta, la instrucțiunile considerate de obicei patriarhale. Ucenicia înseamnă căldură și presiune (căci proaspeții lucrători sunt puși la încercare de colegii lor, așa cum studenții de la Drept care fac „practică“ sunt puși la încercare de potențialii lor angajatori și tot așa cum rezidenții de la Medicină sunt puși la încercare de medici, asistente și pacienți). Obiectivul acestei călduri și presiuni este subordonarea unei personalități nedezvoltate (nicidecum „individuale“ în acest moment) față de o singură cale, în scopul transformării dintr-un începător nedisciplinat într-un maestru desăvârșit.

Totuși, maestrul, care este produsul legitim al uceniciei, nu mai este slujitorul dogmei. În schimb, el este acum slujit de dogmă, pe care are responsabilitatea de a o menține, precum și dreptul de a o schimba, când schimbarea devine necesară. Aceasta face din maestru, care cândva a îngăduit să fie înrobit, un adept emergent al spiritului – al acelui vânt (spirit) ce suflă unde voiește (Ioan 3:8). Maestrul își poate îngădui propriile intuiții, căci cunoașterea obținută prin disciplina pe care a dobândit-o îl va îndreptăți să-și critice propriile idei și să le evalueze adevărata valoare. Prin urmare, s-ar putea să perceapă mai clar tiparele fundamentale sau principiile aflate la baza dogmelor disciplinei sale și să se inspire din acelea în loc să adere orbește la reguli, așa cum sunt ele formulate sau întruchipate în prezent. S-ar putea chiar să se bazeze pe uniunea integrată dintre personalitatea sa și formarea sa, pentru a modifica sau a transforma chiar și acele principii mai fundamentale, profund intuite, în slujba unei uniuni de un nivel și mai înalt.

DOGMĂ ȘI SPIRIT

Disciplinele restrictive care servesc ca precondiție a unui joc, dar și pentru dezvoltarea unei unități a existenței pot fi considerate în mod util drept „să nu...“-uri – reguli care subliniază ceea ce categoric nu trebuie făcut, în vreme ce are loc ceea ce trebuie făcut. Respectarea acestor reguli produce o dezvoltare a caracterului – caracter care are o anumită natură sau esență (am discutat deja despre aceasta când ne-am referit la dezvoltarea unei personalități dezirabile a celui ce va fi jucător al mai multor jocuri sau al unor succesiuni de jocuri). Așa cum este cazul în multe alte situații, se pare că această idee este deja implicită în poveștile care alcătuiesc fundamentul culturii noastre. Acest lucru este evident îndeosebi în *Sfânta Evanghelie după Marcu*, un comentariu asupra unora dintre cele mai influente Reguli de Joc formulate vreodată – Cele Zece Porunci mozaice (și, într-o perspectivă și mai largă, un comentariu asupra regulilor însele). Poruncile sunt următoarele:

1. Să nu ai alți dumnezei afară de Mine.
2. Să nu-ți faci chip cioplit.
3. Să nu iei în deșert Numele Domnului, Dumnezeului tău.

4. Adu-ți aminte de ziua de odihnă, ca s-o sfințești.
5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta.
6. Să nu ucizi.
7. Să nu fii desfrânat.
8. Să nu furi.
9. Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău.
10. Să nu poftești.

Prima poruncă se referă la necesitatea de a ținti cea mai înaltă unitate posibilă; a doua, la pericolul adorării unor idoli falși (confundând reprezentarea sau imaginea cu inefabilul pe care se presupune că îl reprezintă); a treia înseamnă că este greșit să revendici o inspirație morală venită de la Dumnezeu în timp ce comiți cu bună-știință fapte păcătoase; a patra înseamnă că este necesar să-ți iei răgazul pentru a reflecta cu regularitate la ceea ce este cu adevărat valoros și sacru; a cincea păstrează familiile unite, poruncind cinstire, respect

și recunoștință de la copii ca răsplată pentru sacrificiile făcute de părinți; a șasea previne omuciderea (evident), dar, prin asta, protejează și comunitatea de posibila cădere într-o vrajbă permanentă și potențial multigenerațională; a șaptea impune caracterul sacru al jurământului matrimonial și, la fel ca a cincea poruncă, se bazează pe supoziția că stabilitatea și valoarea familiei sunt de o importanță supremă; a opta permite oamenilor cinstiți și truditori să culeagă roadele eforturilor lor fără teama că ceea ce au produs le va fi luat în mod arbitrar (ceea ce face posibilă o societate civilizată); a noua menține integritatea legii, reducând sau eliminând utilizarea ei ca armă; iar a zecea este o aducere aminte că invidia și resentimentul pe care le naște sunt o forță distructivă colosală.

Are sens să considerăm aceste porunci ca fiind un set minimal de reguli pentru o societate stabilă – pentru un joc social iterabil. Poruncile sunt reguli stabilite în cartea Exodului și fac parte dintr-o poveste de neuitat. Dar ele sunt totodată și indicatoare spre altceva – ceva care simultan apare din și transcende regulile și constituie esența lor. Ideea de bază este aceasta: supune-te în mod voluntar unui set de reguli determinate social – în formularea cărora acționează deja tradiția – și va apărea o unitate care transcende regulile. Acea unitate constituie ceea ce ai putea să fii dacă te concentrezi pe un anumit

obiectiv și reușești să-l realizezi.

În *Sfânta Evanghelie după Marcu* găsim o poveste relevantă pentru această idee. Secțiunea care ne interesează începe cu Hristos, aflat în drum spre templul din Ierusalim, unde îi izgonește pe zarafi și pe negustori și se adresează mulțimii cu o charismă irezistibilă. După cum spune povestea: „Și au auzit arhiereii și cărturarii. Și căutau cum să-L piardă. Căci se temeau de El, pentru că toată mulțimea era uimită de învățătura Lui" (Marcu 11:18). În consecință, ei încep să conspire, chestionându-l pe acest profet ciudat, sperând să-l ispitească să facă o afirmație eretică și, prin urmare, potențial fatală, trimițând la El „pe unii din farisei și din irodieni, ca să-L prindă în cuvânt" (Marcu 12:13). Hristos se descurcă minunat, ca să spunem doar atât, cu cei veniți să-l iscodească. Secțiunea se încheie cu ceea ce se consideră a fi cea mai dificilă și mai înșelătoare dintre întrebări, pusă de un interlocutor deosebit de viclean, care în același timp Îi era și admirator, probabil fără voia lui (Marcu 12:28–34):

Și apropiindu-se unul din cărturari, care îi auzise vorbind între ei, și văzând că bine le-a răspuns, L-a întrebat: Care poruncă este întâia dintre toate?

Iisus i-a răspuns că întâia este: „Ascultă Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn".

Și: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta". Aceasta este cea dintâi poruncă.

Iar a doua e aceasta: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți". Mai mare decât acestea nu este altă poruncă.

Și I-a zis cărturarul: Bine, Învățătorule. Adevărat ai zis că unul este Dumnezeu și nu este altul afară de El.

Și a-L iubi pe El din toată inima, din tot sufletul, din tot cugetul și din toată puterea și a iubi pe aproapele tău ca pe tine însuți este mai mult decât toate arderile de tot și decât toate jertfele.

Iar Iisus, văzându-l că a răspuns cu înțelepciune, i-a zis: Nu ești departe de împărăția lui Dumnezeu.

Și nimeni nu mai îndrăznea să-L mai întrebe.

Ce înseamnă toate astea? Personalitatea integrată prin aderarea disciplinată la un set de reguli adecvate este simultan (deși proba-

bil în necunoștință de cauză) călăuzită de sau imită idealul cel mai înalt posibil – exact acel ideal care constituie acel element comun al „moralei" care face ca toate regulile să fie bune, juste și necesare. Acest ideal, potrivit răspunsului lui Hristos, este ceva singular („singurul Domn"), întrupat în detaliu (iubit cu „toată inima", „sufletul", „cugetul" și „puterea") și apoi manifestat ca o iubire care e aceeași pentru sine și pentru toată omenirea.

Cultura occidentală se sprijină „inconștient" pe o dramă foarte profundă, care reflectă toate acestea, ca urmare a originii sale în conceptualizarea iudeo-creștină. Din punct de vedere psihologic, Hristos este o reprezentare, o întrupare, a stăpânirii dogmei și a apariției (consecvente) a spiritului. Spiritul este forța creativă care dă naștere la ceea ce devine, în timp, dogmă. Spiritul este și ceea ce transcende permanent o astfel de tradiție îndelungată, când este posibil. Acesta este motivul pentru care o ucenicie se încheie cu o capodoperă, a cărei

creație semnifică nu doar dobândirea aptitudinii indispensabile, ci și deprinderea capacității de a crea noi aptitudini.

Deși Hristos comite multe acte care ar putea fi considerate revoluționare, așa cum am discutat în cadrul Regulii I, în Evanghelii este portretizat explicit ca învățător al tradiției și spune despre Sine: „Să nu socotiți că am venit să stric Legea sau prorocii; n-am venit să stric, ci să împlinesc" (Matei 5:17). În Noua Versiune Internațională a Bibliei exprimarea e mai clară: „Să nu credeți că am venit să desființez Legea sau prorocii. N-am venit să le desființez, ci să le împlinesc". Prin urmare, El se prezintă atât ca produs al tradiției, cât și ca acel ceva care o creează și o transformă. Același tipar de conflict creativ poate fi întâlnit și în *Vechiul Testament*, care este în mare parte o înșiruire de povești despre spirit în opoziție profetică cu corupția inevitabilă a dogmei ținute în frâu pentru a sluji puterea. Personalitatea care imită acest model este cea care ar putea fi considerată cu adevărat occidentală, în sensurile psihologice cele mai profunde.

Dacă muncești din răsputeri la un singur lucru, te vei schimba. Vei începe și tu să devii un singur lucru, în locul multitudinii gălăgioase care ai fost cândva. Acel lucru singur, dezvoltat corespunzător, nu e doar entitatea disciplinată formată prin sacrificiu, dedicație și concentrare. Este cel care creează, distruge și transformă disciplina însăși –

civilizația însăși – prin exprimarea unității dintre personalitatea sa și societate. Este însuși Cuvântul adevărului, de funcționarea căruia întreaga ordine locuibilă, extrasă din haos, depinde veșnic.

Muncește din răsputeri măcar la un singur lucru și vezi ce se întâmplă.

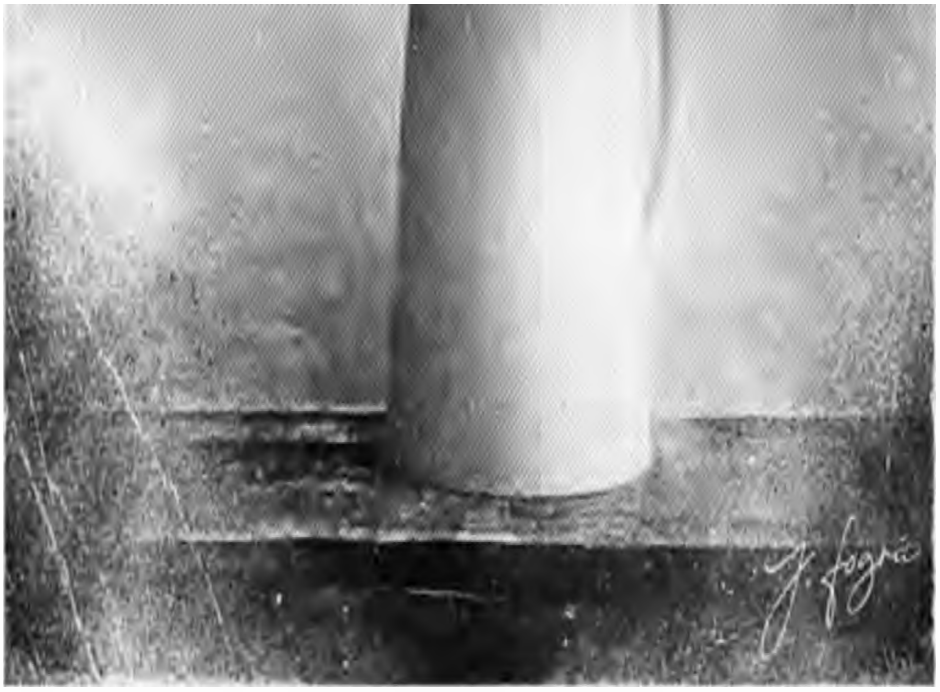

Regula VIII

Alege-ți o cameră din casa ta și încearcă s-o faci cât mai frumoasă cu putință

NU E SUFICIENT SĂ-ȚI FACI CURAT ÎN CAMERĂ

Am devenit cunoscut pentru faptul că-i îndemn pe oameni să-și facă curat în cameră. Probabil pentru că eu iau în serios acel sfat prozaic și pentru că știu că e o sarcină mult mai dificilă decât pare. Apropo, n-am mai reușit să-mi fac curat în cameră – adică în biroul meu de

acasă (pe care în general îl țin într-o stare relativ imaculată) – de trei ani. Viața mea a fost aruncată într-un asemenea haos în această perioadă de multitudinea de schimbări prin care am trecut – controverse politice, transformarea carierei, călătorii nesfârșite, munți de corespondență, succesiunea de boli –, încât pur și simplu am fost copleșit. Dezorganizarea a fost amplificată de faptul că eu și soția mea tocmai am terminat de renovat o bună parte din casă și toate obiectele cărora nu le-am putut găsi un loc adecvat au ajuns la mine în birou.

Circulă o memă pe internet, în care sunt acuzat de ipocrizie tocmai din acest motiv: un stop-cadru extras dintr-un videoclip filmat în biroul meu, pe fundalul căruia se vede starea dezordonată a încăperii (nici eu nu arăt mult mai bine). Cine sunt eu să le spun oamenilor să-și facă curat în camere înainte de a încerca să repare restul lumii când, după toate aparențele, eu însumi nu sunt în stare să fac acest lucru? Iar acest reproș atinge un aspect semnificativ și de o sincronicitate evidentă, pentru că în acel moment eu însumi nu eram în ordine și nu

începe nicio îndoială că starea mea a ajuns să fie reflectată și în starea biroului meu. În fiecare zi, grămada de lucruri din jurul meu se mărea, pe măsură ce aduceam noi obiecte din călătoriile mele. M-am justificat invocând circumstanțele excepționale și am pus multe alte lucruri în ordine în perioada în care starea biroului meu degenera, dar tot am obligația morală să mă întorc acolo și să fac ordine. Iar problema nu e doar că vreau să curăț mizeria. În același timp, vreau să o fac frumoasă: camera mea, casa mea și apoi, atât cât pot, comunitatea în care trăiesc. Căci e clar ca bună ziua că e nevoie de asta.

Să faci ceva să fie frumos este dificil, dar merită din plin toată osteneala. Dacă înveți să faci ceva din viața ta cu adevărat frumos – fie și un singur lucru –, atunci ai stabilit o relație cu frumusețea. De acolo poți începe să extinzi acea relație spre alte elemente din viața ta și din lume. Aceasta este o invitație la divin. Înseamnă reconectarea cu imortalitatea copilăriei și cu adevărata frumusețe și maiestuozitate a Existenței, aspecte pe care nu le mai vezi. Trebuie să ai curajul de a încerca asta.

Dacă studiezi arta (și literatura, și științele umaniste), o faci ca să te poți familiariza cu înțelepciunea acumulată a civilizației noastre. Aceasta e o idee foarte bună – o veritabilă necesitate –, pentru că oamenii au găsit de-a lungul timpului diverse soluții pentru cum să-și trăiască viața. Ceea ce au produs este straniu, dar în același timp

de o bogăție incomparabilă, așa că de ce să nu folosim asta ca pe un ghid? Viziunea ta va crește în amploare și vei avea planuri mai cuprinzătoare. Vei ține cont de ceilalți oameni într-un mod mai complex și mai inteligent. Vei avea grijă de tine mai eficient. Vei înțelege mai profund prezentul, cu rădăcinile sale în trecut, și vei trage concluzii cu mai multă grijă. De asemenea, vei ajunge să tratezi viitorul ca pe o realitate mai concretă (pentru că îți vei fi dezvoltat un veritabil simț al timpului) și vei fi mai puțin înclinat să-l sacrifici în beneficiul plăcerii impulsive. Vei dezvolta o oarecare profunzime și gravitate în comportare și o adevărată chibzuință. Vei vorbi mai precis și alți oameni vor fi mai înclinați să te asculte și să coopereze cu tine în mod productiv, așa cum vei coopera și tu cu ei. Vei deveni într-o măsură mai mare tu însuți și mai puțin o unealtă mărginită și nefericită a presiunii semenilor, a vogăi, a modelor trecătoare și a ideologiei.

Cumpără un obiect de artă. Găsește unul care îți vorbește și fă achiziția. Dacă este o producție artistică veritabilă, îți va invada viața și o

va schimba. Un obiect de artă real este o fereastră spre transcendent și ai nevoie de așa ceva în viață, pentru că ești finit, limitat și mărginit de ignoranța ta. Dacă nu poți realiza o legătură cu transcendentul, nu vei avea tăria să învingi când provocările vieții devin descurajante. Ai nevoie să stabilești o legătură cu ceea ce este mai presus de tine, așa cum un om căzut în mare de pe puntea unei nave are nevoie de un colac de salvare, iar invitarea frumuseții în viața ta este un mijloc de a realiza acest lucru.

Din acest motiv trebuie să înțelegem rolul artei și să încetăm să ne gândim la ea ca la ceva opțional sau ca la un lux ori, și mai rău, ca la ceva artificial și găunos. Arta este temelia culturii înseși. Este fundația procesului prin care ne unim la nivel psihologic și ajungem să stabilim o pace productivă cu alții. Așa cum se spune, „Nu numai cu pâine va trăi omul" (Matei 4:4). Este întru totul adevărat. Trăim cu frumusețe. Trăim cu literatură. Trăim cu artă. Nu putem trăi fără o legătură cu divinul – iar frumusețea este divină –, pentru că, în absența ei, viața e prea scurtă, prea tristă și prea tragică. Și trebuie să fim energici, lucizi și pregătiți, astfel încât să putem supraviețui așa cum se cuvine și să orientăm lumea așa cum trebuie, nu să distrugem lucruri, inclusiv pe noi înșine, iar frumusețea ne poate ajuta să apreciem minunea Existenței și ne poate motiva să căutăm gratitudinea când, altfel, am fi poate predispuși la resentimente distructive.

MEMORIE ȘI VIZIUNE

Mândria păunului este slava lui Dumnezeu.
Pofta țapului e răsplata lui Dumnezeu.
Goliciunea femeii e lucrarea lui Dumnezeu.
Excesul de durere râde. Excesul de bucurie plânge.
Răgetul leilor, urletul lupilor, mugetul mării zbuciumate și sabia nimicitoare sunt porțiuni de veșnicie prea mărețe pentru ochiul omului.

— William Blake, *Căsătoria Raiului cu Iadul*[*]

---

* Citat din William Blake, *The Marriage of Heaven and Hell/ Căsătoria Raiului cu Iadul*, trad. de Cristian Ciceu și Alex Moldovan (Pitești: Paralela 45, 2005). (*N.red.*)

Când eram copil, cunoșteam contururile și detaliile tuturor caselor din imediata mea vecinătate. Știam aleile lăturalnice, locurile din spatele gardurilor, poziția fiecărei crăpături din asfalt și scurtăturile pe care le puteai folosi ca să ajungi dintr-un loc în altul. Arealul meu geografic nu era mare, dar îl explorasem temeinic și aveam despre el cunoștințe foarte amănunțite. Acum, la maturitate, lucrurile nu mai stau deloc așa. Am locuit în Fairview, orașul în care mi-am petrecut cea mai mare parte a copilăriei și adolescenței, doar nouă ani, dar încă aș mai putea să-mi imaginez strada pe care stăteam și chiar la o rezoluție ridicată. În Toronto am locuit pe aceeași stradă o perioadă de peste două ori mai lungă, dar și acum am doar o impresie vagă despre casele care mă înconjoară.

Nu cred că e bine așa. Din această cauză, mă simt mult mai puțin acasă. E ca și cum, atunci când merg pe stradă și privesc la o casă, am în minte doar o imagine-standard, o „casă" generică (pentru că, serios vorbind, ce importanță practică are pentru mine ce particularități caracterizează fiecare casă?), după care atenția mea se îndreaptă spre altceva. Nu văd casa concretă, cu țiglele, culorile, florile și detaliile ei arhitecturale specifice, în pofida interesului pe care mi l-ar fi putut stârni dacă aș fi fost cu adevărat atent. Până la acest moment al vieții mele, am văzut atât de multe case în atât de multe locuri, încât știu că e foarte puțin probabil ca vreuna dintre ele să-mi mai atragă atenția. Așa că ignor idiosin-

craziile atrăgătoare și frumusețea detaliilor ei – caracterul ei unic, de bine sau de rău – și văd doar atât cât să rămân orientat în timp ce trec pe-acolo și continui să gândesc și să fiu în altă parte când fac asta. Și o resimt ca pe o adevărată pierdere. Pur și simplu *nu sunt acolo* în cartierul în care locuiesc acum în același fel în care mă simțeam în orașul meu natal. Sunt separat de realitatea lumii. Și, din această cauză, îmi lipsește sentimentul profund de apartenență – și acesta e un lucru important.

În cazul meu, percepția a fost înlocuită cu memoria funcțională, pragmatică. Asta m-a făcut mai eficient, în anumite privințe, dar cu prețul unei experiențe sărăcite a bogăției lumii. Îmi amintesc de vremea când am început să lucrez ca asistent universitar în Boston, când copiii mei aveau în jur de doi și trei ani. Eram foarte preocupat de activitatea mea, încercam să țin pasul, să avansez în carieră și să câștig suficienți bani ca să-mi susțin financiar familia care avea un singur venit. Veneam acasă și ieșeam la plimbare cu Tammy și copiii, Mikhaila și Julian. Îmi venea foarte greu să-mi păstrez răbdarea cu ei. Aveam tot timpul prea

mult de lucru – sau așa credeam – și mă disciplinasem de-a lungul anilor (prin eforturi susținute) să mă concentrez încontinuu pe asta. Dacă plecam la plimbare, voiam să știu exact unde mergem, cât ne va lua ca să ajungem acolo și ora exactă când aveam să ne întoarcem. Iar asta nu-i o atitudine de adoptat când încerci să petreci un timp plăcut și suficient de lung cu niște copii mici. Mai ales dacă vrei să te imersezi în experiență. Mai ales dacă vrei să urmărești și să iei parte la plăcerea pe care o găsesc în descoperirea lor atemporală. Mai ales dacă vrei să nu-ți asumi riscul de a pierde ceva de-o importanță crucială.

Mi-era foarte greu să mă relaxez, să mă concentrez asupra prezentului și să-i văd pe copii urmându-și traseul sinuos prin cartier, fără o destinație anume, fără un scop sau un orar în minte, angajându-se intens în întâlnirea neașteptată cu vreun câine, o gâză sau o râmă, ori în cine știe ce joc inventat din mers.

Când și când totuși reușeam să mă integrez pentru scurt timp în același sistem de referință (acesta este unul dintre darurile minunate oferite de copiii mici) și să văd lumea imaculată în care trăiau, încă nerestricționată de memoria antrenată și eficientă, să iau parte la experiența lor capabilă să producă bucurie pură prin noutatea tuturor lucrurilor ce le ieșeau în cale. Dar eram în continuare posedat de îngrijorările legate de viitor, fiind tras înapoi, involuntar, la preocuparea

intensă legată de ducerea la bun sfârșit a sarcinilor de la serviciu.

Știam perfect de bine că lăsam să-mi scape frumusețea, semnificația și participarea, oricâte avantaje îmi aducea preocuparea mea pentru a face lucrurile eficient. Îmi îngustasem câmpul vizual pentru a fi ager și bine focalizat și nu iroseam timpul, dar prețul pe care îl plăteam pentru asta era orbirea cerută de eficiență, performanță și ordine. Nu mai vedeam lumea. Vedeam doar puținul de care aveam nevoie ca să navighez prin ea cu viteză maximă și cu cele mai scăzute costuri. Nimic din toate astea nu era surprinzător. Aveam responsabilitățile unui adult. Aveam un serviciu solicitant. Trebuia să am grijă de familia mea, iar asta însemna să sacrific prezentul pentru a avea grijă de viitor. Dar faptul că aveam copii mici prin preajmă și le observam preocuparea intensă pentru prezent, ca și fascinația lor față de ceea ce se afla în imediata lor apropiere m-a făcut foarte conștient de ceea ce pierdeam odată cu maturizarea. Marii poeți sunt extrem de conștienți de acest lucru și fac tot ceea ce pot ca să ne ajute și pe noi să ne aducem aminte:

A fost o vreme când pajiștea, dumbrava și pârâul,
Pământul, cu toate priveliștile lui,
Mi se păreau
Învești mântate în cerească lumină,
În gloria și prospețimea unui vis haihui.
Nu mai este-acum ce fost-a altădată,
Oriunde m-aș întoarce sau opri,
Noaptea sau în fapt de zi.
E pierdut acum tot ce-am cuprins odată.
Voi, binecuvântate creaturi, am auzit chemarea
Ce una altora o faceți; privesc
Cum cerurile râd în sărbătoare;
Și inima-mi e-aici la jubileu, firesc,
Iar capu-mi o coroană are,
Plinătatea binecuvântării o simt — o simt din plin.
O, zi nefastă! dacă aș fi rezervat
În timp ce Pământul se împodobește,
În această dulce dimineață de mai,
Iar Copiii adună
Proaspete flori
Prin văi largi și-ndepărtate,

In timp ce soarele luminează cald pământul ud,
Și Pruncul se ridică pe brațul Maicii sale preacurate: –
Aud, aud, cu bucurie aud!
– Dar există un copac, dintre mulți alții, doar unul,
Într-un câmp, pe care cu fereală l-am privit,
Amândoi vorbesc despre ceva ce a pierit;
Prin pajiștea cu viorele presărată
Repetă aceeași poveste:
Unde-a zburat strălucita visare fără pată?
Unde-s acum, gloria și visul de-altădată?

– William Wordsworth, „Odă: Notificări despre nemurire prin rememorarea fragedei pruncii"*

---

* Traducere de Ioan Radu Văcărescu, publicată în revista *Euphorion*, 29 octombrie 2020. (*N.t.*)

De fapt, unii nu-și pierd niciodată minunata viziune a copilăriei. Acest lucru este adevărat îndeosebi pentru artiști (și, într-adevăr, pare a fi o parte vitală a ceea ce îi face să fie artiști). William Blake, poet, pictor și gravor englez, pare să fi fost o astfel de persoană. El a locuit într-o lume vizionară unică. Blake s-a apropiat ceva mai mult, în percepția sa, de ceea ce filosoful Immanuel Kant a denumit „lucrul în sine“[1] – s-a apropiat mai mult decât majoritatea muritorilor, ce rămân doar cu o reflexie palidă a lumii din jur din cauza percepțiilor tot mai îngustate specifice oamenilor adulți. De asemenea, Blake era excepțional de sensibil la semnificația metaforică sau dramatică a fiecărui eveniment aparent izolat – era atent la maniera în care fiecare eveniment abundă în nesfârșite conotații poetice:

Fiece truditor știe
Că fiece lacrimă din fiece ochi ce plânge
În prunc se preschimbă, nimic nu o frânge
Făptura femeiască îndată le-adună
Și ca pe nestemate
Le-așază în cunună
Zumzet zbieret geamăt și muget
În rai izbesc ca valul cu zgomot de tunet

Pruncul care plânge năpasta ce mocnește
Răzbunarea o scrie în a morții împărăție
Zdrențele sărmanilor fluturând în vânt
Dezbină raiul precum pe pământ
Oșteanul ce abate sulița și flinta
Neputincios spre soare gândește că e ținta
Al săracului ruginit ban
E mai de preț decât tot aurul de pe țărmul african
Obolul ce-l dă muncitorul cu mâini suferinde
Pământul avarului îl cumpără și-l vinde
Or dacă sprijin de sus el are
Cumpără și vinde națiunea cea mare
Cel ce ponegrește-ntruna a pruncului candoare
Pe vecie și în moarte ponegrit va fi mai tare
Cel ce va învăța pruncul să se îndoiască

În mormântul rece pe veci să putrezească
Cel ce pune preț pe a copilului candoare
Va triumfa în fața morții și a iadului dogoare.

— William Blake, *Augurii inocenței*, versurile 67-90*

Viziunea unui artist adevărat ca Blake este totuși excesivă, pentru că cere mult prea mult limitatei noastre memorii perceptive. Și vorbim aici despre totalitatea insondabilă a lumii, cu trecutul, prezentul și viitorul legate laolaltă: fiecare nivel este conectat cu toate celelalte niveluri, nimic nu există în izolare, totul implică ceva vital, dar mai presus de înțelegerea noastră și toate ne vorbesc despre misterul copleșitor al Existenței. Vizionarul se concentrează pe ceva pe care-l vedem cu toții, ipotetic: să zicem, o vază cu flori, în toată complexitatea și frumusețea ei, fiecare floare răsărind din nimic, înainte de a intra în faza de descompunere și reîntoarcere în nimic; o căpiță de fân primăvara și felul în care apare ea vara, toamna și iarna, observând și portretizând misterul absolut al existenței sale, cu diferitele tonuri de lumină și culoare, precum și cu acea formă esențială, care subîntinde diversele transformări și pe care o putem ușor confunda cu ipostaza concretă și incomprehensibilă care ni se

oferă în momentul prezent.

De unde știi că orice pasăre ce săgetează 'naltul cerului
Nu-i o imensă lume a-ncântării, închisă de-ale tale simțuri cinci?

– William Blake, *Căsătoria Raiului cu Iadul*[**]

Să percepem pictura lui Van Gogh, *IrișI* – care a servit drept sursă de inspirație pentru ilustrația de la începutul acestui capitol –, înseamnă, de exemplu, să privim printr-o fereastră înapoi în eternitatea pe care cândva ne-o dezvăluiau percepțiile noastre, astfel încât să ne putem aminti cât de copleșitoare și de miraculoasă este, de fapt, lumea, sub familiaritatea mundană la care am redus-o. Să fim părtași

---

* Traducere din engl. de Domnica Drumea. (*N.t.*)

** Traducere de Cristian Ciceu și Alex Moldovan, *loc. cit.* (*N.t.*)

la percepția artistului ne reunește cu sursa de inspirație care ne poate reaprinde încântarea față de lume, deși corvezile și caracterul repetitiv al vieții cotidiene au redus ceea ce vedem la cea mai îngustă și mai pragmatică dintre viziuni.

Dar acele emoții de-altădată,
Umbre de amintiri nevinovate,
Care, fie care-or fi,
Sunt izvorul luminos al zilelor noastre toate,
Sunt lumina supremă din priviri;
Ne susține, ne îndeamnă să avem puterea să facem să dureze
Turbulenții noștri ani, să pară că sunt clipe din ființa
Tăcerii celei eterne: adevăruri treze,
Ca nimic să nu piară vreodată;
Ceea ce nici indiferența, nici strădania-n neștire,
Nici Omul, nici Băiatul,
Nici ceea ce-i vrăjmaș bucuriei
Nu poate distruge cu desăvârșire!

– William Wordsworth, „Odă: Notificări despre nemurire prin rememorarea fragedei pruncii“*

Toate acestea sunt înspăimântătoare. Este înspăimântător să percepem că am devenit niște învelișuri ale nouă înșine. Este înspăimântător să întrezărim, chiar și pentru o clipă, realitatea transcendentă care există dincolo de percepția imediată. Spunem că delimităm marile picturi cu rame somptuoase și migălos lucrate ca să le punem într-o lumină favorabilă, dar o facem cel puțin în aceeași măsură ca să ne autoconvingem că splendoarea picturii se sfârșește la granițele ramei. Această limitare, această mărginire ne lasă lumea cu care suntem familiarizați intactă și neschimbată, ca să ne simțim confortabil. Nu vrem ca acea frumusețe să iasă din limitările impuse asupra ei și să tulbure tot ceea ce este familiar.

La fel procedăm și cu muzeele, acele aziluri ale geniului: izolăm în ele tot ceea ce este măreț – tot ceea ce, în principiu, ar putea fi

---

* Traducere de Ioan Radu Văcărescu, *loc. cit.* (*N.t.*)

distribuit în toată lumea. De ce nu se poate ca fiecare orășel să aibă un sanctuar dedicat unei mari opere de artă în loc să le avem pe toate adunate în același loc, așa încât nimeni n-ar putea să le admire pe toate deodată? Nu e de ajuns o capodoperă pentru o cameră sau chiar pentru o clădire? Zece mari opere de artă sau chiar o sută într-o singură încăpere e ceva absurd, dat fiind că fiecare este o lume în sine. O astfel de colectare în masă echivalează cu o degradare a singularității specifice și a valorii a ceea ce este de neprețuit și de neînlocuit. Teama este cea care ne ademenește să întemnițăm arta. Și nu-i de mirare.

Credeți că o mie de pogoane înseamnă mult? Că tot pământul este foarte mult?
Trecut-au anii voștri învățând, citind,
Mândri de-a fi pătruns înțelesul poemelor?
Opriți-vă ziua și noaptea asta cu mine, și veți avea originea tuturor poemelor;
Veți avea bunul pământului și al soarelui — (mai sunt atâtea milioane de sori).
Nu veți mai primi lucrurile din a doua sau a treia mână, nici nu veți mai vedea

Cu ochii morților, nici nu vă veți mai hrăni cu fantomele din cărți;
Dar nu veți privi nici prin ochii mei, și nici nu veți lua ceva de la mine,
Veți audia toate părțile și veți filtra totul prin voi înșivă.

Walt Whitman, „Cântec despre mine"*

Poate fi copleșitor să ne deschidem în fața frumuseții din lume peste care, ca adulți, am dat cu un strat de mortar al simplității. Totuși, dacă nu facem asta – de exemplu, dacă nu facem o plimbare adevărată cu un copil mic –, pierdem noțiunea grandorii și a minunării, sentimente pe care lumea neîngrădită este permanent capabilă să le producă și ne reducem viețile la necesitatea deprimantă.

---

* Preluare din W. Whitman, *Cântec despre mine,* trad. de Mihnea Gheorghiu (București: Univers, 1976). (*N.t.*)

PĂMÂNTUL PE CARE ÎL ȘTII, PĂMÂNTUL PE CARE NU ÎL ȘTII ȘI PĂMÂNTUL PE CARE NICI MĂCAR NU ȚI-L POȚI IMAGINA

Pragmatic și conceptual vorbind, locuiești pe pământul pe care îl știi. Dar imaginează-ți ce se află în afara lui. Există un imens spațiu alcătuit din lucruri pe care nu le cunoști, dar pe care alți oameni s-ar putea să le înțeleagă, măcar în parte. Apoi, dincolo de ceea ce știe oricine, există un spațiu al lucrurilor pe care absolut nimeni nu le cunoaște. Lumea ta este un teritoriu cunoscut, înconjurat de necunoscutul relativ, înconjurat apoi de necunoscutul absolut – înconjurat, la distanță și mai mare, de incognoscibilul absolut. Toate astea alcătuiesc peisajul arhetipal canonic. Necunoscutul se manifestă față de tine în mijlocul cunoscutului. Acea revelație – uneori incitantă, dar adesea dureroasă – este sursa cunoașterii noi. Dar rămâne o întrebare fundamentală: Cum este generată acea cunoaștere? Ceea ce este înțeles și ceea ce poate fi înțeles nu sare așa, dintr-odată, din necunoscutul absolut în ceea ce este formulat într-un mod minuțios și evident. Cunoașterea trebuie să treacă

prin multe etape de analiză – o multitudine de transformări – înainte de a deveni, să spunem, un lucru obișnuit.

Prima etapă este cea de acțiune pură – de acțiune reflexă, la nivel elementar.[2] Dacă ceva te surprinde, mai întâi reacționezi la nivel de corp. Te ghemuiești defensiv, încremenești sau o rupi la fugă panicat. Toate acestea sunt forme de reprezentare și categorisire în formă născândă. Ghemuirea înseamnă atac de prădător. Încremenirea înseamnă pericol generat de un prădător. Panica înseamnă teroare care necesită evadare. Lumea posibilităților începe să se materializeze prin astfel de acțiuni instinctuale, întrupate, inconștiente și incontrolabile. Prima înțelegere a posibilității, a potențialului nu este de natură conceptuală. Este întrupată, dar continuă să fie reprezentațională. (Nu mai este lucrul în sine, despre care vorbeam mai sus, ci transmutarea acelui lucru într-un răspuns fizic proporțional. Aceasta este o *reprezentare*.)

Poate că ești acasă, noaptea. Să presupunem că ești singur. E întuneric și târziu. Un zgomot neașteptat te surprinde și încremenești. Asta

e prima transmutare: zgomotul necunoscut (un tipar) conduce la poziția încremenită. Apoi pulsul îți crește, ca pregătire pentru o eventuală acțiune (nespecificată).[3] Aceasta este a doua transmutare. Te pregătești să te miști. După aceea imaginația ta populează întunericul cu ceea ce ar putea să provoace acel zgomot.[4] Aceasta e a treia transmutare, parte a unei succesiuni complete și practice: răspunsuri întrupate (încremenirea și creșterea pulsului), urmate de reprezentare imagistică, imaginară. Aceasta din urmă face parte din explorarea pe care ai putea s-o extinzi prin învingerea propriei tale terori și încremeniri (presupunând că nimic altceva neașteptat nu se întâmplă) și prin investigarea locului, care cândva făcea parte din casa ta prietenoasă, de unde pare să provină zgomotul. Te-ai angajat acum într-o explorare activă – un precursor al percepției directe (în speranța că nu e nimic prea grav); apoi treci la cunoașterea explicită a sursei; și, în sfârșit, închei cu revenirea la rutină și la liniștea mulțumită de sine, dacă zgomotul se dovedește a nu fi ceva semnificativ. Iată cum informația se deplasează de la necunoscut la cunoscut. (Atât doar că uneori zgomotul nu se dovedește a fi nesemnificativ. Și atunci apar problemele.)

Artiștii sunt oamenii care stau la frontiera transformării necunoscutului în cunoaștere. Ei fac incursiuni voluntare în necunoscut, iau o parte din acesta și o transformă într-o imagine. Poate că o fac prin

coregrafie și dans – și prin reprezentarea manifestării lumii la nivel de etalare corporală, comunicabilă altora, deși nu în cuvinte. Poate că o fac prin actorie, care este o formă sofisticată de întrupare și imitare, sau prin pictură ori sculptură. Poate că reușesc să facă asta prin scrierea unui scenariu sau a unui roman. După toate astea vin intelectualii, cu filosofie și critică: ei abstractizează și articulează reprezentările și regulile creației.

Să ne gândim la rolul pe care oamenii creativi îl joacă în orașe. De regulă, o vreme cam fac foamea, pentru că e practic imposibil să ai succes comercial ca artist, iar foamea aceea e în parte ceea ce îi motivează (să nu subestimăm utilitatea nevoii). În sărăcia lor, ei explorează orașul și descoperă o zonă sărăcăcioasă, cvasiinfracțională, care a cunoscut și zile mai bune. Ei vizitează, privesc, investighează și se gândesc: „Știi, cu puțină muncă, zona asta ar putea să arate bine". Apoi se mută în acea zonă, organizează câteva galerii unde expun opere de artă. Nu câștigă vreun ban, dar civilizează puțin spațiul. Făcând asta, ei elevează

și transformă ceea ce este prea periculos în ceva inovativ. Apoi răsar cafenele și poate vreun magazin neconvențional de îmbrăcăminte. După care iată că apar și persoanele înstărite, care fac să crească valoarea locului. Și ele sunt persoane creative, dar mai conservatoare (mai puțin disperate, poate, mai puțin dispuse să-și asume riscuri – astfel încât nu sunt primii care se așază la frontieră). Apoi vin dezvoltatorii. După care apar magazinele aparținând marilor rețele comerciale și încep să se stabilească acolo membri ai clasei mijlocii și superioare. Pe urmă, artiștii trebuie să se mute de-acolo, pentru că nu-și mai pot permite chiriile. Asta este o pierdere pentru avangardă, dar e în regulă, cu toate că e cam dur, deoarece, cu toată acea stabilitate și predictibilitate, artiștii nu mai au ce să caute acolo. Ei trebuie să revigoreze o altă zonă. Au nevoie să cucerească un alt peisaj. Ăsta e mediul lor natural.

Acea zonă de frontieră, unde artiștii transformă mereu haosul în ordine, poate fi un loc foarte dur și periculos. Trăind acolo, un artist riscă în permanență să cadă cu totul în haos în loc să-l transforme. Dar artiștii au trăit dintotdeauna acolo, la granița înțelegerii umane. Arta se află în aceeași relație cu societatea precum e cea dintre vis și viața mentală. Când visezi, ești foarte creativ. Iată de ce, când îți amintești un vis, îți spui: „De unde naiba a venit asta?“ Este foarte straniu și de neînțeles faptul că ceva se poate întâmpla în mintea ta și tu să n-ai

habar cum a ajuns acolo sau ce înseamnă. Este un miracol: vocea naturii manifestându-se în psihicul tău. Și se întâmplă în fiecare noapte. Ca și arta, visul mediază între ordine și haos. Așadar, este pe jumătate haos. De aceea nu poate fi înțeles. Este o viziune, nu o producție pe deplin articulată. Cei care materializează acele viziuni pe jumătate născute în producții artistice sunt cei care încep să transforme ceea ce nu înțelegem în ceea ce putem măcar începe să vedem. Acesta e rolul artistului, care ocupă avangarda. Asta este nișa lor biologică. Ei sunt primii agenți civilizatori.

Artiștii nu înțeleg pe deplin ce fac. Nu au cum, dacă fac ceva realmente nou. Altfel, ar putea pur și simplu să spună ce intenționează și cu asta am încheia povestea. N-ar mai avea nevoie să se exprime prin dans, muzică și imagini. Dar ei sunt ghidați de sentiment, de intuiție – de ușurința în a detecta tipare – și toate astea sunt întruchipate, mai degrabă decât formulate – cel puțin în fazele inițiale. Când creează, artiștii depun eforturi, se luptă și caută să rezolve o

problemă – poate chiar una pe care n-o înțeleg întru totul – și se străduiesc să aducă ceva nou într-o lumină clară. Altfel nu ar fi decât niște propagandiști care inversează procesul artistic, încercând să transforme în imagine și artă ceva pe care deja îl pot formula, în scopul de a obține o victorie retorică și ideologică. Acesta este un mare păcat, să exploatezi superiorul în beneficiul inferiorului. Să subordonezi politicii arta și literatura (sau să estompezi deliberat distincția dintre ele) constituie o tactică totalitaristă.

Artiștii trebuie să se confrunte cu ceva pe care nu-l înțeleg, altfel ei nu mai sunt artiști. În schimb, sunt niște prefăcuți sau romantici (adesea niște romantici ratați), ori niște narcisici sau actori (și nu în sensul creativ). Când sunt autentici, este probabil să fie obsedați în mod specific și distinct de intuiția lor – posedați de ea, dispuși să o urmeze chiar și în fața opoziției și a unei probabilități copleșitoare de respingere, critică și eșec practic și financiar. Când au succes, ei fac lumea mai inteligibilă (uneori, înlocuind cu ceva nou și mai bun un alt lucru care poate e „înțeles" mai bine, dar acum a devenit anacronic). Artiștii mută necunoscutul mai aproape de lumea conștientă, socială și articulată. Apoi oamenii se uită la acele opere de artă, urmăresc dramele și ascultă poveștile și încep să se lase modelați de ele, fără să știe însă cum sau de ce. Iar oamenii găsesc în asta o mare valoare – una mai mare, poate,

decât în orice altceva. Există un motiv întemeiat pentru care cele mai scumpe artefacte din lume – cele care sunt literalmente sau aproape literalmente neprețuite – sunt mari opere de artă.

Odată, am vizitat Muzeul de Artă Metropolitan din New York. Găzduia o colecție de mari și celebre picturi renascentiste – fiecare valorând sute de milioane de dolari, presupunând că ar fi fost vreodată scoase la vânzare. Zona în care erau expuse era un templu, un loc al divinului – pentru credincioși și atei deopotrivă. Era în cel mai scump și prestigios muzeu, situat pe o proprietate imobiliară de cea mai bună calitate și extrem de râvnită, într-un oraș care ar putea fi considerat cel mai activ și cel mai interesant din lume. Colecția fusese alcătuită într-un lung interval și cu mare dificultate. Galeria era înțesată de oameni, mulți dintre ei ajunși acolo în urma unei călătorii care ar putea fi considerată pe bună dreptate un pelerinaj.

M-am întrebat: „Ce e în mintea oamenilor ăstora, care au venit în acest loc, atât de atent îngrijit, după ce au străbătut distanțe atât de

mari pentru a se uita la aceste picturi? Și cu ce cred ei că îi ajută această vizită la muzeu?“ O pictură prezenta *Imaculata Concepțiune a Mariei*, o compoziție strălucită. Maica Domnului se ridica la cer, într-o stare de beatitudine, înconjurată de o aureolă de nori, presărată cu fețe de heruvimi. Mulți dintre cei adunați acolo priveau fermecați la lucrare. Mi-am zis: „Ei nu știu ce înseamnă pictura. Nu înțeleg semnificația simbolică a aureolei sau semnificația heruvimilor, ori ideea glorificării Fecioarei Maria. Iar Dumnezeu, la urma urmelor, e mort sau așa spune povestea. De ce, cu toate astea, pictura își păstrează valoarea? De ce se află ea în această cameră, în această clădire, alături de toate celelalte picturi, în orașul ăsta – păzite cu atenție, ca să nu fie atinse? De ce pictura asta și toate celelalte de-aici au o valoare inestimabilă și sunt râvnite de cei care deja au totul? De ce sunt aceste creații depozitate cu atâta grijă într-un templu modern și vizitate de oameni din toată lumea, ca și cum ar fi o datorie, ba chiar ca și cum ar fi un lucru dezirabil sau necesar?“

Noi tratăm aceste obiecte ca și cum ar fi sacre. Cel puțin asta sugerează acțiunile noastre în vecinătatea lor. Ne uităm la ele cu ignoranță și minunare și ne aducem aminte ceea ce am uitat; percepând, foarte vag, ceea ce nu mai putem să vedem (ceea ce, probabil, nu mai suntem dornici să vedem). Necunoscutul strălucește prin producțiile marilor artiști într-o formă parțial articulată. Inefabilul care te **înfioară**

începe să fie înțeles, dar își păstrează în bună măsură puterea terifiantă a transcendenței. Acesta e rolul artei și acesta este rolul artiștilor. Nu e de mirare că ținem încuiate aceste producții periculoase și magice, că le așezăm în locuri bine profilate și separate de toate celelalte. Iar dacă o mare operă de artă este deteriorată oriunde, vestea se răspândește în lumea întreagă. Simțim că însăși temelia culturii noastre este străbătută de o trepidație. Visul pe care se bazează realitatea noastră se zgâlțâie și se mișcă. Constatăm că devenim un pic debusolați.

O SINGURĂ CAMERĂ

Locuiesc împreună cu soția într-o jumătate de duplex, cu un living-room care nu poate fi mai mare decât 3,6 m × 3,6 m. Dar am muncit ca să facem acea cameră extrem de frumoasă, străduindu-ne să facem la fel

și cu restul casei. În living-room erau atârnate de pereți câteva picturi mari (cu siguranță, nu pe gustul tuturor: lucrări realiste/impresioniste sovietice, unele ilustrând al Doilea Război Mondial, altele reprezentând triumful comunismului), precum și o varietate de miniaturi cubiste și lucrări sud-americane influențate puternic de tradiția băștinașă. Înainte de recentele lucrări de renovare, în camera de zi erau găzduite cel puțin 25 de picturi, inclusiv circa 15 lucrări mai mici (30 cm × 30 cm). Aveam chiar una — care amintea de o gravură medievală, deși era pictată pe pânză — pe tavan, unde o prinsesem cu magneți. Provenea dintr-o biserică din România. Cea mai mare avea 1,80 metri înălțime și cam 2,4 metri lățime. (Știu perfect de bine că adunarea tuturor acestor picturi într-un spațiu atât de mic contrazice argumentul meu anterior legat de dedicarea unei camere sau chiar a unei clădiri întregi unei singure opere de artă, dar eu am o singură casă, așa că aduc în apărarea mea argumentul necesității: dacă voiam să colecționez picturi, ele trebuiau puse acolo unde aveam posibilitatea să le pun.) În restul casei, am folosit 36 de culori diferite și o varietate de luciuri pe pereți și pe plinte în toată clădirea — toate preluate dintr-o paletă care imita o pictură realistă de mari dimensiuni a unui triaj de cale ferată din Chicago (anii 1950), creată de același artist care ne-a ajutat să planificăm și apoi să realizăm renovarea locuinței.

Am cumpărat lucrările sovietice de pe eBay, de la niște dealeri de vechituri din Ucraina, specializați în artefacte provenite din epoca sovietică. La un moment dat, aveam o rețea de circa 20 de oameni în Ucraina, care-mi trimiteau fotografii ale picturilor pe care le șterpeleau din ruinele birocrației sovietice. Majoritatea erau oribile. Dar unele erau uimitoare. De exemplu, am o minunată pictură înfățișându-l pe Iuri Gagarin, primul om ajuns în spațiu, stând în fața unei rachete și a unei instalații radar, și alta din anii 1970, în care un soldat îi scrie mamei sale în fața unui aparat de radio mare. E realmente ceva aparte să vezi evenimente relativ moderne comemorate în ulei de artiști talentați. (Sovieticii au menținut o continuitate funcțională a academiilor lor fără întrerupere din secolul al XIX-lea și, cu toate că s-au impus restricții imense asupra a ceea ce putea fi produs, cei care treceau prin acele academii deveneau pictori foarte pricepuți.)

În cele din urmă, picturile sovietice au pus stăpânire pe casa noastră. Majoritatea erau mici și nebunesc de scumpe și am cumpărat zeci

de asemenea lucrări. Epoca sovietică și-a produs propriul impresionism, adesea înfățișând peisaje, mai dure și mai sălbatice decât versiunile clasice franceze, dar mult mai pe gustul meu și amintindu-mi de locul în care am crescut, în vestul Canadei. În perioada în care le-am căutat, m-am expus unui număr de picturi mai mare, îmi place să cred decât oricine altcineva în istorie. Timp de cel puțin patru ani, începând din 2001, am scotocit pe eBay și am vizualizat aproximativ o mie de picturi pe zi*, căutând în toate acele imagini una sau două care erau de calitate veritabilă. Cel mai adesea, era vorba de vreun peisaj rusesc sau sovietic care se vindea pe nimic – picturi mai bune decât am văzut vreodată în galeriile sau colecțiile muzeelor din Toronto. Le includeam într-o listă de obiecte de care eram interesat – o facilitate oferită de eBay –, le printam, le întindeam pe podea și apoi o rugam pe soția mea, Tammy, să mă ajute să-mi restrâng gama de alegeri. Are ochi buni și pregătire în domeniul artistic. Eliminam tot ce găseam a avea deficiențe și cumpăram ce rămânea. Datorită acestui lucru, copiii mei au crescut înconjurați de artă și în mod cert asta a lăsat urme. Multe dintre picturile mele se află acum în locuințele lor. (Ei au avut tendința să evite propaganda politică vădit sovietică, pe când care eu eram mai interesat de acest aspect datorită importanței sale istorice și din cauza războiului continuu care se desfășura, pe pânzele pictate, între artă, consecință a talentului incon-

testabil al pictorului, și propaganda pe care arta era condamnată să o slujească. Pot să vă spun că lumina artei răzbate prin propagandă pe măsură ce trec anii. Acesta e un lucru foarte interesant de observat.)

Cam tot în acea perioadă, am încercat să-mi înfrumusețez și cabinetul de la universitate. După ce am fost transferat dintr-un birou în care investisem ceva muncă, același artist care m-a ajutat să-mi redecorez interiorul locuinței (și de la care am cumpărat, de asemenea, multe picturi de mari dimensiuni, care și ele sunt expuse în casa noastră) a încercat să mă ajute să-mi transform noua catastrofă de birou, o mizerie cu aspect industrial din anii 1970, cu iluminat fluorescent, cu ferestre etanșeizate, în ceva în care un om cu mintea cât de cât întreagă

---

* Așadar, 1 000 de imagini de picturi × 300 zile pe an × 4 = 1,2 milioane de picturi. Ăsta trebuie să fie un soi de record (nu că ar conta, dar e amuzant când te gândești), în primul rând pentru că nu cred că ai fi putut să vezi atât de multe picturi înainte ca tehnologia internetului să facă posibilă apariția bazelor de date uriașe.

să poată sta timp de treizeci de ani fără să vrea să moară. Membrilor corpului profesoral le era interzis să aducă vreo modificare substanțială acestor spații, ca urmare a cerințelor sindicatelor (sau a felului în care administrația interpreta acele cerințe). Din acest motiv, eu și prietenul meu artist am pus la cale un plan alternativ.

Am decis să inserăm în bolțari niște cârlige masive, nichelate, în perechi amplasate la circa 1,20 metri distanță, cam la 2,10 metri înălțime, și de ele să atârnăm plăci fibrolemnoase cu grosimea de 2 centimetri, lăcuite și șmirgheluite și cu furnir vișiniu pe una dintre fețe. Și iată, un birou lambrisat realizat cu costul a opt plăci de placaj de câte 75 de dolari bucata, plus ceva muncă. Urma să instalăm toate astea într-un weekend, când nu era nimeni prin preajmă. Apoi am plănuit să vopsim tavanele false (cu atenție, căci azbestul stătea la pândă deasupra plăcilor din care era alcătuit tavanul). Iadul e un loc al tavanelor false, al grătarelor de ventilație ruginite și al lămpilor fluorescente. Urâțenia dezolantă, aspectul mohorât și atmosfera deprimantă generate de aceste elemente de economisire a costurilor energetice suprimă creativitatea într-o măsură semnificativă, făcând inutile economiile obținute prin aplicarea celor mai ieftine trucuri arhitecturale și a celui mai cadaveric iluminat. Sub lămpile fluorescente, oricine capătă o paloare mortuară. Scump la tărâțe și ieftin la făină, într-adevăr.

Urma să vopsim tavanul cu o vopsea numită „lovitură de ciocan", care, după ce se usucă, arată ca un metal bătut cu... ciocanul. Asta ar fi transformat estetica inevitabil industrială, care poate fi atrăgătoare dacă este gestionată înțelept, în ceva serios și unic. De asemenea, se putea realiza cu costuri minime. Un covor bun, poate unul persan (de asemenea, foarte ieftin pe eBay), niște draperii rezonabile de bună calitate și o masă de scris cu aspect industrial: un weekend de muncă în secret și un birou pe care o persoană civilizată îl putea locui fără resentimente și fără dispreț față de sine.

Dar am comis o eroare fatală. Am vorbit despre planurile mele cu unul dintre administratorii principali ai Facultății de Psihologie. Discutasem anterior cu ea despre urâțenia desăvârșită a etajului pe care îl ocupa facultatea noastră și despre starea deplorabilă a tuturor birourilor și rămăsesem cu impresia că stabilisem un consens potrivit căruia o ameliorare a situației ar fi fost justificată. Am presupus că era de acord. Ba chiar discutaserăm despre transformarea biroului ei de pe

colț. Am început să-i vorbesc entuziasmat despre intențiile mele. În loc să se arate încântată, a părut nemulțumită și mi-a spus pe neașteptate: „Nu poți să faci așa ceva!“ Am clătinat din cap, incredul, și mi-am zis: „Ce? Adică, eu vreau să fac dintr-o oribilitate sinistră ceva mai bun, într-un timp scurt, fără să deranjez pe nimeni și fără să cer, practic, vreun ban, iar răspunsul tău e «Nu poți să faci așa ceva!»?“ Am spus: „Ce vrei să spui?“ Mi-a zis: „Păi, dacă faci asta, toți or să vrea să facă la fel“. Patru răspunsuri mi-au trecut fulgerător prin minte. Unu: „Nu, n-or să vrea“. Doi: „Oricine *poate* să facă la fel, pentru că ar fi teribil de ieftin“. Trei: „Am crezut că suntem adulți întregi la minte, care au o conversație productivă despre ameliorarea unui aspect important într-o universitate, dar, de fapt, suntem niște copii care se ciorovăiesc în curtea grădiniței“. Patru: „Am crezut că stau de vorbă cu o persoană rezonabilă și sănătoasă la cap, dar e clar că m-am înșelat“. A încheiat conversația cu o amenințare directă: „Nu-mi forța mâna“. Prostul de mine. Am cerut voie. (De fapt, nu-i chiar așa: am încercat să comunic ceva motivant, frumos și entuziasmant. Dar totul s-a redus la un joc de putere.) Totuși, nu i-am împărtășit niciunul dintre cele patru răspunsuri ale mele – deși m-am abținut cu greu să nu i le trântesc în față pe toate patru – și imediat mi-am recalibrat strategia.

Eu și prietenul meu artist eram deja mai mult decât familiarizați

cu nebunia și intransigența esențiale ale birocraților de nivel mediu, așa că deja ne gândiserăm la un plan de rezervă mai puțin expansiv. Acesta presupunea o zugrăveală atent făcută (în locul lambriurilor, care ar fi fost de preferat), cu ceva tușe de accent acolo unde era posibil, și asortarea covoarelor și draperiilor. Tot am fost nevoit să mă lupt cu administrația ca să obțin exact culorile pe care le alesesem (care se potriveau cu tenta industrială a biroului), dar am câștigat acea bătălie. Planul de rezervă nu era la fel de bun ca planul principal, dar tot era cu mult mai bun decât un *statu-quo*. Ulterior, am adăugat un tavan fals cu aspect de cupru, utilizând plăci ușoare din plastic adeziv care imitau destul de bine metalul decorativ, am agățat pe pereți câteva picturi și am adăugat câteva statui potrivite cu atmosfera. Studenții, colegii și vizitatorii intră și rămân cu gura căscată. Biroul meu este un loc al creativității și frumuseții — nu o nenorocită de fabrică oribilă, cu lumină fluorescentă. Vizitatorii sunt mai întâi surprinși, apoi se relaxează și devin încântați.

Nu mult după aceea, am descoperit că cei din conducerea facultății îi aduceau acum pe noii angajați în biroul meu ca să le arate ce gen de libertate creativă era posibilă la Universitatea din Toronto. Mi s-a părut că asta era de un comic nebun. M-am gândit mult timp la toate acestea. Rezistența pe care am întâmpinat-o fusese ceva de neînțeles. M-am întrebat: „Dumnezeule, oamenii par să se teamă de ceea ce fac în biroul ăsta. Poate că au un motiv – unul important – pe care eu nu-l înțeleg". Apoi am dat peste o poveste relatată de biologul Robert Sapolsky, despre antilopele gnu.[5] Antilopele gnu sunt animale de turmă și sunt foarte dificil de distins una de alta (poate nu de către alte antilope gnu, dar cu siguranță de cei care doresc să le studieze). Se amestecă între ele. La un moment dat în trecut, asta a fost o problemă serioasă pentru biologii care trebuiau să observe animalele individuale suficient timp ca să tragă niște concluzii cu privire la comportamentul lor. Urmăreau o astfel de antilopă, își mutau privirea o clipă ca să-și noteze ceva și, când ridicau din nou privirea, nu mai reușeau să localizeze același animal.

În cele din urmă, s-au oprit asupra unei soluții potențiale. S-au apropiat de turmă într-un Jeep, înarmați cu o găleată cu vopsea roșie și o prăjină cu o cârpă pe ea. Astfel, marcau o pată roșie pe una din pulpele antilopei. Acum puteau să urmărească activitățile respectivu-

lui animal și, sperau ei, să afle ceva nou despre comportamentul antilopei. Dar ghiciți ce i s-a întâmplat antilopei care acum se deosebea de restul turmei? Prădătoarele, mereu la pândă în preajma turmei, au doborât-o. Leii – un pericol major pentru antilopele gnu – nu pot să doboare o anumită antilopă decât dacă o identifică. Nu pot vâna o pată alcătuită din animale de turmă imposibil de diferențiat. Nu pot urmări câte patru antilope deodată. Trebuie să-și organizeze vânătoarea în jurul unui exemplar identificabil. Astfel, când leii atacă puii sau animalele care șchioapătă, nu îi selectează pe cei slabi, într-un fel de etalare naturală a unui altruism benefic. Ar prefera să se ospăteze dintr-o antilopă frumoasă, sănătoasă, delicioasă și suculentă în locul uneia care e mică, bătrână sau bolnavă. Dar trebuie să-și poată identifica prada. Care este morala poveștii? Colorează-te, ieși în evidență, și leii te vor doborî. Iar leii stau mereu la pândă.

Capul plecat sabia nu-l taie. Multe, multe culturi au o zicală ca asta. Versiunea din Marea Britanie? „Macul care crește mai înalt

decât restul este primul care va fi tăiat de seceră.“ În japoneză: „Cuiul care se înalță deasupra celorlalte este primul lovit de ciocan“. Această observație nu e lipsită de importanță, de unde și larga ei răspândire. Demersul artistic, creativ reprezintă un mare risc, în vreme ce probabilitatea unui beneficiu este scăzută. Dar probabilitatea unui beneficiu excepțional de ridicat există totuși, iar demersul creativ, deși periculos și improbabil de a fi încununat de succes, este totodată absolut vital pentru transformarea care ne permite să ne păstrăm temelia. Totul se schimbă. Tradiționalismul pur este condamnat tocmai din acest motiv. Avem nevoie de nou, fie și numai pentru a ne păstra poziția. Și avem nevoie să vedem lucrurile față de care am devenit orbi, tocmai din cauza specializării noastre, astfel încât să nu pierdem legătura cu Împărăția Domnului și să nu ne stingem în plictiseală, lipsă de interes, aroganță, orbire față de frumos și cinism (care e letal pentru suflet). În plus, suntem biete animale neajutorate, care se tem și caută să se protejeze de prădătoare, ascunzându-se și camuflându-se, sau suntem ființe umane?

ARTA NU E DECORARE

Oamenii sunt adesea deranjați de arta abstractă sau de arta care pare să se dedice producerii de reacții negative, cum ar fi dezgustul sau oroarea, doar de dragul de a șoca. Am un imens respect pentru idealurile frumuseții tradiționale și, prin urmare, nutresc o anumită înțelegere pentru acest gen de reacții. În plus, nu mă îndoiesc aproape deloc că cei care pur și simplu disprețuiesc tradiția își maschează acest sentiment în spatele unor pretenții artistice. În tot cazul, trecerea timpului diferențiază opera cu adevărat inspirată de cea frauduloasă, chiar dacă imperfect, iar ceea ce nu are importanță crucială este în general lăsat în urmă. E ușor, totodată, de comis eroarea opusă, anume să crezi că arta trebuie să fie drăguță și apreciată cu ușurință, fără muncă și fără provocare; că trebuie să fie decorativă; că trebuie să se asorteze cu mobila din living-room. Dar arta nu e o simplă decorare. Aceasta este mai degrabă atitudinea unui începător naiv sau a cuiva care nu va lăsa spaima provocată de artă să îi permită să progreseze și să învețe.

Arta înseamnă explorare. Artiștii îi antrenează pe oameni să vadă. Majoritatea celor care au beneficiat cât de cât de expunere la artă consideră acum opera impresioniștilor, de exemplu, ca fiind în același timp evident de frumoasă și relativ tradițională. Asta nu e puțin lucru pentru că noi acum percepem cu toții lumea, cel puțin în parte, în maniera în care reușeau s-o facă doar impresioniștii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Și nu avem cum să nu facem asta, pentru că estetica impresionistă a saturat totul: reclame, filme, afișe populare, cărți de benzi desenate, fotografii – toate formele de artă vizuală. Acum vedem cu toții frumusețea luminii pe care numai impresioniștii o puteau percepe cândva. Ei ne-au învățat asta. Dar când impresioniștii și-au expus prima oară picturile – în *Le Salon des Refusés* din 1863, pentru că Salonul tradițional de la Paris îi respinsese –, lucrările au fost întâmpinate cu râsete și dispreț. Ideea de a percepe lumea în acel fel (în esență, acordând o atenție deosebită luminii și nu formei) era atât de radicală, încât îi făcea pe oameni să aibă răbufniri emoționale.

Adesea sunt frapat de cât de comuni au devenit până și tropii cubismului, mult mai extrem și mai straniu în unele privințe decât impresionismul, care au devenit parte integrantă din jargonul nostru vizual. Am văzut chipurile multidimensionale, dar aplatizate ale genului până și în cărțile de benzi desenate. Același lucru este valabil și pentru

suprarealism, care a fost integrat în cultura de masă aproape până la punctul de a deveni clișeu. Merită să repetăm: artiștii îi învață pe oameni să vadă. Este foarte greu să percepi lumea și suntem foarte norocoși să avem genii care ne învață cum să o facem, pentru a ne reconecta la ceea ce am pierdut și pentru a ne lumina în privința lumii. Tocmai din aceste motive psihologice, replici ca acelea ale lui Hristos pot fi luate în considerare cu folos:

> În ceasul acela, s-au apropiat ucenicii de Iisus și I-au zis: Cine, oare, este mai mare în împărăția cerurilor?
>
> Și chemând la Sine un prunc, l-a pus în mijlocul lor,
>
> Și a zis: Adevărat zic vouă: De nu vă veți întoarce și nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor. (Matei 18:1–3)

Frumusețea te readuce la ceea ce ai pierdut. Frumusețea îți reamintește de ceea ce rămâne veșnic imun la cinism. Frumusețea te atrage

într-o manieră care îți redresează ținta. Sunt multe lucruri care fac viața să merite a fi trăită: iubirea, jocul, curajul, recunoștința, munca, prietenia, adevărul, grația, speranța, virtutea și responsabilitatea. Dar frumusețea se numără printre cele mai nobile dintre acestea.

Odată lucirile erau ardoare,
Iar acum sunt șterse pentru totdeauna din ochi,
Dar, deși nimic nu poate-ntoarce vremea
Splendorii în iarbă și-a gloriei în floare,
Nu ne vom întrista, ci vom găsi
Puterea în ceea ce rămâne înapoi;
În mângâierea elementară
A ceea ce a fost mereu și veșnic poartă-altoi;
În gândurile liniștitoare ce izvorăsc
Din suferință omenească;
În credința care trece dincolo de moarte,
La vremea-n care înțelepciunea-o să se nască.

– William Wordsworth, „Odă: Notificări despre nemurire prin rememorarea fragedei pruncii"*

Incearcă să faci o cameră din casa ta să arate cât mai frumoasă cu putință.

---

* Traducere de Ioan Radu Văcărescu, publicată în revista *Euphorion*, 29 octombrie 2020. (*N.t.*)

Regula IX

Dacă vechile amintiri încă te supără, notează-le atent și complet

ZIUA DE IERI S-A DESPĂRȚIT OARE DE TINE?

Imaginează-ți că ai făcut ceva groaznic în trecut. Ai trădat sau ai rănit oameni într-o manieră realmente vătămătoare. Le-ai murdărit reputația cu bârfe și insinuări. Ți-ai asumat meritul pentru munca lor. I-ai jefuit material sau spiritual. I-ai înșelat. Sau imaginează-ți, în

schimb, că ai fost ținta unor astfel de gesturi – și să mai presupunem că ai devenit îndeajuns de înțelept ca să încerci să eviți repetarea experienței. În ambele circumstanțe (ca făptuitor și ca victimă), evenimentele propriu-zise și amintirile asociate evocă teamă, vinovăție și rușine. De ce?

În primul caz, te-ai trădat pe tine însuți. Nu ai jucat cum se cuvine jocul pe termen mediu și lung și suferi consecințele. Nu ești genul de persoană pe care alții ar alege s-o aibă în preajma lor. S-ar putea ca nici măcar tu să nu te mai suporți. În al doilea caz, cineva s-a purtat urât cu tine. Totuși, într-un anumit sens real, nu contează dacă ai suferit din cauza trădării de sine sau a loviturilor din partea altora. Ce contează este faptul că nu dorești repetarea acelor fapte.

Acum, dacă rememorezi acea amintire ori dacă aceasta revine nepoftită, însoțită de teroare, rușine și vinovăție, asta înseamnă ceva anume. Înseamnă că ai căzut într-o gaură – o groapă, mai exact – sau ai fost împins acolo. Și asta nu e bine. Dar ce e mai rău e că nu știi

de ce. Poate că te-ai încrezut prea ușor în alți oameni. Poate că ai fost prea naiv. Poate că ai fost orb în mod deliberat. Poate că te-ai întâlnit cu reaua-voință veritabilă, din partea altcuiva sau a ta însuți (iar asta e situația cea mai rea și una extrem de greu de depășit). Dar, la un anumit nivel al analizei, dacă ai căzut sau ai fost împins are puțină importanță pentru sistemele emoționale care au apărut în cursul evoluției și acum au rolul de a te proteja. Acestea sunt interesate de un singur lucru: ca tu să nu repeți o greșeală.

Alarmele activate de acele sisteme se bazează pe frică (ăsta e un termen prea slab – pe teroare am putea zice, ca să fim mai exacți, pe genul de teroare care nu e limitată nici de timp, nici de loc), și singurul lucru de care le pasă este să-ți readucă aminte de pericolul încă existent. O parte a realității, una primejdioasă, a rămas necartografiată, se vede vag, cu detalii insuficiente – și la fel și o parte din tine. Nu ești suficient de abil, vigilent, periculos, precaut, înțelept sau binevoitor – cine știe? –, astfel încât sistemele defensive declanșate de teroare să aibă încredere în capacitatea ta de a-ți găsi drumul cu succes prin același labirint în care te-ai mai împotmolit în trecut.

Învață din trecut. Sau repetă-i ororile, în imaginație, la nesfârșit.

În mod frecvent, oamenii nu își refulează adânc lucrurile groaznice care li s-au întâmplat în trecut; mai degrabă ei refuză să reflec-

teze asupra lor, alungându-le din mintea lor sau ocupându-și timpul cu alte activități. Au motivele lor. Și uneori oamenii traumatizați par să fie literalmente incapabili să înțeleagă ce li s-a întâmplat. Copiilor abuzați, de exemplu, le-ar putea fi extrem de dificil, spre imposibil chiar, să genereze o viziune despre lume îndeajuns de sofisticată (din perspectivă filosofică) pentru a cuprinde întregul spectru al motivației umane. Ei pur și simplu nu pot înțelege de ce cineva ar putea să-i chinuie fizic sau să-i abuzeze sexual. Dacă sunt foarte mici, s-ar putea să nici nu înțeleagă explicit ce se întâmplă. Înțelegerea unor asemenea chestiuni este excepțional de dificilă, chiar și pentru adulți. Dar într-un sens nefericit și posibil nedrept, acest aspect nu contează. Atât refuzul acelor amintiri, cât și incapacitatea de a le procesa lasă în memorie o zonă geografică neexplorată, dar activă și plină de pericole. Este un truism psihologic să spui că un lucru suficient de amenințător sau dăunător, odată întâlnit, nu poate fi uitat câtă vreme el nu a fost înțeles.[1]

Că să ne orientăm în lume, trebuie să știm unde suntem și încotro mergem. Unde suntem: la modul optim, acest concept trebuie să includă o relatare completă a experienței noastre în ceea ce privește lumea până în prezent. Dacă nu știi ce drumuri ai traversat, este dificil să calculezi unde te afli. Încotro mergem: asta este proiecția idealului nostru suprem – în niciun caz nu e o simplă chestiune de, să zicem, realizare, dragoste, bogăție sau putere, ci dezvoltarea caracterului face mai probabile toate rezultatele favorabile și mai puțin probabile pe cele nefavorabile. Cartografiem lumea pentru a ne muta din locul în care ne aflăm – din punctul A – în locul în care mergem – în punctul B. Folosim harta ca să ne călăuzească deplasarea și, de-a lungul drumului, întâlnim succese și obstacole.

Succesele ne întăresc încrederea de sine și în același timp sunt însuflețitoare. Nu numai că ne mișcăm spre țelul nostru suprem, dar părem a face asta așa cum trebuie (și, în consecință, nu doar că mergem înainte, dar ne și validăm harta). Prin contrast, obstacolele și eșecurile provoacă anxietate, depresie și suferințe. Ele ne indică ignoranța noastră profundă. Ne arată că nu înțelegem cu suficientă profunzime unde am fost, unde suntem sau încotro mergem. Ele ne arată că un lucru pe care l-am clădit din greu și pe care dorim mai presus de toate să-l protejăm este defect – într-o măsură gravă și nu pe deplin

înțeleasă.

Trebuie să rememorăm experiențele și să extragem din ele morala. Altfel, rămânem cantonați în trecut, chinuiți de reminiscențe, torturați de conștiință, cinici pentru pierderea a ceea ce am fi putut să fim, neiertători față de noi înșine și incapabili să acceptăm provocările și tragediile cu care ne confruntăm. Trebuie să rememorăm tot ceea ce ține de noi sau, altfel, vom suferi direct proporțional cu gradul nostru de ignoranță și de evitare. Trebuie să adunăm din trecut toate lucrurile pe care le-am evitat. Trebuie să reactivăm toate oportunitățile irosite. Trebuie să ne căim pentru că am ratat ținta, să reflectăm la erorile noastre, să obținem acum ceea ce ar fi trebuit să obținem atunci și să ne regăsim pe noi înșine. Și nu spun că asta este întotdeauna posibil. Am văzut oameni atât de rătăciți, încât nu le mai rămăsese suficientă scânteie pentru a supraviețui. Persoana din prezent fusese redusă la un stadiu prea insignifiant pentru a se mai putea confrunta, în starea curentă, cu ceea ce a fost evitat de către un sine mai sănătos în trecut.

Iar cinismul în privința viitorului oferă raționalizări pentru evitare și înșelăciune. Acesta este infernul și nu există limite pentru adâncimea sa. Umilința necesară pentru ieșirea dintr-un asemenea infern este în proporție exactă cu amploarea erorilor neasumate ale trecutului. Iar asta este suficient pentru a provoca un fior pe șira spinării oricui este măcar parțial conștient. După cum se pare, nu avem voie să evităm responsabilitatea materializării potențialului nostru. Iar dacă am comis o greșeală în trecut și am lăsat nemanifestat ceea ce ar putea fi – indiferent de motiv –, atunci plătim prețul pentru asta prin incapacitatea de a uita și prin emoțiile generate de mustrările de conștiință față de purtările urâte din trecut.

Imaginează-ți că atunci când ești foarte tânăr, harta lumii pe care o folosești ca să-ți călăuzească sinele imatur este destul de imprecisă (lucru de înțeles, ținând cont de vârstă), este asemenea desenului unei case făcut de un copil: întotdeauna drept și centrat, înfățișând numai fațada; întotdeauna (sau aproape întotdeauna) cu o ușă și două ferestre; întotdeauna cu un pătrat pentru zidul exterior și un triunghi pentru acoperiș; întotdeauna cu un horn din care iese fum (ceea ce este o surpriză, pentru că hornurile cu fum nu mai sunt atât de răspândite acum). Soarele strălucește cu putere – un cerc din care emană raze. Sunt și câteva flori – câte o linie cu o floare schițată în vârf și cu două

frunze la jumătatea „tijelor". Este o reprezentare de rezoluție foarte scăzută a unei case. Este mai mult o hieroglifă decât un desen, mai mult concept decât o schiță realistă. Este ceva care reprezintă ideea de casă sau poate de locuință, generic, asemenea cuvintelor „casă" sau „locuință". Cu toate acestea, este aproape întotdeauna suficient. Copilul care a făcut desenul știe că este o casă, iar ceilalți copii și adulții care văd imaginea știu că e o casă. Desenul are efectul scontat. Își atinge scopul. Este o hartă îndeajuns de bună.

Dar mult prea adesea în case au loc evenimente înspăimântătoare. Acestea nu sunt atât de ușor de reprezentat. Poate că în casă sunt adulți – părinți, bunici, unchi sau mătuși – care spun lucruri ca: „Niciodată, dar niciodată să nu vorbești cu cineva despre ce se întâmplă aici". Câteva pătrate, un triunghi, câteva flori și imaginea unui soare binevoitor oferă doar o reprezentare inadecvată a ororilor care caracterizează o astfel de locuință. Poate că ceea ce se întâmplă în interiorul casei este mai presus de ceea ce poate fi tolerat și înțeles.

Dar cum poate fi ceva terifiant mai presus de înțelegere? Cum pot să existe traume fără să fie înțelese? Nu este înțelegerea, într-un sens, o precondiție a experienței înseși? Toate acestea sunt mistere mari. Dar nu totul este experimentat la același nivel de conceptualizare. Cu toții am fost împietriți de necunoscut, cu toate că asta pare o contradicție în termeni. Dar corpul știe ceea ce mintea încă nu înțelege. Și își amintește. Și poruncește ca lucrurile să fie înțelese. Și nu ai cum să scapi de această poruncă. Dacă ni se întâmplă ceva sau, poate mai rău, dacă suntem angajați într-un act care ne încremenește de teroare sau ne îngrețoșează să ni-l amintim, soarta implacabilă ne obligă să transformăm oroarea brută în înțelegere, altfel suferim consecințele.

SĂ NU CAZI DE DOUĂ ORI ÎN ACEEAȘI GROAPĂ

Am avut o clientă care, aproape imediat după ce ne-am cunoscut, a început să-mi vorbească despre abuzurile sexuale suferite în copilărie din partea unui văr mai vârstnic, care locuia în aceeași casă. Când își relata experiențele, ochii i se umpleau de lacrimi și era cuprinsă de supărare. Am întrebat-o câți ani avea când a avut loc abuzul. Mi-a spus

că patru. L-a descris pe agresor ca fiind mult mai mare, mai puternic și mai vârstnic decât ea. Mi-am lăsat imaginația să zburde în timp ce vorbea, făcând supoziții despre care credeam (sau fantezia mea presupunea) că erau justificate de natura descrierii sale. Astfel, mi-am închipuit mașinațiunile abjecte, sadice și criminale ale unui adolescent întârziat sau adult tânăr. Apoi am întrebat-o ce diferență de vârstă era între ea și persecutorul ei. Mi-a răspuns: „Doi ani. Era cu doi ani mai mare decât mine". Asta a venit ca o surpriză reală. Mi-a schimbat aproape complet imaginea din minte.

I-am povestit ce îmi imaginasem, pentru că voiam să știe ce supoziții formulasem în timp ce ea îmi relata tărășenia. Apoi am spus: „Știi, acum sunteți toți adulți și încă de multă vreme. Dar tu mi-ai spus povestea ta în același fel în care mi-ai fi relatat-o când aveai patru ani, când molestările încă aveau loc sau cel puțin cu multe dintre emoțiile de care ai avut parte atunci. Și nu încape nicio îndoială că ți-l amintești pe vărul tău ca fiind mult mai mare, mai puternic și mai vârstnic

decât tine. La urma urmei, un copil de șase ani este o dată și jumătate mai vârstnic ca unul de patru ani și, din perspectiva copilului mai mic, poate să aducă mai mult cu un adult. Dar vărul tău avea șase ani, aproape la fel de copil ca și tine. Așa că îți propun un alt mod de a te gândi la ceea ce s-a întâmplat. Mai întâi, amintește-ți de copiii de șase ani cu care acum ești familiarizată. Știi că sunt încă imaturi și nu pot fi făcuți responsabili pentru acțiunile lor asemenea adulților, cu toate că s-ar putea să nu fie cu totul inocenți. Nu încerc să minimalizez gravitatea a ceea ce ți s-a întâmplat și nu pun la îndoială intensitatea emoțiilor tale. Dar te rog să reconsideri situația ca și cum ai fi devenit conștientă de faptul că s-a întâmplat între doi copii pe care în prezent îi cunoști. Copiii sunt curioși. Se joacă de-a doctorul. Iar dacă adulții din preajma lor nu le acordă o atenție adecvată, asemenea jocuri pot să scape de sub control. Ar fi posibil să te gândești că nu ai fost molestată de o forță copleșitoare și răuvoitoare așa cum s-ar întâmpla dacă ai fi violată acum? Poate că, în schimb, tu și vărul tău ați fost doar niște copii insuficient supravegheați".

Într-un mod important, amintirile pe care le-a reținut cu privire la experiențele copilăriei nu s-au modificat odată cu maturizarea. Încă mai resimțea teroarea copilului de patru ani, neajutorat, în mâinile cuiva suficient de vârstnic pentru a fi perceput ca un adult. Dar sinele

ei de 27 de ani avea nevoie să-și actualizeze acea amintire. Acum, acel risc de a fi abuzată nu mai exista. Și pentru ea a fost o mare ușurare să recadreze ceea ce se întâmplase. Acum putea să o considere ca o consecință potențială a curiozității nerestricționate de atenția adulților. Asta i-a schimbat viziunea despre vărul ei, despre situație și despre sine. Putea acum să vadă evenimentul din perspectiva unui adult. Fapt care a eliberat-o de o mare parte din teroarea și rușinea încă asociate cu amintirile și a făcut asta cu o rapiditate remarcabilă. Și-a confruntat ororile trecutului în mod voluntar, găsind o explicație cauzală care era mult mai puțin traumatică: în noua perspectivă vărul ei nu mai era un răufăcător puternic, răuvoitor, iar ea o victimă inevitabil nefericită a unei asemenea forțe. Toată această transformare a avut loc într-o singură ședință. Atât de mare poate fi puterea poveștii care înconjoară evenimentele groaznice din trecutul nostru.

Această experiență m-a lăsat cu o profundă dilemă filosofică. Amintirile pe care clienta mea le-a adus în cabinetul meu rămăseseră

neschimbate vreme de decenii. Amintirile cu care a plecat de la mine erau profund modificate. Atunci, care dintre ele erau reale? S-ar putea argumenta cu ușurință că povestea ei originală era mai exactă. În definitiv, era o amprentă directă lăsată pe cartea deschisă a minții unui copil de patru ani. Nu fusese modificată (și, prin urmare, schimbată) de niciuna dintre intervențiile terapeutice anterioare. Atunci, nu era aceasta amintirea autentică? Dar este la fel de adevărat că un eveniment care înseamnă un lucru într-o zi poate ajunge să însemne cu totul altceva în altă zi. E oare atât de neobișnuit pentru noi să înțelegem mai bine ceea ce a motivat comportamentul altfel inexplicabil al părinților noștri atunci când, de exemplu, noi înșine devenim părinți? Și care amintire e mai exactă: imaginea parțială a motivației adultului pe care o reținem în calitate de copii sau rememorările revizuite pe care maturitatea le face posibile? Dacă acestea din urmă se vădesc a fi mai exacte – lucru cât se poate de rezonabil (și cu siguranță așa i s-a părut și clientei mele) –, cum se face că o amintire modificată poate deveni mai exactă decât una care își menține configurația originală?

Îmi amintesc de un alt client ale cărui amintiri frapante l-au schimbat profund. Amintirile lui erau învăluite mult mai profund în mister, iar procesul de aducere aminte a fost, în cazul lui, de un tip mai lent, mai surprinzător și mai improbabil. Era un afro-american tânăr, gay, care suferea de un set de simptome mentale și fizice incomprehensibile. De curând, un psihiatru îl diagnosticase cu schizofrenie, dar mătușa lui, care îl dusese la spital pentru evaluare, credea că timpul petrecut pentru evaluarea nepotului ei fusese insuficient. M-a contactat pentru o a doua opinie și l-a adus la cabinetul meu. L-am văzut singur.

Era timid și rezervat, dar îmbrăcat îngrijit și atent, și părea să fie destul de atent când am început să-i reconstitui istoricul. Mai mult, purta ochelari — și aceștia erau bine îngrijiți, fără bandă adezivă pe ramă sau pe brațe, și cu lentile perfect curate. Pentru mine, toate aceste informații erau relevante. Schizofrenicii își pierd capacitatea de a se monitoriza în mod efectiv, așa încât îmbrăcămintea neîngrijită

și ochelarii deteriorați – în special cu lentile foarte murdare – sunt caracteristici grăitoare (nu invariabil: cei care nu stau foarte bine la capitolul ochelari curați nu trebuie să se simtă neapărat vizați). În orice caz, avea și un job cu orar complet de o complexitate rezonabilă (o altă raritate la cineva cu schizofrenie) și putea să poarte o conversație fără nicio problemă, în afară de semnele de timiditate. L-am acceptat drept client și am început să ne întâlnim cu regularitate.

A trebuit să-l văd de câteva ori înainte de a reuși să determin de ce psihiatrul îl diagnosticase cu o tulburare atât de gravă. A început prin a-mi spune că în ultimii patru ani suferise de depresie și anxietate. Nu era nimic deosebit de neobișnuit în asta. Simptomele i-au apărut în urma unei certe serioase cu prietenul său și a ruperii permanente a relației lor, care durase câțiva ani. Nici aici nu era nimic neobișnuit. Cei doi trăiseră împreună. Parteneriatul lor fusese important pentru el – emoțional și practic –, iar disoluția unei relații intime provoacă în majoritatea cazurilor nefericire și confuzie, și poate declanșa anxietate și depresie mai severe și mai durabile la persoanele predispuse spre așa ceva. Totuși, durata era neobișnuită. De obicei, oamenii reușesc să adune cioburile și să meargă mai departe în mai puțin de un an. Nu e o regulă bătută în cuie, dar patru ani e deja mult. Asta mi-a stârnit curiozitatea. De asemenea, mi-a mai mărturisit ceva ieșit din

comun. Mi-a spus că, în fiecare noapte, când încerca să doarmă, corpul îi era cuprins de mișcări stranii, convulsive. Își contorsiona trupul în poziție fetală și-și încrucișa brațele peste față. Apoi se relaxa, după care imediat mișcările se repetau. Fenomenul continua așa ore în șir. Pe lângă faptul că era îngrijorător din cauza naturii sale incomprehensibile, îi afecta foarte tare somnul. Acest lucru s-a întâmplat cam în aceeași perioadă în care s-au manifestat anxietatea și depresia, iar somnul deficitar, dacă nu mișcările în sine, a fost un factor agravant. L-am întrebat ce credea că se întâmplă. Mi-a spus, râzând: „Familia mea crede că sunt posedat și nu sunt sigur că se înșală".

Trecutul familial al clientului meu era întru câtva neobișnuit. Părinții săi, imigranți în Canada din sudul Statelor Unite, erau needucați într-o măsură considerabilă, foarte superstițioși și religioși, și aparent serioși în convingerea lor că spiritele puseseră stăpânire pe fiul lor. L-am întrebat: „Cumva, întâmplător, i-ai spus psihiatrului despre faptul că ești posedat?" Mi-a spus: „Da". Mi-am zis: „Păi așa

se explică de ce te-a diagnosticat cu schizofrenie". Acea explicație, în tandem cu simptomele fizice stranii erau suficiente, din experiența pe care o aveam.* În orice caz, după câteva ședințe cu acest client, mi-a fost clar că nu schizofrenia îl chinuia. Era un om perfect rațional și lucid. Dar ce îi putea provoca aceste convulsii nocturne stranii, asemănătoare unor accese epileptice? Nu întâlnisem niciodată așa ceva.

Prima mea ipoteză a fost că suferea de o formă foarte severă de „paralizie de somn". Este o afecțiune cu răspândire moderată. Apare în general când oamenii dorm pe spate (ceea ce el avea tendința să facă). O persoană cu paralizie de somn se trezește pe jumătate, dar nu îndeajuns ca să se oprească din visare, nici să scape de incapacitatea de mișcare ce caracterizează somnul în faza de mișcări rapide ale ochilor (REM). Adesea, când visezi, sunt stimulate aceleași zone ale creierului care guvernează mișcarea din starea de veghe (experimentezi asta ca senzație de mișcare în vis). Nu te miști sincronizat cu acea activare cerebrală, pentru că musculatura ta voluntară este deconectată, fiziologic, de mecanismul neurochimic specializat care are exact funcția de a te pune în mișcare.[2] Altfel, ai coborî din pat și ai transpune în practică visul, ceea ce ți-ar provoca rapid necazuri mari.

În timpul unui episod de paralizie de somn, suferindul se trezește suficient pentru a fi semiconștient de lumea reală, dar e încă în para-

lizie REM și visează. Intr-o astfel de stare, pot avea loc tot felul de experiențe stranii. De exemplu, mulți oameni au afirmat că au fost

---

* Un sfat pentru cei care caută asistență în privința sănătății mentale într-o clinică dintr-un oraș mare, unde psihiatrul care te consultă s-ar putea să aibă la dispoziție doar 15 minute ca să-ți evalueze viața și să determine natura afecțiunii tale. Nu menționa cu ușurință experiențe sau convingeri mai ciudate pe care le-ai putea avea. E posibil să regreți. În condițiile unui sistem de sănătate mentală suprasolicitat, se ajunge foarte ușor la un diagnostic de schizofrenie, iar după ce a fost stabilit un diagnostic, e foarte greu de zdruncinat. E dificil, la nivel personal, să nu iei în serios o descriere medicală. E mult mai dificil decât îți imaginezi să nu dai crezare unui psihiatru calificat (care, la urma urmei, ar trebui să știe despre ce vorbește), mai ales dacă ai parte de simptome stranii. Este dificil și la nivel practic pentru că, după ce un astfel de diagnostic devine parte a fișei tale medicale permanente, e foarte greu să-l mai modifici. Din acel moment, orice lucru ieșit din comun legat de tine va atrage o atenție nejustificată (chiar și din partea ta) și orice manifestare de normalitate va fi minimalizată. Acum, eu spun toate aceste lucruri știind prea bine că unii oameni care au convingeri ciudate sunt în realitate schizofrenici, dar de regulă pentru stabilirea acestui diagnostic este nevoie să faci mai multe săpături, iar psihiatrii ocupați din spitalele publice rareori au timp pentru o astfel de arheologie atentă.

răpiți și examinați medical de extratereștri.[3] Acest fenomen nocturn altfel inexplicabil (cu excepția extratereștrilor curioși și cu înclinații chirurgicale) a fost pus pe seama acestei stări de imobilitate și a fanteziilor adesea bizare și înspăimântătoare care o însoțesc.[4] Clientul meu era destul de inteligent, cult și curios, așa că i-am dat o carte intitulată *The Terror That Comes in the Night* (*Teroarea care vine noaptea*)[5], care lămurește fenomenele stranii ce însoțesc paralizia de somn. Autorul, David Hufford, descrie teroarea nocturnă la care se referă titlul cărții ca o variantă a experienței cu „Baba Cloanța" (în termeni folclorici). Cei care au avut o astfel de experiență (până la 15% din populație) descriu stări de frică și paralizie, senzații de sufocare și întâlniri cu entități răuvoitoare. Clientul meu a citit cartea, dar mi-a spus că nu credea că ceea ce descria Hufford îi caracteriza cu exactitate experiența. La fel credea și despre ipoteza paraliziei de somn, la modul mai general. Mai întâi, convulsiile apăreau înainte ca el să adoarmă; apoi, la el nu se manifesta incapacitatea de a se mișca.

Am aflat mult mai multe despre el în timp ce continuam să ne cunoaștem unul pe celălalt. Astfel, mi-a spus că studiase istoria în facultate și își luase licența. Am aflat că părinții lui fuseseră excepțional de stricți cu el în toată copilăria și anii de adolescență. Niciodată nu i-au permis să rămână peste noapte acasă la prietenii lui

și i-au monitorizat îndeaproape comportamentul până când a evadat la universitate. De asemenea, mi-a relatat mai pe larg despre cearta care a avut loc cu puțin timp înainte de ruperea ultimei lui relații. S-a întors cu iubitul lui în apartamentul în care locuiau împreună după ce băuseră câteva pahare și se ciondăniseră în public. Acasă, cearta a escaladat către un conflict fizic. Au început să se împingă de colo colo, cu violență crescândă. După o îmbrânceală deosebit de agresivă, clientul meu a căzut pe podeaua sufrageriei. Din poziția în care se afla, i-a secerat picioarele iubitului. Apoi clientul meu s-a ridicat și s-a dus la ușă. S-a întors câteva zile mai târziu, când știa că nu-l va găsi acasă, ca să-și ia obiectele personale și să se mute de-acolo. Așa s-a încheiat existența cuplului lor.

Dar în acest conflict a fost implicat un element al personalității sale de care nu era atât de conștient. În consecință, el a fost profund marcat de agresiunea iubitului său. Mi-a spus, în timp ce discutam această succesiune de evenimente, că el nu credea că oamenii sunt capabili de

violență. I-am spus: „Ce vrei să spui? Ți-ai luat licența în istorie. Cu siguranță ai citit despre ororile și atrocitățile din trecutul omenirii. Te uiți la știri, nu?“ Mi-a spus că, de fapt, nu se uita la știri. „E bine și-așa“, i-am zis, „dar cum rămâne cu tot ce ai învățat la facultate? Nu te-au învățat acolo că agresivitatea umană este reală și excepțional de răspândită?“ Mi-a spus: „Am citit cărțile, dar tot ce-am învățat am pus într-un compartiment și nu m-am mai gândit la acele lucruri“. Mi s-a părut că e un răspuns șocant, mai ales în combinație cu un alt lucru pe care mi l-a spus: „Când eram copil, am rămas cu ideea că oamenii sunt doar buni. Părinții mei m-au învățat că adulții sunt îngeri“. „Ce vrei să spui cu asta?“, l-am întrebat. „Că adulții nu fac niciodată ceva rău sau greșit?“ Mi-a spus: „Nu, nu înțelegi. Părinții ne-au învățat pe mine, pe sora și pe fratele meu că adulții sunt literalmente îngerii Domnului și că ei sunt doar buni“. „Și tu ai crezut asta?“ Mi-a spus că a crezut asta cu tărie, parțial pentru că fusese extrem de protejat, parțial pentru că părinții lui fuseseră atât de insistenți și parțial, bineînțeles, pentru că această credință îi aducea o liniște interioară.

I-am sugerat că trebuie făcut ceva în privința naivității lui. Nu îi făcea niciun bine. Era mult prea vârstnic și prea inteligent ca să-și păstreze credința într-un vis atât de infantil. Am discutat despre asta în detaliu, vorbind despre evenimentele oribile din secolul XX, des-

pre atacurile armate în masă și alte orori ale trecutului recent. L-am rugat să explice astfel de evenimente și să dea mai multă atenție oricăror instanțe legate de propria sa furie și ostilitate. Totuși, a negat însăși existența acestora din urmă și nu putea să ofere vreo explicație convingătoare pentru primele.

Așa că i-am împrumutat o carte intitulată *Ordinary Men (Oameni obișnuiți)*.[6] Acea carte descrie cu detalii groaznice cum un grup de polițiști obișnuiți din Germania au fost transformați în călăi cu sânge-rece în Polonia, în timpul ocupației naziste. Să descrii relatarea ca înfiorătoare înseamnă să nu spui aproape nimic despre ea. I-am zis cu toată seriozitatea că trebuie să o citească ca și cum s-ar fi întâmplat cu adevărat și, mai mult, ca și cum el și oamenii pe care îi cunoștea ar fi capabili de aceleași acte atroce. Era timpul ca el să se maturizeze. Între timp, stabiliserăm o relație foarte solidă, iar când i-am spus că viziunea sa roz despre lume îl punea în fața unui pericol suficient de mare ca să-i distrugă viața, m-a luat în serios. După o săptămână, când

ne-am văzut din nou, terminase de citit cartea. Chipul i se înăsprise. Părea mai în vârstă și mai înțelept. Am văzut asta întâmplându-se frecvent în practica mea clinică, atunci când oamenii își încorporau părțile întunecate în loc să se izoleze de ele, să le „compartimenteze", ca să zicem așa. Nu mai aveau uitătura obișnuită de căprioară prinsă în lumina farurilor. Arătau ca niște oameni dinspre care emană decizii, și nu ca unii cărora doar li se întâmplă lucruri. Apoi i-am cerut să citească *The Rape of Nanking (Masacrul din Nanking)*[7], o carte despre atrocitățile comise de japonezi în China, în 1938. Este o carte groaznică. Femeia care a scris-o s-a sinucis. Clientul meu a citit-o și pe aceasta și am discutat despre ea. A devenit mai trist, dar mai înțelept. Totuși, simptomele sale nocturne nu s-au diminuat.

Cu toate acestea, comentariile lui despre adulții ca îngeri, asumarea faptului că și-a „compartimentat" cunoașterea răului și prezența convulsiilor nocturne inexplicabile au început să pună în mișcare niște rotițe ascunse în cotloanele îndepărtate ale creierului meu. Cu mulți ani în urmă, avusesem un alt client (o femeie tânără, cum se întâmplă de obicei) care avea epilepsie isterică – un caz clasic de isterie freudiană, în care simptomele corporale exprimau probleme psihice. Fusese crescută într-o regiune rurală din Vestul Mijlociu, într-o atmosferă victoriană foarte reprimată, fundamentalist creștină. A avut unul

dintre „atacurile“ ei chiar la mine în cabinet – o formă epileptică majoră, „grand mal“. Vederea acelui atac epileptic m-a lăsat rece. Am privit impasibil în timp ce ea s-a zvârcolit și a suferit convulsii timp de câteva minute, cu ochii dați peste cap. Nu mi-am făcut griji. Nu mi-a părut rău pentru ea. N-am simțit nimic. Mi-am zis: „De ce nu mă afectează acest lucru? După toate aparențele, clienta mea are un episod convulsiv serios“. Nu am chemat ambulanța. Când atacul s-a sfârșit și s-a așezat din nou pe scaun, cu mintea tulbure, i-am spus că nu reacționasem la acel episod nici fizic, nici emoțional (așa cum aș fi făcut în fața unui atac epileptic real), în pofida manifestării lui pe deplin credibile. Anterior, după niște manifestări asemănătoare (conștiente? inconștiente? o combinație a celor două?), abia reușise să evite internarea într-un salon psihiatric. Riscase, de asemenea, un diagnostic de psihoză și prescrierea iminentă de medicație. Am avut câteva discuții foarte serioase despre ceea ce făcea. I-am dat de înțeles că nu mă lăsasem păcălit de epilepsia ei – că o resimțisem ca fiind falsă –, cu toate

că ei i se părea foarte reală. (Apropo, a fost testată pentru epilepsie, iar rezultatele au fost neconcludente.)

Așadar, probabil că era o persoană care „somatiza", adică reprezenta la nivel corporal simptomele sale psihice. Freud a observat că o astfel de somatizare era adesea simbolică – că maniera în care se manifesta dizabilitatea sau ciudățenia fizică avea o relație semnificativă cu trauma care o precipitase. Epilepsia ei isterică părea să-și aibă originea în ambivalența ei și ignoranța față de sex, într-un grad substanțial de imaturitate infantilă și într-un fel de joacă periculoasă din partea ei. Am făcut multe progrese în discuțiile noastre. Era departe de a fi lipsită de inteligență, iar partea ei mai înțeleaptă a învins. Atacurile s-au încheiat, împreună cu drama la fel de periculoasă. Și mai bine, a evitat salonul psihiatric și și-a continuat cariera universitară. În orice caz, am aflat că isteria freudiană există, pentru că tocmai lucrasem cu un astfel de caz.

Am început să ader la ipoteza că actualul meu client suferea, într-o manieră similară, de o tulburare de somatizare. Știam despre conflictul care pusese capăt ultimei relații, cu puțin înainte de instalarea simptomelor. Poate că mișcările lui stranii erau cumva asociate cu acel eveniment? Mai știam, chiar din relatările lui, că trimitea lucrurile într-un colț al minții și nu se mai gândea la ele după aceea – cu alte

cuvinte, le disocia, le „compartimenta". Nu aveam prea multă experiență în hipnoză, dar știam, pe de o parte, că oamenii capabili de compartimentare tindeau să fie puternic hipnotizabili, iar pe de alta, că hipnoza fusese folosită cu oarecare succes (deși cu mulți ani în urmă) în cazurile de tulburări de somatizare. Freud a folosit hipnoza ca să-i trateze pe clienții isterici, aparent destul de numeroși în perioada victoriană, cel puțin în rândurile clasei superioare, ai cărei membri erau fixați pe sexual, teatral și dramatic.[8] Așa că m-am gândit să încerc să-mi tratez clientul prin hipnoză.

De fapt, eu am folosit de multe ori tehnici de relaxare ghidată cu clienții mei, pe care-i așezam confortabil într-un fotoliu din cabinet, rugându-i să se concentreze pe diferite părți ale corpului lor, începând cu tălpile, urcând treptat pe picioare și tors, cu un mic ocol în josul brațelor, apoi spre creștetul capului, concentrându-se pe respirație și relaxare. După șapte-opt minute în care le dădeam instrucțiuni de relaxare, număram invers de la zece la unu, cerându-le la fiecare

nouă cifră să se relaxeze și mai mult. Era un tratament rapid, destul de bun, pentru agitație, anxietate și insomnie. Am decis să încep cu această metodă, deoarece hipnoza folosește în esență aceeași tehnică, adăugând întrebări despre traumele din trecut sau alte aspecte relevante după ce relaxarea s-a stabilit. Eficacitatea sa variază substanțial de la persoană la persoană.[9] (Tocmai de aceea cei care practică hipnoza în sălile de spectacol aduc pe scenă douăzeci de oameni din public, îi supun unor sugestii hipnotice inițiale și apoi îi reține doar pe cei câțiva care sunt sensibili.) În orice caz, i-am spus clientului că m-am gândit să-l hipnotizez și că ar fi util să vorbim despre noaptea în care s-a certat cu iubitul lui (sugerându-i că mișcările sale nocturne ar putea fi asociate cu acel eveniment). Pe urmă i-am spus exact cum urma să procedăm și că era liber să refuze sau să fie de acord. Aveam să mă opresc dacă și oricând mi-ar fi cerut-o; i-am mai spus și că, după ce vom fi terminat, avea să-și amintească totul.

A fost de acord, așa că am început: „Stai comod în fotoliu. Pune-ți mâinile pe brațele fotoliului sau în poală – unde ți-e mai comod. Închide ochii. Ascultă cu atenție zgomotele pe care le auzi în lumea din jurul tău, apoi îndreaptă-ți atenția spre interior, spre respirație. Trage aer adânc în piept... Ține-ți respirația... Expiră. Mută-ți respirația în josul corpului, de la respirație la coapse, apoi la partea de

jos a picioarelor și la labele picioarelor. Lasă-ți tălpile greu pe podea. Acordă atenție degetelor de la picioare, tălpilor, gleznelor, și nu uita să respiri lent, regulat și profund. Lasă toată tensiunea să curgă afară din picioarele tale. Nu uita să respiri lent, regulat și profund. Acordă atenție gambelor, tibiilor..." Și așa mai departe, în sus, pe tot corpul.

Clientul meu a intrat spontan într-o transă hipnotică profundă, înainte să trec de labele picioarelor. Capul i se legăna puternic. L-am întrebat dacă mă aude. „Da", mi-a spus, abia auzit. A trebuit să-mi mut scaunul mai în față și să-mi plasez urechea la câțiva centimetri de gura lui ca să deslușesc ce spune. L-am întrebat dacă știe unde este. „În cabinetul tău", mi-a spus. Asta era bine. „Ne întoarcem la momentul în care te-ai certat cu iubitul tău, înainte să te muți de-acolo. Spune-mi ce s-a întâmplat." Mi-a spus: „Tocmai ne întorseserăm în apartament. Băuserăm amândoi. La bar, ne certaserăm din cauza banilor și a viitorului nostru. Amândoi eram supărați. Am intrat pe ușa casei noastre – acolo". A schițat un gest cu brațul, deși acesta era în cea mai mare

parte flasc, la fel ca restul corpului. Îi urmăream ochii mișcându-i-se iute dintr-o parte în alta, la fel ca ochii cuiva aflat în somn REM, sub pleoapele închise pe trei sferturi. „Eu mergeam cu spatele înainte. Ne îndreptam spre sufragerie. L-am împins. Apoi m-a împins și el. L-am îmbrâncit din nou. El m-a împins și am căzut pe spate pe măsuța de cafea și apoi pe podea. A ridicat lampadarul și l-a ținut deasupra capului. M-am uitat direct în ochii lui. Nu mai văzusem niciodată o expresie atât de ostilă. M-am făcut ghem și mi-am pus mâinile peste față, ca să mă protejez." A spus toate astea foarte lent, gesticulând stângaci și minimal în tot acel timp, arătând ca spre zona din apartament pe care și-o imagina. Era nefiresc, ca și cum ar fi retrăit experiența în timp real. M-am uitat la ceas. Explicația, pregătirea, relaxarea și relatarea lentă duraseră aproape o oră – durata normală a ședințelor noastre. I-am spus: „Nu vreau să te împing prea departe. Nu mai avem timp. Când ești gata și te simți confortabil, poți să deschizi ochii și să te trezești complet. Putem continua săptămâna viitoare". Dar el nu a reacționat. Capul a continuat să i se legene înainte și înapoi și ochii continuau să se miște. L-am strigat pe nume. Nicio schimbare.

Asta m-a îngrijorat, sincer vorbind. Nu auzisem niciodată de cineva care să nu iasă din transă atunci când i se cerea. Nu eram sigur ce să fac. Din fericire totuși era ultimul client pe care-l vedeam în seara

aceea, așa că aveam ceva timp. Mi-am zis: „Ei bine, e într-o transă profundă și cu adevărat imersat în această poveste. Poate că are nevoie să o relateze pe toată. Să continuăm și să vedem ce se întâmplă. Când o să termine de povestit, o să încerc din nou să-l trezesc".

Am ieșit pe hol ca să-i spun mătușii care îl aștepta că mai avem nevoie de ceva timp. M-am întors în cabinet și m-am așezat lângă el, ca înainte. I-am spus: „Ce s-a întâmplat pe urmă?" Mi-a răspuns: „Expresia de pe chipul lui – nu mai văzusem niciodată pe cineva care să arate în halul ăla. Am fost forțat să-mi dau seama că iubitul meu ar putea dori să mă rănească; că o persoană – cu toate că era un adult – ar putea dori cu adevărat să-i facă rău alteia. A fost prima dată când am aflat cu adevărat că astfel de evenimente erau posibile". A început să plângă, dar și-a continuat relatarea. „I-am secerat picioarele, m-am ridicat și am început să fug. M-a urmărit la ieșirea din sufragerie, pe hol și pe ușa din față a casei. Eram mai iute de picior și i-am luat-o înainte. Era cam patru dimineața. Încă era întuneric. Eram îngrozit.

I-am luat-o suficient de mult înainte ca să mă ascund după niște mașini din apropiere. N-a reușit să dea de mine. L-am văzut cum m-a căutat multă vreme. Apoi s-a dat bătut și s-a întors acasă." În acest moment plângea cu sughițuri. „Când am fost sigur că plecase, m-am dus acasă la maică-mea și am rămas acolo. Nu-mi venea să cred ce se întâmplase. Ar fi putut să mă ucidă și ar fi făcut asta cu bună-știință. Nu puteam să suport ideea. Am alungat-o din minte și am încercat să nu mă mai gândesc niciodată la ea."

A rămas tăcut. L-am strigat pe nume. Mi-a răspuns. L-am întrebat: „Știi că te afli în cabinetul meu și ședezi în fotoliul pe care îl ocupi de obicei?" A dat din cap aprobativ. „Ai terminat de relatat povestea?" Mi-a răspuns afirmativ și i-am zis: „Te-ai descurcat bine. Ai avut mult curaj să treci prin toate astea. Ești gata să deschizi ochii?" Mi-a spus că era și i-am zis: „Nu te grăbi. Când ești gata, revino la starea de trezie, încet. O să te simți relaxat și bine. Îți vei aminti tot ce mi-ai spus și tot ce s-a întâmplat aici". A încuviințat cu o mișcare din cap. După câteva momente, a deschis ochii. L-am întrebat ce s-a întâmplat – ce își amintea. Mi-a relatat pe scurt evenimentele serii, inclusiv discuția noastră inițială despre hipnoză. Apoi am chemat-o pe mătușa lui și i-am spus că trebuie să se odihnească acasă, sub supravegherea cuiva, pentru că ședința fusese una intensă. Adulții

nu erau îngeri, iar oamenii nu doar că își pot face rău unii altora, ci ei pot chiar să-și dorească din toată inima să facă rău. Dar clientul meu nu știa ce să facă cu această cunoaștere, protejat cum era, amăgit cum era de părinții săi – orb așa cum și-a îngăduit să rămână prin „compartimentarea" lucrurilor deranjante. Asta nu a oprit elemente nearticulate ale ființei sale să încerce să reprezinte dramatic și să aducă în planul conștiinței atât realitatea răului intenționat, cât și toate lucrurile rele implicate de o astfel de intenție. S-a văzut forțat să reproducă exact mișcările corporale defensive pe care le făcuse în timpul bătăii cu iubitul său.

Săptămâna următoare, clientul meu n-a venit la ședință. Mi-am zis: „O, Doamne. Poate că i-am provocat ceva rău". Totuși, după încă o săptămână, a venit la timp. Și-a cerut scuze că absentase la ultima ședință, dar mi-a spus că fusese extrem de supărat și, prin urmare, fusese prea răvășit ca să participe sau măcar să mă contacteze. L-am întrebat de ce. Mi-a spus: „A doua zi după ultima noastră întrevedere,

stăteam la o masă într-un restaurant din centru și l-am văzut pe fostul meu iubit!“ A fost o coincidență stranie. „Știi, m-a zdruncinat serios“, a continuat el, „dar întâmplarea n-a avut nicio urmare, așa că m-am calmat într-o zi, două. Și ghici ce?“ „Ce?“ am spus. „Am avut convulsii doar într-o noapte din săptămâna asta! Și au durat doar câteva minute!“ I-am spus: „Asta-i nemaipomenit! E chiar grozav! Ce ușurare! Ce crezi că s-a schimbat?“ Mi-a spus: „Ce m-a afectat teribil în cearta aia n-a fost dezacordul nostru în privința viitorului pe care ni-l doream. N-a fost contactul fizic – îmbrâncelile. A fost faptul că el a vrut cu adevărat să-mi facă rău. Am văzut asta pe fața lui. Privirea lui m-a îngrozit cu adevărat. N-am putut să suport asta. Dar acum pot să înțeleg mai bine“.

L-am întrebat dacă aș putea să-l hipnotizez din nou. „În mod evident, ești mai bine“, am spus, „dar vreau să mă asigur că am obținut toate informațiile.“ A fost de acord și am început. A căzut în transă la fel de ușor. Dar, de data asta, și-a condensat povestea. A trecut prin întreaga relatare în 15 minute, față de cele 90 de minute, câte fuseseră necesare anterior. A extras ceea ce era important: faptul că se aflase în pericol, faptul că cineva voise să-l rănească, faptul că se apărase cu succes – faptul că lumea era locuită de demoni, ca să zicem așa, dar și de îngeri. Când i-am cerut să iasă din transă, în același mod în care

îi cerusem înainte, a deschis ochii aproape imediat și acum era calm și pe deplin conștient.

Schimbarea stării sale a fost remarcabilă. Săptămâna următoare mi-a spus că simptomele îi dispăruseră complet. Nu mai avea convulsii și nici nu mai credea în bunătatea imaculată a omenirii. Se maturizase și înfruntase realitatea propriei sale experiențe, precum și natura lumii în care trăia. Se întâmplase ceva extraordinar. Acceptarea conștientă a prezenței relei-voințe îl vindecase de o suferință prelungită de-a lungul multor ani. Acum înțelegea și admitea suficient de mult din pericolele potențiale care îl înconjurau ca să-și poată croi drum prin lume într-o siguranță acceptabilă. Nu mai resimțea presiunea din partea acelor lucruri pe care le aflase, dar refuzase să le admită, și care își exercitau forțat influența asupra lui în maniera lor dramatică, somatică. Ceea ce știa devenise acum parte a personalității sale – parte a hărții care avea să-l călăuzească de-acum încolo în acțiunile sale – și se eliberase de spiritele care îl posedaseră.

CÂND REAUA-VOINȚĂ NU E ÎNȚELEASĂ

Am avut un alt client, un tânăr care în primul an de colegiu vocațional a fost supus unui bullying groaznic. Când a venit prima oară să mă vadă, abia putea să vorbească și lua o doză mare de medicație antipsihotică. Atunci când stătea pe scaunul din fața biroului din cabinet, își sucea capul și umerii într-o parte și-n alta, într-un mod mecanic și foarte neobișnuit. L-am întrebat ce face și mi-a spus că încearcă să facă formele să dispară. Aparent, putea să perceapă în fața lui imagini geometrice de un anumit fel și se simțea îmboldit să le manipuleze. N-am înțeles niciodată exact ce însemna asta, ci doar că se afla într-o lume a lui.

Am lucrat cu el câteva săptămâni și am procedat într-o manieră mai structurată decât mai înainte, pentru că, între timp, îmi dezvoltasem instrumentele trebuincioase. La începutul muncii noastre în comun, acest client putea să comunice doar puțin, dar a fost de ajuns ca să punem roata în mișcare. O fată de la colegiu se îndrăgostise de el. Clientul meu a informat-o că sentimentele nu erau reciproce. Fata a devenit teribil de răzbunătoare, fiind hotărâtă să-i facă viața un iad. A răspândit zvonuri despre obiceiurile lui sexuale. I-a

îndemnat pe unii dintre băieții care-i erau prieteni să-l amenințe fizic la școală. A găsit oameni dispuși să-l umilească permanent și fără milă în drumul lui spre și de la campus. Părinții lui i-au observat suferința și au alertat conducerea școlii, dar nu s-a întreprins nimic pentru oprirea acestei adevărate torturi. Nefiind capabili sau dornici să tolereze presiunea crescândă a colegilor, prietenii pe care abia de curând reușise să și-i facă au început să-l evite și apoi l-au abandonat cu totul. A început să cedeze nervos și comportamentul lui a devenit tot mai ciudat, ceea ce i-a consolidat statutul de paria. Și până la urmă s-a prăbușit.

L-am rugat să-mi spună exact ce s-a întâmplat și să ajungă cât mai departe în trecut în timp ce-și formula răspunsul. Am vrut să înțeleg ce anume îl făcuse vulnerabil la situația în care se găsea și ce se întâmpla, de fapt, când era chinuit de admiratoarea ale cărei avansuri le refuzase. Și am structurat asta astfel încât să poată scrie, dar și să vorbească (mai exact, astfel încât să poată vorbi despre ceea ce scria).

Împreună cu colegii mei am elaborat un exercițiu* de scris online, pentru a oferi o structură ajutătoare celor care își cercetau amănunțit trecutul și încercau să-l înțeleagă. L-am rugat pe tânărul meu client să încerce acest instrument psihologic. Pentru că avea o motivație prea scăzută și gândurile prea afectate ca să termine procesul acasă, l-am pus să scrie la mine în cabinet. L-am așezat la computerul meu și l-am rugat să-mi citească cu glas tare fiecare întrebare a exercițiului înainte de a scrie răspunsul, după care să citească și acel răspuns cu glas tare. Dacă nu reușeam să înțeleg ceva din ce scrisese sau simțeam că sunt necesare mai multe detalii, îi sugeram să clarifice problemele respective scriind mai mult și apoi citindu-mi adăugirile.

La început, exercițiul îi cerea să-și împartă viața în epoci-cheie — secțiuni ale trecutului său biografic care puteau fi categorisite în mod natural ca unitate sau temă. De exemplu, etapele puteau fi între doi ani și grădiniță inclusiv, școala elementară, gimnaziu, liceu, colegiu etc. —, deși unii oameni sunt înclinați, îndeosebi când înaintează în vârstă, să-și grupeze experiențele în funcție de diferitele relații din care au făcut parte. După ce și-a divizat trecutul în maniera pe care și-a ales-o, exercițiul i-a cerut clientului meu să identifice experiențele-cheie din fiecare dintre aceste epoci: evenimente despre care

* Past Authoring Program de la www.selfauthoring.com. Dr. James Pennebaker de la Universitatea Statului Texas din Austin și o mulțime de colegi care au lucrat direct cu el și independent au demonstrat că scrisul care reduce incertitudinea existențială (nu există un mod sintetic mai simplu de a exprima acest lucru) reduce anxietatea, ameliorează sănătatea mentală și întărește funcția imunologică. Toate aceste efecte apar asociate cu o scădere generală a stresului indus de complexitate și a hormonilor – dăunători când sunt în exces – produși în consecință. Pennebaker a demonstrat, de exemplu, că studenții care scriau trei zile la rând despre cele mai neplăcute evenimente din viețile lor simțeau, mai întâi, un declin al dispoziției (fără îndoială, ca urmare a evocării respectivelor amintiri), urmat de o ameliorare semnificativă a stării lor psihice în următoarele luni. Alți cercetători au demonstrat efecte similare când studenții scriau despre viitorul lor. Inițial, Pennebaker a crezut că aceste efecte pozitive proveneau din ceva înrudit cu exprimarea afectivă sau catharsisul (Freud) – adică din oportunitatea de a exprima furia, regretul sau tristețea –, dar a descoperit, în urma unei analize semantice atente, că efectul curativ se datora dezvoltării unei înțelegeri cognitive și cauzale a motivului acelor evenimente și a semnificației lor. Efectele scrisului despre viitor au părut similare, prin faptul că planurile astfel generate reduceau incertitudinea și aduceau în prim-plan o structură mai simplă și mai bine definită în jurul a ceea ce altfel ar fi putut fi definit de o incertitudine intolerabilă cu privire la săptămânile și lunile din viitorul apropiat. Pentru o analiză, J.W. Pennebaker și J.F. Evans, Expressive Writing: Words That Heal (Enumclaw, Wash.: Idyll Arbor Inc., 2014).

credea, în retrospectivă, că l-au format ca persoană, în bine sau în rău. În mod evident, evenimentele din această ultimă categorie este probabil să fie marcate în memorie prin emoții negative, cum ar fi anxietate, mânie sau dorința de răzbunare și, poate, printr-o tendință puternică de a evita rememorarea sau chiar luarea lor în considerare.

Clientul meu și-a împărțit viața în epocile care i s-au părut relevante și apoi a identificat evenimentele-cheie, atât cele pozitive, cât și cele negative, ce caracterizau fiecare perioadă. În continuare, le-a analizat cauzal, ajungând să înțeleagă de ce unele lucruri merseseră bine, în vreme ce altele se deterioraseră groaznic. S-a concentrat cel mai intens pe ceea ce a provocat cele mai tulburătoare evenimente din trecut – evaluând particularități ale propriului său comportament, motivațiile altor oameni și caracteristicile de timp și de loc. A reflectat la efectele produse de acele evenimente, bune sau rele (pentru că putem învăța multe lucruri din experiențele dificile), și s-a gândit la ce s-ar fi putut întâmpla sau la ce putea fi făcut altfel. Consecința tuturor acestor lucruri, cel puțin în principiu, a fost cercetarea mai atentă a experiențelor trecutului, pentru a afla adevărata lor semnificație (la nivel de percepție și comportament) și o actualizare a hărții sale autobiografice.

Pe măsură ce relatarea lui avansa de la grădiniță la învățământul în școlile publice – își divizase viața în secțiuni definite de anii de

școală –, clientul a devenit tot mai articulat. Rememorarea vieții îl punea din nou pe picioare. În timp ce scria, citea ce scria și răspundea la întrebările pe care i le puneam în timp ce-l ascultam, relatarea sa despre trecut devenea tot mai detaliată și înțelegerea sa mai profundă. Am discutat despre lucrurile indezirabile pe care și le fac copiii unii altora, iar asta ne-a condus la subiectul relei-voințe și al răului – în lumea adultă, de asemenea. Era foarte naiv în privința asta. Și-a exprimat convingerea că oamenii erau universal buni (cu toate că avusese experiențe care contraziceau această convingere). Nu avea nicio idee despre motivația pentru distrugere, cruzime și dorința de a provoca haos.

Am trecut prin viața lui, elaborând o relatare deosebit de amănunțită a tuturor suferințelor pe care i le provocase persecutoarea sa. A devenit îndeajuns de sofisticat ca să formuleze o înțelegere inițială a motivațiilor tinerei. Fusese respinsă și, în consecință, s-a simțit rănită, stânjenită și mânioasă. El nu realizase nici ce impact ar fi putut

avea faptul că o respinsese și nici ce impact poate avea respingerea asupra oamenilor în general. Mai mult, nu părea să înțeleagă că avea dreptul să se apere. Am discutat despre ce ar fi putut face diferit sau ce ar putea să facă diferit în viitor, pentru a se apăra. Și-a dat seama că înghițise mult prea multe insulte la școală fără să ceară ajutor. Ar fi putut să aducă la cunoștința personalului administrativ al colegiului cele întâmplate. Ar fi putut să-și confrunte persecutoarea direct, în mod public, în perioada inițială a abuzurilor, și să-i ceară să înceteze. Ar fi putut să le spună colegilor de clasă că singurul motiv pentru care era supus acestor chinuri era faptul că îi refuzase avansurile și că ea era atât de fragilă și de instabilă încât nu suportase respingerea și, ca să se răzbune, inventase minciuni. În cazul extrem, ar fi putut să o acuze de hărțuire și calomnie. Niciuna dintre aceste strategii nu ar fi avut un succes garantat, dar ar fi meritat încercate și, în condițiile date, ar fi fost cu siguranță justificate și necesare.

În timp ce-și analiza amintirile ultimei luni petrecute la colegiu, simptomele psihotice i s-au redus spectaculos. Cu fiecare ședință la care participa, avea mintea tot mai limpede. A încetat să manifeste acele comportamente stranii. S-a înscris la școala de vară și și-a terminat cursurile restante. A fost o recuperare aproape miraculoasă.

POTENȚIALUL DEVENIT REALITATE

Se întâmplă adesea ca oamenii să-și facă griji, uneori la modul insuportabil, cu privire la ceea ce se așterne înaintea lor. Acea îngrijorare este în același timp o consecință, dar și o investigare a multiplelor căi care se deschid către viitor. Îngrijorările se așază la rând, adesea involuntar, pentru a fi luate în considerare: chestiuni deranjante la serviciu, probleme cu prietenii și persoanele iubite, aspecte practice ale supraviețuirii economice și materiale. Fiecare îngrijorare necesită decizii multiple: Care dintre probleme trebuie rezolvate? În ce ordine trebuie acționat? Ce strategie trebuie folosită? Toate acestea se leagă de zona deciziei – de alegerea liberă, de liberul-arbitru. Iar opțiunea de a acționa pare voluntară; este simplu (deși, din punct de vedere psihic, foarte nesatisfăcător) să cedezi în fața paraliziei voinței.

Dimpotrivă, să decizi voluntar și liber este dificil și istovitor. Nu seamănă deloc cu procesele automate ale căilor reflexe sau habituale care ne împing înainte fără chibzuială. Și nu avem impresia că am fi dirijați de trecut, într-o manieră fundamental deterministă, asemenea unui orologiu mecanic în care arcul pune în mișcare rotițele care învârtesc limbile ca să arate ora. În schimb, când luăm decizii, înfruntăm în mod activ viitorul. Părem destinați să ne confruntăm cu un potențial vag și neconturat și să determinăm cum va arăta prezentul și apoi trecutul.

Pur și simplu, creăm lumea așa cum este, pornind de la diversele posibilități pe care le întrevedem. Să procedăm astfel este probabil adevărul primar al ființei noastre și, poate, al Existenței înseși. Ne confruntăm cu o multitudine de perspective – ale unor realități variate, fiecare fiind aproape tangibilă – și, prin alegerea unei căi în locul alteia, reducem acea multitudine la actualitatea realității. Procedând așa, aducem lumea de la stadiul devenirii la Existență. Acesta este cel mai profund dintre mistere. Ce este acel potențial cu care ne confruntăm? Și în ce constă capacitatea noastră ciudată de a modela acea posibilitate și de a crea ceea ce este real și concret din ceea ce se profilează la început doar la nivel imaginar?

Aici mai există un aspect de o importanță probabil egală, deși este mai greu de perceput, din cauza nesesizării rolului pe care îl jucăm

în modelarea realității. Nu numai că alegerile noastre joacă un rol determinant în transformarea multiplicității viitorului în realitatea prezentului, dar – și mai specific – etica alegerilor noastre joacă un rol esențial în concretizarea acestor potențialități. Acțiunile bazate pe dorința de asumare a responsabilității, de a îmbunătăți lucrurile, de a evita tentația și de a înfrunta ceea ce am prefera să evităm, de a acționa voluntar, curajos și sincer – toate acestea fac ca ceea ce se concretizează ca Existență să fie mult mai bun, în toate privințele, pentru noi înșine și pentru alții, decât ceea ce ia naștere ca o consecință a evitării, resentimentului, aplecării spre revanșă sau a dorinței de a face prăpăd. Asta înseamnă că, dacă acționăm etic, în cel mai adânc și mai universal sens, atunci realitatea tangibilă care ia naștere din potențialul cu care ne confruntăm va fi bună în loc să fie groaznică sau măcar atât de bună cât putem s-o facem.

Oricine pare să știe asta. Cu toții avem mustrări de conștiință din cauza a ceea ce știm că ar fi trebuit să facem și totuși n-am făcut. În egală

măsură, ne mustră conștiința pentru ceea ce am făcut, deși știam că n-ar fi trebuit să facem. Nu e asta o experiență universală? Poate cineva să scape de chinurile conștiinței sale la patru dimineața după ce s-a comportat imoral sau distructiv sau nu a acționat când ar fi fost nevoie să acționeze? Și care este sursa acestei conștiințe de care nu putem scăpa? Dacă noi am fi sursa valorilor noastre și stăpânii caselor noastre, atunci am putea să acționăm sau să nu acționăm după bunul nostru plac, fără să suferim accese de regret, tristețe și rușine. Dar n-am cunoscut pe nimeni care să poată gestiona asta. Chiar și cei mai psihopați oameni păreau motivați măcar să-și mascheze abuzurile cu un strat de minciuni (grosimea respectivului strat fiind exact proporțională cu gravitatea incorectitudinii în chestiune). Aparent, chiar și cei mai rău-voitori trebuie să găsească o justificare pentru faptele rele comise.

Dacă nu reușim să ne ridicăm la acel standard de responsabilitate, atunci ceilalți oameni ar putea să ne perceapă ca fiind lipsiți de etică și integritate. Și lucrurile nu se sfârșesc aici. Exact la fel cum îi facem pe oameni (inclusiv pe noi înșine) răspunzători pentru greșelile pe care le-au comis sau pentru binele pe care nu l-au făcut, credem (sau cel puțin ne comportăm în conformitate cu această idee) că un om care a luat o decizie bună în mod liber merită beneficiile care ar putea rezulta în urma acelei decizii. Tocmai de aceea ni se pare că fiecare persoană

ar trebui pe drept să primească roadele muncii sale oneste și voluntare. Astfel de judecăți par să fie naturale și inevitabile; au în ele ceva universal și inevitabil, pe plan psihic și social. Ceea ce înseamnă că fiecare persoană – copil, adult, sine, ceilalți – se va răzvrăti și nu va accepta să fie tratat ca o rotiță într-un angrenaj, incapabilă de alegere și văduvită de libertate și (similar) că este practic imposibil de stabilit o relație pozitivă cu oricine nu are liber-arbitru, responsabilitate și inițiativă (și asta se referă inclusiv la relația cu noi înșine).

CUVÂNTUL CA MÂNTUITOR

Ideile gemene – conform cărora (1) suntem cu toții niște indivizi suverani ce participă voluntar la actul creației și (2) determinăm calitatea acelei creații prin etica alegerilor noastre – își găsesc reflectarea în

multitudinea de maniere din cadrul relațiilor noastre, private și publice. Aceste idei sunt, de asemenea, rezumate și reprezentate în narațiuni, în poveștile fundamentale care stau la baza culturii noastre. Aceste povești – oricare le-ar fi semnificația metafizică ultimă – sunt măcar în parte o consecință a faptului că ne-am observat pe noi înșine acționând de-a lungul istoriei umane, după care am distilat tiparele esențiale ale acțiunilor noastre. Suntem cartografi, realizatori de hărți; suntem geografi preocupați de configurația reliefului. Dar în același timp, mai precis și mai exact, trasăm itinerare, suntem navigatori și exploratori. Ne amintim de locurile din care am pornit, de pozițiile pe care le ocupam când poveștile noastre au început. Ne amintim de capcanele întâlnite și de succesele trecutului, astfel încât să le putem evita pe primele și repeta pe ultimele. Pentru asta, trebuie să știm unde am fost, unde ne aflăm în prezent și în ce direcție ne îndreptăm. Reducem această narațiune la structura ei cauzală: trebuie să știm ce și de ce s-a întâmplat și trebuie să știm asta cât mai simplu și mai practic posibil.

Acesta este motivul pentru care suntem atât de captivați de oamenii care pot relata o poveste – care-și pot împărtăși experiențele concis și precis și care ajung la o concluzie. Acea concluzie – morala istorisirii – este ceea ce au învățat despre cine și unde erau sau sunt, și încotro se duc și de ce. O astfel de informație este irezistibilă pentru noi

toți. Este modul în care (și motivul pentru care) obținem înțelepciune din riscurile înfruntate de cei dinaintea noastră, care au supraviețuit ca să poată povesti: „Așa era viața pe atunci. Asta e ceea ce ne doream și ăsta a fost motivul. Asta e ceea ce ne-am imaginat și așa am pus la cale strategii, am făcut planuri și apoi am acționat. Uneori, am reușit și ne-am realizat obiectivele. Dar prea adesea auzim (și aici survine aspectul crucial al unei povești grozave): iată cum s-a întâmplat ceva la care nu ne-am așteptat, iată cum am fost abătuți de la drumul nostru, iată tragediile cu care ne-am confruntat și greșelile pe care le-am comis – și iată cum am reasamblat lumea (sau cum n-am mai reușit să facem asta)“. Prețuim astfel de povești mai ales dacă au atins o culme a capacității de generalizare, reprezentând bătălii eroice cu necunoscutul sau disoluția ordinii tiranice prin regenerarea haosului și (re) stabilirea unei societăți binevoitoare.[10] Acest lucru poate fi văzut oriunde oamenii spun și ascultă cu aviditate povești: iar asta înseamnă realmente pretutindeni.[11]

Poveștile fundamentale ale Occidentului sunt de găsit – de bine, de rău – în corpusul biblic. Acea colecție de cărți străvechi și extrem de influente se deschide cu Dumnezeu Însuși, în înfățișarea lui părintească, portretizat ca entitatea ordonată care se confruntă cu haosul și creează, în consecință, ordinea locuibilă.

> Și pământul era netocmit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. (*Facerea* 1:2)

Această netocmire, acest gol și întuneric cu forme acvatice (o conglomerare derutantă de atribute), este o consecință a traducerii unei expresii ebraice, *tohu wa-bohu*, alcătuită din două cuvinte, *tohuw* și *bohuw*. *Tohuw* este și mai complicat decât simpla „netocmire" sau lipsă de formă; înseamnă, de asemenea, „ceea ce este pustiit", „deșertăciune" (tot o pustiire, dar la nivel psihic) și „deșert" (care este nelocuibil și gol).[12] Este asociat, de asemenea, cu un alt cuvânt ebraic, *tehom* – „adâncul" din versetul de mai sus. La rândul său, *tehom* înseamnă „abis" și este asociat cu un termen sumerian anterior, Tiamat[13], care este marea zeiță mamă/marele balaur (și locuitoare a apei sărate), care creează lumea împreună cu consortul ei, Apsu, în mitul creaționist mesopotamian *Enuma Eliș*.

Potrivit relatării din *Facerea*, există ceva, un potențial, să spunem, asociat simbolic cu abisul, cu adâncurile oceanice, dar și cu deșertul, balaurii, maternitatea/matriarhatul, goliciunea, netocmirea și întunericul.[14] Acestea sunt toate încercări ale poeziei și metaforei de a da amorfului o formă inițială, ordonată și conceptuală. Abisul este ceea ce stârnește groază, ceea ce se află la capătul pământului, lucrul la care privim când ne contemplăm caracterul muritor și fragilitatea, acel ceva care devorează speranța. Apa este adâncimea și sursa vieții înseși. Deșertul este un loc al părăsirii, izolării și singurătății, precum și interregnul dintre tiranie și pământul făgăduinței. Balaurul este imaginea antică a prădătorului ca atare — pisica-șarpe-pasăre arboricolă care suflă foc pe nări[15] —, etern la pândă în pădurea aflată dincolo de împrejurimile familiare ale tribului și satului. Este totodată Leviatanul ascuns în apa sărată și adâncă — este monstrul groaznic pe care Iehova spune că-l va învinge (cf. Iov 41:25-34; dar există în multe alte locuri din relatările *Vechiului Testament*).[16]

Dumnezeu are un atribut sau o Persoană alternativă, sau o facultate, sau o unealtă care-L ajută ori pe care El se bazează când înfruntă posibilitatea și golul. Acesta este Cuvântul, din perspectivă creștină – e vorba despre capacitatea de vorbire, indiferent de cadrul general religios, evreiesc sau creștin. În *Facerea* se insistă în permanență pe importanța vorbirii. Actul creației începe în fiecare zi cu expresia „și a zis Dumnezeu" (cu accent suplimentar pe actul numirii: „și a numit Dumnezeu"). Cele șapte zile ale creației încep:

> Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Și a fost lumină.
>
> Și a văzut Dumnezeu că este bună lumina, și a despărțit Dumnezeu lumina de întuneric.
>
> Lumina a numit-o Dumnezeu ziuă, iar întunericul l-a numit noapte. Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi. (*Facerea* 1:3–5)

Aproape imediat după ce Dumnezeu S-a arătat pentru prima oară, alături de acțiunile sale creative și creația inițială (prin urmare, aproape instantaneu după ce ni Se face cunoscut), El creează ființele umane. Trei caracteristici ale acestei creații ies în evidență, pe lângă caracterul ei imediat: stăruința asupra ideii că omenirea trebuie să fie stăpână* peste restul creației; insistența șocantă și incomprehensibil

de modernă și egalitaristă, potrivit căreia Dumnezeu a creat bărbatul și femeia în mod egal după chipul Său (afirmată de două ori; *Facerea* 1:27); și insistența le fel de improbabilă și miraculoasă asupra faptului că, la fel ca și restul Creației, crearea omenirii a fost bună. Dacă Dumnezeu este mai presus de toate, așa cum este inițial descris, asta presupune că bărbații și femeile creați după chipul Său au ceva important în comun cu El sau, mai exact, împărtășesc un destin, o necesitate sau o responsabilitate analoage.

Cuvântul – instrumentul folosit de Dumnezeu pentru a transforma profunzimile potențialului – este vorbire adevărată. Totuși, aceasta pare să fie legată în mod necesar de curajul de a înfrunta posibilitatea

---

* Responsabilitate, cârmuire, slujire; nu e vorba de a cârmui pe baza forței fizice – așa cum lasă de înțeles unele traduceri (*Cambridge Bible for Schools and Colleges*) –, ci e vorba despre puterea guvernării și a controlului; dar, cel mai important, vorbim despre aceeași stăpânire pe care Dumnezeu o are asupra omului sau care îi apare omului.

nerealizată, cu tot potențialul său teribil, astfel încât realitatea însăși să poată lua naștere. Probabil că atât Adevărul, cât și Curajul trebuie în final subsumate, la rândul lor, principiului mai cuprinzător al Iubirii – iubirea pentru Existența însăși, în pofida fragilității, tiraniei și trădării sale; iubire care are drept scop tot ceea ce e cel mai bun în toate cele. Această combinație de Adevăr, Curaj și Iubire este cea care cuprinde Idealul, a cărui incarnare activă în fiecare individ presupune valorificarea la maximum a potențialului viitorului. Și cine ar nega asta? Nimeni nu-și învață fiul iubit să dea înapoi îngrozit și cu lașitate din fața a ceea ce are de înfruntat. Nimeni nu-și învață fiica iubită că minciuna va îndrepta lumea și că ceea ce funcționează ca expedient trebuie practicat, onorat și imitat. Și nimeni nu-i spune cuiva de care îi pasă că răspunsul potrivit la Existență este ura și dorința de a provoca durere, suferință, dezastru și catastrofe. Astfel, se poate presupune din analiza propriului nostru comportament că știm care este diferența dintre calea binelui și calea răului, și că, mai presus de toate, credem (în pofida rezistenței noastre conștiente și a contraargumentării arogante) în existența ambelor. Dar mai e ceva: insistența lui Dumnezeu asupra caracterului bun al creației reflectă faptul că Adevărul, Curajul și Iubirea erau unite în acțiunea Sa creativă. Prin urmare, există o revendicare etică profund încorporată în relatarea creației

din *Facerea*: tot ce ia naștere din domeniul posibilității în actul creației (fie divin, fie uman) este bun în măsura în care motivul pentru crearea sa este bun. Nu cred că există un argument mai îndrăzneț în toată filosofia sau în teologie decât acesta: Să crezi asta și să exprimi asta prin comportamentul tău este actul fundamental al credinței.

Există un argument prezentat mult mai târziu în narațiunea biblică, în *Noul Testament*. Hristos le spune adepților Săi următoarele cuvinte. Este un comentariu privind potențialul pentru desăvârșirea vieții tale, pentru a revendica ceea ce ai pierdut sau chiar pentru a descoperi ceea ce nu ai știut că se află acolo:

> Și Eu zic vouă: Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide.
>
> Că oricine cere ia; și cel ce caută găsește, și celui ce bate i se va deschide.
>
> Și care tată dintre voi, dacă îi va cere fiul pâine, oare, îi va da piatră? Sau dacă îi va cere pește, oare îi va da, în loc de pește, șarpe?

Sau dacă-i va cere un ou, îi va da scorpie?

Deci dacă voi, răi fiind, știți să dați fiilor voștri daruri bune, cu atât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da Duh Sfânt celor care îl cer de la El! (Luca 11:9–13)

Aceasta nu e o afirmație făcută într-o doară. Nu e naivă. Nu e o chestiune de a cere un cadou nemeritat. Dumnezeu nu îndeplinește dorințe arbitrare.* Este o chestiune, mai întâi, de a Cere cu adevărat. Asta înseamnă să fii dispus să renunți la orice și la tot ceea ce nu e în conformitate cu dorința. Altfel, nu există Cerere. Există doar o imatură și mult prea adesea resentimentară toană și dorință: „Oh, dacă aș fi putut avea ceea ce vreau fără să fac ceea ce e necesar!" Asta nu va fi suficient. Așadar, să ceri, să cauți și să ciocăni la ușă înseamnă, de asemenea, să determini ce trebuie cerut. Iar asta trebuie să fie ceva demn de Dumnezeu. Din ce alt motiv ar fi îndeplinită rugăciunea ta? Cum altfel ar putea fi îndeplinită?

Imaginează-ți pentru o clipă că ți s-a dat tot ce aveai nevoie. Există o posibilitate în tine care așteaptă ca cerința adecvată s-o elibereze. Există tot ceea ce e în afara ta care așteaptă să te informeze și să te învețe. Dar toate astea sunt necesare – binele, răul și insuportabilul. Știi că atunci când ceva nu merge bine, trebuie să analizezi problema,

să o rezolvi, să-ți ceri scuze, să te căiești și să te transformi. O problemă nerezolvată arareori stă acolo, în stază. Îi cresc capete noi, ca unei hidre. O minciună – un act de evitare – naște necesitatea pentru mai multe minciuni. Un act de autoamăgire generează necesitatea de consolidare a acelei credințe amăgitoare cu noi amăgiri de sine. O relație distrusă, neabordată îți vatămă reputația – îți vatămă credința în tine, în egală măsură – și scade probabilitatea unei relații noi, mai bune. Astfel, refuzul sau chiar incapacitatea de a ajunge la un compromis cu erorile trecutului extinde sursa unor astfel de erori – extinde necunoscutul care te înconjoară, transformă acel necunoscut în ceva care este tot mai prădător.

Și în timp ce se întâmplă asta, devii mai slab. Ești mai puțin decât ai putea fi pentru că nu te-ai schimbat. Nu ai devenit cine ai fi putut

---

* Probabil că din acest motiv Hristos insistă: „Iarăși este scris: «Să nu ispitești pe Domnul Dumnezeul tău»“ (Matei 4:7).

să devii ca o consecință a acelei schimbări – și mai rău: te-ai învățat acum pe tine însuți, prin propriul tău exemplu, că o astfel de întoarcere a privirii în altă parte este acceptabilă și, prin urmare, crește probabilitatea ca tu să comiți aceeași eroare în viitor. Iar ceea ce ai evitat să înfrunți este acum mai mare. Acesta nu este genul de proces cauzal (de buclă de feedback pozitiv) în capcana căruia vrei să fii prins. Așadar, trebuie să mărturisești, măcar ție, și să te căiești, măcar în sinea ta, și trebuie să te schimbi, pentru că ai greșit. Și trebuie, cu umilință, să ceri, să ciocănești la ușă și că cauți. Iar asta e o mare barieră spre iluminarea de care toți suntem capabili, în principiu. Nu vreau să afirm că ar fi ușor să-ți aduni curajul necesar pentru a înfrunta ororile complete ale vieții. Dar alternativa e mai rea.

Stă în destinul nostru să transformăm haosul în ordine. Dacă trecutul nu a fost ordonat, haosul care încă îl constituie ne bântuie. Există informații – informații vitale – conținute în amintirile care ne afectează negativ. Este ca și cum o parte a personalității este în continuare latentă, în lume și se manifestă doar prin descărcări emoționale. Ceea ce este traumatic, dar rămâne inexplicabil ne arată că harta lumii care ne călăuzește navigația este insuficientă într-un anumit sens vital. Este necesar să înțelegem suficient de bine negativul, astfel încât să-l putem evita în timp ce ne deplasăm în viitor, dacă nu vrem

să rămânem chinuiți de trecut. Și nu exprimarea emoției asociate cu evenimentele neplăcute are putere curativă, ci dezvoltarea unei teorii cauzale sofisticate. De ce m-am aflat într-o situație riscantă? Ce anume a făcut lumea periculoasă? Ce am făcut sau ce n-am făcut ca să contribui la propria-mi vulnerabilitate? Cum pot să schimb ierarhia valorică în care locuiesc ca să iau în considerare negativul, astfel încât să-l pot vedea și înțelege? Cât de mult din vechea mea hartă trebuie să las să se fărâmițeze și să ardă – cu toată suferința produsă de țesuturile muribunde – înainte de a mă schimba îndeajuns ca să pot lua în calcul întreaga mea gamă de experiențe? Sunt suficient de încrezător încât să pășesc dincolo de ceea ce ar trebui să moară și să-mi las să apară personalitatea nouă și mai înțeleaptă? Într-o mare măsură, suntem propriile noastre supoziții. Ele structurează lumea pentru noi. Când axiomele fundamentale ale credinței sunt puse la îndoială („Oamenii sunt în esență buni"), fundația se zdruncină și zidurile se năruiesc. Avem toate motivele să evităm confruntarea cu adevărul neplăcut.

Dar să facem ceea ce este și ceea ce a fost clar și pe deplin înțeles nu poate decât să ne protejeze. Dacă suferi din pricina amintirilor care nu încetează să te chinuie, există o posibilitate care așteaptă acolo să fie descoperită – și asta poate fi însăși mântuirea ta.

Dacă vechile amintiri încă te supără, notează-le atent și complet.

J. Fagra

Regula X

Fă planurile cuvenite și muncește asiduu pentru a menține romantismul în relația ta

ÎNTÂLNIREA INSUPORTABILĂ

Nu sunt terapeut de cuplu. Dar uneori, când consult un client, devine

necesar să-l aduc pe partenerul său intim la una sau la mai multe ședințe. Fac asta numai când mi se cere în mod direct. De asemenea, le explic clar celor doi că trebuie să caute un specialist în consiliere maritală, dacă ăsta e obiectivul lor central. Totuși, dacă una dintre problemele principale pe care clientul meu le abordează este insatisfacția în căsnicie, adesea este contraproductiv să vorbești doar cu unul dintre membrii cuplului. În sfârșit, de multe ori se întâmplă (și nici nu-i de mirare) ca partenerul în cauză să nu aibă încredere în terapeutul jumătății sale – adică, în mine – și o întâlnire în trei poate contribui mult la remedierea acestei situații.

Înainte de întâlnirea cu un cuplu, voi fi discutat cu clientul meu câteva reguli de bază pentru îmbunătățirea relației. Să spunem că el sau ea a decis să dedice ceva timp relației de iubire: patru ore pe săptămână sau ceva de genul ăsta (vorbesc aici despre adulți, cu partea lor integrală de responsabilități). Poate că doar atât se poate realiza. Poate că ar fi posibil chiar mai mult. Dar în șapte zile nu e așa de mult

timp, iar situația trebuie gestionată corect și atent. Iar când toate astea sunt aplicate pentru prima oară – negocierea conștientă și punerea în practică –, e posibil ca lucrurile să se desfășoare nefericit și stupid, cu toată suferința, resentimentul și caracterul vindicativ inerente. Apoi aceste emoții negative pot fi amplificate și relația să se deterioreze, uneori permanent.

Poate că clientul meu și partenera lui s-au înstrăinat unul față de celălalt în cei câțiva ani de când am început să discutăm despre situația lor. Nu sunt fericiți și mă detestă – poate chiar mai mult decât se detestă unul pe altul. Stau acolo distanți, cu brațele încrucișate și ochii dați peste cap (preferabil ar fi fără aceasta din urmă, căci e semn rău[1]). Niciunul dintre ei nu cedează niciun centimetru. Îi întreb când au făcut ultima oară un lucru romantic împreună; când au ieșit împreună în oraș. Cei doi râd cu regret, dacă lucrurile nu au ajuns prea departe, sau în zeflemea, de-a dreptul. Le sugerez totuși să încerce să iasă în oraș împreună; sau, mai mult, să facă din aceste ieșiri în doi o practică regulată. Prima sugestie e îndeajuns de rea; a doua, intolerabilă. Îmi arată asta zicând: „Nu ieșim în oraș, n-are niciun sens! Am tot ieșit înainte de a ne căsători, când se cuvenea. În plus, n-o să facem altceva decât să ne certăm".

Iată cum reacționez eu la acest răspuns mânios, superficial și plin

de amărăciune: „Ceea ce susțineți este doar o teorie. V-ați încredințat că n-o să mai ieșiți niciodată unul cu celălalt ca să aveți o seară romantică. (Ce să mai vorbim de romantism și intimitate...) Așa că pur și simplu sunteți gata să renunțați la asta. Dar ce-ar fi să riscați o astfel de întâlnire romantică? Mergeți împreună într-un loc plăcut. Îndrăznește să-ți pui brațul pe după partener sau mâna pe un genunchi (nu pe-al tău, desigur). Știu că sunteți supărați unul pe celălalt și probabil dintr-un motiv întemeiat. V-am cunoscut pe amândoi: înțeleg de ce aveți amândoi un astfel de sentiment. :-) Dar faceți o încercare, măcar. Nu trebuie să vă placă. Nu trebuie să vă așteptați să vă iasă de minune – poate n-o să renunțați la supărare sau n-o să vă simțiți bine. Trebuie doar să tolerați o astfel de ieșire împreună".

Pleacă amândoi furioși pe mine pentru că le-am sugerat o idee atât de enervantă. Dar acceptă propunerea mea, fără tragere de inimă, iar la următoarea ședință mă informează: „S-a întâmplat exact așa cum ți-am spus: am petrecut o seară oribilă. Ne-am certat înainte să

plecăm, în timp ce eram acolo și, din nou, când ne-am întors acasă. În mod cert nu vom mai risca din nou o astfel de întâlnire". De multe ori, manifestă o anumită mândrie că au ajuns la o astfel de concluzie, căci amândoi hotărâseră în prealabil că toată ideea era absurdă. Așa că-i întreb: „Ăsta vă e planul, nu-i așa? Veți fi căsătoriți timp de 60 de ani. Ați făcut, fără tragere de inimă, un mic efort ca să ieșiți la o întâlnire romantică. Voi deja nu vă înțelegeați unul cu celălalt, așa că probabilitatea ca asta să vă facă plăcere era neglijabilă. În plus, iritați cum erați pe mine pentru sugestia mea copilărească, amândoi ați fost motivați să faceți ca lucrurile să meargă oribil, cum s-a și întâmplat. Așa că, gata, ați terminat cu asta. Iar acum ați decis că așa vă veți purta în deceniile pe care vi le-ați promis unul altuia: cu pică și acreală, în loc de respect reciproc, nu-i așa?"

Și apoi continui: „Iată cum vă propun să ne gândim la această situație. Niciunul dintre voi nu se pricepe cum să se poarte la o întâlnire romantică. Prin urmare, o singură tentativă va fi insuficientă. Poate că aveți nevoie de 15 întâlniri sau de 40 pentru că v-ați pierdut iscusința, aveți nevoie de antrenament și trebuie să vă dezvoltați obișnuința și bunăvoința. Probabil că niciunul dintre voi nu are mari înclinații romantice, din capul locului, sau, dacă ați avut cândva, zilele alea s-au dus de mult. Asta e o deprindere care trebuie învățată, nu un dar

nemuncit venit de la Cupidon".

Să presupunem că ești căsătorit sau echivalentul acestei situații. De asemenea, să presupunem că vrei să petreci seara într-un mod romantic alături de perechea ta (sau ai putea s-o faci) cam de două ori pe săptămână. Poate fi mai des sau mai rar: noi vom face calculele pentru două „întâlniri" romantice. Asta înseamnă de o sută de ori pe an. Să ne imaginăm că veți fi căsătoriți mai mult de 30 de ani. De 30 de ori câte o sută înseamnă trei mii de ori. Oare nu există posibilitatea să dedici o fracțiune din tot acel timp perfecționării tehnicilor de seducție, de comunicare și de a face dragoste? Ce contează, prin urmare, dacă ai 15 întâlniri nefericite înainte de a ajunge la ceva cât de cât acceptabil? Ar însemna de 15 ori dintr-un total posibil de 3 000. Adică, o jumătate de procent din timpul romantic pe care l-ați putea petrece împreună. Poate că ați putea îndrăzni și mai mult ca să aflați dacă lucrurile se pot îndrepta între voi doi. De ce să presupuneți că puteți gestiona fără dedicare și practică ceva atât de complex cum este o căsnicie?

Când discut cu un cuplu unde au apărut neînțelegerile, le spun așa: „Bun, poate că prima seară romantică este deplorabilă și oribilă. Nu ai vrea s-o repeți niciodată, dar o faci, pentru că ai prefera să-ți salvezi căsnicia decât să renunți dintr-odată. Și poate că data viitoare va fi cu cinci procente mai bine. Și poate că, după mai multe încercări, îți vei aminti măcar pentru scurt timp de ce ți-a plăcut cândva de persoana cu care te-ai căsătorit. Poate că reușești ceva care să fie un pic mai excitant decât să-ți pui brațul pe după umerii săi și poate vei primi un mic răspuns de la cineva căruia, de fapt, îi pasă de tine undeva în inima sa acum rece și ofilită. Și dacă ești hotărât să faci relația să funcționeze o perioadă cât mai lungă, așa cum arată jurământul conjugal inițial, poate că vei dedica timp îndreptării ei".

Și poate că cei doi vor avea suficientă minte ca să facă singuri acele calcule aritmetice și să se gândească la tot acel timp irosit, precum și la amărăciunea, resentimentele și apatia unei vieți lipsite de romantism, și vor cădea de acord să-și programeze o seară romantică în oraș sau două, sau trei, sau zece — și pe la a zecea ședință să vină să mă vadă, zâmbind, și să-mi spună că au petrecut niște ore minunate. Apoi să avem o discuție și mai serioasă despre ceea ce este necesar ca să mențîi iubirea și respectul și să trezești dorința și receptivitatea celuilalt. Cum faci să găsești misterul în cealaltă persoană pe o durată înde-

lungată? Ești în stare să-ți mobilizezi voința, imaginația romantică și caracterul jucăuș, ca să faci față întâlnirilor voastre intime pentru următoarele trei mii de ocazii? Asta o să necesite oarece efort bine gândit.

Căci fiecare persoană este cu adevărat o enigmă de nepătruns. Cu grijă, ai putea să redescoperi în persoana pe care ai ales-o suficient mister încă nedezvăluit, cât să întreții spiritul a ceea ce v-a adus inițial laolaltă. Cu grijă, puteți evita să vă depozitați unul pe celălalt în cutii de dimensiuni convenabile, pedepsindu-vă reciproc dacă veți îndrăzni să ieșiți de acolo și disprețuind viitorul sumbru care vă așteaptă împreună. Dacă sunteți norocoși, ați putea reînsufleți ceea ce ați întrezărit când v-ați simțit atrași prima dată unul de altul și când v-ați imaginat cum ar fi viața în comun dacă fiecare dintre voi ar fi un om mai bun. Asta se întâmplă când doi oameni cad sub vraja iubirii. Pentru o vreme, amândoi devin mai buni decât erau înainte și văd asta, dar apoi magia se stinge. Amândoi primesc acea experiență ca

pe un dar. Amândoi au ochii deschiși și pot vedea ceea ce nu e vizibil pentru nimeni altcineva. O astfel de iubire este o întrezărire a ceea ce ar putea fi dacă relația ar rămâne sinceră. Inițial este oferită ca un dar de către soartă, dar necesită un efort uriaș pentru a fi înțeleasă și menținută. Iar după ce a fost înțeleasă, obiectivul este clar.

TEMELIA SOLIDĂ

De multe ori, aspectul sexual al unei relații ne poate spune multe despre întregul acelei relații, dar nu mereu. Am cunoscut cupluri care se certau ca chiorii, având în schimb o viață sexuală teribil de reușită (cel puțin pe termen scurt), și alte cupluri alcătuite din oameni potriviți temperamental între ei, dar care nu reușeau să găsească scânteia. Oamenii și relațiile dintre ei sunt prea complexe pentru a fi reduși la un singur aspect, dar tot este rezonabil de observat că o căsnicie reușită este însoțită de dorința fizică reciprocă, împărtășită de ambii parteneri. Din păcate, dorința fizică nu este ceva care poate fi dus la bun sfârșit în izolare: „Hai să ne reparăm viața sexuală“ este o decizie prea îngustă pentru a-și putea îndeplini obiectivul.

Pentru a menține romantismul legăturii cu partenerul de-a lungul timpului, trebuie aplicată o strategie mai cuprinzătoare, la scara întregii relații. Indiferent care ar putea fi acea strategie, succesul ei va depinde de capacitatea voastră de a negocia. Pentru a negocia, tu și persoana cu care negociezi trebuie să știți mai întâi de ce anume aveți nevoie (și vă doriți) fiecare și, în al doilea rând, să fiți dispuși să discutați sincer ambele aspecte. Ca să știi de ce ai nevoie și ce-ți dorești, trebuie să depășești multe obstacole și să discuți despre aceste lucruri. Dacă îți îngădui să știi ce vrei, atunci vei ști totodată cu precizie când nu ai reușit să obții ce ți-a fi dorit. Vei avea de câștigat, firește, pentru că vei ști și când ai reușit. Dar în același timp s-ar putea să dai greș și să fii atât de înspăimântat de posibilitatea de a nu obține ceea ce-ți este necesar (și dorești), încât să-ți menții dorințele vagi și nespecificate. Iar șansa ca tu să obții ceea ce-ți dorești, atunci când nu reușești să ții spre acel ceva, este infinitezimală.

Probabil că identificarea țelurilor proprii este o problemă pentru tine. Dacă ai un partener, problema s-ar putea să fie mai complicată. Este improbabil ca persoana pe care ai ales-o să fie mai pricepută în privința ta decât ești tu, cu excepția unor aspecte minore (și, de fapt, este probabil să aibă și mai puțin habar cu privire la dorințele tale cele mai intime). Faptul că tu nu reușești să-ți specifici dorințele înseamnă că nefericitul tău partener va trebui să ghicească ce îți place și ce îți displace și sunt șanse mari să fie pedepsit într-un fel sau altul pentru că va fi greșit. Mai mult, date fiind toate lucrurile pe care ai putea să le dorești și să nu le dorești, este practic sigur că partenerul tău va greși la un moment dat. În consecință, vei fi motivat să îl învinuiești, măcar implicit sau nonverbal, sau inconștient, pentru că nu i-a păsat suficient ca să observe ceea ce nici tu însuți nu ești dispus să observi. „Dacă m-ai fi iubi cu adevărat", vei gândi sau vei simți, fără să gândești, „n-aș fi fost nevoit să-ți spun ce m-ar face fericit". Aceasta nu este o abordare practică pentru o căsnicie fericită.

Toate astea sunt îndeajuns de rele, dar mai e o problemă, la fel de gravă, care stă la pândă prin preajmă. Dacă ai aflat ceea ce vrei de fapt, ai recunoscut asta față de tine într-o formă care să poată fi verbalizată și ți-ai făcut cunoscute dorințele față de altcineva, înseamnă că i-ai oferit celuilalt pe tavă o sursă periculoasă de putere.

Persoana pe care ți-ai făcut-o confidentă este acum în postura de a-ți îndeplini dorințele, dar la fel de bine te poate priva de ceea ce-ți dorești, făcându-te să te simți jenat pentru că ți-ai dorit așa ceva sau rănindu-te în cine știe ce alt fel, pentru că acum ești vulnerabil. Naivii sunt posedați de amăgirea potrivit căreia toți oamenii sunt buni și că nimeni – mai ales persoana iubită – n-ar fi motivat să provoace suferință și nefericire, fie din răzbunare – ca o consecință a orbirii –, fie pentru simpla plăcere de a proceda astfel. Dar oamenii care s-au maturizat suficient pentru a-și depăși naivitatea au învățat că pot fi răniți și trădați atât de ei înșiși, cât și de ceilalți. Așa că de ce să crești șansele de a fi rănit lăsând pe cineva să intre pe ușă? Tocmai pentru a ne apăra împotriva unei astfel de trădări înlocuim adesea naivitatea prin cinism și trebuie spus, cu toată sinceritatea, că acesta din urmă este cumva mai bun decât credulitatea. Dar o astfel de substituție nu e ultimul cuvânt în materie de înțelepciune și slavă Domnului pentru asta! La rândul ei, încrederea întrece cinismul,

iar adevărata încredere nu e totuna cu naivitatea. Încrederea dintre oamenii care nu sunt naivi este o formă de curaj, pentru că trădarea rămâne mereu o posibilitate și pentru că acest lucru este înțeles în mod conștient. Lucru ce se aplică cu deosebită forță și în cadrul relației intime. Să ai încredere înseamnă să inviți tot ce e mai bun în partenerul tău să se manifeste, tu și încrederea pe care o oferi fiind elemente de impulsionare în acest sens. Aceasta este o treabă riscantă, dar alternativa este imposibilitatea unei intimități adevărate și sacrificarea a ceea ce ar fi putut să fie două minți în dialog, lucrând în tandem întru rezolvarea problemelor vieții, dificile pentru o minte singură care se chinuie în solitudine.

Iubirea romantică impune încredere — și cu cât mai adâncă e încrederea, cu atât mai mare e posibilitatea de iubire romantică. Dar încrederea are și ea cerințele ei, pe lângă curajul cerut indivizilor suficient de înțelepți cât să aibă îndoieli, dar îndeajuns de curajoși cât să aibă încredere într-un partener. Prima dintre aceste cerințe este să spui adevărul. Nu poți să menții încrederea celuilalt în tine dacă minți. Tot așa, nu poți să fii credibil dacă te comporți într-un fel care va trebui justificat printr-o minciună. În mod similar, nu-ți poți păstra încrederea în partener dacă acesta minte sau te trădează, prin acțiune sau prin tăcere. Așadar, jurământul care face o căsnicie capabilă de a-și

păstra componenta romantică se referă înainte de toate la decizia de a nu-ți minți partenerul.

Dacă este pus în practică în mod adecvat, acest lucru prezintă imense avantaje practice. Va veni un moment în viața ta când vei fi făcut ceva ce n-ar fi trebuit să faci sau când nu vei fi săvârșit ceva ce ar fi fost bine să faci. S-ar putea să ai nevoie de un sfat. S-ar putea să ai nevoie de sprijin. S-ar putea să ai nevoie exact de ceea ce-ți poate oferi partenerul tău, doar să îndrăznești să-i dai voie să te ajute. Și la un alt moment dat acesta s-ar putea să se găsească exact în aceeași postură. Viața e prea dificilă pentru a-i face față de unul singur. Dacă îi spui partenerului tău adevărul și te străduiești să acționezi astfel încât să poți spune adevărul despre felul în care te comporți, atunci vei avea pe cineva pe care să te poți baza când marea devine prea agitată și corabia ta amenință să se scufunde. Aceasta poate fi, la modul propriu, o problemă de viață sau de moarte. Într-o relație în care iubirea romantică rămâne intactă, adevărul trebuie să domnească.

HRISTOS E ÎN LUMÂNARE

Am un prieten de origine scandinavă, dar cu cetățenie canadiană. S-a căsătorit cu o canadiancă, și ea de origine scandinavă. Au hotărât să se căsătorească în Suedia, ca un omagiu adus descendenței lor comune. Amândoi sunt creștini, cel puțin cu numele, așa încât ceremonia lor de căsătorie a reflectat acest aspect. În timpul schimbului de jurăminte, mireasa și mirele au ținut sus, între ei, o lumânare aprinsă. M-am gândit îndelung la semnificația acelui ritual.

În cartea *Facerii* (2:21-22) există o marotă străveche potrivit căreia Eva a fost scoasă din Adam – a fost deci creată din coasta acestuia. Femeia a ieșit din bărbat: avem de-a face cu un soi de mister, în care este inversată succesiunea biologică normală, cea în care bărbații sunt scoși din femei atunci când vin pe lume. De asemenea, a dat naștere unei linii de speculație mitologică ce încearcă să explice stranietatea acestui act de creație, plecând de la supoziția că Adam, omul originar produs de Dumnezeu, ar fi fost hermafrodit – jumătate masculin, jumătate feminin – și abia mai târziu s-ar fi separat în cele două sexe. Aceasta presupune nu doar divizarea unei unități produse de divinitate, ci și incompletitudinea bărbatului și

a femeii până când fiecare este adus laolaltă cu celălalt.[2] Faptul că lumânarea este ținută de amândoi participanții la ceremonie indică unirea acestora. Faptul că lumânarea este ținută sus, aprinsă, arată că ceva superior – ceva supraordonat – reprezintă sau realizează unirea. Lumina, lumina din ceruri, lumina din întuneric, iluminație, luminare. Înainte de inventarea iluminatului electric modern, lumânările erau adesea folosite în acest scop. Arborii veșnic verzi, alegerea standard pentru pomii de Crăciun, reprezintă nesfârșirea vieții, întrucât aceștia nu „mor" anual, așa cum fac arborii foioși. Prin urmare, acești copaci simbolizează Arborele Vieții, care slujește ca fundație a cosmosului.[3] Așadar, noi iluminăm Arborele Vieții în preajma zilei de 21 decembrie, perioada cea mai întunecoasă a anului, cel puțin în emisfera nordică.[4] Iată de ce Crăciunul ocupă acel loc în calendar. Reapariția luminii este asociată cu nașterea Mântuitorului Universal – semnificând eterna izvorâre a luminii în întunecimea infernală.

De multă vreme, Hristos este considerat un al doilea (perfecționat) Adam și, la fel cum au existat speculații privind natura hermafrodită a primului Adam, înainte ca Dumnezeu să creeze sexele independente, există o interpretare potrivit căreia perfecțiunea spirituală a lui Hristos ar fi o consecință a echilibrului ideal între elementele masculine și feminine.*[5] Este foarte dificil ca indivizii care alcătuiesc un cuplu să devină atât de disperați încât să pună capăt ascunderii și evitării, să trăiască în adevăr și să se repare pe ei înșiși în lumina existenței lor comune. Tocmai din acest motiv amândoi rostesc teribilul legământ al fidelității permanente („ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă" [Matei 19:6]). „Sunt legat de tine", declară una dintre părți. „Și eu de tine", spune cealaltă parte a legământului și amândoi gândesc, dacă au un pic de minte, că vor trebui să se transforme pe ei înșiși și fiecare pe celălalt, ca să prevină orice suferință nenecesară. Așadar, care este acel principiu supraordonat în fața căruia ambii parteneri maritali trebuie să se încline? „Iluminarea" despre care vorbim nu e o simplă abstracție verbală. Și nici nu se reduce la faptul că cei doi ar trebui să gândească și să spună doar adevărul. Ci este faptul că ei trebuie să îl pună în aplicare. Iar asta este ideea străveche potrivit căreia Cuvântul trebuie să se întrupeze.

Indivizii dintr-un mariaj s-ar putea angaja pe toată durata vieții

într-o luptă legată de o singură întrebare conceptualizată nepotrivit: „Cine se subordonează cui într-o căsnicie?“ La urma urmei, fiecare ar putea să se gândească, așa cum fac oamenii de obicei, că un astfel de aranjament este un joc cu sumă nulă, în care unul câștigă și celălalt pierde. Dar o relație nu este obligatoriu să depindă de întrebarea „cine e învingătorul“ și nici măcar de preluarea în mod alternativ a acestui rol, de dragul echității. În schimb, cuplul poate decide că fiecare dintre ei și amândoi sunt subordonați unui principiu, unui principiu de ordin superior, constituit de unirea lor în spiritul iluminării și adevărului. Acea reprezentare spirituală, privind unirea ideală a ceea ce

---

* Aceeași idee a apărut constant în secolele de literatură alchimică, idee care avea tendința să prezinte persoana perfectă (posesorul, într-un sens spiritual sau psihologic, al pietrei filosofale) drept o consecință a căsătoriei mistice între elementele feminine și masculine ale psihicului. Am discutat acest subiect mai detaliat în Regula II („Imaginează-ți cine ai putea fi și apoi țintește neclintit în direcția aceea“) când ne-am referit la reprezentarea grafică a lui Rebis.

este cel mai bun din ambele personalități, trebuie să fie considerată în permanență drept ghid al căsniciei — un ideal care trebuie respectat cu sfințenie de indivizii supuși greșelii. Iată ce reprezintă logodna în care cei doi țin lumânarea: Niciunul dintre participanți nu îl conduce pe celălalt. În schimb, amândoi se înclină principiului iluminării. În acea împrejurare, nu este vorba de faptul că unul trebuie să se supună dorinței celuilalt (sau viceversa). În schimb, amândoi trebuie să se orienteze către cel mai luminos viitor posibil și să fie de acord că rostirea adevărului este cea mai bună cale de mers înainte. Acea orientare și sinceritate vor genera un dialog transformativ, verbal și nonverbal, dacă logodnicii se angajează să se supună consecințelor acestui dialog. Subordonarea voluntară față de acest principiu de ordin superior al iluminării unifică și revitalizează.

Imaginează-ți că tocmai ai participat, ca logodnic, la o astfel de ceremonie. Ce semnifică participarea ta? *Crezi* în ideile pe care tocmai le-ai pus în aplicare? Crezi că bărbatul și femeia au fost cândva împreunați într-o singură făptură, după care au fost separați, pentru ca acum să trebuiască să fie restabilită acea unitate? Poți să crezi asta într-o manieră dramatică, poetică și metaforică (și nu la nivel rațional-mecanic) și astfel vei ajunge la adevăruri profunde. Vrei să-ți găsești sufletul-pereche? Evident, e o figură de stil romantică, dar există motive

temeinice pentru existența ficțiunilor privitoare la iubirea ideală. Poate că inviți pe cineva în oraș la un film romantic. Amândoi vedeți cum eroul și eroina din film își găsesc sufletul-pereche. Dacă ai noroc, în timp ce te uiți la film, te gândești: „Ei bine, poate că și persoana lângă care mă aflu acum este cea menită mie". În cea mai bună dintre situații, același lucru îl speră și persoana de lângă tine. Poate că, în viața reală, este ceva prea mult de sperat. Dar partea romantică din tine tânjește după așa ceva.

Stă în firea noastră să tânjim după senzația de completitudine pe care altă persoană ar putea să ne-o ofere. Apare sentimentul că, altfel, îți lipsește ceva și numai o uniune romantică adecvată îți poate oferi acel ceva. Și chiar așa este – într-adevăr, îți lipsește ceva. Dacă nu ți-ar lipsi, sexualitatea nu ar fi evoluat niciodată. Imediat ce am depășit faza de simplă diviziune celulară, întregul parcurs biologic al destinului nostru pare să fi fost determinat de faptul că a fost mai bine ca două creaturi diferite să se împreuneze pentru a produce o versiune relativ

nouă decât să-și cloneze întruparea curentă. Ai propriile tale idiosincrazii, pete oarbe, prejudecăți. Unele dintre acestea sunt implicite. Adesea sunt împerecheate inextricabil cu talentele tale unice: rareori obții un avantaj fără un dezavantaj corespunzător; ești o persoană aparte, cu atribute aparte. Dacă ești singur, în mod inevitabil ești înclinat într-o parte, unilateral. De multe ori, asta nu-ți prinde bine.

Instituția căsătoriei are o utilitate neînțeleasă, în legătură cu care am devenit cinici – o consecință a imaturității și naivității noastre. O căsătorie este un jurământ, un angajament, și nu fără motiv. Partenerii fac împreună un anunț public: „Nu te voi părăsi, în sănătate și în boală, în bogăție și în lipsă – și nici tu nu mă vei părăsi". De fapt, este o amenințare: „Nu ne vom descotorosi unul de celălalt, orice s-ar întâmpla". Sunteți încătușați unul cu celălalt, ca două pisici furioase pe fundul unui butoi cu capacul pus. În principiu, nu există scăpare. Dacă ai puțină minte (pe lângă optimismul specific unei noi iubiri), te gândești în același timp: „O, Doamne! Asta e o posibilitate înfiorătoare". Partea din tine care susține că dorește libertate (dar, de fapt, vrea să evite orice responsabilitate permanentă și, prin urmare, terifiantă) își dorește o trapă prin care să poată evada, dacă și atunci când va fi necesar. Asta pare convenabil – și este adevărat că există și căsnicii insuportabile –, dar este o opțiune cu pericole extreme. Chiar vrei să

te întrebi toată viața – în cazul în care vei avea mereu opțiunea de a pleca – dacă ai făcut alegerea corectă? După toate probabilitățile, nu ai făcut alegerea perfectă. În lume, există șapte miliarde de oameni. Cel puțin o sută de milioane (să zicem) e posibil să fi fost parteneri buni pentru tine. Cu siguranță că nu ai avut timp să-i încerci pe toți, iar probabilitatea ca tu să fi găsit persoana optimă se apropie de zero. Dar ideea nu e să îți *găsești* relația ideală, ci s-o *faci* să fie ideală, iar dacă nu știi asta, ești într-un mare bucluc. Mai mult, dacă ai o posibilitate de evadare, nu va exista suficientă căldură în temnița în care sunteți împreună prizonieri, pentru a cataliza schimbarea necesară în amândoi – maturizarea, dezvoltarea înțelepciunii. Nu uitați, maturizarea și dezvoltarea înțelepciunii necesită un anumit grad de suferință, iar suferința poate fi evitată atât timp cât există o cale de evadare.

N-o să te înțelegi de fiecare dată cu partenerul tău – decât dacă accepți să fii tiranizat și să rămâi tăcut (și chiar și atunci, te vei răzbuna) –, pentru că sunteți oameni diferiți. Nu există armonie perfectă

între oameni deosebiți. Și nu numai că ești diferit de partenerul tău, dar ai și o abundență de imperfecțiuni, ca și el/ea, de altfel. Iar asta nu e totul. Mai e și faptul că până și oamenii cu caracter și bunăvoință, atunci când sunt blocați într-un cadru matrimonial, se vor lovi împreună de lucruri banale, cotidiene, plictisitoare, tragice și teribile, pentru că viața poate fi și cu siguranță va fi, la un moment dat dificilă până la punctul insuportabilului. Va fi foarte dură. Chiar dacă te străduiești să-ți păstrezi stăpânirea de sine și reușești să faci asta într-un mod admirabil, vor veni vremuri brutale, care nu vor fi neapărat scurte. Poate că viața va fi mai bună dacă rămâneți împreună – asta este speranța și probabilitatea, din câte-mi pot da eu seama –, dar vremurile brutale tot vor veni. Ce anume vă va determina să abordați în mod voluntar diferențele dintre voi și să stabiliți un acord autentic, un adevărat consens? Va trebui să negociați cu bună-credință, încontinuu, pentru a ajunge la un soi de acomodare pașnică și productivă. Și dacă nu ajungeți? Veți sta cu mâinile încleștate pe beregata celuilalt vreme de șaizeci de ani.

În cabinetul meu de psihologie clinică, am văzut familii întregi în această situație. Să ne imaginăm cinci oameni așezați în cerc. Să ne mai imaginăm că fiecare stă cu mâinile în jurul beregatei celui din față. Toți strâng degetele cu exact atâta forță cât să-l ucidă pe celălalt

în câteva decenii. Asta este o decizie, formulată de-a lungul anilor de certuri nerostite și refuz de a negocia: „Am să te ucid. Doar că asta o să-mi ia o viață". Este foarte posibil să ai pe cineva în familie pe care ai vrea să-l sugrumi lent sau care în prezent îți face acest lucru. Poate că nu, e de sperat că nu (poate că n-ai recunoaște nici dacă ai ști că e adevărat), dar situația e destul de răspândită. Dacă nu negociezi pacea cu partenerul tău, asta e situația în care te vei afla. Sunt trei stări fundamentale ale existenței sociale: tirania (faci ce vreau eu), sclavia (fac ce vrei tu) sau negocierea. Evident, tirania nu e atât de bună pentru persoana înrobită, dar nu e bună nici pentru tiran – întrucât el sau ea devine un tiran și nu e nimic nobil în asta. Nu e decât cinism, cruzime și iadul furiei și impulsivității nestăpânite. Sclavia nu e nici ea bună, nici pentru sclav, nici pentru tiran. Sclavii sunt nefericiți, distruși, furioși și plini de resentimente. Vor profita de orice șansă, cât de mică, pentru a se răzbuna pe tiranii lor, care în consecință vor fi blestemați și vătămați de sclavii lor. Nu e ușor să obții ce e mai bun din

cineva, amenințându-l după bunul plac cu un băț, mai ales când acesta încearcă să facă un lucru bun (iar această diminuare a spiritului este trucul cel mai grosolan al tiranului). Dar puteți fi siguri, voi care ați vrea să fiți tirani, că sclavii voștri se vor răzbuna când vor putea, chiar dacă asta înseamnă doar că ei vor fi mai puțin decât ar putea să fie.

Soția mi-a relatat cândva o poveste oribilă despre un cuplu pe care l-a observat când făcea voluntariat într-un salon de îngrijire paliativă. Soțul era pe moarte, iar soția îi tăia unghiile – puțin cam prea scurt. La fiecare tăietură, curgea sânge, iar ea tăia îndeajuns de scurt, până la carnea vie de sub unghii. Vezi ceva de genul ăsta și înțelepciunea își rostește adevărul groaznic: „Știu *exact* ce se întâmplă acolo". Asta e etapa finală a unei relații incredibil de false și de brutale. Este ceva subtil. Nu se anunță gălăgios, ca un act criminal. Nimeni nu știe, cu excepția cuplului (cu toate că și ei se străduiesc din răsputeri, în circumstanțele date, să nu știe) și a observatorului atent, care vede un bărbat muribund și o soție care e hotărâtă, din cine știe ce motive, să-i facă moartea un pic mai rea. Ăsta nu e un rezultat de dorit. Nu-ți dorești să sfârșești în acea situație sau în ceva asemănător. E mai bine să negociezi. Întrebarea este: „Ce anume o să te facă să fii îndeajuns de disperat ca să negociezi?" Iar acesta este unul dintre misterele care trebuie abordate dacă vrei să păstrezi viu romantismul din relația ta.

NEGOCIERE, TIRANIE SAU SCLAVIE

Negocierea este excepțional de dificilă. Am discutat deja problemele asociate cu necesitatea de a te lămuri ce vrei, de fapt, și apoi de a-ți aduna curajul să-i vorbești și celuilalt despre nevoile tale. Și mai există și trucuri pe care oamenii le folosesc pentru a evita negocierea. Poate că ți-ai întrebat partenerul ce vrea – eventual într-o situație dificilă. „Nu știu" este un răspuns comun (îl primești și de la copii, și chiar mai des de la adolescenți). Totuși, acest răspuns nu e acceptabil într-o discuție pornită cu bună-credință. Uneori „nu știu" chiar asta înseamnă: că persoana care rostește fraza este sincer derutată. Dar de multe ori înseamnă altceva: „Nu vreau să vorbim despre asta, așa că du-te și lasă-mă în pace". Iritarea sau mânia fățișă, suficientă ca

să-l descurajeze pe cel care întreabă, însoțește adesea acest răspuns. Așa încât discuția ajunge într-o fundătură și poate rămâne așa pentru totdeauna. Poate că s-a mai întâmplat o dată, de două ori sau de zece ori, iar tu – cel care pune întrebări, în această situație – te-ai săturat de refuzul mult prea frecvent al partenerului tău sau ai decis că nu mai vrei să fii un laș sau o victimă a propriei tale compasiuni deplasate și nu mai accepți răspunsul „nu știu". În consecință, persiști în urmărirea țintei. „Ei bine, *spune totuși ceva*", ai putea să replici. „Hai, vino c-o propunere, pentru numele lui Dumnezeu! Nu-mi pasă ce-o fi. Chiar dacă e ceva aiurea, măcar e un început." „Nu știu" înseamnă nu doar „Du-te și lasă-mă în pace". De multe ori mai înseamnă și „De ce nu mă lași în pace și nu faci tu tot ceea ce e necesar ca să descoperi ce e greșit, pentru ca apoi să te întorci și să-mi spui și mie – dacă ești așa de deștept". Sau: „E o mojicie imensă din partea ta faptul că nu mă lași în pace, să rămân în ignoranța mea deliberată sau periculoasă, ținând cont de faptul că în mod evident mă deranjează foarte tare să mă gândesc la problemele mele". Nu este o mojicie, totuși sau, chiar dacă este, tot trebuie să știi ce vrea partenerul tău (așa cum și el e bine să știe care îi sunt nevoile) și cum oare ar putea oricare dintre voi să-și dea seama de acel lucru dacă nici măcar nu sunteți în stare să începeți o conversație? Nu e o mojicie. Este un brutal act de iubire.

Insistența în astfel de condiții este o necesitate, una teribilă, înrudită cu chirurgia. Este dificil și dureros, pentru că e nevoie de curaj și de o anumită nesăbuință să continui o discuție când partenerul ți-a spus în termen neechivoci să-l lași naibii în pace (sau și mai rău). Totuși, este un lucru bun — un gest admirabil —, pentru că o persoană deranjată de ceva despre care nu vrea să vorbească este foarte probabil să fie scindată lăuntric din cauza problemei în chestiune. Partea care vrea să evite este partea care se supără. Există și o parte care vrea să vorbească, pentru a rezolva problema. Dar o astfel de abordare va fi istovitoare cognitiv, dificilă etic și stresantă emoțional. În plus, va necesita încredere, căci oamenii îți vor pune la încercare încrederea, arătându-se chiar mânioși când sunt abordați în legătură cu ceva sensibil: ei vor să afle dacă îți pasă suficient cât să depășești o barieră serioasă sau două, sau trei, sau zece, pentru a ajunge la groaznica rădăcină a lucrurilor. Iar evitarea urmată de mânie nu este singurul șiretlic folosit.

Următorul obstacol serios sunt lacrimile. Lacrimile sunt ușor confundate cu starea de tristețe și sunt foarte eficiente în a-i face pe oamenii impresionabili să se oprească, lăsându-se copleșiți de compasiunea lor deplasată. (De ce deplasată? Pentru că, dacă lași pe cineva în pace din cauza lacrimilor pe care le varsă, acea persoană încetează să sufere pe loc, dar continuă cu problema sa nerezolvată până când o rezolvă, iar asta s-ar putea să nu se întâmple niciodată.) Totuși, lacrimile înseamnă cel puțin la fel de des și mânie, nu doar tristețe și suferință. Dacă persoana pe care o urmărești și o încolțești este roșie la față, de exemplu, pe lângă lacrimi, atunci probabil că e mânioasă, nu rănită (nu se întâmplă de fiecare dată așa, dar este un semn destul de comun). Lacrimile sunt un mecanism de apărare eficient, pentru că trebuie să ai o inimă de piatră ca să le reziști; de aceea tind să fie o ultimă tentativă de evitare. Dacă poți să treci peste lacrimi, poți avea o conversație reală, însă e nevoie de un interlocutor foarte hotărât pentru a evita insulta și suferința generate de mânie (prima apărare) și mila și compasiunea evocate de lacrimi (a doua apărare). Este nevoie de cineva care și-a integrat umbra (încăpățânarea, asprimea și neîndurarea) și o poate folosi pentru un beneficiu de lungă durată. Nu confunda prostește pe a fi „de treabă“ cu a fi „bun“.

Să ne amintim de opțiunile discutate anterior: negocierea, tira-

nia sau sclavia. Dintre acestea, negocierea este cea mai puțin oribilă, cu toate că nu e o glumă să negociezi și, probabil, e cea mai dificilă dintre cele trei, pe termen scurt, pentru că trebuie să lupți și numai bunul Dumnezeu știe cât de adânc va trebui să sapi, cât de mult țesut bolnav va trebui să îndepărtezi. Să zicem că te lupți cu spiritul bunicii soției tale, care a fost tratată oribil de soțul ei alcoolic, iar consecințele abuzului și neîncrederii permanente dintre sexe reverberează de-a lungul generațiilor. Copiii sunt imitatori uimitori. Învață mare parte din ceea ce știu implicit cu mult înainte de a putea folosi limbajul și imită atât bunele, cât și relele. Din acest motiv s-a spus că nelegiuirile părinților îi vor năpăstui pe copii până la a treia și la a patra generație (Numerii 14:18).

Speranța, firește, ne poate impulsiona să depășim suferința negocierii, dar speranța nu e de ajuns. Ai nevoie și de disperare – și asta e o parte din utilitatea lui „până când moartea ne va despărți". Ești „blocat" în relația cu celălalt; asta dacă ești serios, iar dacă nu ești serios,

ai rămas un copil. Ăsta e rostul jurământului de logodnă: posibilitatea mântuirii reciproce sau cel mai apropiat lucru de asta pe care-l poți obține aici, pe Pământ. Într-o căsnicie cu adevărat matură, dacă îți păstrezi sănătatea, ești acolo pentru cei șaizeci de ani mai sus-menționați la fel ca Moise în pustiu, căutând Pământul Făgăduinței. Și sunt o mulțime de necazuri care trebuie rezolvate — toate — înainte să se poată stabili pacea. Așadar, te maturizezi când te căsătorești și îți stabilești drept obiectiv pacea, ca și cum sufletul tău ar depinde de asta (și probabil că asta e ceva și mai serios decât dacă viața ta ar depinde de asta); apoi, fie reușești să menții pacea mariajului, fie vei suferi groaznic. Vei fi ispitit de evitare, mânie și lacrimi sau ademenit să folosești trapa divorțului, astfel încât să nu fii nevoit să înfrunți ceea ce trebuie înfruntat. Dar eșecul tău te va urmări în timp ce ești înfuriat ori plângi, sau în procesul separării, așa cum te va urmări și în următoarea relație în care vei intra, cu toate problemele nerezolvate intacte și cu aceeași inabilitate de a negocia.

Poate că nu vrei să te legi la cap și să-ți oficializezi relația. Poți să eviți angajamentul de-o viață pecetluit de jurământul căsătoriei. Dar atunci nu vei realiza transformarea, care s-ar putea să-ți ceară toate resursele posibile. Totuși, dificultatea care este implicită în negocierea din cadrul mariajului poartă cu ea o promisiune uriașă, care este parte

a unei vieți fundamental reușite: *Ai putea avea o căsnicie funcțională*. Ai putea s-o faci să funcționeze. Asta este o realizare — una tangibilă, dificilă, excepțională și improbabilă. În viață nu există prea multe realizări veritabile de o asemenea magnitudine; marile realizări dintr-o viață de om pot fi numărate pe degetele de la o mână — patru ar fi o estimare rezonabilă. Poate, dacă te străduiești, vei stabili o căsnicie solidă. Aceasta este *prima* realizare. Datorită acestui lucru, vei fi pus bazele unui cămin solid și trainic, plin de sinceritate și jucăuș, în care poți îndrăzni să aduci pe lume copii. Apoi poți avea copii și o căsnicie solidă care vă este prielnică. Asta este *a doua* realizare. Apoi vei putea să-ți asumi o responsabilitate mai mare care să solicite tot ce e mai bun în tine. După care vei avea noi relații de cea mai bună calitate, dacă ești norocos și grijuliu. După aceea vei avea nepoți, astfel încât vei fi înconjurat de o viață nouă când a ta începe să se ducă. În cultura noastră, trăim ca și cum ar urma să murim la treizeci de ani. Dar nu se întâmplă așa. Trăim mult timp, dar pe de altă parte totul se termină

cât ai clipi și ar trebui ca, la finalul vieții, tu să fi reușit ceea ce ființele umane înfăptuiesc când trăiesc o viață împlinită, iar căsnicia, copiii și nepoții, ca și toate necazurile și suferința ce însoțesc toate acestea înseamnă mult mai mult decât o jumătate din viață. Dacă ratezi toate astea, o faci pe riscul tău.

Întâlnești oameni, de regulă tineri, lipsiți de înțelepciune, dar plini de acel cinism nemeritat, care înlocuiește înțelepciunea în tinerețe, și-i auzi spunând categoric – chiar cu mândrie –: „Nu vreau să am copii". O mulțime de tineri de 19 ani spun asta și, într-un sens, e ceva acceptabil, pentru că au 19 ani și au timp și, oricum, ce știu ei la o asemenea vârstă? Și unii tineri de 27 de ani spun asta, dar nu atât de mulți, mai ales dacă sunt femei și sunt măcar un pic sinceri cu ei înșiși. Iar unii oameni de 45 de ani spun același lucru, la timpul trecut unii dintre ei, probabil spunând adevărul; totodată, ei își dau seama că răul a fost deja făcut și că e prea târziu să-l mai repare. Nimeni nu va spune adevărul în privința asta. Să observi fățiș că le mințim pe tinerele femei atunci când ne referim la ceea ce ele și-ar dori cel mai mult de la viață este un tabu în cultura noastră care insistă într-un mod greu de înțeles pe faptul că principala satisfacție în viața unei persoane obișnuite ar fi să aibă o carieră (o raritate în sine, întrucât majoritatea oamenilor au slujbe, nu cariere). Dar, din experiența mea

clinică și profesională generală, pot spune că femeia obișnuită este cea care – indiferent de inteligență și talent, pregătire, disciplină, dorință parentală, autoamăgire tinerească sau îndoctrinare culturală – va face orice sacrificiu necesar pentru a aduce pe lume un copil, cât de târziu, la 29 sau la 35, sau, mai rău, la 40 de ani.

Iată o cale spre nefericire care chiar trebuie evitată – și aici mă adresez femeilor care citesc această carte (deși iubiții și soții înțelepți ar trebui să fie la fel de atenți). Să decizi că vrei copii când ai deja 29 sau 30 de ani și apoi să nu reușești să-i ai n-aș recomanda așa ceva. Nu-ți vei reveni. Suntem prea fragili ca să ne jucăm cu ceea ce viața ar putea să ne ofere. Când suntem tineri și nu prea știm cum stau lucrurile, toți ne gândim: „Ei bine, ai tot timpul să rămâi însărcinată". Asta e adevărat numai atunci când chiar nu e cazul să faci un copil – ca atunci când faci sex pe bancheta unei mașini și ai doar 15 ani. Dacă vei rămâne gravidă la acea vârstă, vei intra cu adevărat în bucluc. Mai târziu în viață, o sarcină reușită nu vine chiar așa de ușor pe cât ți-ai

putea închipui. Poți să împingi încercarea de a avea copii spre o vârstă mai înaintată – și mulți oameni sunt încurajați și se încurajează pe ei înșiși să facă exact acest lucru –, dar până la 30% dintre cupluri întâmpină, astfel, dificultăți în a concepe un copil.[6]

Întâlnești ceva similar – o aceeași nepăsare față de ceea ce viața poate sau nu oferi – atunci când oamenii ale căror căsnicii au stagnat încep să nutrească ideea delirantă că o aventură romantică le va rezolva nevoile neîmplinite. Când am avut clienți care se gândeau să facă o astfel de mișcare sau poate erau deja implicați într-o aventură, am încercat să-i readuc cu picioarele pe pământ. „Să analizăm situația până la capăt. Nu doar pentru săptămâna sau pentru luna asta. Ai 50 de ani. Ai această tânără de 24 de ani, care e dispusă să-ți distrugă căsnicia. Ce-o fi în mintea ei? Cine-o fi ea? Ce știe?“ „Păi, sunt foarte atras de ea.“ „Da, dar tânăra are o tulburare de personalitate. Serios, pentru că ce naiba face ea cu tine și de ce e dornică să-ți distrugă căsnicia?“ „Nu-i pasă dacă rămân căsătorit.“ „A, am înțeles. Deci, nu vrea să aibă o relație adevărată cu cineva, o relație care să aibă oarece continuitate. Cumva, asta o să fie bine pentru tine, nu? Dar ia gândește-te un pic. O să fie ceva mai rău pentru soția ta. Toată povestea o să presupună multe minciuni. Ai copii – cum o să reacționeze când totul va ieși la iveală, așa cum e aproape sigur

că se va întâmpla? Și ce părere ai despre cei zece ani prin tribunale care se profilează, care o să te coste o treime de milion de dolari și te vor arunca într-o luptă pentru custodia copiilor care îți va ocupa tot timpul și toată atenția?"

Am văzut oameni angrenați în procese legate de custodie care, la modul cel mai serios, ar fi preferat să aibă cancer în loc să se mai judece. Nu e o glumă să ai brațul prins în mașinăria periculoasă a tribunalelor. Îți petreci mare parte din timp dorindu-ți sincer să mori. Deci asta-i „aventura" ta, pentru numele lui Dumnezeu? Iar delirul din spatele aventurii extraconjugale e și mai puternic de-atât pentru că, bineînțeles, dacă ești căsătorit cu cineva, adesea îl vezi pe cel de lângă tine în situațiile cele mai rele, pentru că trebuie să rezolvați împreună dificultățile reale ale vieții. Păstrezi partea ușoară pentru perechea ta adulterină: nicio responsabilitate, doar restaurante scumpe, nopți excitante de încălcare a regulilor, pregătirea grijulie pentru noi aventuri și absența generală a simțului realității. Așa se

face că o persoană va plăti pentru toate problemele reale ale existenței, în vreme ce cealaltă beneficiază în mod nerealist de absența lor. Nu trebuie să ai o viață adevărată cu cineva cu care ai o aventură. Ai un șir nesfârșit de deserturi (cel puțin la început) și tot ce ai de făcut este să iei cu linguriță frișca de pe fiecare și să o înfuleci. Atât. Vă vedeți unul pe celălalt în cele mai bune condiții și vă gândiți doar la sex și la nimic altceva care să se amestece în viețile voastre. De îndată ce aventura devine o relație care are măcar un dram de permanență, o parte imensă a acelei legături se transformă imediat în exact ceea ce te-a deranjat în căsnicia ta. O aventură nu e de folos și oamenii sfârșesc prin a fi răniți groaznic. Mai ales copiii – și lor le datorezi în primul rând loialitatea ta.

Nu încerc să fiu nerațional de rigid cu privire la căsnicie și familie. Nu te poți aștepta ca fiecare instituție socială să funcționeze pentru oricine. Uneori, te-ai căsătorit cu cineva care e o brută psihopată, un mincinos congenital și incorigibil, un criminal, un alcoolic, un sadic (și poate toate cinci la un loc). Atunci, trebuie să evadezi. Altfel va trebui să-ți iei în serios relația. Când o tratezi ca pe ceva pasabil, iese o catastrofă, vine uraganul și trebuie să te muți din calea lui. Ai putea fi tentat să conchizi: „Cum ar fi să trăim împreună, fără să ne căsătorim? Hai să vedem cum merge. Ar fi un lucru rațional de făcut". Dar

ce înseamnă, exact, să inviți pe cineva să trăiască alături de tine, dar fără să vă oficializați relația? Și hai să fim adecvat de aspri și realiști în evaluarea noastră, căci aici nu facem testări de mașini la mâna a doua, ca să vedem cum merg. Iată ce înseamnă această relație neoficializată: „Deocamdată, ne ajunge simplul fapt de a trăi împreună și presupun că și tu ai același sentiment în privința mea. Altfel, ne-am căsători, pur și simplu. Dar în numele bunului-simț (pe care niciunul dintre noi nu-l posedă), ne vom rezerva dreptul de a ne putea schimba oricând partenerul pentru o variantă mai bună". Și dacă nu crezi că „a fi împreună" se reduce la asta, deci dacă nu ți se pare că acesta poate fi un țel moral, încearcă să formulezi un principiu de viață mai plauzibil.

Ai putea să-mi replici: „Uite, doctore, afirmația asta e cam cinică". Atunci ce-ar fi să vedem ce spun statisticile în loc să ascultăm opinia unui om demodat ca mine (chit că eu nu mă simt așa)? Rata despărțirilor în rândul oamenilor care nu sunt căsătoriți, dar trăiesc împreună – sunt deci „căsătoriți" în toate sensurile, în afară de cel

oficial – este substanțial mai mare decât rata divorțurilor în rândul cuplurilor căsătorite.[7] Și inclusiv în cazurile în care mariajul vine după o astfel de conviețuire „de probă", aceste cupluri prezintă o probabilitate mai mare de divorț decât mariajele formate din oameni care n-au apucat să locuiască împreună înainte de căsătorie.[8] Așadar, cum rămâne cu ideea de a vă pune la încercare unul pe celălalt? Sună atrăgător, dar nu funcționează.

Desigur, este posibil ca oamenii care au o probabilitate mai mare de a divorța din motive de temperament să fie mai predispuși să trăiască împreună, înainte de căsătorie sau în lipsa acesteia, ceea ce ar oferi un factor explicativ în plus, pe lângă posibilitatea ca traiul împreună să nu funcționeze pur și simplu. Nu e deloc ușor să descâlcești cei doi factori cauzali. Dar, practic, nu contează. Coabitarea fără jurământul de căsătorie, făcut public, consfințit printr-o ceremonie, chibzuit cu seriozitate, nu produce căsnicii prea robuste. Și nu e nimic bun în privința asta – îndeosebi pentru copii, care o duc mult mai rău în familiile monoparentale (din care, în general, bărbații sunt absenți).[9] Punct. Așadar, pur și simplu eu nu văd coabitarea ca pe o alternativă socială justificabilă. Și spun asta ca un om care a trăit cu soția lui înainte de a se căsători cu ea. Nu sunt inocent în această privință. Dar asta nu înseamnă că am procedat corect. Și mai e ceva, care e departe de a fi

banal. Pur și simplu în viață nu ai prea multe șanse să construiești în mod corespunzător o relație intimă. Poate că durează doi-trei ani ca să-ți întâlnești partenerul ideal și alți doi-trei ani ca să determini dacă este cu adevărat cine crezi că este. Asta ar însemna cinci ani. Îmbătrânești mai repede decât crezi, orice vârstă ai avea acum și cea mai mare parte dintre deciziile importante pentru familia ta – căsătoria, copiii și așa mai departe – le iei între douăzeci și ceva de ani și circa treizeci și cinci de ani. Câte șanse bune ai, prin urmare? Cât cicluri de câte cinci ani? Trei? Patru, dacă ești norocos.

Asta înseamnă că opțiunile tale scad cu cât aștepți mai mult. Iar dacă ai rămas văduv(ă) și chiar trebuie să intri pe piața matrimonială când ai 40 sau 50 de ani, așa să fie. Ai fost lovit de o tragedie și asta-i viața. Dar am văzut prieteni făcând asta și nu e o soartă pe care i-aș dori-o vreunei persoane la care țin. Să continuăm să fim raționali în privința asta: Toți adolescenții între 16 și 18 ani au multe în comun. Sunt neformați. Sunt maleabili. Asta nu e o insultă. E doar o realitate.

Este, de asemenea, motivul pentru care pot să plece la facultate și să-și facă un prieten pe viață (și n-am avut nicio intenție de a fi cinic aici) dintr-un coleg de cameră în cursul unui singur semestru. În schimb, când ajungi pe la 45 de ani, ai devenit întru câtva o persoană singulară, unică. Am cunoscut oameni pe care i-am tot întâlnit în acea perioadă a vieții mele mai bine de un deceniu și pe care continui să-i consider ca pe niște cunoștințe noi. Asta e pur și simplu o funcție a complexității vârstei crescute. Și este vorba doar de prietenie, nu de dragoste — nu de o viață în comun, nu de aducerea laolaltă a două familii disparate.

Așadar, te bucuri de mariajul tău și de copiii tăi și lucrurile astea merg bine pentru că ești încăpățânat și îndeajuns de terifiat de iadul care îi așteaptă pe toți cei care nu reușesc să negocieze pacea și să facă sacrificiile necesare pentru stabilirea acesteia. Ești, fără îndoială, mai pregătit acum pentru cariera ta sau, mai probabil, pentru slujba ta. Asta e *a treia* dintre cele patru realizări pe care le-ai putea reuși, ajutat de noroc și de un spirit netemător, în intervalul scurt al existenței tale. Ai învățat cum să stabilești o armonie productivă în limitele strânse ale relațiilor tale cele mai intime și personale și o parte din acea înțelepciune se revarsă asupra locului tău de muncă. Ești un mentor pentru oamenii mai tineri, un coleg util și un subordonat de nădejde și,

în loc de dezastrul în care ai fi putut transforma cu ușurință locul în care trăiești, îl îmbunătățești. Și dacă toată lumea ar face la fel, lumea ar fi un loc mult mai puțin tragic și nefericit. Poate că ar fi chiar un loc în mod evident bun. În continuare, poate că înveți cum să-ți folosești din plin timpul petrecut departe de familie și muncă – timpul liber – și să-l faci să fie semnificativ și productiv. Iar asta e *a patra* dintre cele patru realizări și una care, la fel ca și celelalte, se poate dezvolta. Poate că ajungi să te pricepi tot mai bine la aceste lucruri, astfel încât să poți contribui la rezolvarea unor probleme din ce în ce mai dificile și la îmbogățirea spiritului uman însuși. Căci asta înseamnă viața.

Revenind la căsnicie. Cum planifici și cum menții cu sârguință romantismul în relația ta? Ei bine, trebuie să iei o decizie: „Vrei sau nu să ai parte de romantism în viața ta?“ Dacă te gândești serios la asta, fără resentimente – fără bucuria de a-ți priva partenerul, acum înstrăinat, de plăcerea pe care ar putea să i-o aducă romantismul –, răspunsul este în general „da“. Romantismul sexual înseamnă

aventură, plăcere, intimitatea și excitarea pe care oamenii visează să le experimenteze când simt nevoia unor senzații „divine". Vrei asta, desigur. Bucuriile vieții sunt rare și prețioase, și nu vrei să renunți la ele fără o cauză întemeiată. Cum vei realiza asta? Cu noroc, aceste sentimente vor apărea între tine și cineva pe care îl placi; cu un noroc mai mare și cu suficientă dedicare, vei simți aceste lucruri chiar cu persoana pe care o iubești. Dar lucrurile astea nu vin așa de ușor. Dacă ai întemeiat o familie, va trebui să duci o mulțime de negocieri ca să menții în viață „iubirea" și „simpatia" dintre voi.

ECONOMIA DOMESTICĂ

Iată câteva considerații practice. Ar putea părea depărtate de subiectul romantismului. Totuși, discuția este necesară, pentru că ne-am depășit sau am pierdut rolurile tradiționale și încă nu am stabilit ce anume ar trebui să le înlocuiască. Înainte de asta — probabil că înainte de inventarea pilulei anticoncepționale, care a însemnat o revoluție biologică —, bărbații făceau lucruri masculine, oricare ar fi fost ele, iar femeile făceau lucruri feminine, oricare ar fi fost ele. Rolurile tradiți-

onale sunt cu mult mai utile decât tind să înțeleagă oamenii moderni, care își supraestimează enorm toleranța față de libertate și alegere. Într-o societate mai puțin schimbătoare, oricine are o oarecare idee cu privire la îndatoririle ce-i revin. Asta nu elimină tensiunea (nimic nu elimină tensiunea), dar cel puțin există un șablon. Dacă nu există niciun șablon pentru ceea ce fiecare dintre noi, ar trebui să facă atunci când trăiește cu cineva, atunci vom fi nevoiți să negociem și să argumentăm legat de datoriile noastre maritale — asta dacă ne pricepem la argumentat, ceea ce probabil că nu e cazul. Puțini oameni se pricep.

Dacă ai de gând să întemeiezi o familie în pace, cu o persoană pe care o iubești și, e de sperat, o placi și vrei să o iubești și să o placi în continuare, va trebui să determinați într-un mod oarecare cine o să facă ce. Aceasta ar fi preferabil în locul rolurilor prestabilite. Cine face patul? Când ar trebui făcut? La ce nivel de perfecțiune trebuie făcut patul pentru a fi mutual acceptabil? Iar dacă acest aspect nu este bine rezolvat, conversația devine rapid contraproductivă: „Am făcut patul".

„Păi, nu prea l-ai făcut bine." „Nimic nu e vreodată bine pentru tine. Dacă crezi că nu prea am făcut bine patul, poate că n-o să-l mai fac și poți să-l faci și singur(ă)!" „Ei bine, poate ar fi bine să-ți ridici un pic standardele și nu doar în privința patului!" Va dura zile în șir până se va lămuri acest aspect – dacă se va lămuri vreodată – și asta n-a fost decât discuția despre cine face patul. Adică despre ce e de făcut în primele zece minute ale dimineții. Așa că poate rămâne nefăcut sau făcut prost și poate chestiunea rămâne nerezolvată pentru următorii șaizeci de ani (apare din nou acest interval). Doar că problemele domestice care trebuie rezolvate sunt multe, pe lângă pat. Iar dacă această chestiune nu e lămurită, ea va rămâne o problemă în fiecare dimineață a fiecărei zile și în fiecare zi a fiecărei săptămâni și a fiecărei luni și a fiecărui an și toată lumea va fi supărată (chiar dacă n-o arată) de îndată ce se trezește sau de fiecare dată când intră în dormitor și nu vede decât dezordine. O astfel de situație nu aduce nimic bun.

Apoi: A cui carieră va căpăta prioritate? Când și de ce? Cum vor fi copiii educați și disciplinați și de către cine? Cine face curățenie? Cine aranjează masa? Cine duce gunoiul? Cine curăță baia? Cum sunt înființate și gestionate conturile bancare? Cine cumpără alimentele? Hainele? Mobila? Cine plătește ce? Cine adoptă responsabilitatea pentru impozite? Et cetera, et cetera, et cetera. Două sute de lucruri de

negociat, ca să meargă o gospodărie așa cum trebuie – o problemă la fel de complexă ca bunul mers al unei afaceri, cu dificultatea suplimentară că încerci să o gestionezi împreună cu un membru al familiei și o renegociezi zilnic. În definitiv, viața ta este compusă în principal din ceea ce se repetă în mod rutinier. Ori negociezi responsabilitatea pentru fiecare dintre aceste îndatoriri, ori te complaci la nesfârșit în tactici de înaintare și retragere, în timp ce duci bătălia nonverbal, cu încăpățânare, în tăcere și cu tentative ezitante de „cooperare". Asta n-o să facă deloc bine relației tale romantice. În consecință, este de o necesitate vitală să așezi partea domestică a economiei familiale pe un teren ferm.

Este un set de probleme extrem de dificil de rezolvat, pentru că înseamnă că trebuie să stabilești în mod conștient ierarhia responsabilităților între membrii familiei. Ți se cere să negociezi fiecare detaliu blestemat și aparent banal (dar aparenta banalitate e o iluzie): Cine pregătește mesele? Când pregătește mesele? Cât valorează asta din

perspectiva tranzacționării altor sarcini? Cum îi mulțumești cuiva pentru că s-a comportat cum se cuvine în bucătărie? Cine încarcă mașina de spălat vase? Cine spală vasele? Cât de repede trebuie luate vasele de pe masă după ce ați mâncat? Ce vase urmează a fi folosite? Ce-o să mâncăm? Ce rol urmează să aibă copiii? Ne așezăm la masă împreună? Avem ore de masă regulate? Fiecare dintre aceste întrebări se poate transforma într-un război sângeros. O persoană crede un lucru, cealaltă persoană crede altceva și cine știe cine are dreptate? Așa că va trebui să vă luptați cu asta și să ajungeți la un consens. Să faci asta e dificil. Poate să însemne sute de certuri. Cu siguranță că înseamnă zeci. Dar sunt certuri cu un scop, iar acel scop este să discuți până se găsește o soluție, astfel ca certurile legate de acea chestiune să nu mai fie necesare. Asta face din pace un obiectiv și armonia în familie nu poate fi stabilită decât prin negociere, iar pentru asta e nevoie de un angajament suficient de puternic, încât să reziști unui conflict serios și profund.

Următorul lucru pe care trebuie să-l faci – și știu asta atât din experiența clinică, dar și din cea maritală (câte 30 de ani din fiecare) – este să vorbești efectiv cu partenerul tău timp de circa 90 de minute pe săptămână numai despre probleme practice și personale. „Ce se mai întâmplă la tine la serviciu?“ „Ce se întâmplă, în ceea ce te

privește, cu copiii?“ „Ce mai trebuie să facem în casă?“ „Ai ceva care te deranjează și pe care am putea să-l rezolvăm?“ „Ce este necesar să facem ca să trăim în condiții omenești până săptămâna viitoare?“ Doar comunicare pură, practică: parțial pentru că tu ai o poveste, dar și partenerul are o poveste și amândoi aveți o poveste comună. Ca să-ți cunoști povestea, trebuie să o spui, iar ca partenerul tău să o cunoască, trebuie s-o audă. Este necesar ca această comunicare să aibă loc în mod continuu. Nu trebuie să fie 90 de minute dintr-odată. Pot fi 15 minute pe zi. Dar acele linii de comunicare practică trebuie menținute deschise, ca să știi unde este cealaltă persoană și viceversa. Dacă scazi considerabil sub cele 90 de minute, generezi un portofoliu de probleme nesoluționate, iar povestea voastră comună începe să se destrame. La un moment dat, acel portofoliu devine atât de mare, încât nu mai știi cine ești și sigur nu mai știi cine e partenerul tău și astfel deveniți străini unul față de altul. Relația voastră își pierde coerența. Aceasta e o situație urâtă.

Când ajutăm pe cineva să-și îndrepte căsnicia, ca să zic așa, facem lucruri foarte obișnuite. Nu mă interesează vacanțele, ocaziile speciale sau orice ar fi ieșit din comun. Nu pentru că acele lucruri ar fi lipsite de importanță, dar nu sunt vitale în același sens în care sunt rutinele zilnice. Acestea din urmă trebuie puse la punct. Vreau să știu care sunt interacțiunile care constituie cea mai mare parte a unei zile obișnuite. Poate că vă treziți împreună, mâncați împreună. Faceți astfel de lucruri zilnic. Poate că trezirea, pregătirea pentru ziua care urmează și mâncatul ocupă cinci ore pe zi. Asta înseamnă o treime din timpul tău de veghe și, prin urmare, o treime din viața ta. Înseamnă 35 de ore la fiecare șapte zile – o întreagă săptămână de lucru, o întreagă carieră. Fă-o cum trebuie. Întreabă-te pe tine și întrebați-vă unul pe celălalt: Cum vrem să fie structurate aceste intervale? Cum putem să facem ca trezirea matinală să fie plăcută? Putem să fim atenți unul la celălalt cu politețe și interes și poate fără distracții electronice în timp ce mâncăm? Putem să facem ca mesele noastre să fie delicioase și atmosfera primitoare? Gândește-te la sosirea acasă seara. Să zicem că rutina durează zece minute. Asta înseamnă peste o oră pe săptămână; 50 de ore pe an – o săptămână și jumătate de lucru. Petreci o săptămână și jumătate de lucru fiind întâmpinat la intrarea pe ușă. Este o parte considerabilă din exis-

tența ta. Te întâmpină cineva la ușă și manifestă un anumit grad de fericire pentru că te vede sau ești ignorat pentru că toți își folosesc telefoanele sau ești întâmpinat cu o litanie de nemulțumiri? Cum ți-ar plăcea să organizezi asta, astfel încât să nu-ți fie groază de momentul în care ajungi acasă? Sunt lucruri pe care le faceți împreună care sunt obișnuite; lucrurile acelea le faceți zilnic. Dar ele sunt toată viața voastră. Dacă faceți acele lucruri așa cum trebuie, vă organizați mult mai eficient decât v-ați putea da seama. Dacă puteți lupta cu succes în războiul pentru impunerea armoniei în economia domestică, amândoi ați obținut o victorie majoră. Iar după aceea puteți să vă concentrați pe ceea ce s-ar putea întâmpla în timpul unei vacanțe romantice la un hotel cochet sau la casa de vacanță a părinților, sau într-o stațiune cu regim all-inclusive, ori într-o vacanță dedicată aventurii – sau doar în timpul acelor întâlniri romantice bisăptămânale despre care am discutat mai sus și pe care amândoi ezitați atât de mult să le încercați.

Începeți prin a pune ordine în lucrurile astea și vedeți ce se întâmplă. Apoi veți avea mese pașnice, de exemplu, și nu veți muri din cauza frustrării sau a tensiunii arteriale ridicate. Va trebui să luptați pentru o astfel de realizare. Ce contează totuși nu e dacă luptați (pentru că va trebui să luptați), ci dacă ajungeți la pace după toate aceste bătălii. Să faci pace înseamnă să ajungi la o soluție negociată. Și vreți și aveți nevoie să ajungeți la o soluție negociată cu privire la fiecare responsabilitate și oportunitate pe care o aveți în comun în calitate de cuplu – și cu privire la fiecare obstacol pe care îl întâmpinați. Măcar după aceea veți avea cu cine să discutați când viața devine mai dificilă, așa cum se va întâmpla inevitabil. Și aveți avantajul că voi doi veți deveni o făptură cu două capete, chiar dacă nu se vor vedea ochi în ochi. Toate acestea înseamnă că problemele legate de a ști ce vrei și de a discuta asta cu partenerul tău trebuie rezolvate înainte de a vă preocupa de menținerea romantismului în relația voastră.

A trăi alături de alte persoane te menține sănătos la cap. Iată de ce, parțial, este o idee bună să te căsătorești. De ce? Ei bine, ești pe jumătate nebun și la fel e și soția ta/soțul tău (mă rog, poate nu chiar pe jumătate, dar destul). E de sperat totuși că nu va fi afectată aceeași jumătate. Când și când întâlnești cupluri care au aceeași slăbiciune și își adâncesc reciproc acel neajuns. Poate că amândurora le place

cam mult vinul, de exemplu, și alunecă împreună spre alcoolism. Ca să evitați o astfel de soartă, ce v-ați putea dori este ca unei persoane din cuplu să-i placă alcoolul, iar celeilalte, nu. Asta va cauza unele conflicte pe termen scurt, în situațiile în care se consumă alcool, dar consecințele pe termen lung (evitarea eventualității ca vreunul dintre voi să devină alcoolic) au probabilitatea de a fi benefice. Cel care nu obișnuiește să bea o să bea un pahar-două în ocazii sociale, ca să nu fie prea rigid sau oribil, iar cel căruia-i place băutura e de sperat că va primi o dojană salutară dacă nu se controlează în mod corespunzător.

În general, este o întâmplare fericită că idiosincraziile tale sunt, probabil, distribuite cumva aleatoriu și că, dacă te unești cu cineva, sunt șanse să găsești soliditate acolo unde tu ești slab și viceversa. Când doi oameni se unesc pentru a recrea acea ființă originară — asta e ideea simbolică —, atunci cei doi au șansa de a produce o ființă rațională, sănătoasă mental. Acest lucru este bun pentru voi doi și chiar mai bun pentru copiii voștri (care acum au șanse mai bune în adaptarea la ceea

ce constituie un comportament în general echilibrat) și, totodată, este un lucru bun pentru prietenii și pentru lume în sens larg.

O mare parte din această mișcare către unitatea funcțională este o consecință a dialogului și a comunicării. Dacă ești suficient de vârstnic, știi că oamenii sunt plini de defecte. Când ești tânăr și nu foarte experimentat, este probabil să faci două supoziții, într-o manieră mai degrabă încrezătoare și implicită, care pur și simplu nu sunt adevărate. Prima este că undeva în lume există cineva care e perfect. E chiar probabil să întâlnești această persoană ipotetic perfectă, pe care o vezi prin intermediul amăgirii tale, și să te îndrăgostești cu disperare și prostește de ea (prostește pentru că ești îndrăgostit de o proiecție a ta despre perfecțiune și nu de persoana reală – ceea ce este foarte derutant pentru ținta afecțiunii tale). A doua supoziție este că undeva în lume există cineva care e perfect *pentru tine*. Pe baza acestor supoziții, faci cel puțin trei erori, ceea ce e o realizare deosebită, având în vedere că ai făcut doar două supoziții.

În primul rând, nu există nimeni în lume care să fie perfect. Există doar oameni cu defecte – și acestea sunt destul de serioase, cu toate că nu întotdeauna ireparabile, și se manifestă în modalități foarte diferite. În afară de asta, dacă ar exista în lume cineva perfect, s-ar uita o singură dată la tine și ar rupe-o la fugă țipând. În afară de cazul în care

vrei să păcălești pe cineva, de ce ți-ai dori să faci un cuplu cu cineva mai bun decât tine? Apoi gândește-te cât de îngrozit ești atunci când îți este acceptată o invitație la o întâlnire în oraș. O persoană rațională ar gândi despre noul potențial partener romantic: „O, Doamne! Ori ești orb, ori ești disperat, ori la fel de bolnav ca și mine!" Pare o idee îngrozitoare să te asociezi cu cineva care are cel puțin tot atâtea probleme ca și tine. Nu e nicidecum la fel de rău ca a rămâne singur, dar e ca și cum ai sări din lac în puț – și măcar acest salt te-ar putea transforma. Și uite-așa, te căsătorești, dacă ai vreun dram de curaj, dacă ai viziune pe termen lung și capacitatea de a te angaja și a-ți asuma responsabilitatea; dacă ai vreun pic de maturitate – și începeți să deveniți o singură persoană, mai rezonabilă. Și chiar se întâmplă ca participarea la un astfel de proces dubios să vă transforme într-o singură persoană rezonabilă, cu posibilitatea unei oarecare dezvoltări pentru amândoi. Așa că vorbiți. Despre tot și toate. Oricât ar fi de dureros. Și faceți pace. Și mulțumiți providenței dacă reușiți, pentru că vrajba este în tot și în toate.

ÎN SFÂRȘIT: ROMANTISMUL

Tema romantismului nu poate fi tratată fără toate preliminariile de mai sus. Romantismul înseamnă joacă și joaca nu are loc cu ușurință când apar probleme de orice natură. Joaca necesită pace, iar pentru pace e nevoie de negociere. Și ești norocos atunci când ajungi să te joci.

Problema romantismului marital – și aici ne referim mai ales la intimitate și sexualitate – este una complexă, cu câte un balaur stând la pândă sub fiecare chestiune. De exemplu: Ce vă datorați unul celuilalt în plan sexual dacă sunteți angrenați într-o căsnicie? Răspunsul nu este „fără sex". Acesta nu e un răspuns, pentru că o parte din aranjamentul contractual presupune să vă organizați viața romantică într-o manieră reciproc satisfăcătoare. Este o precondiție implicită a stabilității mariajului. Probabil că nu înseamnă sex de 15 ori pe zi și nici o dată pe an, fără tragere de inimă. Este undeva între extreme și aici este punctul de la care trebuie să înceapă negocierea.

Conform observațiilor mele, cuplul de adulți tipic – când aceștia au serviciu, copii și mai au de gestionat economia domestică despre care tocmai am discutat, cu toate acele griji, responsabilități și preocupări – se mulțumește să facă dragoste o dată sau de două ori pe

săptămână sau chiar de trei ori pe săptămână (dar asta e mai puțin probabil). Această frecvență, dacă este bine gestionată, pare să funcționeze acceptabil pentru ambii parteneri. Am observat că de două ori e mai bine decât o dată, dar o dată e mult mai bine decât zero. Zero e rău. Dacă ajungi la zero, atunci unul dintre voi îl tiranizează pe celălalt, iar celălalt se supune. Dacă ajungi la zero, atunci unul dintre voi va avea o aventură extraconjugală – fizică, emoțională, imaginară sau o combinație a celor trei. Și nu spun asta cu împăcare. Dar e clar că în astfel de situații e ceva care blochează lucrurile, că există un *nu* care face ca romantismul să dispară, iar frecvența intimității sexuale să atingă un minimum absolut; trebuie să existe un indiciu puternic că „lucrurile nu merg prea bine". Nu recomand aventura extraconjugală, dar spre asta te îndrepți dacă viața voastră sexuală dispare. Poate că vrei să o iei pe acel drum și să facilitezi aventura, pentru că vrei să joci rolul martirului: „Soția m-a părăsit, ca să aibă o aventură, bietul de mine". „Și de ce a făcut ea așa ceva?" „Păi, probabil că viața noastră

sexuală nu a fost pe cât ar fi putut fi de bună" (iar acesta este un răspuns care ar merita investigat). „Ce vrei să spui mai exact prin «nu a fost pe cât ar fi putut fi de bună»?" „Păi, nu mai făcuserăm dragoste de doi ani și atunci ea și-a găsit un amant."

Nu e ceva șocant. Trebuie să începi prin a presupune că partenerul tău este o ființă umană relativ normală și că o anumită cantitate de satisfacție sexuală constituie o cerință rezonabilă – să zicem că de două ori pe săptămână sau o dată pe săptămână, în condițiile unui program de lucru intens. În primele zile ale căsniciei s-ar putea ca exprimarea interesului romantic față de partener să nu constituie o problemă, dar, mai târziu vor fi multe lucruri de făcut, ca să trăiești. Întâlnirile romantice sunt o bătaie de cap, chiar dacă ești necăsătorit. Sunt perfect conștient că există și un pic de aventură acolo, dar o mare parte din asta apare în filme, și nu pe site-urile matrimoniale de pe internet, în schimburile de SMS-uri, în cafenele, restaurante și baruri, unde au loc primele întâlniri stingheritoare. Chiar trebuie să depui eforturi pentru asta, și o vei face dacă ești necăsătorit, pentru că te apasă singurătatea, ești însetat de atenție și disperat după intimitate fizică. (Oamenii necăsătoriți au parte de mult mai puțin sex, în medie, decât cei căsătoriți, deși presupun că un mic procentaj profită din plin de situația în care se află. Dar nu văd cu ce sunt mai câștigați

cei care profită de burlăcie.)

Așadar, ca celibatar, vei depune eforturi să te întâlnești cu persoane de sex opus, pentru că te apasă singurătatea și ai și tu nevoile tale, dar nu e simplu. Trebuie să faci loc în viața ta pentru așa ceva. Trebuie să faci planuri. Trebuie să-ți folosești imaginația, să cheltuiești bani, să găsești un partener intim acceptabil și, cum se spune, să pupi o mulțime de broaște ca să găsești un prinț (sau o prințesă, după caz). Adesea, oamenii se simt ușurați după ce se căsătoresc, pentru că nu mai sunt nevoiți să facă atât de des toate acele eforturi contraproductive. Dar asta nu înseamnă deloc că acum ai scăpat; că poți să stai lungit în pat, în chiloți și șosete, și să presupui că toate plăcerile ipotetice de care are parte Hugh Hefner o să apară automat și în casa ta. Mai trebuie să depui un efort considerabil dacă nu vrei să dispară romantismul. Trebuie să vorbiți despre asta. Trebuie să purtați o conversație dificilă și jenantă: „Când să fie, draga mea? Marți și joi? Miercuri și vineri? Luni și sâmbătă?“ Te gândești: „O, Doamne, e-atât de ordonat

totul. Atât de prozaic și planificat. E atât de programat, previzibil, burghez, antiromantic și robotic. E degradant și restrictiv și pur și simplu transformă sexul într-o îndatorire. Unde mai e distracția? Unde sunt spontaneitatea, muzica de jazz în surdină, cocteilurile și entuziasmul provocat de o atracție subită și neașteptată? Unde sunt smochingul și rochița neagră de seară?" La asta te așteptai, fie și doar inconștient, în fanteziile tale prostești? De cât ori ai reușit să faci asta pe vremea când ieșeai la întâlniri? Ți-a ieșit măcar o dată? Și (ține minte, acum discutăm ca niște adulți) vrei două joburi (două cariere, două salarii), doi copii, un standard de viață acceptabil – și mai vrei și spontaneitate? Și chiar n-ai de gând „să te mulțumești" cu mai puțin?

Îți urez mult noroc. N-o să se întâmple așa ceva – nu potrivit experienței mele clinice (și personale) – fără o mulțime de eforturi. Ce se va întâmpla este că nevoile stringente ale vieții vor începe inexorabil să capete prioritate față de nevoile dezirabile. Poate că ai o listă din zece lucruri pe care trebuie să le faci într-o zi și sexul e pe locul al 11-lea. Și asta nu pentru că nu crezi că sexul e important, ci pentru că nu reușești să treci niciodată de numărul cinci din lista de zece. Trebuie să creezi spațiu și timp și, din câte îmi pot da eu seama, trebuie să o faci în mod conștient. Te-ai putea gândi: „Cum ar fi să petrec ceva timp cu această persoană de care cândva am fost îndrăgostit până

peste cap?“ Va trebui să pui la cale totul. Poate că abia ai timp să te uiți o jumătate de oră la un serial TV înainte să te culci. Poate că ai la dispoziție doar o oră și jumătate sau o oră liberă, pentru că viața e atât de agitată. N-ar fi o idee rea dacă ea ar face un duș. Puțin ruj de buze – și asta ar fi bine. Puțin parfum. Un articol vestimentar care să fie atrăgător și erotic. Iar el, n-ar fi rău dacă ar cumpăra lenjerie pentru soție, iar ea ar trebui s-o poarte cu curaj. Dacă ești bărbat, poate găsești ceva care să fie rezonabil de sexy într-un magazin pentru bărbați sau unul care vinde îmbrăcăminte erotică nu prea exagerată sau țipătoare și care nu te jenează sau te face să te simți prost. Și nu-i o idee rea să faci un compliment sau două când tot acel curaj se manifestă. Poate că asta se va întâmpla o dată pe an. Încearcă să clădești puțină încredere în sine. Încearcă un iluminat discret – poate niște lumânări (și cineva trebuie să cumpere lumânările și trebuie încurajat să facă asta; iar cinismul trebuie redus la un minimum absolut, dacă nu vrei să alungi cu totul din existență ceea ce este fragil). Iată

o regulă: nu-ți pedepsi niciodată partenerul pentru un lucru pe care vrei ca el să continue să-l facă. Mai ales dacă pentru asta a fost nevoie de un curaj adevărat – a fost nevoie să depășească cu mult limitele datoriei maritale.

Ce-ar fi să încerci să aranjezi întreaga situație în maniera romantică pe care ți-ai imagina-o dacă ai avea o aventură, pentru că ăsta e genul de lucru pe care oamenii îl au în minte când își imaginează o aventură (dacă au vreun dram de imaginație). Încearcă să ai o aventură cu soția ta sau cu soțul tău. Poate că el se ocupă de aranjarea dormitorului în vreme ce ea aranjează lucrurile în baie. Am vorbit deja despre lumânări. Ce ziceți de puțină muzică? Cum ar fi să vă asigurați că încăperea este curată și – cu voia lui Dumnezeu – atrăgătoare din punct de vedere estetic? Acesta ar putea fi un început. Și poate că voi doi nu veți îmbătrâni, nu vă veți îngrășa, nu veți deveni bolnavi și ipohondri atât de repede încât să vă detestați unul pe celălalt, așa cum sigur se întâmplă cu multe cupluri. Și apoi, poate, amândoi vă veți putea bucura de ceea ce aveți nevoie și poate chiar de ce vă doriți. Dar va trebui să vă exprimați cu voce tare nevoile și va trebui să negociați cu partenerul. Ce-ți place ție? Dar ei? Și chiar o să vă spuneți aceste lucruri unul celuilalt? Nu veți risca oare să dați greș pe partea practică? Veți fi dispuși să învățați unele trucuri noi, chiar dacă o să vă

simțiți aiurea când le veți încerca pentru prima dată?

Nimic din toate acestea nu e simplu. Oamenii interacționează în diverse moduri despre care nu sunt dispuși să vorbească între ei, ceea ce nu ajută dacă sunt căsătoriți. E posibil, dacă te vei afla într-o dispoziție favorabilă negocierii și unei abordări binevoitoare, să poți decide ce ai nevoie și ce vrei și să pui la cale un schimb potrivit. Ai putea să te întrebi: „Uite, cum să fac să aranjez treaba asta așa încât să nu-mi pierd interesul romantic pentru perechea mea în următorii douăzeci de ani, așa încât să nu am vreo rătăcire și să fac o stupizenie, așa cum fac mulți oameni? Care este, pentru mine, precondiția minimală pentru satisfacția erotică?“ Ai putea încerca să te convingi că așa ceva nu e necesar, că te poți mulțumi cu ceea ce ai, chiar dacă asta echivalează cu nimic. Dar nu poți. Nu poți să te mulțumești cu nimic dacă ai vreun pic de minte și de respect față de tine însuți. Există ceva pe care o să-l vrei și de care o să ai nevoie. Atunci când ești în contact cu acel ceva și în același timp îți păstrezi deschiderea pentru o comunicare similară

venită de la partenerul tău, e posibil ca amândoi să obțineți nu doar ceea ce vreți unul de la celălalt, dar chiar mai mult decât vă așteptați.

Programează câteva partide de sex și apoi antrenează-te pentru aceste ocazii până când devii expert. Negociază și exersează inclusiv asta. Îngăduie-ți să devii conștient de ceea ce vrei și ai nevoie și ai decența să-i dezvălui partenerului tău acest secret. La urma urmei, cui altcuiva o să-i spui? Dedică-te idealului superior de care depinde în mod necesar o relație sinceră și curajoasă și fă asta cu seriozitate, pentru a-ți păstra sufletul intact. Respectați-vă jurămintele matrimoniale, astfel încât să fiți îndeajuns de disperați ca să negociați în mod onest. Nu-ți lăsa partenerul să te respingă cu manifestări de ignorare sau cu refuzul de a comunica. Nu fi naiv și nu te aștepta ca frumusețea iubirii să se mențină singură, fără eforturi susținute din partea voastră. Împărțiți-vă sarcinile gospodăriei într-o manieră reciproc acceptabilă și nu tiranizați și nici nu vă supuneți sclaviei. Decideți de ce aveți nevoie ca să rămâneți satisfăcuți, atât în pat, cât și în afara acestuia. Și poate veți reuși să vă păstrați iubirea vieții voastre și veți avea în perechea voastră un prieten și un confident, iar această stâncă rece pe care ne ducem viața la un capăt îndepărtat al cosmosului va fi un pic mai caldă și mai tihnită decât ar fi în alte condiții. Iar voi veți avea nevoie de asta, căci vremurile grele vă așteaptă la colț și e mai

bine să ai ceva cu care să te aperi împotriva lor; altfel disperarea vă va vizita și nu va mai pleca.

Fă planurile cuvenite și muncește asiduu pentru a menține romantismul în relația ta.

Regula XI

Nu trebuie să-ți permiți să devii resentimentar, mincinos sau arogant

POVESTEA ESTE TOTUL

Ai motivele tale să fii resentimentar, mincinos și arogant. Te confrunți sau te vei confrunta cu forțe haotice groaznice și uneori vei fi copleșit. Anxietatea, îndoiala, rușinea, suferința și boala, mustrările conștiinței, abisul durerii care-ți distruge sufletul, visurile zdrobite și deza-

măgirea, realitatea trădării, supunerea față de tirania vieții sociale și infamia îmbătrânirii care duce la moarte... cum ai putea, când ai parte de toate astea, să nu degenerezi, să nu te înfurii și să nu păcătuiești, ajungând să urăști până și speranța însăși? Vreau ca tu să știi cum ai putea să te opui acestui declin, acestei degenerări în rău. Pentru a face asta – pentru a-ți înțelege personalitatea și ispitele întunecate –, trebuie să știi cu ce te confrunți. Trebuie să-ți înțelegi motivațiile pentru rău și triada resentiment, minciună, aroganță reprezintă foarte bine ceea ce constituie răul, așa cum îl concep eu.

Este posibil să înțelegem lumea într-o manieră care să ne protejeze contra tentației de a o apuca pe aceste căi josnice? O axiomă a înțelepciunii umane spune că o formulare mai clară și o înțelegere mai profundă a unei probleme este salutară. Vom încerca să facem acest lucru, pornind de la o răsturnare conceptuală – una care este dificilă și consternantă pentru materialiștii devotați care am devenit noi, oamenii moderni. Mai întâi, o întrebare: *Din ce este alcătuită lumea?*

Pentru a răspunde, va trebui să considerăm realitatea – lumea – așa cum este trăită și percepută de cineva viu și conștient, cu toată bogăția ființei subiective lăsată intactă – visuri, experiențe senzoriale, sentimente, pulsiuni și fantasme. Aceasta e lumea care se manifestă la nivelul conștiinței tale individuale sau, mai exact, e lumea cu care te întâlnești față în față.

Să considerăm gestul deșteptării matinale. Dacă ai fi întrebat ce percepi în acel moment, s-ar putea să pomenești aceleași obiecte concrete pe care le-ar putea vedea oricine altcineva, dacă s-ar trezi în pat lângă tine. Ai putea descrie tot ce ai adunat în jurul tău în dormitor – masa de scris, scaunele, hainele (frumos aranjate sau aruncate la întâmplare, în funcție de temperamentul și preferințele tale și, poate, de starea ta de aseară). Probabil că vei răspunde în această manieră foarte obiectivă, realistă, afirmând, în esență, că vezi mobilierul din cameră. Răspunsul tău conține, firește, un sâmbure de adevăr, deși s-ar putea să acorzi mai puțină atenție decât crezi lucrurilor familiare care te înconjoară. De ce să pierzi timp și energie ca să percepi ceea ce poți oricum să-ți amintești?

Totuși, mobila și restul lucrurilor din dormitorul tău *nu* sunt cu adevărat ceea ce percepi în primele momente ale trezirii. Deja ești familiarizat cu locul în care dormi și cu ceea ce conține. Nu ai niciun motiv să

continui să depui eforturi conștiente pentru a pricepe ceea ce deja înțelegi. În schimb, ești predispus să-ți percepi și *psihologic* mediul ambiant. Începi să te gândești la cum o să te comporți pe scena pe care o vei ocupa în mod inevitabil și la ce se va întâmpla în consecință. Ce vezi când te trezești este un șir de posibilități, multe dintre ele referitoare la ziua care urmează, iar altele asociate cu săptămânile, lunile și anii care vor veni. Ceea ce te preocupă cu adevărat la trezire este răspunsul la o întrebare: „Ce să înțeleg din posibilitățile pe care le văd apărând în fața mea, așa complexe, îngrijorătoare, interesante, anoste, limitate, nelimitate, norocoase sau catastrofale cum ar putea fi?“

Acolo, la nivel potențial, este tot ce ai putea avea. Este tărâmul posibilității nerealizate și nimeni nu știe până unde se întinde. În principiu, pare să nu existe nicio limită pentru ceea ce se poate face pe baza acestui potențial neconcretizat. Tot ce ar putea încă să fie își găsește sălașul acolo. Ai putea să consideri tot acest potențial ca o eternă trezorerie – un corn al abundenței (în reprezentările grafice, sunt de

obicei două cornuri). Dar asta e doar jumătate de poveste (și aici apare problema). Dacă potențialul cu care te confrunți se manifestă necorespunzător (din cauza unei greșeli comise de tine; din cauza caracterului pur arbitrar al lumii), atunci poți să dai de-un bucluc groaznic. Acolo, în necunoscut – în viitor, căci cu acesta te confrunți de fapt, când conștiința ți se redeșteaptă –, te așteaptă tot ceea ce este bun, dar și tot ceea ce este groaznic, dureros, infernal și letal. Prin urmare, oricum am defini acest *potențial*, el nu respectă regulile simple ale logicii din lumea materială. Obiectele care respectă regulile jocului, obiecte pe care le considerăm a fi „reale" (când presupunem că ceea ce este real este și logic), pot fi doar un anumit lucru la un moment dat, adică nu pot fi un lucru și opusul lui simultan. În schimb, potențialul nu este așa. Nu poate fi categorisit în acea manieră. Este în același timp tragedie și comedie, bine și rău și tot ce e cuprins între aceste extreme. De asemenea, nu e tangibil, în sensul în care lucrurile reale sunt tangibile. Potențialul nici măcar nu există – decât ca *ceea ce ar putea* să fie. Poate că cel mai bine e să fie considerat ca o structură a realității, înainte ca realitatea să se manifeste concret în prezent, unde realitatea pare să aibă cel mai evident grad de existență. Dar creaturile asemenea nouă nu se confruntă doar cu prezentul. Prin urmare, s-ar putea ca nu prezentul să fie cel mai real – cel puțin din

punctul de vedere al conștiinței noastre. Trebuie să luptăm ca „să fim în aici-și-acum", ne spun vocile înțelepte. Lăsați de capul nostru, ne îndreptăm mințile spre investigarea viitorului: *Ce va fi?* Încercarea de a răspunde la această întrebare ne definește întreaga viață. Aceasta e adevărata „confruntare cu realitatea". *Ce este?* — Aici avem un trecut mort, deja înfăptuit. *Ce va fi?* — Asta e nașterea unei noi existențe, a unei noi aventuri, scoase la iveală de conjuncția dintre conștiința vie și marea întindere a posibilităților paradoxale.

Iar dacă vom conchide că posibilitatea este „mai reală" decât realitatea (așa cum o dovedește faptul că posibilitatea este cea cu care suntem sortiți să ne confruntăm), atunci investigarea posibilității este cea mai importantă dintre toate investigațiile. Dar cum să cercetăm ceva ce nu e aici, nici acolo, nicăieri? Cum examinăm ceea ce nu s-a manifestat încă? Și cum să explorăm ceea ce doar ar putea fi, dar nu există încă? Și cum ar fi posibil să comunicăm unii cu alții în mod inteligibil despre această tentativă, să facem schimb de informații despre

cele mai eficiente conceptualizări, abordări și strategii? Răspunsul la asta, din câte-mi pot da eu seama, este să comunicăm prin intermediul poveștilor despre ce este și, în egală măsură, despre ce ar putea fi. Astfel, dacă posibilitatea este elementul ultim al realității cu care ne confruntăm, atunci poveștile sunt cele care dețin înțelepciunea de care avem cea mai mare nevoie.

În mod firesc, ne gândim la viețile noastre ca la niște povești și comunicăm despre experiența noastră în aceeași manieră. Le spunem oamenilor din reflex unde suntem (pentru a pregăti scena) și unde ne ducem, astfel încât să putem crea prezentul din posibilitatea care se profilează în timp ce călătorim spre destinație. Nimeni nu găsește o astfel de relatare ca ieșită din comun. Dar noi facem mai mult decât să ne descriem viețile, ale noastre și pe ale altora, ca pe o succesiune de evenimente. E ceva mai profund de-atât. Când descrii faptele unei persoane, relatezi modul în care percepe, evaluează, gândește și acționează – iar când faci asta, se deapănă o poveste (și cu cât te pricepi mai bine la astfel de descrieri, cu atât mai mult vor semăna relatările tale cu o poveste). Mai mult, experimentăm lumea ca fiind populată de personaje care reprezintă exact lucrurile cu care ne confruntăm. Necunoscutul, neașteptatul și noul – lumea posibilității – sunt reprezentate în formă dramatică, așa cum ne apare și lumea pe care ne

străduim să o aducem în ființă. Iar noi înșine apărem ca actori care se confruntă cu necunoscutul și cu previzibilul deopotrivă. Folosim poveștile ca să reprezentăm toate aceste lucruri.

E oare posibil ca motivul pentru care comunicăm prin povești (pe care toată lumea le înțelege) să fie faptul că tot ce face oricine în lumea asta *este* în mod fundamental o poveste? Ar putea însemna asta că lumea experiențelor nu poate fi, de fapt, deosebită de o poveste (că nu poate fi reprezentată exact decât prin istorisire)? Suntem, în principiu, adaptați la lume – la realitățile acesteia. Astfel, dacă noi descriem în mod firesc lumea ca pe o poveste, atunci probabil că lumea va fi interpretată cel mai exact sau măcar cel mai practic tot ca o poveste (iar *exact* și *practic* nu sunt chiar așa de ușor de distins). Ai putea argumenta, dimpotrivă, că perspectiva științifică despre lume este mai exactă și că această concepție științifică nu este o poveste. Dar, din câte îmi pot da seama, ea tot este *cuibărită în interiorul* unei povești: una care spune ceva de genul: „Urmărirea atentă și nepărtinitoare a

adevărului va face lumea un loc mai bun pentru toți oamenii, reducând suferința, prelungind viața și producând bunăstare". Din ce alt motiv am mai practica știința? De ce ar mai înfrunta cineva dificultățile și rigorile pregătirii științifice fără o astfel de motivație? Există moduri mai eficiente de a câștiga bani atunci când ai inteligența și disciplina să devii un cercetător veritabil. Iar în ceea ce privește motivația intrinsecă, dragostea pentru știință nu e tocmai un proces dezinteresat de învățare. Marii experimentatori și teoreticieni pe care i-am cunoscut sunt pasionați de activitatea lor. Sunt impulsionați de ceva emoțional. Ei speră ca ceea ce învață (în mod dezinteresat, căci în prezent nu au niciun obiectiv specific, în afară de acela de a învăța) vor avea un rezultat realmente pozitiv: să facă lumea un loc mai bun. Aceasta conferă întregii lor activități un caracter narativ: avem o temă centrală ce însoțește orice intrigă bună și mai există o transformare a personajului – acestea sunt aspecte cerute de orice poveste.

Conceptualizăm ceea ce experimentăm ca pe o poveste. Acea poveste include, aproximativ vorbind, descrierea locului în care suntem în acest moment, precum și a locului spre care ne îndreptăm, strategiile și inițiativele pe care le implementăm și experimentăm de-a lungul drumului, precum și suișurile și coborâșurile întâlnite în timpul acelei călătorii. Percepi și acționezi în interiorul unei astfel

de structuri tot timpul, pentru că întotdeauna te afli undeva și te duci altundeva și întotdeauna evaluezi unde te afli și ce se întâmplă în legătură cu obiectivul tău. O parte din această gândire modelată de povești se vădește în tendința noastră de a vedea lumea ca pe o selecție de personaje, fiecare dintre ele reprezentând locul unde suntem sau încotro mergem, întâmplările neașteptate care ar putea surveni sau chiar pe noi înșine, ca actori. Vedem intenții însuflețite pretutindeni[1] – și cu siguranță în acest fel le prezentăm lumea copiilor noștri. Iată de ce Locomotiva Thomas are o față umană zâmbitoare, iar soarele are și el un surâs pe chip. Iată de ce – chiar și printre adulți – există omul din lună și zeități răspândite printre stele. Totul este însuflețit. Asta e o reflectare a înclinației noastre de a trata lucrurile ca și cum ar fi personalități cu intenție, indiferent de ceea ce sunt, indiferent dacă sunt animate sau fără viață. Iată de ce ți se pare în regulă ca mașina ta să aibă un bot (în partea frontală, acolo unde îi e locul), ceea ce în mod aproape cert are.

Acționăm (percepem, gândim, reacționăm) în acest fel, pentru că fiecare membru al speciei umane face tot ceea ce face în prezența, de bine sau de rău, a altor oameni. Și așa au stat lucrurile dintotdeauna. Practic, tot ceea ce am întâlnit în lunga noastră ascensiune biologică până la forma noastră actuală a fost de natură socială. Iar când nu am interacționat cu oamenii, am relaționat cu animalele. Poate că le vânam, le păstoream sau ne jucam cu ele, după ce le-am domesticit sau poate că ele ne vânau pe noi și a trebuit să le înțelegem ca să scăpăm de ele și să ne putem apăra. Toate acele interacțiuni tribale, intertribale și interspecii ne-au modelat creierele, ne-au format categoriile fundamentale, dându-le un caracter social, nu obiectiv (adică diferit de categoriile științei). Nu e ca și cum ne-am naște cu un instinct pentru tabelul periodic al elementelor. Nu. Am reușit să clarificăm treaba asta cu doar câteva sute de ani în urmă și pentru formularea sa a fost nevoie de mult timp și mult efort conștient. Mai mult, cu toate că tot oameni au fost cei care au efectuat munca teribil de grea necesară pentru întemeierea acelui remarcabil sistem de clasificare chimică, acesta rămâne dificil de învățat. Nu este așa de interesant, la modul intrinsec (cel puțin pentru majoritatea oamenilor), pentru că nu are asociată nicio poveste. Este, fără îndoială, o reprezentare exactă și utilă a realității obiective, dar este un chin să stăpânești o reprezentare de un

gen atât de abstract.

În schimb, când cineva îți spune o poveste, imediat îți atrage atenția. Poate fi o poveste complicată și dificilă din punct de vedere cognitiv – ceva care să necesite ore de concentrare. Ar putea fi vorba chiar despre povestea felului în care a fost descoperit tabelul periodic al elementelor și despre triumfurile și dificultățile care au însoțit acest proces. Nu contează. Dacă este bine relatată, devine palpitantă și are șanse să fie ținută minte. Dacă vrei să-l înveți ceva pe un copil și să-l faci să fie atent, spune-i o poveste. O să-ți ceară în mod repetat să faci asta. N-o să te tragă de cracul pantalonilor ca să te roage: „Tati, mai zi-mi, te rog, o linie din tabelul periodic al elementelor înainte de culcare!" Dar va fi foarte motivat să asculte o poveste – uneori, chiar aceeași poveste în fiecare noapte. Asta ne arată profunzimea și importanța poveștilor. Ai putea crede că povestea e simplă, dar copilul tău, care ascultă atent, procesează nivelurile multiple de semnificație reprezentate în orice poveste bine alcătuită – semnificații de care

sunt puține șanse ca tu să fii conștient atunci când povestea pe care o spui este una clasică, profundă.

Cu toții suntem oameni. Asta înseamnă că experiențele noastre au ceva în comun. Altfel, nu am fi cu toții oameni. Nu am putea nici măcar să comunicăm. Paradoxal, pentru a comunica, trebuie să existe lucruri legate de tine și de ceilalți care să fie înțelese de la sine. Imaginează-ți că-i spui cuiva: „M-am supărat rău în dimineața asta". Dacă există vreun indiciu că ai vrea ca această conversație să continue, iar persoana este dispusă să facă asta, s-ar putea să te întrebe de ce; dar n-o să te întrebe: „Cum adică, «supărat»?" Nu va pune o astfel de întrebare, pentru că știe, din proprie experiență, ce înseamnă „supărat". E ceva ce se poate presupune și nu trebuie explicat. De fapt, singurul motiv pentru care putem să vorbim despre orice este acela că sunt unele lucruri despre care nu trebuie să discuți explicit niciodată. Le putem lua ca fiind de la sine înțelese. În toată lumea se știe, de exemplu, că există câteva emoții comune și elementare pentru toți oamenii – și pentru multe dintre animale.[2] Toată lumea înțelege o ursoaică stând în fața puilor, care rage cu colții la vedere. Tocmai acele lucruri despre care nu trebuie să vorbim ne fac să fim umani și ne definesc esența noastră „umană", așa schimbătoare cum e, în urma influențelor societății și mediului.

Așadar, să revenim la poveste – de fapt, la povestea poveștii. Vom

începe să cunoaștem personajele a căror existență ne structurează în mod universal înțelegerea potențialului lumii. Și, cu puțin noroc, când le vei cunoaște, vei începe să înțelegi relația lor cu resentimentul, aroganța și minciuna îndeajuns de bine ca această înțelegere să-ți ofere și un pic de protecție.

ETERNELE PERSONAJE ALE DRAMEI UMANE

BALAURUL HAOSULUI

Când fiul meu, Julian, avea cam patru ani, urmărea obsesiv filmul *Pinocchio* – mai ales secvența în care balena Monstro se transformă într-un balaur care suflă flăcări. Cred că a văzut-o de 50 de ori. Și nu părea să se bucure de ce vedea acolo. În mod clar, îi era frică de acel

punct culminant al acțiunii. Vedeam asta pe fața lui. Frica lui era întemeiată. Personajele cu care ajunsese să se identifice riscaseră totul. Era tema pericolului și sacrificiului. Cu toate acestea, era scena care-l fascina cel mai mult.

Ce Dumnezeu făcea el de urmărea filmul de atâtea ori? Mai ales dacă emoția pe care o producea era una de teamă? De ce s-ar supune un copil în mod voluntar la așa ceva? Julian folosea toate facultățile minții sale în formare, raționale și inconștiente deopotrivă, pentru a procesa relațiile dintr-o astfel de poveste. *Pinocchio* și poveștile de acest gen sunt dense, stratificate și complexe în moduri care captează imaginația copiilor și nu-i mai dau drumul. Acest lucru nu este întâmplător. Copiii sunt mici de statură și de vârstă și, în unele privințe, nu știu nimic, pentru că au o experiență personală foarte redusă. Dar în același timp copiii sunt cumva niște creaturi străvechi și în niciun caz nu sunt proști sau neatenți. Faptul că sunt acaparați de basme și povești ca *Pinocchio* ne arată câtă profunzime percep copiii în acele povești, chiar dacă tu, ca observator adult, nu o mai sesizezi.

Acea balenă este Balaurul Haosului. Aceasta este reprezentarea simbolică a potențialului, a posibilității (fie ea bună sau rea). Reprezentările acestor personaje apar peste tot, iar copiii le văd, chiar dacă n-au habar ce înseamnă acele personaje. De exemplu, în filmul clasic

de la Disney *Frumoasa Adormită*, Maleficent, regina cea rea, îl prinde în capcană pe prințul Phillip. Îl prinde în lanțuri în temnița castelului ei și îi spune un fel de basm fermecător. Are o mare plăcere în a-i povesti acestuia ce bărbat distrus și îmbătrânit va fi peste șase sau șapte decenii, când plănuia să-l elibereze din celulă. Îl portretizează ca fiind nimic altceva decât parodia unui erou și se simte excelent făcând asta, încuind ușa celulei la plecare, urcând scările spre palat și râzând malefic tot timpul. Ea este personajul clasic al mamei oedipiene devoratoare, care-și împiedică fiul să-și împlinească destinul refuzând să-i dea voie să plece de-acasă.

Prințul evadează din temniță cu ajutorul femininului pozitiv: trei zâne venite în ajutor, care sunt în mod clar contrapartea mitologică a lui Maleficent. Regina cea Rea îl vede cum încalecă pe cal și-și croiește drum prin periculoasa ei armie, trecând peste podurile basculante care se închideau de grabă și luând-o pe drumul ce-l scotea în afara capcanei reprezentate de castelul ei. Cu disperare crescândă, ea sare

de la un turnuleț la altul, până ajunge în locul cel mai înalt. Acolo se postează înfuriată și invocă flăcările iadului, pentru a se transforma într-un balaur uriaș, care suflă flăcări. Toată lumea care vede filmul acceptă asta ca pe un dat. „Bineînțeles că Regina cea Rea se transformă într-un balaur. Nu e nicio problemă cu asta." Care este motivul exact pentru care acest lucru este universal acceptabil? La o primă vedere, transformarea nu are nicio noimă. La un moment dat, o vezi că stă în picioare, ca o Regină a Răului excesiv de iritată. În clipa următoare, se rotește de câteva ori și – puf! – devine o reptilă uriașă care scuipă flăcări. Poate că, în timp ce citiți aceste rânduri, vă gândiți: „De ce faci din asta o mare chestie? Până și copilul meu de patru ani o înțelege!" Nu am o problemă cu faptul că Regina cea Rea se transformă în balaur. Este ceva atât de evident, încât se poate întâmpla în toiul oricărui film popular și să fie acceptat ca ceva firesc – e atât de evident, încât este foarte dificil să atragi atenția oamenilor că acolo s-a întâmplat, de fapt, ceva foarte ciudat.

Totuși, dacă regina Elizabeta a II-a a Marii Britanii s-ar transforma pe neașteptate într-o șopârlă care scuipă foc în toiul uneia dintre galele ei nesfârșite, un anumit grad de consternare ar fi cuvenit și așteptat. Oamenii – chiar și monarhii unui mare regat – nu se transformă pur și simplu în reptile periculoase care-și atacă invitații (mă

rog, nu la majoritatea petrecerilor). Dar dacă asta se întâmplă în contextul unei povești, atunci o acceptăm. Și totuși, asta nu lămurește misterul. Într-o poveste nu se poate întâmpla chiar orice transformare. N-ar fi avut nicio logică dacă Maleficent ar fi apărut în veșminte roz cu sclipici și ar fi început să arunce petale de trandafiri pe cărarea pe care prințul Phillip galopa ca să evadeze din pușcărie. Asta nu era în firea lui Maleficent, nici în bagajul de așteptări narative cu care orice spectator vine la cinema (și a cărui perturbare este improbabil să fie apreciată, în afară de cazul în care se lucrează foarte fin și într-un scop de ordin superior). Dar nu vedem nicio problemă în faptul că ea se transformă într-un balaur. De ce? În parte, pentru că natura poate să treacă foarte ușor de la înfățișarea ei periculoasă, dar încă inteligibilă la haosul total. Asta se întâmplă, de exemplu, când focul de tabără pe care tocmai l-am aprins ca să ne prăjim cârnații și în jurul căruia ne-am așezat ca să cântăm cântece de tabără prinde o pală de aer fierbinte și uscat și pădurea îmbătrânită și uscată, care ne adăpostește

corturile, izbucnește într-un infern distrugător. Pericolele pe care le putem stăpâni se pot transforma pe neașteptate în pericole pe care nu le mai putem ține în frâu. Iată de ce nu e o surpriză pentru nimeni când Regina cea Rea devine Balaurul Haosului.

Imaginează-ți, pentru o clipă, că ești o ființă protoumană preistorică. Ai ridicat o tabără pentru noapte, iar acel loc este un teritoriu definit – siguranță și predictibilitate, pentru moment. Prietenii tăi sunt acolo, tovarășii de trib. Ai la îndemână sulițele. Ai focul. Ești în siguranță sau măcar ceea ce trece drept siguranță în astfel de condiții. Dar dacă te îndepărtezi la nici cincizeci-șaizeci de metri de focul de tabără, atunci ceva oribil, cu dinți și solzi, o să te mănânce. Asta se află acolo, în teribilul necunoscut. Ideea aceasta este încorporată profund în noi. Știm că ființele umane se tem din născare de prădătorii reptilieni, de exemplu – și asta dintr-un motiv temeinic. Nu e doar faptul că suntem apți să învățăm frica de ele (ceea ce sigur suntem): teama de reptile este ea însăși înnăscută.[3] Practic vorbind, înăuntrul nostru există o imagine a prădătorului groaznic care stă la pândă în noapte. Iată de ce copiii se tem de întuneric imediat ce au crescut suficient ca să se deplaseze singuri prin casă.[4] „Tati, e un monstru în întuneric!", insistă ei să ne spună noaptea. Iar tati își asigură fiica sau fiul că nu există monștri. Ei bine, adultul greșește, iar copilul are perfectă

dreptate. S-ar putea ca, pe moment, în această secțiune de întuneric, să nu fie niciun monstru, dar asta te liniștește prea puțin când ai mai puțin de un metru înălțime, când ești o pradă gustoasă, iar acolo, în viitor, ar putea fi un monstru – și chiar va fi. Iată de ce ar putea fi mai util să-ți lași copilul să cunoască direct și prin acțiunile tale că există întotdeauna ceva sinistru și periculos în întuneric și că este misiunea individului bine pregătit să-l înfrunte pe monstru și să-i ia comoara pe care o păzește în mod arhetipal. Este un lucru pe care un adult și un copil îl pot pune în practică cu rezultate excelente.

Cam cu un an și jumătate înainte de întâlnirea sa cu Pinocchio, l-am dus pe Julian la Muzeul de Știință din Boston. Acolo era scheletul unui Tyrannosaurus rex. Era impresionant de mare, din punctul meu de vedere. Dar, din perspectiva lui, era și mai mare. Nu a vrut să se apropie la mai puțin de 30 de metri. La 45 de metri, curiozitatea l-a împins înainte. Dar, când a ajuns mai aproape, s-a oprit. Și acela a fost un fenomen neurologic. Curiozitatea l-a împins înainte, către

monstru, ca să poată culege unele informații utile – până când frica l-a încremenit. Puteam să văd cu exactitate unde se afla acea graniță. Poate că definea distanța la care simțea nevoia să stea ca să rămână în siguranță în caz că măgăoaia aia își mișca brusc capul ca să-l înhațe.

Adânc, în psihicul uman, este înglobată ideea potrivit căreia potențialul poate fi un loc al ororii maxime, sălașul prădătorului infinit sau al unei varietăți infinite de prădători. Practic vorbind, este adevărat, dat fiind că, de la începuturile timpului, oamenii au fost pradă, deși le-am îngreunat foarte mult sarcina prădătoarelor după ce ne-am înarmat și ne-am adunat în grupuri. (Personal, sunt mulțumit de acest lucru. Am campat în locuri în care se găseau din belșug urși grizzly. E drăguț să te gândești că aceștia există pe planetă și toate celelalte, dar prefer să-i știu mai sfioși, nu foarte înfometați, și suficient de îndepărtați ca să fie pitorești.) Dar există, de asemenea, forțe spirituale și psihice care acționează în maniera unui prădător și care te pot distruge, iar acestea pot prezenta un pericol și mai mare. Reaua-voință din inima oamenilor, care îi face criminali, intră în această categorie, la fel ca răul care pune în mișcare războiul totalitarist al răzbunării, jafului, lăcomiei și poftei absolute de sânge și distrugere. Iar acea rea-voință există și în inima ta, acesta fiind cel mai mare balaur dintre toate – la fel cum stăpânirea relei-voințe constituie cea mai măreață

și cea mai improbabilă dintre realizările individuale.

Ești construit, neurologic, să interpretezi lumea în această manieră dramatică, la un nivel foarte profund. O parte străveche a creierului uman, cunoscută sub denumirea de hipotalamus[5] – o mică regiune situată în vârful măduvei spinării –, reglează multe dintre răspunsurile fundamentale care își găsesc expresia în conceptualizarea pericolului și potențialului. Una dintre cele două jumătăți ale sale este responsabilă pentru autoconservare (foame, sete și, cel mai important pentru discuția noastră, agresivitatea defensivă în fața pericolului), precum și pentru reproducere (excitația sexuală și comportamentul sexual elementar). Cealaltă jumătate este responsabilă cu explorarea.*

---

* De fapt, este posibil să se extirpe în întregime creierul unei femele de pisică – și aici luăm un exemplu comun din literatura științifică – exceptând hipotalamusul și măduva spinării, și pisica se poate menține în relativă normalitate, atât timp cât mediul ei este suficient de restrâns. Mai mult, ea devine hiperexploratorie. După părerea mea, acest lucru este cu adevărat uluitor. Să ne gândim puțin: dacă

Jumătate din hipotalamus dirijează utilizarea a ceea ce a fost explorat anterior pentru satisfacerea nevoilor esențiale ale vieții, inclusiv capacitatea de a ne proteja în cazul unui atac. Cealaltă jumătate întreabă mereu: Ce e acolo? La ce-ar putea fi folosit? În ce fel ar putea fi periculos? Care-i sunt obiceiurile? Deci, care-i povestea? Mănâncă, bea și fii vesel, până când se termină proviziile, dar fii atent întotdeauna la monștri. Apoi aventurează-te în periculoasa, dar promițătoarea lume necunoscută și descoperă ce e acolo. De ce? Ei bine, știi deja o mulțime din lucrurile pe care trebuie să le știi, cu toate că nu știi nici pe de parte suficient. Dar știi că ai de pornit în necunoscut, pentru că viața nu e atât de bună pe cât ar putea să fie și, dacă nu te miști din loc, o să mori din lipsă de resurse. Evident că, în astfel de condiții, trebuie să înveți mai mult. Prin urmare, ești îmboldit să explorezi. Reprezentarea fundamentală a realității, ca o comoară eternă păzită de un prădător etern, este prin urmare o reprezentare perfectă a modului în care ești condiționat să reacționezi față de lume în adâncimile fundamentale ale Ființei tale.

NATURA: CREAȚIE ȘI DISTRUGERE

Cu toții avem o imagine despre natură. Ar putea fi o imagine asemănătoare cu un peisaj frumos – natura binevoitoare și reînnoitoare. O astfel de imagine stă la baza viziunii ecologiste sentimentale despre lume. Fiind din Alberta de Nord, nu împărtășesc exact aceeași părere despre natură, întrucât în orașul meu natal, Fairview, natura conspiră în permanență fie să-i omoare pe locuitori prin ger vreme de șase luni pe an, fie să-i devoreze cu insecte timp de cel puțin alte două luni pe an. Așadar, asta e partea mai puțin romantică a naturii, care are sânge pe colți și pe gheare. Asta e partea de la polul negativ al continuumului, este natura asociată cu rănile, bolile, moartea, nebunia și orice altceva te-ar putea năpăstui, ca ființă biologică.

---

elimini chirurgical 95% din creierul unei pisici, aceasta nu se mai poate opri din explorare. Ai crede că o pisică în esență lipsită de creier ar sta pur și simplu într-un loc, dar iată că nu se întâmplă așa ceva. Partea curioasă a creierului e tot acolo.

Există acest potențial al viitorului care încă nu a fost transformat în realitate (reprezentat, așa cum am văzut, de Balaurul Haosului). Dar apoi există și natura pe care o întâlnești direct în viață și care nu poate fi considerată absolut necunoscută. Există bunăvoința naturii: faptul că ești aici, viu și uneori fericit; faptul că există mâncare delicioasă pe care s-o mănânci, și oameni atrăgători și interesanți cu care să interacționezi și o mulțime de lucruri fascinante de văzut și de făcut. Sunt peisaje uluitoare de admirat. Sunt frumusețea, imortalitatea și imensitatea oceanului. Sunt toate acele elemente îmbelșugate și pline de minunății ale Existenței naturale. Dar mai e și groaza absolută care însoțește toate astea: distrugere, boli, suferință și moarte. Aceste două elemente ale experienței există umăr lângă umăr. Se poate chiar spune că primele nu ar putea exista fără acestea din urmă: chiar în interiorul corpului tău, oricât de sănătos ar fi, un foarte delicat echilibru între moartea fiecărei celule care nu mai e de folos și noua viață care sare înainte ca să-i ia locul este o premisă necesară pentru ca existența ta să continue.

Aceste două elemente ale existenței se manifestă în imaginația noastră sub o formă personificată. Una este Regina cea Rea, Zeița distrugerii și a morții; cealaltă este omoloaga ei pozitivă, Zâna cea Bună, monarhul binevoitor, mama iubitoare și tânără care își prote-

jează cu infinită grijă pruncul neajutorat. Ca să trăiești corespunzător, trebuie să te familiarizezi cu ambele personaje. Dacă ești copil abuzat de mama ta, familiarizat doar cu Regina cea Rea, atunci ești vătămat de absența iubirii, de lipsa atenției și ești supus în mod arbitrar fricii, suferinței și agresivității. Așa nu se poate trăi și este foarte dificil să crești funcțional, capabil și lipsit de neîncredere, ură și (de ce nu?) dorința de răzbunare. Trebuie să găsești pe cineva care să joace rolul Reginei Binevoitoare: un prieten, un membru al familiei, un personaj ficțional – o parte a propriului tău psihic, motivată de cunoașterea faptului că tratamentul la care este supus e greșit, jurând să profite de orice oportunitate îți iese în cale pentru a evada din circumstanțele tale nefericite, pentru a le lăsa în urmă și a-și echilibra viața în mod corespunzător. Poate că primul pas în această direcție este să afirmi, în pofida tratamentului greșit la care ești supus, că ești vrednic de atenție; iar al doilea pas este s-o oferi, atunci când poți, în ciuda faptului că tu primești tragic de puțină.

Dacă înțelegi polaritatea naturii, teroarea și bunăvoința acesteia, recunoști două elemente fundamentale ale experienței, permanente, eterne și inevitabile, și începi să înțelegi, de exemplu, atracția profundă pentru sacrificiu. În diversele religii, e un loc comun să spui că sacrificiul îi ține pe zei fericiți și că, dacă înțelegi cine sunt zeii nefericiți și cât de groaznici sunt când sunt nefericiți, înseamnă că ai făcut un autentic pas spre înțelepciune – un pas veritabil și umil. Oamenilor moderni le este greu să înțeleagă ce înseamnă sacrificiul, pentru că ei se gândesc, de exemplu, la o ofrandă arsă pe un altar, care este un mod arhaic de a pune în practică această idee. Dar nu avem absolut nicio problemă când conceptualizăm sacrificiul în plan psihologic: știm cu toții că trebuie să renunți la gratificația din prezent dacă vrei să ai cu ce să trăiești și mâine. Așadar, oferi ceva zeiței negative, astfel încât să apară zeița pozitivă. Te pregătești îndelung, prestând ore de muncă dificilă, pentru a fi medic sau asistent social. Disponibilitatea de a te sacrifica este, de fapt, marea descoperire a viitorului, unită cu capacitatea de a negocia, de a te târgui și de a te adapta la acel viitor – pe care ți-l asiguri abandonând gratificația impulsivă. Renunță la ceva pe care îl dorești și de care ai nevoie și vei obține ceva valoros pe termen lung (ținând totodată groaza în frâu). Te abții de la petreceri și distracții ușoare. În schimb, te imersezi în dificultățile

vieții. Faci asta pentru a avea mai puține greutăți – o faci pentru tine, angajatul bine plătit care vei deveni, și pentru toți ceilalți, pe care îi vei ajuta pe măsură ce forța pe care ți-ai dezvoltat-o prin sacrificiu se face manifestă. Întotdeauna ne târguim în acea manieră. Punem în practică convingerea că putem să ajungem la o învoială cu structura realității. În mod ciudat, adesea putem. Dacă ești rațional, faci asta tot timpul. Te pregătești pentru ce-i mai rău. Te pregătești pentru sosirea Reginei celei Rele. Faci ceea ce trebuie să faci, știind despre existența ei, și o ții la distanță – proporțional cu înțelepciunea ta și în conformitate cu norocul pe care-l ai. Și, dacă reușești, Natura Binevoitoare îți zâmbește – până când nu mai zâmbește. Dar cel puțin ai un oarecare control asupra situației. Nu ești o țintă ușoară sau un copil rătăcit în pădure sau un țărănoi aterizat într-un parc de distracții sau cel puțin nu ești mai mult decât e nevoie.

Natura este și haos, pentru că întotdeauna provoacă pagube mari în planul cultural, opusul ei existențial – și următorul subiect al

investigației noastre. În definitiv, după cum a spus Robert Burns: „Cele mai bine chibzuite planuri, de șoareci și de oameni,/Se duc apoi de râpă". Și adesea natura, în înfățișările ei pozitivă și negativă, este cea care face exact asta. Nu e ușor să echilibrezi fragilitatea vieții și necesitatea procreației (și toate incertitudinile legate de sarcină, naștere și educarea copilului) cu dorința de certitudine, predictibilitate și ordine. Și asta fără să mai vorbim despre moarte (căci până și cancerul este, la urma urmelor, doar o altă formă de viață). Dar prin toate acestea nu vrem să spunem nicidecum că haosul ar fi mai puțin valoros decât ordinea. Fără impredictibilitate, nu există nimic în afară de sterilitate, deși de multe ori ceva mai puțină impredictibilitate pare de preferat.

Această combinație dintre natură și haos este des întâlnită în reprezentările culturii pop. Așa cum am menționat, în filmul *Frumoasa Adormită*, există o Regină Rea – la fel cum apare și în *Mica sirenă* (Ursula), *Albă-ca-Zăpada* (Grimhilde), *101 Dalmații* (Cruella de Vil), *Cenușăreasa* (Mama Vitregă), *O poveste încâlcită* (Mama Gothel) și *Alice în Țara Minunilor* (Regina de Cupă). Ea reprezintă elementul neîndurător al lumii naturale. Exemplul din *Frumoasa Adormită* este, și de data asta, deosebit de relevant. Să ne amintim ce se întâmplă în deschiderea filmului: Regele și regina au așteptat mult timp, iar acum vor cu dispe-

rare să aibă un copil. Binecuvântarea sosește; copilașul se naște și ei îi dau numele Aurora, adică „Zori-de-Zi". Cei doi sunt entuziasmați, la fel cum este întreaga împărăție – pe bună dreptate, pentru că a sosit o nouă viață. Se pune la cale o mare petrecere de botez. Este o idee excelentă, doar că n-o invită la ceremonie pe Maleficent, Regina cea Rea. Și nu ignoranța e cea care-i împiedică. Cei doi știu de existența ei și îi cunosc foarte bine puterea. Este un gest de orbire deliberată și este o mișcare greșită. Ei doresc să-și protejeze scumpa fiică nou-născută de elementul negativ al lumii, în loc să încerce să-i ofere fetei lor forța și înțelepciunea de a învinge, în pofida existenței negativului. Toate acestea o fac pe Aurora să rămână naivă și vulnerabilă. Maleficent își face totuși apariția, așa cum era aproape sigur, și mesajul este: invit-o pe Regina cea Rea în viața copilului tău. Dacă nu faci asta, copiii tăi vor crește slabi și vor avea nevoie de protecție, iar Regina cea Rea o să vină oricum, indiferent ce măsuri iei ca s-o oprești. De fapt, nu doar că aceasta sosește la petrecere (neinvitată, dar purtându-se cuviincios),

dar ea oferă și un cadou (sub forma unui blestem): Aurora va muri la 16 ani, înțepată cu fusul unei roți de tors. Și toate astea pentru că nu a fost invitată la ceremonia de botez a micii prințese. Și numai datorită intervenției unei invitate miloase și puternice – una dintre cele trei zâne sus-menționate, reprezentante ale femininului pozitiv – blestemul este transformat din moarte în inconștiență profundă, o stare aproape la fel de fatală.

Asta se întâmplă cu acele frumuseți, ca să zicem așa, care nici la 16 ani nu s-au trezit. Nu vor să fie conștiente, pentru că nu și-au dezvoltat curajul și capacitatea de a înfrunta elementul negativ al lumii naturale. În loc să fie încurajate, ele au fost protejate. Iar dacă îi protejezi pe cei mici, îi distrugi. Nu ai invitat-o pe Regina cea Rea, nici măcar într-o vizită scurtă. Ce vor face copiii tăi când o să-și facă apariția în toată forța ei, dacă sunt complet nepregătiți? N-or să vrea să mai trăiască. Vor tânji după starea de inconștiență. Și situația se înrăutățește. Dacă-ți protejezi excesiv copiii, devii chiar lucrul de care încerci să-i ferești. Privându-i de aventurile necesare vieților lor tinere, le slăbești caracterul. Devii Agentul Distrugător însuși – chiar vrăjitoarea care le devorează conștiința independentă.

Cu mulți ani în urmă, am avut o clientă care era o versiune în carne și oase a Frumoasei Adormite. Era înaltă, blondă, slabă de-i numă-

rai coastele (potrivit expresiei consacrate) și profund nefericită. Era înscrisă la un colegiu din localitate, încercând să-și întregească studiile pentru a se putea înscrie la universitate. A venit să mă vadă pentru că nu mai voia să trăiască. În același timp, nu voia nici să moară sau să se omoare. În schimb, a încercat să rămână într-o stare de inconștiență folosind Valium și variante ale acestuia, inclusiv somnifere, pe care le procura în cantități suficiente de la medicii ei (mai mulți), care fără îndoială că aveau de lucru până peste cap și nu mai reușeau să urmărească exact ce făcea tânăra. Putea astfel să stea adormită între 15 și 16 ore pe zi. Era deșteaptă și cultă și mi-a arătat un eseu de filosofie pe care-l scrisese, având ca temă inutilitatea nu doar a vieții ei, ci a vieții în general. Era incapabilă să tolereze ideea de responsabilitate, dar în același timp nu putea să se împace cu cruzimea pe care o vedea pretutindeni în jurul ei. Era vegană, de exemplu, fapt direct asociat cu teroarea fizică acută pe care o simțea față de viață. Nu putea nici măcar să intre pe culoarele de la supermarket unde era etalată carnea.

Acolo unde alții vedeau porțiile pe care urmau să le gătească pentru familia lor, ea vedea șiruri de cadavre. Acea viziune n-a făcut altceva decât să-i confirme convingerea că viața era, în esență, insuportabilă.

Mama ei biologică murise la naștere și fusese crescută de tatăl ei și de o mamă vitregă. Aceasta din urmă era o adevărată pacoste. Am întâlnit-o o singură dată, în cabinetul meu, în timpul a ceea ce în mod normal ar fi fost o ședință clinică cu fiica ei vitregă. A petrecut o oră întreagă încercând să-mi arate cât de necalificat eram: mai întâi, pentru că nu era mare lucru de capul meu în calitate de clinician, apoi pentru că „fără îndoială" puneam tot ce nu era în regulă cu clienta mea pe seama mamei (vitrege). Nu cred c-am reușit să strecor, cu chiu, cu vai, mai mult de zece cuvinte. A fost o reprezentație remarcabilă care a fost provocată, cred, de insistența cu care am susținut că telefoanele pe care mama vitregă i le dădea de două-trei ori pe zi clientei mele, în timp ce aceasta era plecată la școală – pe unele dintre ele le auzisem înregistrate – trebuiau reduse cu un factor de zece și trebuiau să aibă un ton ceva mai plăcut. Nu susțin și nici nu am crezut că totul se întâmpla din vina mamei vitrege. Sunt sigur că aceasta avea motivele ei să fie frustrată. Fără doar și poate că fiica ei vitregă nu era complet angajată în viață și petrecuse deja patru ani cu rezultate sub posibilități ca să obțină o diplomă pentru doi ani de studii. Dar era limpede că

cele trei telefoane zilnice, constând în cea mai mare parte din replici mânioase și insulte, nu îi sporeau clientei mele dorința de a fi vie. Am sugerat că un telefon pe săptămână trebuie să devină norma și am îndemnat-o să închidă telefonul în cazul în care conversația lua o turnură neplăcută. A început să pună în aplicare acest sfat și am presupus că asta a determinat cererea imperioasă a mamei vitrege de a se întâlni cu mine și de a mă înfrunta.

Frumoasa Adormită mi-a descris copilăria ca idilică. Mi-a spus că a dus viața unei prințese din basme; copil singur la părinți, iubită de cei doi. Dar totul s-a schimbat în momentul în care a ajuns la adolescență. Atitudinea mamei vitrege s-a schimbat de la încredere la neîncredere profundă și au început certurile care au caracterizat permanent relația lor începând cu acel moment (clienta mea avea puțin peste treizeci de ani când am cunoscut-o). Problema sexului și-a scos la iveală capul hâd. Mama vitregă a reacționat ca și cum copilul ei inocent fusese înlocuit de un impostor corupt; fiica vitregă a răspuns prin a se întâlni

cu o serie de pierde-vară pe care, la un anumit nivel, probabil că se gândea că-i merită (pentru că-și pierduse inocența desăvârșită a unei prințese-copil), iar la un alt nivel aceștia constituiau pedeapsa perfectă pentru mama ei.

Împreună am conceput un program de antrenament prin expunere pentru a o ajuta să-și învingă frica de viață. Mai întâi, am făcut o vizită la o măcelărie din apropiere. Mă împrietenisem de-a lungul anilor cu proprietarul magazinului. După ce i-am explicat situația clientei mele (cu permisiunea ei), l-am întrebat dacă aș putea s-o aduc în prăvălia lui, să-i arăt tejgheaua cu carne și apoi — când va fi pregătită — s-o duc în spate ca să-i vadă pe măcelari cum porționează carcasele care erau aduse pe rampa de încărcare. A acceptat imediat. Țelul nostru inițial era doar să mergem la măcelărie împreună. Am asigurat-o că putem face o pauză în orice moment sau să ne oprim cu totul și că sub nicio formă n-o voi păcăli, ademeni sau măcar amăgi prin lingușire, ca s-o conving să treacă dincolo de ceea ce ar putea tolera. În timpul primei ședințe, a reușit să intre în magazin și să pună mâna pe vitrina frigorifică. A făcut asta tremurând și cu lacrimi vizibile în ochi (ceea ce nu-i ușor să faci în public), dar a reușit. Pe la a patra ședință, a fost în stare să se uite cum măcelarii își folosesc cuțitele și ferăstraiele pe carcasele mari, care încă semănau cu animalele, ca să obțină porțiile standard ce urmau să fie

vândute. N-a încăput nicio îndoială că asta i-a făcut bine. De exemplu, a fost mai puțin înclinată să ia medicamente pentru a deveni inconștientă și a început să frecventeze orele de curs. A devenit mai tare, mai dură, mai aspră – adjective care nu sunt folosite mereu drept complimente, dar uneori sunt antidotul necesar pentru excesul de sentimentalism, care are un efect infantilizant periculos. De asemenea, am făcut aranjamentele necesare ca ea să-și petreacă un weekend la o fermă din partea locului, unde erau crescute câteva animale domestice obișnuite (porci, cai, găini, capre). L-am rugat pe fermier, care și el îmi fusese client, să-i permită să-l însoțească în timp ce-și îngrijea animalele.

Copil de oraș get-beget, clienta mea nu știa absolut nimic despre animale și, în consecință, avea tendința să le idealizeze, în maniera feerică în care își petrecuse copilăria. Sejurul ei de două zile la țară și decizia de a observa cu atenție animalele au ajutat-o să-și dezvolte o percepție mult mai puțin idealizată asupra adevăratei naturi a animalelor pe care le creștem pentru a le mânca. Sunt ființe sensibile

senzorial, în parte, și avem responsabilitatea de a nu le provoca o suferință mai mare decât este necesar, dar nu sunt ființe umane și în mod cert nu sunt copii. Acest lucru trebuie înțeles la un nivel concret. Sentimentalismul excesiv este o boală, un eșec al dezvoltării și un blestem pentru copii și alții care au nevoie de grija noastră (dar nu prea multă).

Frumoasa Adormită era un visător remarcabil. Am avut clienți care își puteau aminti în mod obișnuit două sau trei vise pe noapte, deși nu întotdeauna cu multe detalii. Ea nu doar că-și amintea multe vise, dar și le amintea în întregime, și de asemenea devenea de multe ori lucidă în timp ce dormea – era conștientă că visează. A fost singura persoană pe care am cunoscut-o care putea să-și întrebe personajele din vis ce semnificație aveau – simbolic vorbind – sau ce mesaj aveau pentru ea, iar acestea îi răspundeau pe loc. Într-o zi, a venit la mine cu unul din numeroasele ei vise. Călătorise singură în adâncurile unei păduri străvechi și acolo, în întuneric, întâlnise un pitic îmbrăcat ca un arlechin. Piticul s-a oferit să-i răspundă la o întrebare. Ea l-a întrebat pe straniul personaj ce va trebui să facă pentru a-și obține diploma de colegiu, o sarcină care îi luase deja cei patru ani mai sus menționați și o mulțime de negocieri cu autoritățile universitare pentru a obține mai multe prelungiri. Răspunsul pe care l-a primit? „Va trebui să înveți să lucrezi într-un abator."

Acum, din punctul meu de vedere, visele sunt enunțuri ale naturii. Noi nu contribuim prea mult la crearea lor. Ele ni se arată. N-am întâlnit niciodată un vis care să prezinte ceva pe care să-l cred a fi neadevărat. De asemenea, nu cred – contrar lui Freud – că visele încearcă să-și mascheze semnificația. În schimb, sunt o parte timpurie a procesului prin care ajung să ia naștere gândurile pe deplin dezvoltate, căci cu siguranță că acestea nu apar în mod magic de niciunde. Trebuie să înfruntăm necunoscutul, ca atare – marele Balaur al Haosului sau Regina cea Groaznică – și la început nu știm cum să facem asta. Visul servește drept prim pas cognitiv – în urma reacțiilor emoționale, motivaționale și corporale de bază, cum ar fi teama, curiozitatea sau încremenirea – în transformarea acelui necunoscut într-o cunoaștere care poate fi pusă în practică și chiar poate fi articulată. Visul este locul de naștere al gândului și adeseori gândul nu apare cu ușurință în mintea conștientă. Visul nu ascunde nimic; doar că nu se pricepe prea bine să comunice clar (deși asta, cu siguranță, nu înseamnă că nu poate fi profund).

În orice caz, acest vis nu a fost dificil de interpretat, îndeosebi pentru că personajul său principal, piticul, pur și simplu a vorbit pe șleau. Așadar, am ascultat cu atenție relatarea clientei mele (să nu uităm că asta se întâmpla după episoadele cu măcelăria și ferma) și am întrebat-o ce am putea face în privința asta. Habar n-aveam cum am putea aranja o vizită la un abator real. Nu știam nici măcar dacă exista așa ceva în orașul în care locuiam, iar dacă exista, nu-mi imaginam că ar fi dornici de vizitatori, oricare le-ar fi fost motivația. Ea era convinsă totuși că i se spusese adevărul și că trebuia să facă un lucru de genul acela. Așa că am discutat despre consecințele întăririi ei psihice și despre faptul că reușise să o treacă în plan secundar pe mama ei vitregă hipercritică; pentru restul ședinței n-am mai discutat despre abator, deși amândoi ne-am asumat sarcina de a găsi ceva care să constituie un înlocuitor acceptabil pentru ucenicia într-un abator veritabil.

După o săptămână, a revenit pentru ședința programată. Mi-a adus la cunoștință ultimul lucru pe care, poate, mi l-aș fi imaginat din partea ei (sau a altor clienți). „Cred că trebuie să văd o îmbălsămare." N-am știut ce să-i răspund. Eu, personal, nu voiam să văd o îmbălsămare, absolut deloc. Văzusem secțiuni ale corpului omenesc, în muzeele de știință, și ceva legat de ele refuza să-mi părăsească memoria. De asemenea, mă dusesem să văd unul dintre acele corpuri sculptate,

plastifiate, care erau atât de populare cu circa un deceniu în urmă, și am fost oripilat de ele. Există un motiv pentru care m-am făcut psiholog, nu chirurg sau medic legist, la drept vorbind. Totuși, aici nu era vorba despre mine, ci despre clienta mea, Frumoasa Adormită, și despre dorința ei de a se deștepta. Așa că nu puteam să-mi las dorințele să interfereze cu ceea ce înțelepciunea piticului din adâncul pădurii minții ei inconștiente urma să ne comunice. I-am spus că o să văd ce se poate face. Până la urmă, a fost mult mai simplu de aranjat decât m-am așteptat. Pur și simplu, am pus mâna pe telefon și am sunat la o firmă de pompe funebre din localitate. Spre marea mea surprindere, am fost acceptați imediat. Am presupus că patronul văzuse la viața lui o mulțime de oameni îndurerați și înspăimântați și era obișnuit să îi trateze cu calm și înțelepciune. Așadar, nu mai aveam încotro. Am rămas cu vizita pe cap, iar clienta mea chiar voia să meargă.

După două săptămâni, ne-am dus la casa de pompe funebre. Clienta mea m-a întrebat dacă se poate să vină însoțită de o prietenă, iar

eu am spus că da. Patronul firmei ne-a făcut mai întâi un tur. Ne-a arătat capela și încăperea unde erau expuse sicriele. L-am întrebat cum reușea să-și gestioneze munca, dată fiind nesfârșita concentrare asupra morții, suferinței și durerii. Ne-a spus că era responsabilitatea sa sinceră să ușureze pe cât posibil momentele groaznice prin care treceau clienții săi și că asta îl îmbărbăta. Răspunsul lui ni s-a părut logic și ne-a ajutat să înțelegem cum putea să-și continue munca, zi și noapte. După tur, am mers în sala de îmbălsămare. Era un loc mic, de câteva zeci de metri pătrați. Cadavrul nud al unui bărbat vârstnic stătea întins nemișcat, cu pielea cenușie, marmorată, pe o masă din oțel inoxidabil. Pentru că nu era loc în mica încăpere și ca să păstrăm o oarecare distanțare, clienta mea, prietena ei și cu mine ne-am poziționat în hol, imediat lângă ușă, și am observat procedurile, care decurgeau ca și cum nici n-am fi fost acolo. Omul nostru a început să dreneze sângele și alte lichide din corp. Acestea se scurgeau fără spectaculozitate, dar într-un anume sens cu atât mai oribil din cauza modului prozaic de evacuare. Aveai impresia că ceva atât de prețios și de vital ar fi meritat ceva mai bun. A făcut modificările chirurgicale necesare, a cusut pleoapele între ele, a aranjat fața și a injectat lichidul de îmbălsămare. Mă uitam într-acolo și îmi urmăream clienta. La început, ea s-a uitat în lungul holului, evitând

scena care se desfășura în fața ei. Dar, cu trecerea minutelor, a început să arunce priviri în direcția procedurilor și, după ce a trecut cam un sfert de oră, petrecea deja mult mai mult timp observând, decât uitându-se în altă parte. Am remarcat totuși că o apucase pe prietena ei de mână și o strângea tare.

Clienta mea vedea nemijlocit că ceva despre care crezuse, pe bună dreptate, că o va îngrozi nu avea în realitate acest efect. Putea să gestioneze experiența. N-a intrat în panică, nu i-a venit rău, nu a fugit, nici măcar n-a plâns. L-a întrebat pe antreprenor dacă poate să atingă cadavrul cu mâna. El i-a dat o mănușă de latex pe care ea și-a pus-o pe mână. A intrat direct în sala de operații, într-o stare liniștită și meditativă, și și-a pus mâna înmănușată pe coastele cadavrului; a ținut-o acolo un timp, ca și cum gestul ar fi adus liniște, atât ei, cât și bietului suflet plecat. Procedura s-a încheiat la scurt timp după aceea și am plecat în liniște cu toții, după ce i-am mulțumit sincer antreprenorului de la pompele funebre.

Cu toții ne-am exprimat uimirea comună că reușisem să facem o astfel de vizită. Clienta mea a învățat ceva de o importanță vitală despre toleranța ei față de terorile vieții. La fel de important era că acum avea un punct de referință pentru temerile ei: începând cu acel moment (și nu susțin în niciun fel că aș fi obținut un succes complet în tratamentul ei), ea avea ceva cu adevărat înfiorător – ceva cu adevărat serios, îngrozitor, expresiv și real – pentru a-l compara cu celelalte orori ale vieții, inevitabil mai puțin impresionante. Erau oare nenorocirile banale ale existenței la fel de provocatoare ca experiența prin care trecuse de bunăvoie? Era măcelăria mai înspăimântătoare decât moartea umană, în toată realitatea ei, văzută de la o distanță atât de mică? Nu-și demonstrase ea sieși că putea să întâlnească răul cel mai mare pe care Natura Teribilă putea să-l arunce spre ea și să-l înfrunte cu curaj? Iar asta a fost pentru ea o sursă de alinare paradoxală și imposibil de eradicat.

Cât despre Frumoasa Adormită din basmele cu zâne, familia clientei mele nu o invitase pe Regina cea Rea, aspectul teribil al naturii, în viața copilului lor. Au lăsat-o complet nepregătită pentru asprimea esențială a vieții – complicațiile sexualității și necesitatea ca tot ceea ce trăiește să devoreze alte vieți (și să fie în cele din urmă supus aceleiași sorți). Regina cea Rea și-a făcut apariția la pubertate sub forma mamei vitrege a clientei mele, al cărei caracter a făcut aparent o întoar-

cere de 180 de grade, precum și a incapacității sale personale de a face față responsabilităților maturității și obligațiilor clar delimitate ale supraviețuirii biologice.

La fel ca Frumoasa Adormită – căci acea poveste are mai multe niveluri și este profundă, așa cum sunt basmele de demult, vechi de mii de ani –, clienta mea avea nevoie să fie deșteptată de forțele explorării, curajului și tăriei de caracter (adesea reprezentate de prințul salvator, dar pe care ea le-a găsit în sinea ei).

CULTURA: SIGURANȚĂ ȘI TIRANIE

Dacă Balaurul Haosului și perechea formată din Regina Binevoitoare și Regina cea Rea sunt reprezentanții potențialului și ai necunoscutului, Regele Înțelept și Tiranul Autoritar sunt reprezentanții

structurilor, socială și psihică, ce ne permit să suprapunem structura peste acel potențial. Interpretăm prezentul prin lentila culturii. Planificăm viitorul încercând să aducem în existență ceea ce am fost învățați și ceea ce am hotărât, la nivel personal, să prețuim. Toate acestea par bune, însă, dacă abordăm prea rigid înțelegerea a ceea ce se află în prezent în fața noastră și a ceea ce ar trebui să urmărim, putem rămâne orbi față de valoarea noutății, a creativității și a schimbării. Când structurile care ne ghidează sunt sigure, dar nu inflexibile, presărăm peste dorința noastră de rutină și predictibilitate un strop de curiozitate care ne face să fim atrași de și să apreciem ceea ce rămâne în afara schemelor noastre conceptuale. Când aceleași structuri degenerează în stază, fugim și negăm existența a ceea ce n-am înțeles încă și a ceea ce n-am întâlnit încă, iar asta înseamnă că ne facem pe noi înșine incapabili să ne schimbăm când transformarea se impune. Să înțelegem cum cele două posibilități coexistă este de o importanță crucială pentru a stabili echilibrul necesar în viață.

Am putea folosi o metaforă poetică pentru a reprezenta elementele experienței despre care am discutat până acum (și nu mă voi îndepărta prea mult de concepțiile comune). Să ne imaginăm că tărâmul Balaurului Haosului este cerul nopții, întinzându-se infinit deasupra noastră într-o noapte senină, reprezentând ceea ce va rămâne veșnic

în afara domeniului înțelegerii noastre. Poate că te afli pe o plajă, privind în sus, pierdut în contemplare și imaginație. Apoi îți îndrepți atenția spre ocean – la fel de măreț în felul lui de a fi ca și cosmosul înstelat, dar tangibil, manifest și relativ cognoscibil. Asta este natura. Nu e doar un potențial. Este acolo, în incognoscibilitatea sa, în loc să fie eliminată complet din înțelegere. Totuși, nu este deocamdată îmblânzită; nu a fost adusă în domeniul ordinii. Și este frumoasă în misterul său. Luna se reflectă pe suprafața oceanului; valurile se sparg etern de țărm și au efect soporific; poți înota în apele lui primitoare. Dar acea frumusețe are un preț. Trebuie să fii atent și să te ferești de rechini. Și de meduzele otrăvitoare. Și de curentul care vă poate trage la fund, pe tine sau pe copiii tăi. Și de furtunile care-ți pot distruge calda și îmbietoarea căsuță de la malul oceanului.

Imaginează-ți, mai departe, că plaja pe care stai este țărmul unei insule. Insula este cultura. Oamenii locuiesc acolo, probabil în armonie și pace, sub un conducător binevoitor; sau poate într-un infern

sfâșiat de războaie ale opresiunii, foametei și privațiunii. Și asta înseamnă tot cultură: Regele Înțelept sau Tiranul Autoritar. Este de o necesitate vitală să te familiarizezi cu ambele personaje, la fel ca în cazul Reginei celei Rele și a Zeiței Binevoitoare, ca să asiguri echilibrul corespunzător în atitudine, necesar pentru adaptarea adecvată la vicisitudinile vieții. Prea mult accent pe Regele Înțelept îi orbește pe cei care cred că injustiția și suferința inutilă sunt o consecință a defectelor inevitabile din structurile noastre sociale găunoase. O prea mare insistență asupra Tiranului Autoritar înseamnă o lipsă de apreciere pentru structurile adeseori fragile care ne țin uniți și ne protejează față de haosul care altfel ar domni cu siguranță.

Sistemele ideologice pe care suntem predispuși să le adoptăm – sistemele care ne polarizează atât de mult, politic și personal – pot fi avantajos înțelese în lumina prezentei conceptualizări. Ele sunt narațiuni culturale care parazitează o substructură religioasă, mitologică sau dramatică mai profundă – una străveche, evoluată și profund biologică în natura ei. Ideologiile preiau structura unei povești care este în mod esențial religioasă, dar fac acest lucru incomplet, incluzând anumite elemente ale experienței sau anumite personaje eterne, dar ignorând totodată altele. Cu toate acestea, reprezentarea va fi una de impact, pentru că păstrează natura mitologică/biologică funda-

mentală – semnificația instinctuală. Pe de altă parte, din pricina elementelor lipsă, reprezentarea (chiar dacă influentă) va fi părtinitoare într-un mod care îi reduce utilitatea. Acea părtinire este cumva de dorit, căci simplifică ceea ce altfel ar fi prea complex ca să fie înțeles; dar este periculoasă din cauza unilateralității ei. Dacă hărții pe care o folosești îi lipsește o parte a lumii, vei fi teribil de nepregătit când se va manifesta acel element absent. Cum ar fi posibil ca noi să păstrăm avantajele simplificării, fără să cădem pradă orbirii care o însoțește? Răspunsul poate fi găsit în dialogul constant dintre tipurile realmente diferite de oameni.

O mare parte din ceea ce oamenii cred în plan politic – ideologic, să zicem – se bazează pe temperamentul lor înnăscut. Dacă emoțiile sau motivațiile lor tind să încline într-o parte (și mare parte din asta e o consecință a biologiei), atunci ei vor tinde să adopte o tendință conservatoare sau liberală. Nu e o chestiune de opinie. Imaginează-ți, mai degrabă, că animalele au o nișă – un loc sau un spațiu care li se

potrivește. Biologia lor e în concordanță cu acel loc. Leii nu hălăduiesc în apele oceanului, iar balenele ucigașe nu umblă prin savana sud-africană. Animalele sunt una cu mediul lor.

Ființele umane sunt similare, cel puțin în domeniul abstracției. Cu toate acestea, suntem capabili să ne simțim ca acasă aproape pretutindeni, din perspectivă geografică, pentru că schimbăm geografia după nevoi, așa cum ne modificăm și comportamentul. Dar suntem totuși poziționați pe nișe perceptuale sau cognitive. Liberalii, de exemplu, sunt fermecați pozitiv de ideile noi. Avantajul de a fi atras de ideile noi este evident. Uneori, problemele necesită soluții noi, iar acestea sunt găsite de oamenii care-și află plăcerea în conceptele novatoare. De asemenea, astfel de oameni tind să nu fie deosebit de ordonați.[6] Poate că lucrurile stau așa pentru că, dacă ești captivat și impulsionat de idei noi, și ești totodată înclinat să le testezi sau să le implementezi, trebuie să fii capabil să tolerezi haosul intermediar produs între momentul în care vechile idei se dezintegrează și cel în care ideile noi preiau controlul. Dacă ești conservator, avantajul și problema vor fi pe dos. Nu ai încredere în ideile noi și nu ești deosebit de atras de ele, iar asta se datorează în parte faptului că ești mai puțin sensibil la posibilitățile oferite de acestea și mai preocupat de consecințele lor neprevăzute. La urma urmei, numai pentru că o idee nouă repară o

problemă, nu înseamnă că nu va genera altă problemă sau mai multe. Dacă ești conservator, îți place ca lucrurile să fie acolo unde trebuie să fie, când trebuie să fie acolo. Ești în locul ideal când oamenii se comportă convențional, responsabil și previzibil.

Conservatorii sunt necesari pentru a menține lucrurile așa cum sunt când totul funcționează și schimbarea ar putea fi periculoasă. Liberalii, pe de altă parte, sunt necesari pentru a schimba lucrurile când acestea nu mai funcționează. Totuși, nu e ușor să determini când anume ceva trebuie păstrat sau când trebuie transformat. Iată de ce avem viață politică (dacă suntem norocoși) și avem un dialog care o însoțește, în loc de război, tiranie sau supunere. Este necesar să ne angajăm cu pasiune în controverse vehemente cu privire la valoarea relativă a stabilității față de schimbare, astfel încât să putem determina în ce moment fiecare dintre ele este adecvată și în ce doze.

Este de mare interes să observăm că diferența în convingerile politice fundamentale pare să determine care dintre cei doi Mari Părinți

va fi considerat a avea o realitate fundamentală. Liberalii au tendința puternică de a vedea lumea ca pe Tiranul Autoritarist care o suprimă pe Zeița Binevoitoare – ei văd mai ales structurile arbitrare ale culturii moarte care îi corup și îi oprimă pe cetățeni și pe străini deopotrivă. Și văd structura militaro-industrială a societății moderne care pune în pericol Gaia, planeta vie, amenințată de poluare, extincție în masă și schimbarea climei. Un astfel de punct de vedere este evident util când cultura a devenit cu adevărat tiranică, iar acest lucru nu este câtuși de puțin o raritate. În schimb, conservatorii au tendința de a vedea lumea ca pe Regele Înțelept – siguranța locului, ordine și predictibilitate – care aduce vindecarea, îmblânzirea și disciplinarea Reginei Rele, a naturii ca dezordine și haos. În mod evident, și acest lucru este necesar. Oricât de frumoasă ar fi lumea naturală, nu trebuie să uităm că aceasta conspiră în permanență să ne înfometeze, să ne îmbolnăvească și să ne omoare, iar dacă ne-ar lipsi scutul protector pe care-l constituie Cultura ca Siguranță, am fi devorați de animalele sălbatice, înghețați de viscole, doborâți de arșița deșertului și înfometați din cauză că hrana nu apare din senin, doar pentru delectarea noastră. Așa încât există două ideologii diferite – ambele fiind „corecte", dar fiecare dintre ele spune doar jumătate de poveste.*

Pentru a dezvolta o viziune despre lumea experiențelor care să fie

echilibrată în mod adecvat, este necesar să acceptăm realitatea ambelor elemente ale culturii. Cei cu înclinații conservatoare, atrași temperamental să considere statu-quoul ca fiind protector, trebuie să ajungă la înțelegerea faptului că numai ordinea nu e suficientă. Întrucât viitorul și prezentul diferă față de trecut, ce a funcționat înainte nu va funcționa neapărat și în prezent, așa că e bine să înțelegem că linia

---

* Sunt conștient, desigur, că adepții ideologiei conservatoare au și tendința de a obiecta împotriva guvernării autoritariste, ceea ce pare să contrazică ideea fundamentală pe care o expun. Dar, în democrațiile occidentale, asta se întâmplă în principal, deoarece credința în cultură pe care o manifestă conservatorii se bazează mai mult pe adevărurile eterne ale Constituției și pe elementele permanente ale guvernării (așadar, Cultura cu majusculă) decât pe capriciile prea schimbătoare și imprevizibile ale celor care ar putea fi aleși în prezent, fie ei conservatori sau liberali. În mod similar, în aceleași democrații, liberalii tind să aștepte de la guvern soluțiile pentru problemele care îi privesc, dar asta pentru că ei cred mai mult în dinamismul actualei serii de politicieni (mai ales, dar nu numai, dacă aceștia sunt și ei liberali) și mai puțin în adevărurile eterne ale structurii subiacente.

de demarcație dintre stabilitatea pe care ne-au lăsat-o strămoșii și tirania în care totul se poate preschimba atât de ușor se deplasează odată cu transformările existenței. Totuși, în egală măsură, persoanele cu vederi mai liberale, înclinate să vadă pretutindeni Tiranul Autoritar, trebuie să facă efortul de a-și dezvolta recunoștința pentru structurile interpretative sociale și psihice care ne protejează în permanență față de terorile naturii și ale necunoscutului absolut. Este dificil pentru oricine dintre noi să vedem că suntem orbiți de natura propriilor noastre personalități. Tocmai din acest motiv trebuie să-i ascultăm mereu pe oamenii care diferă de noi și care, datorită acelei diferențe, au capacitatea de a vedea și reacționa corespunzător la ceea ce nu putem detecta.

INDIVIDUL: EROU ȘI ADVERSAR

Dacă cerul nopții este haos, oceanul e natură, iar insula e cultură, atunci individul – erou și adversar – este un frate încleștat în luptă cu geamănul său în mijlocul insulei. Haosul, comoara și balaurul au elementele lor negative și pozitive, tot așa cum au și Natura – Regina cea

Rea și Mama Binevoitoare –, respectiv Cultura – Tiranul Autoritarist și Regele Înțelept. La fel și individul. Elementul pozitiv este aspectul eroic, este persoana care se poate sacrifica (potrivit cu natura sa) și poate să ajungă la o înțelegere cu soarta, astfel încât să domnească bunăvoința; este persoana care e conștientă, vigilentă, atentă, comunicativă și își asumă responsabilitatea, astfel încât partea tiranică a statului să fie ținută la distanță; și mai este persoana care e conștientă de defectele sale și de înclinația spre rea-voință și înșelăciune, astfel încât poate să mențină o orientare corespunzătoare. Pe de altă parte, elementul negativ este tot ceea ce e detestabil și vrednic de dispreț – îl poți detecta în tine însuți, dacă ești un pic atent, dar îl vezi și la alți oameni și (mai clar) în povești. Așa ajungem la ideea fraților ostili, o idee mitologică foarte veche: eroul și adversarul. Reprezentările arhetipale ale acelor două forțe, ale acelor figuri personificate, sunt Cain și Abel. Acesta este un nivel al reprezentării. Hristos și Satana sunt o pereche care reprezintă o dualitate și mai de bază. La urma urmelor,

Cain și Abel sunt oameni (primii oameni născuți în manieră umană, căci Adam și Eva au fost creați în mod direct de Dumnezeu). Hristos și Satana sunt elemente ale eternității care au fost personificate (zeificate).

Așadar, există un erou și un adversar, un rege înțelept și un tiran; o figură maternă pozitivă și una negativă. Aceasta este structura lumii în șase personaje (cu un al șaptelea straniu personaj, haosul, care într-un anume sens este locul de naștere ultim al tuturor celorlalte). Este necesar să înțelegem că toate șapte există și că toate sunt permanențe existențiale – elemente ale experienței cu care orice om – fie el bogat sau sărac, binecuvântat sau blestemat, talentat sau mărginit, bărbat sau femeie – trebuie în mod inevitabil să se confrunte. Asta este viața – *ele* sunt viața. Cunoașterea parțială a distribuției acestor roluri, cunoaștere conștientă sau inconștientă, te lasă lipsit de apărare; te lasă naiv, nepregătit și cu o mare probabilitate de a deveni posedat de minciună, resentiment și aroganță. Dacă nu știi că acea comoară e păzită de un balaur sau că natura, frumoasa natură, își poate întoarce colții într-o clipită împotriva ta sau că societatea pașnică, pe care o consideri de la sine înțeleasă, este amenințată permanent de autoritarism și tiranie, sau că tu ai în tine chiar adversarul care dorește ca toate aceste transformări negative să aibă loc, atunci

ești, în primul rând, un discipol supus al unei ideologii care îți va oferi o reprezentare parțială și insuficientă a realității; iar în al doilea rând, vei fi cineva orb într-o manieră periculoasă pentru tine și pentru ceilalți deopotrivă. Dacă ești înțelept, filosofia ta politică include reprezentarea tuturor celor șapte personaje, chiar dacă nu o vei formula exact în acești termeni. Întotdeauna trebuie să avem suficientă înțelepciune ca să nu uităm, de exemplu, că un mare prădător stă la pândă sub pojghița subțire a realităților noastre subiective. Îmi amintesc de o viziune pe care am avut-o cândva despre fiica mea, care pe atunci era foarte mică, înfățișând exact acea realitate. Pe timp de iarnă, în nordul provinciei Alberta — unde, așa cum am spus, am crescut — erau ani în care zăpada se lăsa așteptată chiar și la săptămâni bune după ce lacurile înghețaseră, având o suprafață netedă, perfect transparentă, dură ca piatra și pustie, dar nu lipsită de frumusețe și mister. (O piatră aruncată pe suprafața înghețată scotea clinchete melodioase în timp ce patina pe lunecuș.) Mi-am imaginat-o pe fiica mea, Mikhaila — un

copilaș care abia învățase mersul biped, îmbrăcată doar într-un scutec –, șezând la o distanță oarecare față de mine, direct pe gheață. Sub ea, puteam să văd un pește uriaș, un rechin-balenă (carnivor, în această incarnare) – așteptând nemișcat sub ea, în poziție verticală în apă, dedesubtul gheții, cu gura căscată. Așa arată viața și moartea, și haosul pur care ne distruge certitudinile căpătate cu greutate, dar aveam aici și balena înghițitoare de profeți, care dă înțelepciune și prilejuiește renașterea, atunci când nu ucide.

Și care este atitudinea cuvenită a eroului, să zicem, cu privire la celelalte șase personaje (presupunând că am lămurit întru câtva natura haosului)? Evident, trebuie să acționăm ca să conservăm Natura, de a cărei bunăvoință suntem în cele din urmă dependenți, pentru a satisface nevoile vieții. Dar în același timp este perfect justificat ca noi să observăm și să luăm în serios faptul că aceeași Natură face tot ce poate ca să ne ucidă și că avem toate motivele să înălțăm structurile pe care le construim, în pofida costurilor ecologice adesea nefericite.* Ceva similar se aplică și culturii. Avem toate motivele ca, în ansamblu, să fim recunoscători pentru înțelepciunea și structura pe care ni le-au lăsat strămoșii noștri, cu eforturi mari. Asta nu înseamnă că acele beneficii sunt distribuite în mod egal, deoarece ele nu vor fi niciodată împărțite la fel, la fel cum nici beneficiile Naturii

nu vor fi distribuite în mod egal. De asemenea, această recunoștință nu justifică un optimism orb cu privire la natura societății. Ca indivizi – care luptă simultan, să zicem, împotriva tendințelor adverse și împotriva Tiranului Autoritar – trebuie să fim conștienți de faptul că structurile noastre ierarhice funcționale pot să devină neproductive, tiranice și oarbe cât ai clipi. Avem responsabilitatea de a ne asigura că ele nu vor deveni radical nedrepte și corupte, astfel încât

---

* Nu încape îndoială că, procedând astfel, creăm destulă harababură „nenaturală" (o altă noțiune ideologică, bazată pe viziunea unilaterală în care Natura este o victimă a jafului și lăcomiei noastre), dar nu e ca și cum am face-o pentru motive neînsemnate. Iată de ce am o anumită compasiune pentru umanitate, precum și pentru indivizii care compun masa umanității, și de ce nu am tragere de inimă pentru a-i ierta pe cei care spun lucruri stupide de genul: „planeta ar duce-o mai bine dacă n-ar exista oameni pe ea". Acesta este elementul de genocid din etosul ecologist radical și este o consecință a unei ideologii care consideră că numai Adversarul, Tiranul Autoritarist și Mama Binevoitoare sunt principalii actori ai existenței. Dacă te gândești la asta cu un grad cât de mic de profunzime, e o priveliște groaznică.

să ajungem să distribuim recompensele în baza puterii sau a unor privilegii nemeritate, și nu pe baza competenței. Trebuie să ne ocupăm de aceste structuri în permanență și să le ajustăm cu atenție, astfel încât să rămână îndeajuns de stabile și adecvat de dinamice. Asta este o parte fundamentală a rolurilor și responsabilităților noastre ca persoane care țintesc binele în mod curajos. Reușim asta parțial în sistemele democratice dându-i la o parte pe cei aflați la conducere, la intervale regulate, și înlocuindu-i cu opușii lor ideologici. Această capacitate și oportunitate constituie una dintre realizările fundamentale ale unei societăți democratice. În absența capacității de a alege ca lideri numai oameni înțelepți și buni (și în absența norocului de a-i și găsi), merită să alegem o grupare oarbă la o jumătate din realitate într-un ciclu electoral și o alta care e oarbă la cealaltă jumătate de realitate în runda următoare de alegeri politice. Atunci, într-un interval de circa un deceniu, va fi acoperită într-un mod rezonabil cea mai mare parte a preocupărilor societății.

Cred că o strategie întru câtva pesimistă, dar în același timp extrem de realistă ar fi să rămânem fideli viziunii celor care au întemeiat sistemul politic american (precum și susținătorilor incipienți ai democrației și parlamentarismului, englezi sau de alte nații, din care s-au inspirat fondatorii politicii americane). În esență, punctele

lor de vedere nu erau utopice. Ei credeau că oamenii care în mod inevitabil aveau să le fie succesori urmau să fie la fel de plini de defecte cum erau ei și la fel de imperfecți ca oamenii care vor veni după ei. Ce faci în privința asta, când nu ești orbit de ideologie și vezi cu claritate lumea și toate personajele ei dramatice? Ei bine, nu speri în capacitatea de perfecționare infinită a omenirii, ca să-ți orientezi sistemul spre cine știe ce utopie de neatins. Încerci să concepi un sistem pe care păcătoși ca tine nu îl pot strica prea rău – și definitiv – chiar dacă sunt pe jumătate orbi și plini de resentimente. În măsura în care eu am o orientare conservatoare, cred în înțelepciunea acelei viziuni. Cred că este un mod mai adecvat de a privi lucrurile. Ideea e să nu ne încredem în idei grandioase. Putem concepe sisteme care să permită un minimum de pace, siguranță și libertate și, poate, posibilitatea unei ameliorări în pași mici. Acesta este un miracol în sine. Ar trebui să avem înțelepciunea să ne îndoim că vom produce o transformare simultană a individului, societății și naturii, îndeosebi dacă acele

îmbunătățiri depind de bunăvoința noastră intrinsecă, ce de multe ori este greu de găsit (în pofida protestelor noastre cum că lucrurile n-ar sta așa).

RESENTIMENTUL

De ce tu și alții cădeți pradă resentimentului – acea groaznică stare emoțională hibridă, acel amestec de mânie și tânguire, nuanțat, în gradații diferite, de narcisism și dorința de răzbunare? După ce înțelegi lumea ca scenă a unei drame și după ce i-ai identificat pe actorii principali, motivele devin clare. Ești resentimentar din cauza necunoscutului absolut și a terorilor sale, pentru că natura conspiră împotriva ta, pentru că ești o victimă a elementului tiranic al culturii și din cauza relei-voințe – a ta și a altor indivizi. Motivele acestea sunt suficiente. Nu îți justifică resentimentul, dar cu siguranță îți fac emoția de înțeles. Niciuna dintre aceste probleme existențiale nu este neînsemnată. De fapt, sunt îndeajuns de serioase pentru a face ca întrebarea reală să nu fie „De ce ești resentimentar?“, ci „De ce nu sunt toți oamenii resentimentari cu privire la orice, tot timpul?“ Suntem epicentrul forțelor

transpersonale incredibil de puternice și adesea rău-voitoare. Există un prădător reptilian groaznic, metaforic vorbind, care te urmărește tot timpul, la fel cum crocodilul cu tic-tacul ceasului pe care-l înghițise îl urmărea pe tiranicul și lașul căpitan Hook. Și mai e natura însăși. Aceasta este hotărâtă să-ți facă de petrecanie într-un milion de moduri oribile. Apoi mai este elementul tiranic al structurii sociale, care te-a modelat – te-a educat, ca să zicem așa – și te-a transformat în creatura cvasicivilizată, semiutilă care ești, dar în același timp a zdrobit și a scos din tine o cantitate uriașă de forță vitală, încercând să te vâre într-o nișă care nu ți se potrivea. Multe lucruri ai fi putut să fii. Poate că unele dintre ele ar fi însemnat mai mult decât ceea ce ai devenit. Dar dorința de existență socială te-a diminuat și te-a redus.

În plus, ai rămas blocat cu tine însuți, iar asta nu-i o treabă ușoară. Tergiversezi, ești leneș, minți și faci lucruri urâte ție și altora. Nu-i de mirare că te simți ca o victimă, ținând cont de toate grozăviile care și-au strâns rândurile împotriva ta: haosul, forța brută a naturii,

tirania culturii și reaua-voință a propriei tale firi. Nu-i de mirare că ai putea să te simți plin de resentimente. Și este adevărat că aceste forțe sunt aliniate împotriva unora dintre voi într-o manieră care pare mult mai serioasă, nedreaptă, arbitrară, continuă și imprevizibilă decât pare pentru alții. În asemenea condiții, cum să nu te simți victimizat și resentimentar? Viața nu duce lipsă de brutalitate oarbă.

Totuși, acest tip de logică are o problemă, oricât de inexorabilă ar părea. Mai întâi, nu toată lumea se privește pe sine ca fiind o victimă, pentru a cădea mai apoi pradă resentimentului, iar aici sunt incluși foarte mulți oameni care au întâmpinat greutăți considerabile în viață. De fapt, cred că este rezonabil să afirmăm că de multe ori tocmai cei care au avut o viață prea ușoară – fiind răsfățați și crescuți în spiritul unei false stime de sine – adoptă rolul de victimă și un comportament resentimentar. Dimpotrivă, poți întâlni oameni care au fost răniți practic ireparabil, dar care nu sunt plini de resentimente și niciodată nu ar dori să se prezinte drept victime. Aceștia nu sunt atât de des întâlniți, dar nici rari nu sunt. Astfel, resentimentul nu pare a fi o consecință inevitabilă a suferinței înseși. În joc intră și alți factori, pe lângă tragedia incontestabilă a vieții.

Poate tu – sau, la fel de tragic, cineva apropiat ție – contractează o boală gravă. În astfel de împrejurări, este tipic să pui întrebarea

„De ce a trebuit să mi se întâmple mie?“ (De unde mi se trage? M-a pedepsit Dumnezeu?) Ce vrei să spui cu asta? Ai fi dorit, în schimb, să i se întâmple unui prieten, unui vecin sau chiar unui străin? Cu siguranță că ai putea fi tentat să-ți răspândești nefericirea, dar un astfel de răspuns nu pare a fi nici rezonabil, nici o alegere pe care un om bun, cu mintea limpede, ar face-o vreodată; plus că situația nu ar deveni în niciun fel mai dreaptă. Ca să fim cinstiți, întrebarea „de ce eu?“ constituie parțial un răspuns psihologic adecvat. Adesea este adevărat că, dacă ți se întâmplă ceva rău, ar fi bine să te întrebi dacă nu cumva ai făcut ceva în trecut care să fi crescut probabilitatea teribilului eveniment – așa cum am discutat pe larg. A întreba „de ce eu?“ te poate învăța ce să faci ca să nu se mai repete. Dar de multe ori nu facem acest lucru. Întrebarea „De ce a trebuit să mi se întâmple tocmai mie?“ conține frecvent un element de reproș, bazat pe o senzație de nedreptate: „Sunt atâția oameni răi pe lumea asta și scapă nepedepsiți pentru purtările lor greșite“ sau „Sunt atâția oameni pe lume care

sunt sănătoși tun și mi se pare deosebit de nedrept ca ei să fie în acea poziție norocoasă, iar eu nu". Asta înseamnă că întrebarea „de ce eu?" este în această manieră contaminată de un sentiment de victimizare, de nedreptățire. Această înțelegere greșită, potrivit căreia experiența groaznică ce a căzut pe capul tău te caracterizează în mod singular – este țintită, în mod anume, asupra ta –, este o parte din ceea ce transformă expunerea la tragedie în resentimentul despre care discutăm.

Faptul că lucruri regretabile ți se întâmplă sau urmează să ți se întâmple este încorporat în însăși structura realității. Nu încape nicio îndoială că se întâmplă lucruri groaznice, dar ele au un caracter aleatoriu. Ai putea gândi: „Asta e o consolare minoră, care nu mă ajută prea mult". Dar un pic de apreciere pentru elementul aleatoriu poate fi utilă, prin distanțarea de elementul personal, iar asta te poate ajuta să ridici unele bariere în fața dezvoltării resentimentului egoist. Mai mult, poate fi de mare folos să înțelegi că fiecare dintre aspectele negative ce caracterizează existența umană este echilibrat, în principiu, de altele pozitive.

Iată un lucru pe care l-am învățat în anii în care am practicat psihologia clinică. Am văzut permanent oameni pe care viața îi rănise. Aveau motive să se simtă plini de resentimente, iar acele motive erau cu adevărat însemnate. Le propuneam: „Hai să separăm problemele

pe care le ai, chiar dacă multe dintre ele sunt reale. Vom încerca să le identificăm pe cele ce au apărut din vina ta, pentru că unele dintre ele așa sunt. În schimb, altele sunt doar catastrofe ale vieții. Le vom delimita cu foarte mare atenție. Apoi vei începe să te antrenezi ca să poți să depășești acele lucruri prin care ți-ai agravat situația. Vom începe să facem niște planuri strategice despre cum ai putea să înfrunți părți ale vieții tale care sunt cu adevărat tragice și te voi ajuta să faci asta într-o manieră sinceră, deschisă și curajoasă. Pe urmă, o să vedem ce se întâmplă".

Situația oamenilor se îmbunătățea. Nu mereu. Unii dintre clienții mei chiar au murit. Ajungeam pe la jumătatea problemelor lor clinice și erau loviți pe neașteptate de un cancer sau mureau într-un accident rutier. Nu există o cale sigură, nici măcar în cele mai nobile dintre acțiuni. Caracterul arbitrar al lumii este mereu la pândă, gata să se manifeste. Nu ai niciun motiv și nicio scuză ca să fii naiv sau optimist la modul prostesc. Oricum, treptat, majoritatea oamenilor începeau

s-o ducă mai bine. Încurajările îi pregăteau să-și înfrunte fățiș problemele, iar acea confruntare voluntară le risipea o parte din temeri. Și asta nu pentru că lucrurile din jurul lor deveneau mai puțin periculoase, ci pentru că oamenii care înfruntă primejdia devin mai curajoși. Este incredibil cât de puternici și de curajoși pot deveni oamenii. Este de-a dreptul miraculos ce gen de poveri pot oamenii să ducă atunci când și le asumă voluntar. Știu că nu putem avea o capacitate infinită pentru așa ceva, dar mai cred că într-un anumit sens este nelimitată. Cred că, cu cât confruntarea este practicată mai voluntar, cu atât mai multe vom putea suporta. Nu știu care e limita de sus pentru asta.*

Psihologic vorbind, oamenii nu doar că se simt încurajați și capătă încredere că pot să țină piept ororilor și resentimentelor, dar ei devin și mai capabili. Nu numai că înfruntă povara existențială a vieții mai eficient din perspectivă spirituală, să zicem, dar încep să fie oameni mai buni în lume. Ei încep să-și cenzureze reaua-voință și resentimentul din inimile lor, care fac ca lumea să fie și mai îngrozitoare decât trebuie să fie. Devin mai onești. Își fac prieteni mai buni. Își aleg cariere mai productive și mai pline de sens. Încep să țintească mai sus. Astfel, se descurcă mai bine, în plan psihic, dar în același timp reduc din greutățile cărora ei și cei din jurul lor trebuie să le facă față. Apoi ei și familiile lor nu mai suferă inutil. După care, poate, același lucru

începe să se întâmple și cu comunitățile lor. In fine, vine și cealaltă jumătate a poveștii: comoara acumulată de balaur, elementul binevoitor al naturii, siguranța și adăpostul asigurate de societate, de cultură și de forța individului. Acestea sunt armele tale la ceas de ananghie. Și sunt la fel de reale și probabil că suficient de puternice, astfel încât folosirea lor la capacitate maximă îți va asigura mijloacele de a rezista când viața ți se duce de râpă. Problema este: poți să organizezi structura realității în așa fel încât să găsești comoara, aspectul pozitiv al naturii să-ți zâmbească, să fii guvernat de regele înțelept și să joci rolul eroului? Asta e tot ce avem și e mult mai bine decât nimic. Dacă

---

* Dacă n-am spus-o înainte, acum cu siguranță că pot s-o spun: Am fost și rămân permanent uimit de curajul și buna-cuviință pe care soția mea, de exemplu, le-a manifestat în fața grelelor încercări din primele luni ale lui 2019, după ce a fost diagnosticată cu cancer terminal (care a fost totuși vindecat). În același timp, pentru mine e rușinos... pentru că nu sunt deloc convins că aș fi putut să fac la fel.

înfrunți suferința și reaua-voință și dacă faci asta cu sinceritate și curaj, atunci tu ești mai puternic, familia ta e mai întărită și lumea devine un loc mai bun. Alternativa este resentimentul, iar asta face ca totul să fie mai rău.

MINCIUNĂ ȘI AROGANȚĂ

Se pare că există două forme majore de înșelăciune sau minciună: prin comitere (când știi bine că lucrurile pe care le faci sunt greșite), respectiv prin omitere (când lași lucrurile să treacă – știi că ar trebui să te uiți la ele, să faci sau să spui ceva, dar n-o faci). Poate că partenerul tău de afaceri face niște șmecherii cu registrele contabile, iar tu decizi că pur și simplu n-o să le verifici; sau neglijezi să-ți vezi propriile purtări greșite; sau nu investighezi faptele greșite ale unui copil, adolescent sau ale partenerului tău de viață. În schimb, le lași pur și simplu să treacă.

Ce anume motivează aceste tipuri de înșelăciune? Mințim de-a dreptul –păcatul prin comitere – știind foarte bine că facem asta, pentru a ne face viața mai ușoară, teoretic, indiferent de efectul asu-

pra altor oameni. Încercăm să înclinăm lumea în favoarea noastră. Încercăm să obținem un avantaj. Ne străduim să evităm o pedeapsă justă care ne paște – adesea pasând-o altora. Pe de cealaltă parte, săvârșim păcatul prin omitere (care e mai subtil) cu convingerea că ceea ce evităm va dispărea pur și simplu, ceea ce rareori se întâmplă. Sacrificăm viitorul pentru prezent, suferind frecvent împunsăturile și loviturile unei conștiințe revoltate din acest motiv, dar continuând cu rigiditate și încăpățânare.

Așadar, la ce apelează oamenii ca să justifice deformarea și contorsionarea realității, menite să le aducă beneficii în prezent (în ciuda răului făcut altora sau chiar eurilor lor viitoare)? Există o motivație care este în mod clar încorporată în resentiment. Minciunile sunt justificate de credința care sălășluiește în profunzimile sufletului resentimentar, potrivit căreia terorile lumii au fost ațintite anume către suferindul care încearcă să-și justifice minciuna. Dar aici trebuie să aducem în discuție aroganța, alături de resentiment, pentru a înțelege de ce ajungem

să mințim. În orice caz, nu este evident că aceste stări psihice pot exista una în absența celeilalte. Sunt complice, ca să zicem așa.

MINCIUNA PRIN COMITERE

Prima conspirație dintre minciună și aroganță poate fi privită ca negarea sau respingerea relației dintre divinitate, adevăr și bunătate. În primele capitole ale *Facerii*, Dumnezeu creează haosul locuibil într-un mod insolit, cu ajutorul Cuvântului, cu Logosul: curaj, iubire și adevăr. Curajul, am putea spune, este disponibilitatea lui Dumnezeu de a înfrunta neantul care a precedat Existența, ceea ce este probabil similar cu felul în care noi reușim să ne ridicăm din sărăcie și nimicnicie, pentru a prospera sau pentru a ne reclădi viețile când dezastrul și catastrofa le-au redus la haos. Iubirea este obiectivul suprem – dorința de a crea lucrul cel mai bun care poate fi creat. Ea asigură același gen de suprastructură pentru Existență care apare atunci când ne dorim să avem un cămin pașnic și armonios, iar această dorință îngăduie rostirea adevărului. Cuvântul pe care Dumnezeu îl folosește pentru a înfrunta neantul despre care am vorbit este Adevărul, iar acel adevăr este creator. El pare să creeze Binele – binele suprem pe care îl cere

iubirea. Nu este întâmplător faptul că Dumnezeu insistă atât de mult că ceea ce a fost creat este Bun. Aroganța și minciuna se unesc pentru a se opune ideii că adevărul curajos (ce țintește iubirea) creează Binele; aroganța și minciuna pun în loc ideea potrivit căreia orice capriciu, mare sau mic, are dreptul și oportunitatea de a se dezvălui în scopuri mărginite și egoiste.

A doua formă de aroganță care favorizează minciuna are de-a face cu asumarea puterii divinității înseși. Cineva care minte – prin acțiune, inacțiune, cuvinte sau tăcere – a făcut o alegere cu privire la ce element aflat încă în devenire (ce element al haosului încă neformat, dar potențial) urmează să se manifeste sau nu. Aceasta înseamnă că individul mincinos și-a asumat să modifice însăși structura realității. Și pentru ce? Pentru o dorință bazată pe ideea că orice fals evocat prin actul înșelăciunii va fi mai bun decât realitatea care s-ar fi concretizat dacă adevărul ar fi fost înfăptuit sau rostit. Mincinosul acționează în baza convingerii că lumea falsă pe care o creează, oricât de

temporară, îi va servi măcar intereselor lui proprii mai bine decât alternativa. Aceasta este aroganța cuiva care crede că poate modifica structura realității prin prefăcătorie și că poate să scape nepedepsit. Nu este clar cum pot rezista astfel de convingeri la o analiză mai atentă (ceea ce înseamnă că nu prea sunt sustenabile). Mai întâi, păcătosul însuși își va da seama în curând că vorbele sau acțiunile sale nu vor fi crezute și apoi, în măsura în care respectul de sine autentic se bazează pe un astfel de adevăr, cuvintele și acțiunile mincinoase vor submina inevitabil personalitatea mincinosului. Mai întâi, el nu va trăi în lumea reală sau în aceeași lume cu ceilalți oameni și astfel va fi mai slab decât ar fi fost dacă și-ar fi asumat adevărul, în loc să-l înlocuiască cu falsul. În al doilea rând, pentru ca mincinosul să fie încredințat că „va scăpa nepedepsit", trebuie să fie convins că este mai deștept decât toți ceilalți – decât acei ceilalți care nu vor băga de seamă înșelătoria sa (și probabil că această convingere ajunge să-l includă chiar și pe Dumnezeu, Creatorul, fie explicit, fie implicit). Poate că va scăpa cu o minciună, două sau zece, de gravitate crescândă, iar succesul îi va da și mai mult curaj. Totuși, de fiecare dată când reușește, aroganța lui va crește, căci succesul aduce cu el recompense și îl va motiva să facă eforturi pentru a obține din nou acea recompensă (sau chiar mai mult de atât). Acest lucru nu poate decât să motiveze minciuni și mai mari și mai riscante,

fiecare fiind asociată cu o lungă cădere de pe înălțimile mândriei. Strategia pare a fi de nefolosit – va fi o buclă de feedback menită să-i tragă pe cei prinși în capcana ei tot mai jos și tot mai repede.

A treia formă de aroganță care stă la baza minciunii are de-a face cu convingerea că actul mincinos (care, așa cum am discutat deja, a deformat sau contorsionat structura realității) va rămâne puternic pe picioarele sale, fără a fi dezvăluit și distrus pe măsură ce realitatea însăși se reclădește și se reformează, așa cum va face inevitabil. Asta e aroganța din spatele convingerii mincinosului, potrivit căreia minciuna a reușit cumva să modifice permanent forma lumii, astfel încât viața în cadrul lumii se poate desfășura ca și cum minciuna ar fi reală. Dar realitatea este foarte complicată și, după toate aparențele, aproape orice se atinge cu orice altceva. Este foarte dificil, de exemplu, să împiedici consecințele unei aventuri adultere să se răspândească. Oamenii sunt văzuți. Vorba umblă repede. Alte minciuni sunt generate și trebuie acoperite pentru a explica timpul petrecut cu acea aventură.

Parfumurile persistă. Afecțiunea din cadrul relației începe să fie înlocuită de ură sau dispreț (îndeosebi dacă persoana trădată este realmente un om bun, deci nu are nicio însușire care să scuze acțiunile imorale ale partenerului).

A patra formă de aroganță care justifică minciuna are de-a face cu o percepție deformată asupra dreptății și este adesea generată de resentiment. Oamenii folosesc minciuna în acest al patrulea set de circumstanțe, deoarece sunt resentimentari și mânioși ca urmare a pozițiilor lor de oameni persecutați în infernul și tragedia lumii. Acest răspuns este întru totul de înțeles, deși nu e mai puțin periculos din acest motiv. Logica este simplă și chiar convingătoare, îndeosebi în cazul oamenilor care au fost cu adevărat răniți: „Pot să fac ce vreau, pentru că am fost tratat incorect". Acest raționament poate fi văzut ca îndreptățit, cu toate că rareori se întâmplă ca oamenii care sunt mințiți sau înșelați în acest moment să fie exact cei care au aplicat semenilor, în trecut, același tratament incorect, caz în care s-ar justifica (după resentimentari) atitudinea mincinoasă din prezent. Aroganța constă în convingerea oamenilor că tratamentul incorect i-a vizat personal, din punct de vedere existențial mai degrabă decât să fie doar o parte previzibilă a existenței înseși, date fiind iminentele pericole naturale, sociale și individuale. Dacă ai fost victimă a ceea ce pare a

fi o farsă cosmică răuvoitoare, atunci de ce să nu faci ceea ce-ți stă în putere ca să aranjezi lucrurile un pic mai bine pentru tine? În orice caz, tot ce reușește să facă acest tip de raționament este să înrăutățească viața. Dacă justificarea ta pentru purtarea urâtă este că viața a fost nemiloasă, totuși nu există niciun temei pentru a continua să te porți urât, de vreme ce nu ai face decât să declanșezi un șir de acțiuni care vor face viața și mai nemiloasă.

MINCIUNA PRIN OMITERE

Există o varietate de motive pentru care nu reacționezi în niciun fel când se întâmplă ceva despre care știi că e groaznic și greșit și nu faci nimic (inclusiv ceea ce știi că ar fi trebuit să faci) ca să intervii. Primul dintre motive este nihilismul. S-ar putea să nu fie imediat evident ce legătură ar putea fi între nihilism și mândrie (și, mai departe, ce au

de-a face ambele cu păcatele prin omitere). Dar atitudinea nihilistă este bazată pe o certitudine: totul e fără sens sau chiar negativ. Este o judecată, o concluzie și, în opinia mea, este un păcat al mândriei. Cred că suntem obligați să avem un comportament modest, să fim conștienți de propria ignoranță, ca să nu ne asumăm teribilul risc de a blestema structura existenței înseși.

Un alt motiv pentru păcatul prin omitere? Afirmația conform căreia este justificat să alegi calea cea mai ușoară. Asta înseamnă să-ți trăiești viața în așa fel încât responsabilitatea adevărată pentru orice lucru important să nu cadă niciodată pe umerii tăi. Și s-ar putea să crezi că asta e perfect acceptabil: „De ce să depun un efort suplimentar și să risc când altcineva se pregătește să facă acest lucru; când dă din coate ca să-l facă; sau când nu e îndeajuns de sofisticat ca să se ferească de acea povară?“ Dar toată lumea trebuie, la un moment dat, să-și asume niște responsabilități – atât în clipa în care se bucură de beneficiile interacțiunii sociale, cât și pentru a asigura condițiile ca o asemenea interacțiune să rămână posibilă. Copiii care nu învață asta la trei ani nu-și mai fac prieteni și există un motiv în acest sens. Ei nu știu cum să participe la un joc care să se poată susține pe sine în timp, iar prietenia chiar asta este (precum și atitudinea potrivită pentru a juca rolul de șefi, colegi și subordonați într-o organizație profesională).

De asemenea, trebuie judecată critic și supoziția potrivit căreia este acceptabil sau chiar înțelept să te strecori fără să-ți plătești facturile în întregime. Asta este o altă variantă a judecării existenței. „Nu contează dacă o iau pe calea ușoară" începe cu „Nu contează" – prin asta, Existența este judecată și condamnată cu lejeritate. A doua parte a afirmației, „dacă o iau pe calea ușoară" este un blestem autoimpus. Dacă îți asumi și tu din sarcinile dificile, oamenii învață să aibă încredere în tine, tu înveți să ai încredere în tine și devii mai bun la realizarea unor lucruri dificile. Toate astea sunt bune. Dacă lași toate astea nefăcute, te vei găsi în aceeași poziție ca un copil ai cărui părinți insistă să facă totul în locul lui; vei fi văduvit de capacitatea de a izbândi în fața dificultăților/provocărilor vieții. „Nu contează dacă o iau pe calea ușoară" este o propoziție adevărată numai dacă nu există niciun element al personalității vorbitorului care ar putea fi chemat într-o adevărată aventură. Iar cei care își evită destinul rămânând în spate când li se cere să facă un pas în față îi privează, de asemenea, pe toți ceilalți

de avantajele care ar fi putut apărea dacă persoana care a luat-o pe calea ușoară s-ar fi hotărât în schimb să fie tot ceea ce ar fi putut să fie.

O ultimă formă a păcatelor prin omitere este asociată cu lipsa încrederii în sine – poate în omenire în general – din cauza naturii fundamentale a vulnerabilității umane. În cartea *Facerii* există o scenă în care solzii cad de pe ochii lui Adam și ai Evei și aceștia își dau seama că sunt vulnerabili și goi – ambele fiind părți integrante ale conștiinței de sine. În același timp, ei își dezvoltă cunoașterea binelui și a răului. Aceste două dezvoltări coincid pentru că nu este posibil să-i rănești cu adevărat pe alți oameni până nu știi cum poți să te rănești pe tine însuți. Și nu știi că te poți vătăma pe tine însuți până când nu ești mai mult sau mai puțin conștient de sine; până când nu știi că poți îndura o suferință înfiorătoare; până când nu știi că poți fi ucis; până când nu-ți dai seama de limitele existenței tale. De îndată ce știi toate acestea, capeți cunoașterea propriei tale goliciuni și poți să aplici cunoașterea acestei vulnerabilități, cu intenție rău-voitoare, și altor oameni. Și apoi înțelegi că ești capabil de Bine și de Rău.

Când i se cere mai târziu să dea socoteală pentru purtarea lui – întrucât mâncase din fructul oprit –, Adam dă vina pe femeie pentru faptul că el își dezvoltase dureroasa cunoaștere de sine și pe Dumnezeu, pentru că o crease. Adam zice: „Femeia [pe] care mi-ai

dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mâncat". (Facerea 3:12). Primul refuz al omului de a-și asuma responsabilitatea pentru acțiunile sale este asociat cu resentimentul (pentru că a dobândit dureroasa cunoaștere), cu minciuna (întrucât el știe că a avut libertatea de a alege, indiferent de purtarea soției sale) și cu aroganța (îndrăznește să dea vina pe Dumnezeu și pe femeia creată de divinitate). Adam o ia pe calea ușoară – exact cum ai putea să faci și tu, când îți zici: „Nu am nevoie să mă cert acum cu soția mea. Nu trebuie să-l înfrunt pe șeful meu tiranic. Nu sunt nevoit să trăiesc după ceea ce cred că e adevărat. Pot să mă descurc, evitându-mi responsabilitățile". O parte din asta e inerție și lașitate, dar altă parte este motivată și de un sentiment profund de neîncredere în propria-ți capacitate personală. Asemenea lui Adam, știi bine că ești gol. Ești conștient în mod intim de defectele și vulnerabilitățile tale și încrederea de sine se dizolvă. Asta e de înțeles, dar nu e nici util, nici, până la urmă, scuzabil.

PERICOLUL EXISTENȚIAL AL AROGANȚEI ȘI AL MINCIUNII

După cum se spune în *Pildele lui Solomon* 9:1: „Începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu". Legătura dintre minciună și cel mai profund dintre instinctele de orientare poate fi înțeleasă cu folos în lumina acestei ziceri. Dacă înțelegi că minciuna corupe și distorsionează funcția celor mai fundamentale instincte care te călăuzesc prin dificultățile vieții, acea perspectivă ar trebui să te sperie îndeajuns ca să fii atent la ceea ce spui și faci. O persoană sinceră se poate baza pe percepția sa înnăscută despre sens și adevăr, ca ghid de nădejde pentru alegerile ce trebuie făcute în zilele, săptămânile și anii vieții. Dar există o regulă care se aplică aici – aceeași regulă pe care programatorii din IT o știu bine: „gunoi bagi, gunoi iese". Dacă te înșeli (îndeosebi pe tine însuți), dacă minți, atunci începi să deformezi mecanismele ce-ți ghidează instinctul de orientare. Acel instinct este un ghid inconștient, așa încât funcționează sub nivelul aparatului tău cognitiv, mai ales după ce a devenit habitual. Dacă îți reconfigurezi mecanismele inconștiente de conservare cu supoziții derivate din ceva despre care știi că nu este real, atunci instinctul tău te va duce în locuri în care n-ar trebuie să ajungi, proporțional cu coruperea sa. Puține lucruri sunt

mai terifiante decât posibilitatea să ajungi într-un moment de criză, când ai nevoie de toate facultățile tale pentru a lua o decizie adecvată, doar ca să constați că minciuna te-a patologizat și nu te mai poți baza pe propria ta judecată. Într-o atare situație, ai nevoie de mult noroc, căci numai norocul va putea să te salveze.

Există un păcat misterios definit de Hristos ca fiind de neiertat: „dar celui care va zice împotriva Duhului Sfânt nu i se va ierta lui, nici în veacul acesta, nici în cel ce va să fie“ (Matei 12:32). Sfântul Pavel, unul dintre întemeietorii creștinismului, a lămurit un pic această afirmație, când a asociat această a Treia Persoană a Treimii cu conștiința: „Spun adevărul în Hristos, nu mint, martor fiindu-mi conștiința mea în Duhul Sfânt“ (Romani 9:1). Conștiința înseamnă împărtășirea cunoașterii morale cu sinele. Înșelăciunea necesită refuzul voluntar de a respecta dictatul conștiinței și riscă să patologizeze chiar această funcție vitală. Nu poți scăpa nevătămat din această corupere. Acest lucru este adevărat chiar și într-un sens neurologic. Drogurile care

dau dependență sunt în general caracterizate de efectele asupra neurotransmițătorului dopamină. În esență, dopamina produce plăcerea asociată cu speranța sau posibilitatea. Mai mult, creierul uman este astfel condiționat, încât, dacă faci ceva care îți dă o stare de bine (și prin urmare produce un plus de dopamină), atunci părțile din tine care au jucat un rol în acțiunea respectivă devin mai puternice, mai dominante, mai capabile să inhibe funcțiile altor părți ale ființei tale. Prin urmare, utilizarea continuată a drogului hrănește creșterea a ceea ce poate fi conceptualizat cu acuratețe ca fiind un monstru viu în psihicul consumatorului, iar atenția și intenția acelui monstru sunt dedicate neclintit efectelor drogului. El vrea un singur lucru și vine înarmat cu o întreagă filosofie despre motivul pentru care acel lucru trebuie considerat a avea o importanță primară.

Imaginează-ți că te vindeci, cât de cât, de dependență. Ceva nefericit are loc în viața ta. Apar resentimentele. Îți spui: „Of, la naiba cu toate!“ După care te întorci la consumul acelui drog și la experiența ulterioară a stimulării provocate de dopamină. În consecință, micile circuite care formulează gândul „la naiba cu toate“ devin mai puternice decât părțile psihicului persoanei dependente care ar putea să motiveze refuzul de a recurge la drog. „La naiba cu toate“ este o filosofie cu fațete multiple. Înseamnă „Pentru asta merită să sacrifici totul“.

Inseamnă: „Cui îi pasă de viața mea? Oricum, nu valorează nimic". Înseamnă: „Nu-mi pasă dacă trebuie să-i mint pe cei care mă iubesc – părinții, soția și copiii –, pentru că ce importanță ar avea, oricum? Ce vreau e acest drog". Nu există cale ușoară de întoarcere din asta.

Când îți faci din minciună un obicei, construiești o structură foarte asemănătoare cu cea care perpetuează dependența de substanțe, mai ales dacă scapi neprins, fie și pentru un timp scurt. Succesul minciunii aduce satisfacții, iar dacă riscurile au fost mari și nu ai fost prins, s-ar putea ca satisfacția oferită să fie intensă. Aceasta întărește dezvoltarea mecanismului neural din creier responsabil pentru întregul sistem al înșelăciunii. Odată ce ai din nou succes, cel puțin pe termen scurt, acest mecanism începe să funcționeze în mod automat – și mincinosul ajunge să acționeze în maniera sa arogantă, știind că poate scăpa neprins. Acest lucru este mai evident pentru păcatele prin comitere; dar este la fel de adevărat, într-o manieră mai periculoasă și subtilă, și pentru ceea ce ai fi putut să știi, dar ai refuzat, adică pentru

păcatele prin omitere. Aceasta este aroganța de a crede că ceea ce știi este suficient (indiferent de dovezile care se acumulează în jurul tău, sub forma suferinței, care este mult prea des și mult prea arhetipal, ca să zicem așa, pusă pe seama structurii realității și a aparentei imperfecțiuni a lui Dumnezeu).

LOCUL ÎN CARE AR TREBUI SĂ FII

Stă în capacitatea noastră individuală să înfruntăm potențialul viitorului și să-l transformăm în realitatea prezentului. Modul în care determinăm în ce anume se transformă lumea este o consecință a alegerilor noastre etice, conștiente. Ne trezim dimineața și înfruntăm ziua, cu toate posibilitățile și terorile ei. Stabilim un curs, luând decizii, mai bune sau mai rele. Înțelegem foarte bine că putem să facem rău și să aducem în Existență lucruri groaznice. Dar în egală măsură știm că putem să facem și lucruri bune, dacă nu chiar mărețe. Avem șansele cele mai mari să facem bine, ca o consecință a faptului că suntem sinceri, responsabili, recunoscători și modești.

Atitudinea corectă față de oroarea existenței – alternativa la resen-

timent, minciună și aroganță – este ipoteza că tu, societatea și lumea sunteți suficienți pentru a justifica existența. Aceasta este credința în tine, în oamenii din jurul tău și în însăși structura existenței: convingerea că există suficiente motive ca tu să te confrunți cu existența și să-ți transformi lumea în varianta ei cea mai bună. Poate că poți trăi într-o manieră a cărei noblețe, măreție și sens intrinsec să aibă suficientă importanță ca tu să poți tolera elementele negative ale existenței, fără să devii atât de înverșunat încât să transformi totul în jurul tău într-un infern.

Bineînțeles că suntem năpăstuiți de incertitudinea fundamentală a Existenței. Bineînțeles că natura ne vine de petrecanie în moduri nedrepte și dureroase. Bineînțeles că societățile noastre tind spre tiranie și mințile noastre individuale, spre rău. Dar asta nu înseamnă că nu putem fi buni, că societățile noastre nu pot fi drepte și că lumea naturală nu se poate structura în favoarea noastră. Cum ar fi dacă am putea să ne limităm un pic mai mult reaua-voință, să ne slujim și să ne

transformăm instituțiile cu mai multă responsabilitate și să fim mai puțin resentimentari? Numai Dumnezeu știe care ar putea fi limita ultimă. Cu cât s-ar putea ameliora lucrurile dacă am evita cu toții tentația de a denatura în mod activ sau pasiv structura existenței? Cum ar fi dacă am putea înlocui supărarea provocată de vicisitudinile Existenței cu recunoștință și adevăr? Dacă am face cu toții asta, cu fermitate și sârguință, nu am avea oare șansele cele mai mari de a ține la distanță acele elemente ale sinelui, statului și naturii care se manifestă atât de distructiv și de crud și care ne motivează să ne întoarcem împotriva lumii?

Nu trebuie, deci, să-ți permiți să devii resentimentar, mincinos sau arogant.

J. Fogra

Regula XII

Fii recunoscător, în pofida suferințelor tale

JOSUL POATE DEFINI SUSUL

Decenii în șir am tot căutat certitudinea. Nu a fost doar o problemă de gândire inovativă; ce am încercat eu a fost să subminez și să distrug diversele teorii, pentru ca mai apoi să le iau în considerare și să le rețin doar pe cele care au supraviețuit criticii mele. Am găsit drumul mergând pe o cărare mlăștinoasă, căutând sub suprafața mâloasă pietre pe care să calc. Totuși, chiar dacă privesc inevitabilitatea suferinței și

exagerarea ei prin reaua-voință ca adevăruri existențiale de neclintit, cred cu și mai multă tărie că oamenii au capacitatea de a-și transcende suferința, psihic și practic, și de a-și limita propria rea-voință, precum și relele care caracterizează lumile socială și naturală.

Ființele omenești au capacitatea de a-și înfrunta curajos suferințele – de a le transcende la nivel psihic, precum și de a le ameliora în plan practic. Aceasta este o dublă axiomă fundamentală a psihoterapiei, indiferent de școala de gândire, precum și cheia misterului succesului uman și a progresului de-a lungul istoriei. Dacă înfrunți cu curaj limitările vieții, aceasta îți oferă sentimentul unei finalități, care servește drept antidot pentru suferință. Faptul că te focalizezi în mod voluntar asupra abisului, ca să spunem așa, îți arată la nivelurile cele mai profunde că ești capabil să-ți asumi, fără să le eviți, dificultățile existenței și responsabilitatea care le însoțește. Simplul act de curaj este profund reconfortant la niveluri fundamentale ale ființei psihice. El semnalează capacitatea și competența ta acelor sisteme de

alarmă biologice și psihice, întru câtva independente, care înregistrează pericolul lumii.

Dar utilitatea unei asemenea confruntări nu este nicidecum doar psihologică, oricât de importantă ar fi. Este totodată și o abordare pragmatică adecvată: Dacă te comporți cu noblețe – un cuvânt care, din păcate, este foarte rar folosit acum – în fața suferinței, poți lucra practic și eficient ca să ameliorezi și să îndrepți suferința ta și a altor oameni. Poți să faci lumea materială – lumea reală – mai bună (sau măcar s-o împiedici să devină mai rea). Același lucru este valabil și pentru reaua-voință: poți s-o constrângi să rămână în tine. Când te pregătești să spui ceva, conștiința ta s-ar putea (și adesea o face) să te informeze: „Asta nu-i adevărat". S-ar putea să se prezinte ca o voce reală (internă, desigur) sau ca un sentiment de rușine, vinovăție, slăbiciune sau altă formă de fragmentare interioară – este consecința fiziologică a dualității psihicului. Atunci ai prilejul să oprești pronunțarea acelor cuvinte. Dacă nu poți să spui adevărul, măcar poți să nu minți cu bună-știință.[1] Asta e o cale a cenzurării relei-voințe. Este ceva care ne stă în puteri. Să începi să nu mai minți cu bună-știință este un pas important în direcția corectă.

Putem să ne limităm suferința și o putem înfrunta la nivel psihic. Asta ne face curajoși. Apoi o putem ameliora practic, pentru că asta e ceea ce facem când avem grijă de noi și de alți oameni. Pare să nu existe

nicio limită pentru asta. Cu sinceritate și competență, poți să ai grijă de tine și de familia ta. Poți să extinzi apoi asta la o comunitate mai largă. Unii oameni ajung să se priceapă incredibil de bine să facă acest lucru. Oamenii care lucrează în domeniul îngrijirii paliative sunt un exemplu minunat. Ei muncesc încontinuu, îngrijind persoane care suferă și mor, și în fiecare zi îi pierd pe unii dintre acei oameni. Dar reușesc să se ridice din pat în fiecare dimineață, să se ducă la muncă și să înfrunte toată acea suferință, tragedie și moarte. În circumstanțe practic imposibile, ei au un rol important. Tocmai din aceste motive și datorită unor astfel de exemple – să vezi cum oamenii înfruntă direct și eficient catastrofa existențială a vieții –, sunt mai mult optimist decât pesimist și cred că optimismul este, în mod fundamental, mai trainic decât pesimismul. Să ajungi la o asemenea concluzie și apoi să o găsești ca fiind de neclintit este un bun exemplu despre cum și de ce ar putea fi necesar să întâlnești întunericul înainte de a putea vedea lumina. Este ușor să fii optimist și naiv. Totuși, este ușor ca optimismul să fie subminat și

demolat, dacă este unul naiv, și în locul lui să apară cinismul. Dar actul de a privi atent în întuneric, cât mai adânc posibil, dezvăluie o lumină care pare de nestins, ceea ce constituie o surpriză profundă, precum și o mare ușurare.

Același lucru este valabil și pentru chestiunea recunoștinței. Nu cred că poți să fii suficient de recunoscător pentru binele pe care-l ai și pentru răul care nu te-a năpăstuit până când nu ai o percepție profundă și chiar terifiantă cu privire la greutatea existenței. Nu poți să apreciezi cum se cuvine ceea ce ai decât atunci când ai înțeles nu numai cât de groaznice sunt lucrurile, dar și cât de groaznice pot să ajungă lucrurile (și ele chiar pot deveni teribile). Este ceva care merită cu prisosință să fie știut. Altfel ai putea fi tentat să întrebi: „De ce aș privi vreodată în întuneric?“ Dar pare că suntem categoric tentați să privim. Suntem fascinați de rău. Urmărim reprezentări dramatice cu ucigași în serie, psihopați și regi ai crimei organizate, interlopi, violatori, asasini cu simbrie și spioni. De bunăvoie ne înspăimântăm și ne simțim dezgustați la vizionarea filmelor thriller și horror – și e vorba de mai mult decât de o curiozitate perversă. Este vorba despre dezvoltarea unei anumite înțelegeri a structurii esențial morale a existenței umane, a suspendării noastre între polii binelui și răului. Dezvoltarea acestei înțelegeri este necesară; ea așază un *jos* sub noi

și un *sus* deasupra noastră și ne orientează în percepție, motivație și acțiune. De asemenea, ne protejează. Dacă nu reușești să înțelegi răul, atunci rămâi neprotejat în fața lui. Ești susceptibil la efectele lui sau la voința sa. Dacă întâlnești vreodată pe cineva care e rău-voitor, acesta are asupra ta un control direct proporțional cu incapacitatea sau indisponibilitatea ta de a-l înțelege. Așadar, te uiți în locurile întunecate ca să te protejezi, în eventualitatea în care întunericul apare vreodată, precum și pentru a găsi lumina. Iar asta are o utilitate reală.

SPIRITUL MEFISTOFELIC

Marele scriitor german Goethe, care este pentru cultura germanică ceea ce este Shakespeare pentru cultura engleză, a scris o piesă de teatru celebră, *Faust*, povestea unui om care-și vinde sufletul diavolului

în schimbul cunoașterii.[2] În piesa lui Goethe, Mefistofel este diavolul – adversarul. Adversarul este o figură mitică; spiritul care lucrează etern împotriva intenției noastre pozitive (sau, poate, împotriva intenției pozitive în general). Putem înțelege asta psihologic, dar și metafizic sau religios. Vedem cu toții înăuntrul nostru apariția bunelor intenții, însoțite de îndrumări repetate de a acționa în conformitate cu acestea. Și totuși, vedem descurajant de des că lăsăm nefăcute lucrurile pe care știm că ar trebui să le facem și le facem în schimb pe cele despre care știm că n-ar trebui săvârșite. Există ceva în noi toți care acționează în contrapoziție cu dorințele pe care le exprimăm voluntar. De fapt, sunt mai multe asemenea „ceva"-uri – un ansamblu de demoni, ca să zicem așa – care acționează contra scopurilor noastre și uneori chiar și unele împotriva altora; sunt multe motivații și sisteme de credințe obscure și nearticulate, toate manifestându-se ca personalități parțiale (dar având trăsăturile esențiale ale unei personalități, în pofida naturii lor parțiale).

A înțelege aceste lucruri e un lucru straniu. Această înțelegere este marea contribuție a psihanaliștilor, care au insistat că noi am fi locuiți de spirite care ar fi nu doar mai presus de controlul nostru, dar chiar și de cunoașterea noastră conștientă. Iar această înțelegere scoate la lumină întrebări mari și paralizante: Dacă tu nu te controlezi pe tine,

atunci cine sau ce te controlează? Dacă nu tu te controlezi, ce mai facem cu ideea de centralitate, unitate și chiar de realitate a „eului", a cărui existență pare atât de sigură. Și ce este acel *cine* sau *ce* care nu depinde de tine? Și în ce direcție acționează? Cu toții sperăm că suntem genuri de creaturi care ne putem spune nouă înșine ce să facem și cum să facem, în conformitate cu voința noastră. Tu ești tu, la urma urmei, și ar trebui – practic, prin definiție – să deții controlul asupra ta. Dar adesea lucrurile nu funcționează așa, iar motivele pentru care nu funcționează sunt profund misterioase.

Uneori, desigur, este pur și simplu mult mai ușor să nu facem lucrurile pe care ar trebui să le facem. Faptele bune pot fi, și de multe ori chiar sunt, dificil de întreprins și dificultatea asta conține și pericole, iar epuizarea e doar unul dintre ele. Inerția este și ea un motiv puternic pentru stază și poate oferi o anumită siguranță imediată. Dar problema are și alte aspecte. Nu e doar faptul că ești leneș: mai ești și rău – asta e ceea ce a decis propria ta judecată. Înțelegerea acestui

lucru este foarte neplăcută, dar fără ea nu există nicio speranță să devii un om bun. Îți vei face reproșuri (sau conștiința ta te va mustra) pentru neajunsurile tale. Te vei trata ca și cum ai fi cel puțin în parte un agent imoral. Și acest lucru este foarte neplăcut și ai putea fi motivat să-ți eviți propria judecată critică. Dar nicio raționalizare simplă nu-ți va înlesni evadarea.

Vei vedea, dacă ești dispus să te uiți, o forță antagonistă care acționează în tine, lucrând ca să-ți submineze cele mai bune intenții. Natura exactă a acelei forțe este temeiul unor speculații nesfârșite – filosofice, literare, psihologice și, mai presus de toate, religioase sau teologice. Concepția creștină despre marea figură a răului – Mefistofel, Satana, Lucifer, diavolul însuși – aduce, de exemplu, o personificare profund imaginativă a acelui spirit. Dar adversarul nu este doar ceva care există în imaginație – și cu siguranță nu doar în imaginația individuală. Este, de asemenea, ceva care se manifestă prin „posedare" (iar termenul e încă potrivit), prin motivația pentru acțiunile rău-voitoare. Oricine a gândit sau a spus ceva de genul „Nu înțeleg ce m-a apucat" după ce a acționat într-o manieră deosebit de scandaloasă observă existența unei astfel de posedări, chiar dacă nu poate formula această observație. În consecință, am putea să ne întrebăm, de-a dreptul consternați: „De ce există un asemenea spirit? De

ce face el parte din noi?"

Răspunsul pare să fie în parte asociat cu puternicul sentiment, pe care îl împărtășim cu toții, al limitărilor noastre intrinseci de muritori, al subjugării noastre față de suferința pe care ne-o provoacă societatea, natura și pe care noi înșine ne-o provocăm. Aceasta ne umple de amărăciune și produce un anumit dispreț sau dezgust față de sine, inspirat de slăbiciunile și imperfecțiunile noastre (nu vorbesc aici deocamdată de imoralitate, ci doar de fragilitatea noastră intrinsecă și teribilă), de aparenta lipsă de corectitudine și predictibilitate, precum și de caracterul arbitrar al neajunsurilor noastre. Când, dezamăgiți, ne dăm seama de toate aceste lucruri, nu mai avem niciun motiv să presupunem că vom fi satisfăcuți sau mulțumiți de noi înșine sau de Existența însăși. O astfel de insatisfacție — o asemenea nemulțumire — poate ajunge cu ușurință să se consolideze și să se amplifice într-un cerc vicios. Cu fiecare pas pe care îl faci împotriva ta sau a altora, ca o consecință a nefericirii și resentimentelor tale, ai mai

multe lucruri de care să te rușinezi și mai multe motive de a lupta cu tine însuți. Nu fără motiv, circa o persoană din cinci își provoacă singură o formă de vătămare fizică gravă în timpul vieții.[3] Iar asta nu include actul cel mai grav – sinuciderea (sau tendința mai răspândită spre ideația suicidală). Dacă ești nemulțumit de tine însuți, de ce ai lucra în propriul tău interes? În schimb, ceva răzbunător poate că va ieși din tine; poate că va fi ceva capabil să se justifice în timp ce distribuie suferința ipotetic meritată, ceva care va interfera cu mișcarea ta înainte. Dacă reunești conceptual într-o singură personalitate tot ceea ce ți se opune în interiorul tău, tot ceea ce se opune prieteniilor tale și tot ceea ce se opune partenerului tău, atunci ia naștere adversarul. Acesta este tocmai Mefistofelul din piesa lui Goethe – diavolul însuși. E spiritul care lucrează împotrivă – și exact așa se descrie pe sine: „Sunt spiritul ce totul neagă".[4] De ce face asta? Pentru că totul în lume este atât de limitat și de imperfect – de unde și toate nenorocirile și teroarea care ne înconjoară –, încât anihilarea nu este doar justificată, ci chiar impusă etic. Așa spune, cel puțin, raționalizarea mefistofelică.

Această justificare nu este doar o abstracție fără viață. Oamenii se luptă într-o manieră letală cu astfel de idei. Femeile se luptă cu ele când se gândesc să aibă un copil, punându-și întrebarea: „Oare e bine

să dau naștere unui prunc într-o lume ca asta? E aceasta o decizie etică?" Adepții școlii filosofice a antinatalismului, dintre care filosoful sud-african David Benatar este probabil principalul susținător,[5] ar răspunde categoric „nu" la ambele întrebări. Am dezbătut cu el ideile sale cu câțiva ani în urmă.[6] Nu a fost ca și cum n-aș fi reușit să-i înțeleg poziția. Nu încape nicio îndoială că lumea este cufundată în suferință. Câțiva ani mai târziu, am participat la o dezbatere cu un alt filosof, Slavoj Žižek – mai cunoscut pentru predilecțiile sale marxiste decât pentru convingerile lui religioase. În timpul discuției noastre, el a spus ceva care ar putea fi controversat din punct de vedere teologic, dar care mie mi s-a părut foarte interesant. În tradiția creștină, Dumnezeu însuși, în forma lui Hristos, își pierde nădejdea în sensul vieții și în bunătatea Tatălui său în agonia Crucificării Sale. În apogeul suferinței Sale, cu puțin înainte să moară, El rostește cuvintele: „*Eli lama sabahtani*"[7] – „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?" (Matei 27:46). Aceasta pare să implice, în maniera

sa narativă, că povara vieții poate deveni atât de mare, încât Dumnezeu Însuși își poate pierde credința când este confruntat cu realitatea insuportabilă a nedreptății, trădării, suferinței și morții.

E greu de imaginat o poveste mai înțelegătoare de-atât pentru bieții muritori. Dacă Dumnezeu Însuși suferă de îndoieli în toiul agoniei Sale autoimpuse, cum am putea noi, simpli oameni, să nu cădem pradă aceleiași slăbiciuni? Și este posibil ca poziția antinatalistului Benatar să fi fost impulsionată de o astfel de înțelegere față de grozăvia suferinței umane. N-am sesizat nicio dovadă că Benatar ar fi rău-voitor în vreun mod vădit. El părea să creadă cu adevărat – într-o manieră care mi-a amintit de Mefistofelul lui Goethe – că această combinație de conștiință, vulnerabilitate și caracter muritor este atât de groaznică, încât pur și simplu nu există nicio justificare morală pentru continuarea ei. Acum, este întru totul posibil ca opinia lui Mefistofel să nu fie demnă de crezare. Întrucât este Satana însuși, nu avem niciun motiv să presupunem că argumentul pe care îl oferă ca să-și justifice atitudinea antagonistă față de Existență este valabil sau măcar că el însuși îl crede cu adevărat. Și poate că același lucru e valabil și pentru Benatar, care a fost și este fără îndoială pradă slăbiciunilor morale care caracterizează pe fiecare dintre noi (și aici mă includ cu siguranță și pe mine, în pofida poziției opuse lui pe care am adoptat-o).

Dar am crezut atunci și cred încă în mod ferm că poziția sa de autonegare are consecințe pur și simplu prea groaznice. Ea duce direct spre un nihilism antiviață sau chiar anti-Existență atât de profund, încât manifestarea sa nu poate decât să exagereze și să amplifice consecințele distructive ale existenței asupra cărora se concentrează antinataliștii înșiși, ipotetic plini de compasiune (și nu sunt nici sarcastic, nici cinic în legătură cu existența acestei compasiuni, oricât de deplasată aș considera că este).

Potrivit ipotezei lui Benatar, viața este atât de plină de suferință, încât este, realmente, un păcat – din toate punctele de vedere – să aduci pe lume noi făpturi conștiente, așa că cea mai adecvată acțiune etică pe care o pot întreprinde ființele umane ar fi să înceteze pur și simplu să se mai reproducă. Cu alte cuvinte, ar trebui să ne provocăm în mod voluntar extincția. În opinia mea, un astfel de punct de vedere este mai răspândit decât ai putea crede, deși probabil că rareori este susținut în mod consecvent. Ori de câte ori ești năpăstuit

de una dintre multele catastrofe ale vieții, ori de câte ori un vis ți se prăbușește sau cineva apropiat ție este rănit într-un mod fundamental – mai ales un copil sau altă persoană dragă –, atunci poți ușor să ajungi să te gândești: „Poate că ar fi mai bine dacă s-ar pune capăt nenorocirii ăsteia".

Fără doar și poate că așa gândesc oamenii cu idei suicidare. Astfel de gânduri sunt generate în varianta lor extremă de ucigașii în serie, de autorii atentatelor armate din licee, în general de toți cei care întreprind acțiuni soldate cu omucideri sau genocid. Aceștia pun în practică atitudinea antagonistă cu o intensitate maximă. Sunt cu adevărat posedați, într-o manieră care depășește metaforicul. Ei au decis nu doar că viața este de nesuportat și că reaua-voință a existenței este nedreaptă, ci și că totul trebuie pedepsit pentru simplul păcat al Existenței sale. Dacă vrem să avem vreo șansă în a face față existenței răului și în a acționa spre minimalizarea sa, trebuie să înțelegem aceste tipuri de impulsuri. Conștientizarea suferinței și a relei-voințe este cea care, în mare măsură, le învenințează viața oamenilor. Și eu cred că, dacă va fi adoptată pe scară largă, poziția antinataliștilor va aluneca spre această înveninare. Mai întâi, ar putea fi doar refuzul de a se reproduce. Dar cred că nu va trece mult până când impulsul de a înceta producerea de vieți noi se va transforma într-un impuls simi-

lar de a distruge viața existentă în prezent, ca o consecință a judecății „pline de compasiune", potrivit căreia unele vieți sunt atât de groaznice încât sfârșirea lor ar fi un act milostiv. O astfel de filosofie a apărut relativ devreme în epoca nazistă, când indivizii considerați a fi vătămați într-o manieră insuportabilă erau eutanasiați în scopuri considerate „moralmente milostive". Întrebarea spre care duce o asemenea linie de gândire este unde se oprește o astfel de „milă"? Cât de bolnav, bătrân, slăbit intelectual, invalid, nefericit, neproductiv sau inadecvat politic trebuie să fii înainte ca dispensarea de tine să devină un imperativ moral? Și de ce ai crede, după ce eradicarea sau chiar și numai limitarea vieții a devenit steaua ta călăuzitoare, că nu vei continua pe acel drum până la sfârșitul lui infernal?

În această privință, notele lăsate de ucigașii de la Liceul Columbine îmi par deosebit de instructive. Sunt mâzgălite, neglijente, incoerente și narcisice, dar la baza lor stă categoric o filosofie care spune că lucrurile merită să sufere pentru însăși crima de a exista. Consecința

acestei credințe este elaborarea creativă de noi suferințe și extinderea acestora. Unul dintre ucigași a scris că se consideră judecătorul a tot ceea ce există – un judecător care a găsit vinovată Ființa, în special în formă umană – și că ar fi mai bine dacă întreaga omenire ar fi eradicată. Asta definea amploarea viziunii sale oribile. El și partenerul său și-au împușcat colegii de clasă de la liceul local, dar asta era doar o mică parte din ceea ce plănuiau. Instalaseră dispozitive incendiare în toată comunitatea și împreună își imaginaseră cum vor lichida întregul oraș. Astfel de planuri sunt un pas pe calea care duce la viziunea genocidului final.

Nu ai genul ăsta de viziuni decât dacă ești profund posedat de ceva care seamănă foarte mult cu spiritul antagonist. Acesta este Mefistofel, al cărui punct de vedere esențial poate fi parafrazat după cum urmează: „Viața este atât de groaznică, din cauza limitărilor și a relei-voințe ce-o definesc, încât ar fi mai bine dacă nu ar exista deloc". Aceasta este doctrina centrală a spiritului care acționează în scopuri opuse ție. Este o opinie discutabilă și nu e surprinzător că devine extrem de credibilă în momente de criză, deși eu cred că este o poziție profund greșită. Și mai cred că motivul pentru care e greșită, în parte, este acela că, atunci când se acționează de pe această poziție, cei posedați nu fac decât să exacerbeze o situație care deja e în mod evident proastă. Dacă începi

să înrăutățești lucrurile, sunt șanse mari ca acestea chiar să se înrăutățească. Nu văd cum asta ar putea să constituie o îmbunătățire, dacă obiecția ta inițială a fost motivată de groaza esențială provocată de situația noastră existențială. Nu pare a fi o cale pe care o ființă conștientă, cu un dram de recunoștință, ar putea să meargă. Pentru că are o incoerență care nu poate fi susținută logic și care, prin urmare, pare să facă argumentul specios, iar ascultătorul nu se poate abține să nu se gândească: „Se întâmplă aici niște lucruri în culise care sunt nerostite și indescriptibile, în pofida logicii de suprafață".

Neajunsurile din logica adversarului nu garantează că ne va fi ușor să construim un punct de vedere de neclintit care s-o contracareze. În sensul cel mai direct, e util să identifici această viziune antagonistă și răzbunătoare, așa cum e util să ai un spațiu negativ într-o pictură, care definește pozitivul, prin contrast. Binele poate fi conceptualizat – oricât de vag în formularea sa inițială – ca opusul a ceea ce constituie răul, care de obicei poate fi identificat în lume mai ușor decât binele.

Am încercat să găsesc pietre de hotar pe calea opoziției față de rău, astfel încât oamenii să poată identifica ce ar putea fi acest bine. Unele dintre aceste repere sunt foarte practice, chiar dacă dificile. De exemplu, le-am sugerat spectatorilor și ascultătorilor mei[8] – îndeosebi celor împovărați de boala mortală a unui părinte – că ar fi util să preia în mod conștient sarcina de a fi cea mai de nădejde persoană în perioada următoare morții, în timpul pregătirilor îndurerate pentru înmormântare, dar și mai apoi, având grijă de membrii familiei lăsate în urmă de cel decedat. Făcând asta, îți pui la încercare potențialul. Este pusă la încercare tăria Ființei înseși – Ființa care se poate manifesta în tine. Omenirea a avut de-a face dintotdeauna cu pierderea și moartea. Suntem descendenții celor care au putut să le gestioneze. Acea capacitate este în noi, oricât de sumbră ar părea sarcina.

Dacă iubești cu adevărat pe cineva, poate părea o formă profundă de trădare să rămâi neafectat și bine-sănătos când cel drag dispare sau își trăiește ultimele clipe. La urma urmei, ce spune această capacitate de a fi o persoană de încredere despre adevărata profunzime a dragostei tale? Dacă rămâi un simplu martor la dispariția sa și treci ușor peste pierdere, nu implică acest lucru faptul că legătura a fost superficială și vremelnică, ba chiar substituibilă? Dacă legătura dintre voi a fost autentică, n-ar trebui să te distrugă (așa cum se și întâmplă

uneori)? Insă nu putem dori ca fiecare pierdere inevitabilă să ducă la distrugerea tuturor celor afectați, pentru că atunci am fi cu toții condamnați, mult mai repede decât suntem în prezent. Și cu siguranță nu credem că ultima dorință a muribunzilor ar trebui să fie suferința fără sfârșit a celor pe care-i iubesc. În schimb, impresia mea a fost că oamenii tind să se simtă vinovați pe paturile lor de moarte (din cauza inutilității lor imediate și a poverii pe care o cauzează, dar și mai mult din cauză că înțeleg câtă jale și necazuri le vor provoca celor lăsați în urmă). Astfel, dorința lor cea mai fierbinte este, cred, ca cei pe care îi iubesc să fie capabili să meargă mai departe și să trăiască fericiți, după o perioadă de doliu rezonabilă.

Să te prăbușești în urma unei pierderi tragice, aceasta este prin urmare adevărata trădare a persoanei dragi care s-a stins; și nu este în niciun caz un omagiu, căci multiplică efectul acestei catastrofe mortale. Trebuie ca muribundul să dea dovadă de un egoism narcisic ca să dorească durerea nesfârșită persoanelor iubite. Tăria în fața morții

este mai bună și pentru cel care moare, și pentru cei rămași în viață. Sunt membri ai familiei care suferă ca urmare a pierderii și au nevoie să fie îngrijiți, și care ar putea fi prea vârstnici și infirmi, și tulburați în alte moduri ca să facă față cum se cuvine situației. Așa încât cineva puternic trebuie să intervină și să exercite autoritatea teribilă care face chiar și din moarte ceva ce trebuie confruntat și învins. Să înțelegi clar că ai obligația morală ca, în asemenea împrejurări, să manifești tărie în fața adversității înseamnă să-ți arăți ție – și, poate, și altor oameni – că există în tine ceva suficient de puternic și de măreț, prin care poți înfrunta direct răul cel mai mare și poți totuși să învingi. Asta e cu siguranță ceea ce oamenii au nevoie să întâlnească la o înmormântare. Puține lucruri sunt de spus, explicit, în fața morții. Oricine rămâne fără grai când întâlnește întinderea infinită a vidului care înconjoară prea scurta noastră existență. Dar verticalitatea și curajul într-o astfel de situație oferă îmbărbătare și susținere.

Am sugerat că a da dovadă de tărie la înmormântarea unei persoane dragi și apropiate este un obiectiv demn de a fi atins și am făcut asta de mai multe ori în timpul unor prelegeri (care au putut fi urmărite pe viu, dar pot fi văzute și pe YouTube sau ascultate sub formă de podcast). În consecință, un număr deloc neglijabil de oameni mi-au dat de înțeles că, în urma îndemnurilor mele, au căpătat curaj în vre-

muri disperate. Și-au menținut în mod deliberat rezistența și tăria în timpul unei crize, așa încât oamenii distruși din jurul lor au avut pe cine să se sprijine și au avut pe cine să urmeze, ca exemplu, în confruntarea cu acel necaz veritabil. Asta, cel puțin, a făcut ca o situație nefericită să fie mai puțin groaznică decât ar fi putut să fie. Și nu-i puțin lucru. Dacă poți să observi cum cineva se ridică deasupra catastrofei, a pierderii, a amărăciunii și disperării, atunci vezi cu ochii tăi dovada că un asemenea răspuns în fața catastrofei este posibil. În consecință, ai putea imita această atitudine, chiar și în împrejurări teribile. Curajul și noblețea în fața tragediei sunt reversul cinismului distructiv, nihilist, aparent justificat în chiar astfel de circumstanțe.

Repet, înțeleg și atitudinea negativă. Am acumulat mii de ore de experiență clinică. Am fost profund implicat în unele situații foarte dificile, alături ce cei pe care îi ascultam și cu care puneam la cale strategii, precum și în limitele vieții mele personale. Oamenii au vieți dificile. Ți se pare că viața e grea (și probabil că este, cel puțin uneori),

apoi întâlnești pe cineva și constați că viața ta e mult mai bună decât a celeilalte persoane, oricare ar fi dificultățile tale, încât nici măcar nu poți să concepi cum de reușește să-și continue existența în nenorocirea sa curentă. Și nu de puține ori afli că aceiași oameni obidiți cunosc pe alții a căror viață e atât de grea, încât simt același lucru față de aceia. Și adesea chiar și ei se simt vinovați în convingerea lor că au o soartă dificilă, tocmai pentru că știu că se poate și mai rău.

Suferința, trădarea și catastrofele reușesc adesea să ne aducă amărăciunea în suflete. Dar în aceste cazuri nu există niciun pic de bine, în schimb există mult rău evident. Atunci, care ar fi alternativa? Am început să reflectez serios la subiectul acestei reguli cu puțin înainte de Ziua Recunoștinței, în 2018, pe când mă aflam în turneu în Statele Unite ale Americii. Se poate spune că aceasta a devenit cea mai mare sărbătoare din America (fiind, de asemenea, un eveniment important în Canada, cu aproximativ o lună mai devreme). Singurul competitor, mai ales de când interesul pentru Paște a scăzut în mare măsură, este Crăciunul, care și el este într-un sens o sărbătoare a recunoștinței, dat fiind că se concentrează pe apariția eternului Mântuitor în toiul întunericului și frigului hibernal și astfel reflectă nesfârșita naștere și renaștere a speranței înseși. „Oferirea de mulțumiri“* este o alternativă la amărăciune – poate chiar cea mai bună alternativă. Ce am

observat la sărbătorile americane – am trăit în Statele Unite șapte ani și am mai fost acolo în nenumărate alte ocazii – este că importanța Zilei Recunoștinței pare a fi un lucru bun din punct de vedere practic și simbolic. Faptul că principalul mod de celebrare ce caracterizează o întreagă țară este unul de „oferire de mulțumiri" pare a fi, în principiu, un semn pozitiv pentru etica fundamentală a acelui stat. Înseamnă că individul se străduiește să fie bine intenționat, iar grupul din care face parte îl sprijină și îi încurajează această strădanie. De ce se întâmplă asta, date fiind necazurile care constituie viața? Pentru că poți să fii curajos. Poți să fii vigilent, treaz și atent. Poți să vezi cum este și cum poate fi viața dificilă și poți sesiza asta cu claritate. În pofida acestui lucru, poți să rămâi recunoscător, pentru că asta este atitudinea îndrăzneață față de viață și față de dificultățile ei. Ești

---

* Termenul pentru Sărbătoarea Recunoștinței este *Thanksgiving*, care ar putea fi tradus literal prin „oferire de mulțumiri". (*N.t.*)

recunoscător nu pentru că ești naiv, ci pentru că ai hotărât să întinzi o mână și să încurajezi ce e mai bun în tine, în stat și în lume. Ești recunoscător, în aceeași manieră, nu pentru că suferința este absentă, ci pentru că este un gest de curaj să-ți amintești ceea ce ai și ceea ce ți s-ar putea încă oferi – și pentru că o atitudine recunoscătoare adecvată față de această existență și această posibilitate te poziționează mai bine decât orice altă atitudine față de vicisitudinile existenței.

Să fii recunoscător pentru rudele pe care le ai înseamnă să-ți amintești să-i tratezi mai bine, căci s-ar putea să-și înceteze existența în orice moment. Să fii recunoscător pentru prietenii tăi înseamnă să conștientizezi necesitatea de a-i trata așa cum se cuvine, dată fiind improbabilitatea comparativă a prieteniei înseși. Să fii recunoscător față de societatea din care faci parte înseamnă să-ți amintești că ești beneficiarul eforturilor uriașe depuse de cei care ne-au precedat și ne-au lăsat acest uluitor cadru de ordine socială, ritual, cultură, artă, tehnologie, energie, apă și salubrizare, astfel încât viețile noastre să fie mai bune decât ale lor.

Tentația de a te lăsa cuprins de amărăciune este mare și reală. Este nevoie de un efort moral autentic ca să nu apuci pe acea cale, presupunând că nu ești sau nu mai ești naiv. Recunoștința asociată cu această stare a Ființei se bazează pe ignoranță și pe lipsa de experiență. Aceasta

nu e o virtute. Astfel, dacă ești atent și alert, și poți să vezi structura lumii, amărăciunea și resentimentul ți se vor părea ca fiind un răspuns viabil. Apoi ai putea să te întrebi: „Ei bine, de ce n-aș merge pe această cale întunecată?“ Mie mi se pare că răspunsul (o spun din nou) ține de curajul tău, de curajul de a decide: „Nu, asta nu e pentru mine, în ciuda motivelor pe care le-aș putea avea ca să fiu ispitit în direcția aceea“. Este curajul de a decide altfel: „În pofida poverii impuse de faptul că știu că sunt o ființă muritoare, voi acționa pentru binele lumii“.

CURAJUL – DAR DEASUPRA ESTE DRAGOSTEA

Această decizie mi se pare că pune curajul în slujba iubirii. Dacă resentimentul, amărăciunea și ura izvorăsc din dorința de a anihila tot ceea ce trăiește și suferă, atunci poate că iubirea activă este cea care ține

spre îmbunătățirea acestei lumi. Iar asta îmi pare a fi decizia fundamentală a vieții și este corect să o identificăm ca pe un act de voință, ca pe o decizie voluntară. Motivele pentru sarcasm, mânie, resentiment și rea-voință sunt puternice și numeroase. Astfel, trebuie să ai o încredere oarbă ca să accepți că Ființa trebuie întărită și sprijinită prin obiectivele și acțiunile tale – este o decizie cu privire la un mod de existență care nu e justificat de dovezi atât de clare, îndeosebi în vremurile grele. Este ceva care se face într-un sens profund, în pofida lui *„Eli Eli lama sabahtani"* – este ceva care spune: „Voi merge mai departe, în ciuda tuturor lucrurilor, indiferent ce va fi". Acesta este tocmai demersul moral imposibil care îi este cerut imperios fiecăruia dintre noi pentru ca lumea să funcționeze așa cum trebuie (și pentru ca ea să nu ajungă un iad).

Curajul (decizia de a iubi) se manifestă tocmai în cadrul acelui demers imposibil, dând posibilitatea fiecărei persoane care adoptă calea curajoasă să facă lucrurile dificile ce sunt necesare pentru a acționa în interesul binelui, chiar și în vremurile cele mai rele. Dacă iei hotărârea să manifești cele două virtuți ale iubirii și curajului – simultan, în mod conștient –, decizi că vei acționa ca să faci lucrurile mai bune, și nu mai rele, chiar și pentru tine, deși știi că, din cauza tuturor greșelilor și omisiunilor tale, ești deja pe trei sferturi pierdut.

Vei acționa pentru a face lucrurile mai bune pentru tine, ca și cum ești responsabil pentru a te ajuta pe tine însuți. Vei face același lucru pentru familia ta și pentru comunitatea mai largă. Te vei strădui să aduci armonia care se poate manifesta la toate aceste niveluri, în ciuda faptului că poți să vezi substructura deteriorată și defectă a lucrurilor și, în consecință, ajungi să-ți alterezi perspectiva asupra lumii. Aceasta este calea curajoasă și adecvată spre înainte. Poate că așa sună definiția gratitudinii, a recunoștinței și nu văd cum aceasta ar putea fi separată de curaj și de dragoste.

Ai putea întreba: „Oare oamenii chiar percep și acționează în această manieră?“ Sau: „Sunt ei în stare să acționeze în acest fel?“ Una dintre dovezile cele mai convingătoare pe care le-am întâlnit este realitatea durerii pricinuite de pierderea cuiva apropiat. Chiar dacă ești ambivalent în ceea ce privește viața însăși — și poate chiar dacă ești ambivalent, într-o anumită măsură, și în privința persoanei pe care ai pierdut-o, pentru că în mod cert se poate întâmpla așa —, răspunsul

tău probabil față de moarte este durerea îndoliată. Acest răspuns nu este tocmai conștient. Durerea îndoliată este o experiență ciudată. Te cuprinde pe neașteptate. Simți șoc și confuzie. Nu ești deloc sigur cum să reacționezi. Ce anume ar trebui să faci? Atunci când doliul este deliberat – când e o expresie voluntară a unui tip de reacție adecvată în astfel de contexte – acesta nu mai este real; cel puțin nu în maniera în care durerea autentică te cuprinde după bunul ei plac. Iar dacă nu te simți cuprins de durere, pe neștiute, în sensul descris mai sus, ai putea gândi: „Nu simt ceea ce ar trebui să simt. Nu plâng. Nu sunt copleșit de tristețe. Mă ocup prea normal de treburile mele de zi cu zi" (și acest lucru e probabil să se întâmple dacă primești vestea morții cuiva aflat la mare distanță). Dar apoi, când începi să-ți vezi de treburile curente, ca și cum situația ar fi normală, durerea te va lovi ca un val distructiv. Asta se întâmplă în mod repetat, numai Dumnezeu știe pentru cât timp. E ceva care ia naștere din adâncuri și te cuprinde irezistibil în strânsoare.

Doliul trebuie să fie o reflectare a iubirii. Este probabil dovada supremă de iubire. Doliul este o manifestare incontrolabilă a convingerii tale că existența persoanei pierdute, așa limitată și imperfectă cum o fi fost, a avut valoare, în pofida limitărilor și neajunsurilor vieții înseși. Altfel, de ce ai mai resimți în acest fel pierderea? Altfel, de

ce te-ai simți, fără voia ta, trist și părăsit (și asta dintr-o sursă care nu e afectată de autoamăgire)? Ești îndurerat pentru că ceva pe care l-ai prețuit nu mai există. Astfel, în esența Ființei tale, ai decis că viața persoanei a fost valoroasă, în pofida cine știe cărui necaz pe care l-a cauzat — ție și sieși. Din experiența mea, asta se întâmplă chiar și când oamenii care mor sunt de-a dreptul monstruoși. Rar se întâmplă ca o persoană să fi avut o viață atât de greșită, încât moartea ei să nu aducă niciun pic de tristețe.

Există o parte profundă din noi care, când suntem îndurerați pentru că am pierdut pe cineva, ia decizia că existența celui decedat a avut valoare, în pofida tuturor lucrurilor. Poate că asta este o reflectare a unei decizii și mai profunde: Ființa însăși are valoare, în pofida tuturor lucrurilor. Prin urmare, gratitudinea este procesul de a încerca, în mod conștient și curajos, să fii recunoscător în fața catastrofei vieții. Poate că asta încercăm să facem când ne întâlnim cu rudele noastre în vacanță, la o nuntă sau la o înmormântare. Acestea sunt adeseori

situații dificile care pot să nască certuri. Înfruntăm o tensiune paradoxală și istovitoare. Aducem aproape de noi oameni pe care îi cunoaștem și iubim, suntem încântați de existența și de proximitatea lor, dar în același timp am dori ca ei să fie mai mult de atât. Suntem inevitabil dezamăgiți unii de ceilalți, precum și de noi înșine.

În orice reuniune familială, există o tensiune între căldura pe care o simți, legătura mijlocită de amintiri comune și regretele inerente. Vezi câteva rude care se află într-o stază contraproductivă sau care rătăcesc pe un drum care nu le face bine. Îi vezi pe alții îmbătrânind, pierzându-și vitalitatea și sănătatea (iar această imagine interferează cu amintirile în care ei apar mai puternici și mai tineri și le tulbură: o dublă pierdere, a prezentului și a trecutului). Toate acestea sunt dureros de perceput. Însă, în ciuda tuturor acestor lucruri, concluzia fundamentală este: „E bine că suntem toți laolaltă și putem să luăm masa împreună, să ne vedem și să vorbim unii cu alții și să observăm că suntem toți aici și facem față acestei sărbători sau acestui moment dificil". Și toată lumea speră că, „poate dacă ne străduim împreună, putem să gestionăm situația asta cum se cuvine". Și astfel iei aceeași decizie fundamentală, când te întâlnești cu ai tăi, pe care o iei când ești îndoliat: „În ciuda tuturor lucrurilor, e bine că suntem împreună și că ne avem unii pe alții". Aceasta e ceva cu adevărat pozitiv.

Același lucru este valabil și pentru relația cu copiii tăi. In ultimele decenii, durerea pe care mi-a provocat-o viața a fost exagerată: fata mea a fost bolnavă mulți ani de-a rândul, în copilărie, în adolescență și în tinerețe. Un copil este o ființă cu un potențial uriaș, capabilă să dezvolte o autonomie și o capacitate admirabile, productive și mereu crescânde. Dar există în același timp și ceva cu adevărat fragil legat de formele lor de la trei sau patru, sau cinci ani (ori chiar de la cincisprezece sau douăzeci și cinci de ani); și această fragilitate, dacă a fost resimțită profund, nu dispare niciodată cu adevărat din percepția unui părinte, care, în schimb, poate uita mai ușor experiența îngrijirii copiilor mici. Toate astea fac parte din bucuria de a-i avea, dar și din suferință. Suferința este certitudinea absolută că fragilitatea va fi exploatată. Și totuși, m-am gândit că orice măsuri aș lua pentru a eradica această fragilitate a copiilor mei ar distruge și lucrul pentru care eram recunoscător. Îmi amintesc că am gândit foarte distinct acest lucru când mă uitam la fiul meu, pe când avea trei ani și

era supersimpatic și amuzant. Dar având doar trei ani, era cam micuț. Se prăbușea, se lovea cu capul de mese, cădea pe scări și intra în mici încăierări cu alți puști. Uneori se juca în parcarea supermarketului și, distras, o lua la fugă pe neașteptate. Ceea ce nu e o mișcare înțeleaptă într-un loc în care mașinile fac legea. Există o incontestabilă vulnerabilitate în jurul copiilor care te trezește și te face să fii foarte conștient de dorința de a-i proteja, dar și de dorința de a le încuraja autonomia și de a-i împinge afară, în lume, pentru că așa îi călești. De asemenea, există o vulnerabilitate care te poate face să fii supărat pe viață din cauza fragilității ei și te poate determina să blestemi soarta care îi unește pe soți.

Când mă gândesc la părinții mei, același lucru îmi vine în minte. Ei îmbătrânesc. Pe măsură ce înaintează în vârstă, într-un sens, îi vezi cristalizându-se în oamenii care sunt. Tata și mama au amândoi un caracter ferm. Erau cine erau când aveau cincizeci și ceva de ani, iar acum probabil că sunt și mai mult așa. Au limitările și avantajele lor (și se întâmplă că acestea din urmă să fie adesea întru totul necesare primelor). Acum sunt octogenari și sunt plini de tabieturi. Uneori este frustrant să ai de-a face cu oamenii și cu tabieturile lor. Îți zici: „Oare n-ar fi mai bine dacă ar putea fi și altfel?“ Și acest lucru e valabil nu doar pentru părinții mei, ci și pentru toți oamenii în general. Sub nicio formă nu e o critică la adresa lor. În plus, nu începe nicio

îndoială că ei (și alții, mulți alții) simt la fel în ceea ce mă privește. Dar este necesar să înțelegem că, la fel ca în cazul copiilor, toate acele tabieturi, fragilități și limitări sunt parte integrantă din ceea ce ai ajuns să iubești.

Așadar, i-ai putea iubi pe oameni în ciuda limitărilor lor, dar în același timp îi iubești *datorită* limitărilor lor. Acest lucru merită să fie bine înțeles. Și acesta te-ar putea ajuta să vezi cum recunoștința rămâne posibilă. În ciuda faptului că lumea este un loc foarte întunecat și că fiecare dintre noi are propriile părți sumbre ale sufletului, vedem în fiecare dintre ceilalți o combinație unică de realitate și posibilitate care este un fel de miracol: unul care se poate manifesta cu adevărat în lume, în relațiile pe care le avem și care sunt bazate pe încredere și dragoste. Acest lucru este ceva pentru care poți fi recunoscător într-un mod curajos. Este ceva în care poți să descoperi o parte a antidotului pentru abis și întunecime.

Fii recunoscător, în pofida suferințelor tale.

Coda

Așa cum am arătat în Uvertură, o mare parte din această carte a fost scrisă în lunile lungi petrecute în spital – mai întâi, vizitând-o sau rămânând alături de fiica mea, Mikhaila, apoi făcând același lucru cu soția mea, Tammy, de-a lungul unei perioade mai lungi, și în sfârșit – când a devenit necesar –, în timpul repetatelor mele internări. Nu cred că se cuvine să scriu despre aceste încercări personale cu mai multe detalii decât am oferit deja în Uvertură – în parte pentru că împrejurările pandemiei de COVID-19 au făcut ca viețile tuturor să devină tragice în moduri inimaginabile, astfel încât ar deveni superfluu, într-un sens, ca peste toate acestea să relatez în detaliu despre suferința mea de natură familială sau individuală, și pe de altă parte pentru că prezenta carte nu este despre problemele fiicei mele, nici

ale soției sau ale mele, fiind direcționată spre subiecte de importanță psihologică generală. Totuși, găsesc că e necesar să exprim aprecierea noastră față de numeroșii oameni care ne-au sprijinit în această perioadă dificilă. Așa se face că o discuție suplimentară despre diferitele noastre boli pare inevitabilă în acest punct.

Pe frontul public, am primit un val de urări de bine de la miile de oameni care au devenit familiarizați cu lucrările mele. O parte din aceste urări au fost oferite în persoană, când oamenii ne întâlneau pe Tammy sau pe mine în public, altele au fost trimise prin e-mail sau rețelele de socializare; în fine, au fost și urări incluse în comentariile la videoclipurile mele de pe YouTube. Toate acestea au fost extraordinar de încurajatoare. Sora mea, Bonnie, a adunat și a printat mesaje pline de preocupare primite de Tammy din toată lumea și le-a lipit în culori vii pe pereții salonului de spital, unde puteau fi ușor văzute. Mesajele adresate mai târziu mie au ajutat la întărirea convingerii mele adesea șovăielnice că pot și că trebuie să ies învingător în fața

dificultăților pe care le trăiam și că această carte pe care o citiți își va păstra relevanța, chiar în confruntarea cu groaznica pandemie care a cuprins în prezent lumea. Am fost totodată beneficiarii unor îngrijiri medicale, multe dintre ele extrem de intense, dar cel mai adesea oferite cu optimism, grijă și competență. Cele două operații de cancer ale lui Tammy au fost efectuate cu curaj de dr. Nathan Perlis de la Centrul Oncologic Princess Margaret, iar când complicațiile apărute după aceea s-au agravat, a fost tratată de dr. Maxim Itkin, director al Centrului Penn pentru Tulburări Limfatice din Philadelphia.

La un nivel mai intim, eu și Tammy am fost, fiecare în parte și împreună, beneficiarii recunoscători ai sprijinului constant din partea rudelor și prietenilor, care și-au întrerupt viețile ca să petreacă zile, săptămâni sau chiar luni de zile cu noi, în timp ce eram supuși acestor încercări. Nu pot decât să sper, în ciuda îndoielilor pe care le am, că și eu aș fi ales să fiu la fel de generos ca ei (cu timpul și cu atenția mea) dacă situația ar fi fost inversată. Este necesar să le mulțumesc membrilor familiei mele – fiicei mele, Mikhaila Peterson, și soțului ei, Andrey Korikov; fiului meu, Julian Peterson, și nurorii, Jillian Yardy; cumnatului și surorii mele Jim și Bonnie Keller; fratelui și cumnatei Joel și Kathleen Peterson; părinților mei Beverley și Walter Peterson; cumnatului și cumnatei Dale și Maureen Roberts,

și fiicei lor, Tasha; cumnatei mele Della Roberts și soțului ei, Daniel Grant; precum și prietenilor noștri Wayne Meretsky, Myriam Mongrain, Queenie Yu, Morgan și Ava Abbott, Wodek Szemberg și Estera Bekier, Wil Cunningham și Shona Tritt, Jim Balsillie și Neve Peric, dr. Norman și Karen Doidge, Gregg și dr. Delinah Hurwitz (primul dintre ei ajutându-mă, de asemenea, și la redactarea și îmbunătățirea manuscrisului pentru *12 Reguli de viață: Un antidot pentru haos*), dr. Cory și Nadine Torgerson, Sonia și Marshall Tully, dr. Robert O. și Sandra Pihl, dr. Daniel Higgins și dr. Alice Lee, dr. Mehmet și Lisa Oz, și dr. Stephen și dr. Nicole Blackwood, toți aceștia depășindu-și cu mult responsabilitățile prin atenția cu care ne-au îngrijit pe mine și pe Tammy în ultimii doi ani. În sfârșit, mai sunt și trei oameni ai Domnului care i-au fost de mare folos îndeosebi lui Tammy: preoții Eric Nicolai, Fred Dolan și Walter Hannam.

Familia mea a făcut aranjamentele necesare pentru ca eu să fiu tratat în Moscova în urma unei reacții paradoxale la anxioliticul

benzodiazepină (de care apoi am devenit și dependent), un medicament teoretic sigur, dar cu adevărat periculos. Lucrurile au fost organizate cu o eficiență excepțională, în ciuda perioadei din an (vacanțele de Crăciun și de Anul Nou din iarna 2019–2020), de Kirill Sergheievici Mihailov, consulul general al Federației Ruse din Toronto, și de personalul consular care a eliberat în doar câteva zile o viză de urgență. Mulți oameni – incluzându-i pe Kelly și Joe Craft, Anish Dwivedi, Jamil Javani, Zach Lahn, Chris Halverson, Metropolitan Jonah și preoții Victor Potapov și Dimitir Ivanov – au contribuit la grăbirea unui proces multidimensional și foarte complex. În Rusia, siguranța mi-a fost asigurată de Alexander Usov, iar sentimentul de izolare mi-a fost diminuat de vizitele zilnice făcute de Mikhaila și soțul ei, Andrey, cărora nu am cuvinte să le mulțumesc îndeajuns. Între echipele medicale din Rusia s-a numărat cea de la clinica IMC Addiction, condusă de Roman Yuzapolski, care a fost de acord să-mi supervizeze cazul, în pofida sfaturilor date de mai mulți experți că era prea periculos să facă acest lucru. Le sunt, de asemenea, recunoscător membrilor personalului: Herman Stepnov, director administrativ, și Alexandr, terapeutul care a tradus pentru mine constant timp de două săptămâni, fără măcar să-și schimbe hainele. Echipa de la Academia de Științe Medicale din Rusia m-a preluat cu o dublă pneumonie nediagnosticată

și într-o stare de catatonie și delir și mi-a redat capacitatea de a merge. Dr. Marina Petrova, director adjunct, și dr. Michael, psihiatrul de la Salonul de Reanimare, au fost de un ajutor deosebit și remarcabil. Uliana Efros, bona nepoatei mele, Elizabeth Scarlett, a fost mereu alături de noi și a călătorit cu Mikhaila, Andrey și cu mine timp de opt luni din Rusia în Florida și Serbia, având grijă de Scarlett, inclusiv petrecând o lună în carantină. Mulțumiri și fiicei lui Uli, Liza Romanova, care a ajutat la îngrijirea lui Scarlett în Rusia, astfel ca fiica și ginerele meu să mă poată vizita la spital. În sfârșit, de partea rusă, aș dori să-i mulțumesc lui Mihail Avdeev, care ne-a ajutat mult cu asigurarea medicației și traducerea informațiilor medicale – ambele într-un timp foarte scurt.

Mai târziu, în iunie 2020, am solicitat internarea la Clinica IM de Medicină Internă din Belgrad, o instituție dedicată tratării sevrajului de benzodiazepină, și acolo am ajuns sub tratamentul competent și grijuliu asigurat de dr. Igor Bolbukh și echipa sa. Dr. Bolbukh venise

anterior cu avionul în Rusia ca să mă consulte acolo în timp ce eram în stare de delir, a oferit luni de îndrumări medicale pro bono, m-a stabilizat când am ajuns în Serbia și a coordonat îngrijirea mea după aceea. Clinica IM a fost înființată de dr. Nikolai Vorobiev, iar personalul lui a fost foarte răbdător și fără resentimente — o performanță greu de realizat în aceste zile de COVID și inevitabilele carantine însoțitoare.

Mai sunt totodată oameni care merită din plin recunoașterea și recunoștința mea pe frontul profesional. Le mulțumesc agenților mei, Mollie Glick, de la Creative Artists Agency, și Sally Harding, de la CookeMcDermid (Canada), și colegilor ei Suzanne Brandreth și Hana El Niwairi de la Cooke Agency International Canada. Le mulțumesc redactorilor și editorilor cărții *12 Reguli de viață: Un antidot pentru haos*: redactorul-șef de la Penguin Random House Canada, Craig Pyette, care a jucat în mod sârguincios un rol indispensabil în controlul și ameliorarea calității cărții, fostul CEO Brad Martin; actualul CEO Kristin Cochrane; editorul de la Knopf Random House Canada Publishing Group, Anne Collins; vicepreședintele, editorul asociat și directorul de strategie de marketing Scott Sellers; redactorul de la Penguin Random House UK Laura Stickney, colega ei Penelope Yogler și CEO Tom Weldon; și Markus Dohle, CEO al Penguin Random House International. Mulțumiri redactorilor și editorilor prezentei cărți, un grup care include persoanele sus-menți-

onate, precum și personalul de la Penguin Random House US, inclusiv editorul imprinturilor Portfolio și Sentinel, Adrian Zackheim și redactorul Helen Healey. În sfârșit, mulțumesc profesorului Bruce Pardy și avocatului Jared Brown pentru sprijinirea activă a ideilor mele într-o perioadă în care să faci așa ceva putea fi foarte riscant pentru reputația și siguranța profesională a oricui.

Turneul mondial care ne-a purtat, pe mine și pe Tammy, în 160 de orașe în perioada de incubație, precum și de formulare preliminară a acestei cărți a fost organizat cu eficiență excepțională și cu multă voie-bună de reprezentanții Creative Artists Agency, Justin Edbrooke (asistat de Daniel Smith) și Ari Levin (asistat de Colette Silver|), precum și de Andrew Levitt de la Live Nation. Turneul din Australia și Noua Zeelandă a beneficiat de atenția producătorului australian Brad Drummond de la TEG Dainty, a managerului de turneu Simon Christian și a omului însărcinat cu problemele de securitate Scott Nicholson. Gunnlaugur Jonsson și echipa lui au fost extraordinar de

ospitalieri cu mine și cu Tammy (precum și cu mama și mătușa mea, care ne-au însoțit în zilele în care am fost în Islanda). John O'Connel a fost manager principal de turneu și a fost extrem de profesionist, excelent în rezolvarea problemelor și a avut în permanență o atitudine optimistă și încurajatoare în lunile de călătorie și organizare.

Dave Rubin, de la talk-show-ul *The Rubin Report*, a călătorit cu noi, a asigurat introducerea la prelegerile mele publice și a coordonat sesiunile de întrebări și răspunsuri care au urmat, adăugând un dram necesar de frivolitate unor evenimente care altfel ar fi fost prea serioase. Rob Greenwald de la Rogers & Cowan a ajutat la asigurarea unei expuneri corespunzătoare în media. Joe Rogan, Ben Shapiro, Douglas Murray, Gad Saad și Steven Crowder și-au oferit prietenia și și-au împărtășit prezența din media. Zachary Lahn a fost acolo de multe ori când a fost nevoie, iar Jeff Sandefer și-a pus la dispoziție rețeaua extinsă de relații. Bill Vardy, Dennis Thigpen, Duncan Maisels și Melanie Paquette ne-au fost șoferi în segmentul de turneu nord-american în timpul căruia ne-am deplasat cu rulotele. De asemenea, eu și Tammy am dori să-i mulțumim designerului Shelley Kirsch și echipei de la SJOC Construction pentru definitivarea renovării locuinței noastre în aceste vremuri dificile, cu un minimum de supraveghere din partea noastră. Atât de multe s-au întâmplat în acești ultimi trei

ani, încât sunt sigur că mi-au scăpat niște persoane importante, iar pentru asta îmi cer sincer scuze.

În sfârșit, le datorez mulțumiri tuturor celor care mi-au citit sau ascultat cărțile – *Maps of Meaning: The Architecture of Belief*, alături de cele două volume cu câte 12 reguli – și/sau au vizionat ori ascultat videoclipurile YouTube și podcasturile. Am fost profund impresionat, la fel ca oamenii apropiați mie, de excepționala loialitate și atenție de care ați dat dovadă în ultima jumătate de deceniu. Vă urez tuturor celor care citiți această carte să vă găsiți cu succes calea în aceste vremuri dificile. Sper să fiți înconjurați de oamenii pe care îi iubiți și care vă iubesc la rândul lor. Sper să vă puteți ridica la înălțimea provocărilor prezentate de circumstanțele actuale și să avem cu toții norocul ca în cele din urmă să ne îndreptăm atenția spre reclădirea lumii de după deluviu.

Note

UVERTURĂ

1. Acesta este celebrul „scandal al metodei inductive", metodă teoretizată de filosoful David Hume. Pentru o lectură suplimentară, vezi D. Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, trad. de Mircea Flonta și Adrian-Paul Iliescu (Oradea: Ratio et Revelatio, 2014).
2. J.B. Peterson, *12 Reguli de viață. Un antidot la haosul din jurul nostru* (București: Trei, 2018).

REGULA I: NU DENIGRA CU UȘURINȚĂ INSTITUȚIILE SOCIALE SAU REALIZĂRILE CREATIVE

1. S. Hughes și T. Celikel, „Prominent Inhibitory Projections Guide Sensorimotor Communication: An Invertebrate Perspective", *BioEssays* 41 (2019): 190088.
2. L.W. Swanson „Cerebral Hemisphere Regulation of Motivated Behavior." *Brain Research* 886 (2000): 113–164.
3. F.B.M. de Waal și M. Suchak, „Prosocial Primates: Selfish and Unselfish Motivations", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biological Science* 365 (2010): 2711–2722.
4. J.B. Peterson și J. Flanders, „Play and the Regulation of Aggression", în *Developmental Origins of Aggression*, coord.: R.E. Tremblay, W.H. Hartup și J. Archer (New York: Guilford Press, 2005), 133–157.
5. J. Piaget, *Play, Dreams and Imitation in Childhood* (New York: W.W. Norton & Company, 1962).
6. F. de Waal, *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997).

7. K.S. Sakyi et al., „Childhood Friendships and Psychological Difficulties in Young Adulthood: An 18-Year Follow-Up Study", *European Child & Adolescent Psychiatry* 24 (2012): 815–826.
8. Y.M. Almquist, „Childhood Friendships and Adult Health: Findings from the Aberdeen Children of the 1950s Cohort Study", *European Journal of Public Health* 22 (2012): 378–383.
9. Toate datele privitoare la adulți și prezentate aici sunt preluate din M. Reblin și B.N. Uchino, „Social and Emotional Support and Its Implications for Health", *Current Opinions in Psychiatry* 21 (2009): 201–202.
10. R. Burns, „To a Louse: On Seeing One on a Lady's Bonnet at Church", *The Collected Poems of Robert Burns* (Hertfordshire, UK: Wordsworth Poetry Library, 1786/1988), 138.
11. J.B. Hirsh et al., „Compassionate Liberals and Polite Conservatives: Associations of Agreeableness with Political Ideology and Moral Values", *Personality and Social Psychology Bulletin* 36 (2010): 655–664.
12. J.F. Fenlon, „Bible Encyclopedias, The Catholic Encyclopedia, Codex Bezae", Study Light.org, www.studylight.org/encyclopedias/tce/c/codex-bezae.html. Vezi și *The Catholic Encyclopedia*, „Codex Bezae" (New York: Robert Appleton Company, 1913).

REGULA II: IMAGINEAZĂ-ȚI CINE AI PUTEA FI ȘI APOI ȚINTEȘTE NECLINTIT ÎN DIRECȚIA ACEEA

1. De exemplu, de curând s-a descoperit că experiențele noi activează gene noi, care codifică proteine noi și care pot construi noi structuri ale minții și corpului. Prin urmare, solicitările noi par să activeze anumite „întrerupătoare“ biologice, favorizând manifestarea unor gânduri și acțiuni cândva latente. Pentru o analiză, vezi D.J. Sweatt, „The Emerging Field of Neuroepigenetics“, *Neuron* 80 (2013): 624–632.
2. Din cântecul tradițional *spiritual* „Go Down Moses“, cca 1850.
3. C.G. Jung, *Psihologie și alchimie*, *Opere complete 12*, trad. de Viorica Nișcov (București: Trei, 2016).
4. Acest set de idei, precum și mitul creaționist mesopotamian sunt discutate în detaliu în prima mea carte J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).

5. „Enuma Eliș", în Constantin Daniel (antologator), *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, Editura Științifică, București, 1975, trad. de A. Negoiță, tăblița a VII-a, versetele 116–117, pp. 49–50.
6. I.H. Pidoplichko, *Upper Palaeolithic Dwellings of Mammoth Bones in the Ukraine: Kiev- Kirillovskii, Gontsy, Dobranichevka, Mezin and Mezhirich*, traducere de P. Allsworth-Jones (Oxford, UK: J. and E. Hedges, 1998).
7. J.R.R. Tolkien, H. Carpenter și C. Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), scrisoarea 25.
8. Vezi Peterson, *Maps of Meaning*, pentru o discuție mai largă privind această lume simbolică și motivele pentru diferitele echivalențe.
9. Am vorbit despre acest subiect mult mai detaliat în cartea *12 Reguli de viață: Un antidot pentru haos* (București: Ed. Trei, 2018), Regula 2: „Ai responsabilitatea de a te ajuta; comportă-te ca atare".
10. Unele aspecte ale neuropsihologiei acestui sistem ancestral de detecție a prădătorilor, a cărui dezinhibare produce reacții de luptă sau fugă, teamă sau panică, sunt detaliate în Peterson, *Maps of Meaning*.

REGULA III: NU ASCUNDE ÎN CEAȚĂ LUCRURILE NEDORITE

1. Cf. J. Habermas, *„Etica discursului — note pentru un program de întemeiere"*,

în *idem, Conștiință morală și acțiune comunicativă,* traducere de G. Lepădatu (București: All, 2000).

2. Este întru câtva interesant de observat că toate acestea sunt sensuri diferite ale *tohu via bohu*, haosul din care Dumnezeu a făcut ordinea, potrivit versetelor inițiale ale cărții *Facerii*. Vezi Rab. dr. H. Freedman și M. Simon, coordonatori de ediție, *The Midrash Rabbah: Genesis*, vol. 1 (Londra: Soncino Press, 1983), 15.

REGULA IV: OBSERVĂ CĂ OPORTUNITATEA STĂ ASCUNSĂ ACOLO UNDE S-A ABDICAT DE LA RESPONSABILITATE

1. Cei care lucrează 45 de ore pe săptămână în loc de 40 (o creștere de 13% a timpului de lucru) câștigă, în medie, cu 44% mai mulți bani. Cf. W. Farrell, *Why Men Earn More* (New York: AMACOM Books, 2005), p. xviii.

2. J. Feldman, J. Miyamoto și E.B. Loftus, „Are Actions Regretted More Than Inactions?", *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 78 (1999): 232–255.
3. Acesta este un motiv, printre altele, pentru care figura Satanei, reprezentarea creștină a răului însuși, este, de fapt, o dezvoltare ulterioară a personalității lui Set. Vezi J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).
4. J.B. Hirsh, D. Morisano și J.B. Peterson, „Delay Discounting: Interactions Between Personality and Cognitive Ability", *Journal of Research in Personality* 42 (2018): 1646–1650.
5. *J. Gray, The Neuropsychology of Anxiety: An Enquiry into the Functions of the Septal-hippocampal System (New York: Oxford University Press, 1982).*
6. N.M. White, „Reward or Reinforcement: What's the Difference?", *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 13 (1989): 181–186.

REGULA V: SĂ NU FACI CEEA CE URĂȘTI

1. W. Shakespeare, „Hamlet", în *idem, Teatru,* antolog și traducător: Ion Vinea (București: Univers, 1971), p. 171.
2. Pentru o analiză critică, vezi H. Pashler et al., „Learning Styles: Concepts

and Evidence", *Psychological Science in the Public Interest* 9 (2008): 105–199.
3. M. Papadatou-Pastou, M. Gritzali și A. Barrable, „The Learning Styles Educational Neuromyth: Lack of Agreement Between Teachers' Judgments, Self- Assessment, and Students' Intelligence", art. 105, *Frontiers in Education* 3 (2018).
4. V. Tejwani, „Observations: Public Speaking Anxiety in Graduate Medical Education – A Matter of Interpersonal and Communication Skills?", *Journal of Graduate Medical Education* 8 (2016): 111.

REGULA VI: RENUNȚĂ LA IDEOLOGIE

1. F. Nietzsche, „Știința veselă", în *idem, Opere complete* 4, trad. de Simion Dănilă (Timișoara: Hestia, 2001), pp. 339–340.
2. F. Nietzsche, *Voința de putere*, trad. de Claudiu Baciu (Oradea: Aion, 1999).
3. F. Dostoievski, *Demonii*, trad. de Nicolae Gane (Iași: Polirom, 2007).

4. F. Nietzsche, *Voința de putere*, ed. cit., pp. 85–86.
5. Vezi J. Panksepp, *Affective Neuroscience* (New York: Oxford University Press, 1998).
6. O variantă foarte interesantă a acestui „principiu Pareto" a fost identificată de D.J. de Solla Price, *Little Science, Big Science* (New York: Columbia University Press, 1963), care a arătat că jumătate din muncă a fost efectuată – adică jumătate din valoare a fost acumulată – de un număr de angajați egali cu rădăcina pătrată a numărului total al angajaților implicați.
7. T.A. Hirschel și M.R. Rank, „The Life Course Dynamics of Affluence", *PLoS One* 10, no. 1 (2015): e0116370, doi:10.1371/journal.pone.0116370. eCollection 2015.
8. F. Nietzsche, *Despre genealogia moralei*, trad. de Janina Ianoși (Cluj-Napoca: Echinox, 1993).
9. În URSS, de exemplu, au fost luate măsuri drastice contra celor ai căror părinți sau bunici au fost considerați „dușmani de clasă", ca urmare a relativei lor prosperități economice. Vezi A. Soljenițîn, *Arhipelagul Gulag*, trad. de Ion Covaci (București: Univers, 1997).
10. *Monty Python's Flying Circus*, sezonul 3, episodul 2, „How to Play the Flute", 26 oct. 1972, BBC.

LA UN SINGUR LUCRU ȘI VEZI CE SE ÎNTÂMPLĂ

1. B.E. Leonard, „The Concept of Depression as a Dysfunction of the Immune System", *Current Immunology Reviews* 6 (2010): 205–212; B.E. Cohen, D. Edmonson și I.M. Kronish, „State of the Art Review: Depression, Stress, Anxiety and the Cardiovascular System", *American Journal of Hypertension* 28 (2015): 1295–1302; P. Karling et al., „Hypothalamus-Pituitary-Adrenal Axis Hypersuppression Is Associated with Gastrointestinal Symptoms in Major Depression", *Journal of Neurogastroenterology and Motility* 22 (aprilie 2016): 292–303.
2. Neputința de a inhiba agresivitatea în mod corespunzător de la o vârstă fragedă pare să caracterizeze circa 15% dintre copii. S.M. Cote et al., „The Development of Physical Aggression from Toddlerhood to Pre-Adolescence: A Nation Wide Longitudinal Study of Canadian Children", *Journal of Abnormal Child Psychology* 34 (2006): 71–85.

REGULA VIII: ALEGE-ȚI O CAMERĂ DIN CASA TA ȘI ÎNCEARCĂ S-O FACI CÂT MAI FRUMOASĂ CU PUTINȚĂ

1. N.F. Stang, „Kant's Transcendental Idealism", în *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2018), coord: E.N. Zalta, plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant -transcendental-idealism.
2. E. Comoli et al., „Segregated Anatomical Input to Sub-Regions of the Rodent Superior Colliculus Associated with Approach and Defense", *Frontiers in Neuroanatomy* 6 (2012): 9, doi.org/10.3389/fnana.2012.00009.
3. D.C. Fowles, „Motivation Effects on Heart Rate and Electrodermal Activity: Implications for Research on Personality and Psychopathology", *Journal of Research in Personality* 17 (1983): 48–71. Fowles a argumentat, de fapt, că inima bate în așteptarea unei recompense, doar că aici punerea la adăpost în fața pericolului reprezentat de prădător este tocmai recompensa.
4. E. Goldberg și K. Podell, „Lateralization in the Frontal Lobes", în *Epilepsy and the Functional Anatomy of the Frontal Lobe*, vol. 66 of *Advances in Neurology*, coord.: H.H. Jasper, S. Riggio și P.S. Goldman-Rakic (Newark, Del.: Raven Press/University of Delaware, 1995), 85–96.
5. R. Sapolsky, comunicare personală, 11 septembrie 2019. Am relatat povestea asta în public de câteva ori, înlocuind în mod eronat antilopele gnu cu

zebrele. Dar animalul corect este antilopa gnu.

REGULA IX: DACĂ VECHILE AMINTIRI ÎNCĂ TE SUPĂRĂ, NOTEAZĂ-LE ATENT ȘI COMPLET

1. J.B. Peterson și M. Djikic, „You Can Neither Remember nor Forget What You Do Not Understand", *Religion and Public Life* 33 (2017): 85–118.
2. P.L. Brooks și J.H. Peever, „Identification of the Transmitter and Receptor Mechanisms Responsible for REM Sleep Paralysis", *Journal of Neuroscience* 32 (2012): 9785–9795.
3. J.E. Mack, *Abduction: Human Encounters with Aliens* (New York: Scribner, 2007).
4. R.E. McNally și S.A. Clancy, „Sleep Paralysis, Sexual Abuse and Space Alien Abduction", *Transcultural Psychiatry* 42 (2005): 113–122.

5. D.J. Hufford, *The Terror that Comes in the Night: An Experience-centered Study of Supernatural Assault Traditions* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989).
6. C. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (New York: Harper Perennial, 1998).
7. I. Chang, *The Rape of Nanking* (New York: Basic Books, 1990).
8. H. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry* (New York: Basic Books, 1981).
9. H. Spiegel și D. Spiegel, *Trance and Treatment* (*New* York: Basic Books, 1978).
10. J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).
11. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. Cezar Baltag (Iași: Polirom, 2011).
12. Pentru cuvintele ebraice, poate fi consultat *Strong's Hebrew concordance for the King James Version*, un instrument care listează toate ocurențele unui cuvânt care apare în *Biblie* (de ex.: *tohuw* apare de 20 de ori în 10 versete).
13. H. Zimmern, *The Ancient East*, vol. 3 of *The Babylonian and Hebrew Genesis*, trad. de J. Hutchison (Londra: David Nutt, 1901).
14. E. Neumann, *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, trad. de R. Manheim (New York: Pantheon Books, 1955); E. Neumann, *The Origins*

and History of Consciousness, trad. de R.F.C. Hull (Princeton, N.J.: Princeton University Press/Bollingen, 1969).
15. D.E. Jones, *An Instinct for Dragons* (New York: Psychology Press, 2002).
16. Vezi de exemplu, Psalmul 74, Psalmul 104:24–26 și Isaia 27:1.

REGULA X: FĂ PLANURILE CUVENITE ȘI MUNCEȘTE ASIDUU PENTRU A MENȚINE ROMANTISMUL ÎN RELAȚIA TA

1. J. Gottman, *What Predicts Divorce? The Relationship Between Marital Processes and Marital Outcomes* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1994).
2. C.G. Jung, *Mysterium Coniunctionis, Opere complete 14/1*, trad. de Dana Verescu (București: Trei, 2005).
3. M. Eliade, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, trad. de Cezar Baltag (București: Humanitas, 1997).

4. C.G. Jung, „Arborele filosofic", în *Studii despre reprezentările alchimice, Opere complete 13*, trad. de Daniela Ștefănescu (București: Trei, 2017).
5. C.G. Jung, „Gnosticism as Dealing with the Feminine", în *The Gnostic Jung, Including Seven Sermons to the Dead*, coord. de S.A. Hoeller (New York: Quest Books, 1982), 114–118.
6. Infertilitatea este incapacitatea de a concepe în decurs de un an de încercări: W. Himmel et al., „Voluntary Childlessness and Being Childfree", *British Journal of General Practice 47* (1997): 111–118.
7. Statistics Canada, „Common-Law Couples Are More Likely to Break Up". www150.statcan.gc.ca/nl/pub/ll-402-x/2011000/chap/fam/fam02-eng.htm.
8. Exceptând probabil conviețuirea neoficializată din primul an. M.J. Rosenfeld și K. Roesler, „Cohabitation Experience and Cohabitation's Association with Marital Dissolution", *Journal of Marriage and Family* 81 (2018): 42–58.
9. US Census Bureau (Biroul pentru Recensământ al SUA), 2017. Datele reprezintă copiii care trăiesc fără un tată biologic, vitreg sau adoptiv. Vezi și E. Leah, D. Jackson și L. O'Brien, „Father Absence and Adolescent Development: A Review of the Literature", *Journal of Child Health Care* 10 (2006): 283–295.

REGULA XI: NU TREBUIE SĂ-ȚI PERMIȚI SĂ DEVII RESENTIMENTAR, MINCINOS SAU AROGANT

1. J.L. Barrett, *Why Would Anyone Believe in God? (*Lanham: AltaMira Press, 2004).
2. P. Ekman, *Emoții date pe față*, trad. de Mihaela Costea și Silviu Gherman (București: Trei, 2019).
3. A. Ohman și S. Mineka, „The Malicious Serpent: Snakes as a Prototypical Stimulus for an Evolved Module of Fear", *Current Directions in Psychological Science* 12 (2003): 5–9.
4. J. Gray și N. McNaughton, *The Neuropsychology of Anxiety: An Enquiry into the Function of the Septo-Hippocampal System* (New York: Oxford University Press, 2000).
5. L.W. Swanson, „Cerebral Hemisphere Regulation of Motivated Behavior", *Brain Research* 886 (2000): 113–64.

6. Toate aceste idei sunt demonstrate empiric în J.B. Hirsh et al., „Compassionate Liberals and Polite Conservatives: Associations of Agreeableness with Political Ideology and Moral Values", *Personality and Social Psychology Bulletin* 36 (dec. 2010): 655–664.

REGULA XII: FII RECUNOSCĂTOR, ÎN POFIDA SUFERINȚELOR TALE

1. Acest aspect a fost descris în detaliu în Regula 8: „Spune adevărul sau cel puțin nu minți" din J.B. Peterson, *12 Reguli de viață: Un antidot pentru haos* (București: Editura Trei, 2018).
2. Am discutat despre această piesă de teatru atât în J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999), 319–320, cât și în Peterson, *12 Reguli de viață*.
3. J.J. Muehlenkamp et al., „International Prevalence of Adolescent Non-Suicidal Self-Injury and Deliberate Self-harm", *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 6 (2012): 10–18.
4. J.W. von Goethe, *Faust*, trad. de L. Blaga (București: ESpLA, 1955), p. 84.
5. D. Benatar, *Better Never to Have Been: The Harm of Coming into Existence* (New York: Oxford University Press, 2008).
6. Jordan B. Peterson și David Benatar, *The Renegade Report*, 9 ianuarie

2018, podtail.com/en/podcast/the-renegade-report/jordan-b-peterson-david-benatar.

7. Iisus, pe Cruce, citând cuvintele de deschidere ale Psalmului 22.
8. Menționez pe scurt această idee în „Coda“ la *12 Reguli de viață.*